

تاوانی جینۆساید

له یاسا و دادگا نیۆدهوله تییه کاندایا

تاوانی جینۆساید له یاسا و دادگا نیودهولته تیه کاندا

✿ نووسینی: هاوړی ئەحمەد

✿ هه‌له‌چن: سوړین ئیبراهیم

✿ نه‌خشه‌سازی ناوه‌وه: موحه‌مه‌د حوسین خه‌تی

✿ نه‌خشه‌سازی به‌رگ: زاری

✿ له‌بلاوکراوه‌کانی: ناوه‌ندی کوردستان بو‌ یاسای نیوده‌ولته‌تی

✿ زنجیره: ١

✿ نۆره‌ی چاپ: یه‌که‌م- ٢٠٢١

✿ تیراژ: ١٠٠٠ دانه

✿ نرخ: ٥٠٠٠ دینار

له‌به‌رئوبه‌رایه‌تی گشتی کتیبخانه‌گشتیه‌کان

ژماره‌سپاردنی (٩٦٥) سالی پیدراوه

تاوانى جينؤسايد

له ياسا و دادگا نيوده و له تيه كاندا

هه و نامه كتيب

هاورپى ته حمه د

چاپى يه كه م

۲۰۲۱

کتیبه یه که م له زنجیره بلاوکراوه کانی
ناوهندی کوردستان بۆ یاسای نیوده و له تبه

ئه م کتیه به هه مانگی ریکه راوی ئازاد بوون چاپکراوه

رێکخراوی ئازادبوو: بۆ تواناسازی، تاکگه‌رای و په‌ره‌پێدانی توانا مرۆپیه‌کان
ئازادبوون، رێکخراویکی ناحکومی سه‌ربه‌خۆی قازانج نه‌ویسته، له‌پێناو ئازادی
و سه‌ربه‌خۆیی تاکه‌که‌س و تواناسازیکردن له‌ تاک به‌ ئاراسته‌ی په‌ره‌پێدانی توانا
مرۆپیه‌کان، له‌ رێگه‌ی خه‌باتی مه‌ده‌نی به‌رامبه‌ر ده‌سه‌لاته‌کانی یاسادانان، دادوه‌ری
و جێبه‌جێکردن، به‌ ئامانجی دروستکردنی هۆشیار و فه‌راهه‌مکردنی کولتوووری
مه‌ده‌نی و دیموکراسی و هه‌لی چونیه‌ک له‌ هه‌موو بواره‌ جیاوازه‌کانی که‌رتی گشتی و
تایبه‌تدا کار ده‌کات.

رێکخراوه‌که‌ له‌ ژێر رۆشنایی یاسای ژماره‌ ١ ی سالی ٢٠١١ ی په‌رله‌مانی
کوردستان، له‌ کانونی یه‌که‌می ٢٠١٩ له‌ فه‌رمانگه‌ی رێکخراوه‌ ناحکومییه‌کان تۆمار
کراوه‌.

رێکخراوی ئازادبوون له‌ چه‌ند به‌شی جیاواز پێک دێت که‌ ئۆرگانی فه‌رمیی
رێکخراوه‌که‌ن و کار بۆ به‌ده‌پێنایی ئامانجه‌کانی و گه‌یشتن به‌ دیدگاکانی ده‌که‌ن.
یه‌کێک له‌ به‌شه‌کان، به‌شی تووژینه‌وه‌ و چاپ و بلاوکردنه‌وه‌یه، هه‌وڵ ده‌دات ئه‌و
بابه‌ت و نووسراوانه‌ی په‌یوه‌ندیان به‌ دروشم و ئایدیاکانی رێکخراوی ئازادبوونه‌وه
هه‌یه، چاپ و بلاو بکاته‌وه‌ و

بیانگه‌یه‌نێته‌ خوێنه‌ران.

 info@azadbun.com

 www.azadbun.com

په‌یوه‌ندی:

 facebook.com/beingfreeorg

هه‌ریعی کوردستان – عێراق، سلیمانی،

 twitter.com/beingfreeorg

شه‌قامی سه‌رچنار، جاف تاوه‌رز،

 instagram.com/beingfreeorg

بآله‌خانه‌ی ١، نه‌ومی ١٧، ئه‌پارتمانی

 youtube.com/beingfreeorg

١٧٣

 ٠٧٧٠١٨٨٢٢٢٢

ناواخن

- پیشه کیی ۹
- به شی یه که م: جینۆساید وه ک تاوانیکی بیئاو ۱۹
- به شی دووهم: جینۆساید له گفتوگۆکانی نه ته وه یه کگرتوووه کاندایا ۴۳
- به شی سییه م: سرووشتی تاوانی جینۆساید ۶۱
- جینۆساید و گرووپه کانی خاوه نیاریزه بندی ۶۱
- کرده کانی تاوانی جینۆساید ۷۶
- "ویست" له تاوانی جینۆسایددا ۹۹
- ئاکاره کانی بهرپرسیاریتی له جینۆسایددا ۱۲۱
- به شی چوارهم: دهولهت و جینۆساید ۱۵۹
- به شی پینجه م: کۆمه لی نیوده وله تیی و جینۆساید ۱۸۳
- به شی شه شه م: دادگای دادی نیوده وله تیی و جینۆساید ۱۹۹
- به شی هه وته م: دادگای تاوانی نیوده وله تیی و جینۆساید ۲۲۹

پیشه کی

مارتن لۆسهر کینگ وته نی؛ "پیۆیسته بزانی ته نهها دوو بژارده مان له بهردهسته، یان وهک برا پیکرا بژین، یاخود هه موومان پیکه وه ده مرین". ئەم وته یه وهک ده ستپیکى قسه کردن سه بارهت به تاوانی جینۆساید گرنگه. سرووشتی ئەم تاوانه وه هایه؛ زۆرجار پیش ئەنجامدان، لایه نی ئەنجامدهری تاوانه که هه وئى له مرۆفخستن (Dehumanization) ی ئەوانی تر ده دات. له هه موو خه سلّت و تایبه تمه ندییه کی مرۆفیی دایده مائیت، کارئاسانی و زه مینه سازی بو کوشتنی زۆرتین که سی گرووی به ئامانجگیرا و ده کات. له خۆرا نییه نهک خودی تاوانه که، به لککوو پیلانگیریی و وروژاندنی خه لک بو ئەنجامدانی تاوانی جینۆساید، سزای له سه ره و رپبه ند کراوه. تاوانی جینۆساید له سۆنگه ی چیه تی ئەو کاره ی گرووپه که ئەنجامی داوه، دژیان ئەنجام نادرئ، به لککوو له سۆنگه ی کییه تی ئەو گرووپانه وه که کین و شوناسیان چیه، تاوانه که یان به رانه ر ئەنجام ده ده ری. شوناس لی ره دا برپارده ره کئ بکرته ئامانج و هه وئى سرپنه وه یان له سه ر دایکه زه وی بدریت. ئەم تاوانه وهک هه یج تاوانیکی تر نییه. جینۆساید له ده له مه ی رکوکینه وه رسکاوه، نه په ژراندن و دانپیدانه نانی ئەوانی تر وهک خۆی، سرپنه وه یان له سه ره نی جیاوازیه کانیا ن، ته فروتونا کردنیا ن بو ئەوه ی چیتر وهک گروویک یه ک

نه گرنه وه و به هیواشی که رتوپه رت بن. تاوانی جینۆساید ته نه با به کوشتن
تینویتی ناشکیت، له گه ل خۆیدا فه ره هه نگ و شوینه پیروژه کان و پیشینه
میژووویه کان راده مائیت، رایه له کۆمه لایه تیه کانی پیکه وه ژیان خاپوور
ده کات.

سیستهی نوئی جهانی و له دایکبوونی ریکخراوی
نه ته وه یه کگرتوووه کان، ده رته نجامی ژانی شه ش سألهی جهنگی جهانی
دووهم و جینۆساید، هه ر بۆیه له رۆژه سه ره تاییه کانی دامه زرانندی ئه و
ریکخراوه دا، تاوانی جینۆساید ده بیته و یردی سه ر زاری زۆرینه ی
کۆبوونه وه و برپاره کانی. یه که م رسته ی دیبا جه ی بنه ره تنامه ی
نه ته وه یه کگرتوووه کان به هیلیکی درشت نووسراوه؛ "له پینا و پاراستنی
نه وه کانی داهاتوو له و شه ر و مائیترانییه ی وا ئیمه دوو جار له ژیانماندا
چه شتوو مانه". کاتی ریکخراوه که داده مه زریت، به لێن ده دات "هه رگیز
دوو باره نه بیته وه"، وه لێ بۆی نه چوو ه سه ر و بېشومار دوو باره بووه وه.
له وه ته ی جینۆساید بووه به ناو، له زۆر شوینی جیاواز و به زۆر ده ربرپنی
جیاواز گوزارشت له تاوانی جینۆساید کراوه، له وانه "ئه و تاوانه ی ویزدانی
مرۆفایه تی هه ژاند"، "دایکی تاوانه کان"، "تاوانی تاوانه کان"، هه موو
ئه مانه راده ی ترسناکی و پرژدیتی ئه م تاوانه ده سه لمین.

له نیو سیستهی نوئی جهانی و بالابوونی دهولهت-نه ته وهدا هیچ دهوله تیک یه ک رهنگ و یه ک گهل نییه، هه موو دهوله ته کان له تیکه له و هه مه چه شنییه کی ناچوونیه ک پیکهاتوون. فرهیی شووناسی ئەم چه رخه یه. رهنگه به بچووکتیرین پریشکی جهنگ، سه ر بو پیکدادانی نه ته وهیی و نه ژادیی و ئایینی بکیشیت، وه ک نه وهی له یوگوسلافیا گه شته ترۆپک، پیکدادانه کانیش کاریگه ریی له سه ر ئاشتی و سه قامگیری جهانی هه یه و ده بیته ته له زگه یه کی جهانی. ره فایل لیمکین روونتر گوزراشتی له مه کردوو، نه و ده لیت؛ جینۆساید و شه ر له به شیکی گویی زهوی ده بیته هوی ئاواره یی و تیکدانی ئارامی له سه رپاکی گوی زهوی، باشتیرین پاسادانیش، ئیستای سووریا یه، شه ر له سووریا یه و ده رنه نجامه کانی شه ره که ئاواره بوونی ملیونان و کاریگه ریه که ی له شه ش کیشوهره. پاراستنی گرووپه کان له دهستی یه کتر و ده زگا کانی دهولهت، ناچارکردن به ژیانیکی برایانه، ئامانجی په یماننامه ی به رلیگرتن و سزاخستنه سه ر تاوانی جینۆساید.

بو نه وهی مرۆف له دهست دیوه زمه ی جینۆساید پارێزراو بیت، گه ره که له رپی مافه کانی مرۆفه وه شکوی بپارێزیت. خه سله تی مافه کانی مرۆفیش وه هایه که کومه له نورم و بنه ما و به هایه کن، هه موویان تیکه ل و په یوهستی یه کن و شیاوی دابه شکردن نین و پیکه وه واتابه خشن. مافه کانی مرۆف، بی هیچ هه لاواردنیکی ره چه له کی و ئایینی و نه ژادیی و

رهگه زى و سياسى و فهره نى و كۆمه لايه تى، بۆ سه رپاكي مرؤفانه. به شيكيان ته نانه ت له پيش له داىكبونه وه و له مندالدى دايكه وه ده رهنگين و به شيكيشيان تا پاش مردنيس دريژ ده بنه وه. "مرؤفه كان به ئازادى له دايك ده بن و له شكۆ و مافدا يه كسانن." ئەمه پرسته ي كه مى مادده ي يه كه مى جارنامه ي گهر دوونى مافه كانى مرؤفه، سه رجه مى جارنامه و په يماننامه كانى تر جه ختكردنه وه يه له م پرسته يه و وردكردنه وه و گونجاندنى بۆ ژيانى رۆژانه. ميژووى دووهه زار سالى مرؤفايه تى ئەوه مان بۆ ده سه لميى كه مرؤفه كان له شكۆ و مافدا ئازاد و يه كسان نه بوونه، ههر ئەوه شه هۆكارى ده رچوواندى ئەو پرسته يه. جياوازي فهره نى و جه سته ي و سه رجه مى جياوازيه كانى تر به شيكى له سرووشى مرؤ، ههر بۆيه هه ولى يه كسانكردنى "ماف" و "شكۆ" ي مرؤف دايناميكي و واتايه ك ده دات به بوون، سه ره رپاى جياوازيه كان، ئى هه مووان يه كسانن، يه كسان له چى؟ له كۆمه لپك ماف و ئازادى. به رانبه ر كى؟ هه موو ئەو ده زگا و دامه زراوه راميارى و سه ربازى و فهره نى و كۆمه لايه تيبانه ي وا هه ره شه ن بۆ ئازادى و ماف و ژيانمان. مافه كانمان به پى پيدراوه كه سىتى و شووناسه ره گه زيبه كان و سرووشى بوونى دى و ره وشه كۆمه لايه تيبه كانمان، ده گورپت، ئى هه موويان له پيناو پاراستنى مرؤفه له هه لاويد و توندوتى و ببه شكردن له ژيان. ئيلينا رۆزقيلدى هاوسه رى فرانكلين رۆزقيلدى سه رۆكى ئەمه ريكا، له سالانى

كۆتايى چلەكان و پاش دامەزراندنى نەتەوئەيە كگرتووئەكان، وەك يەكەم سەرۆكى كۆمىتەى مافەكانى مرۆڧى سەر بە نەتەوئەيە كگرتووئەكان، ئەركى سەرپەشتى نووسىنەوئەى جارنامەى گەردوونىى مافەكانى مرۆڧى پى راسپۆردرا، لە وتارىكىدا دەئۆت: "ئۆمە پاش سى سالى گفوتوگۆ بۆ نووسىنەوئەى ئەم جارنامەى، شتۆكى نويمان بۆ مرۆڧايەتى سەرپار نەخست، جگە لە جەختكردنهوئەى و بەهايانهى وا هەر مرۆڧ خۆى خاوەنۆتى". مافەكانى مرۆڧ شتۆكى نوۆ نىيە، هەموو ژيارى و ئايىنە زەمىنى و ئاسمانىيەكان بەشۆك لە مافەكانى مرۆڧيان تۆدايە. لەگەل رەوتى كاتيشدا كۆمەلۆك ماف و ئازادى تر وەك پۆدراوى نوۆ دەرکەوتن، بەلام ئەوانىش وەچەى نوۆ باوانەكەن، باوانۆك، كە خوودى مرۆڧ و هۆش و شارستانىيەتتە كەيەتى. ئەو پۆكەوئەژيان و لە دەست يەك سەلامەت بوونە، كرۆكى دەرکردنى پەيماننامەى جينۆسايدە.

بۆ پاراستنى مافەكانمان و بەرقەراركردنى ئاشتى و ئاسايش و بەرلۆگرتنى جينۆسايد، كۆمەلۆك رۆكارى بۆكۆتا هەن، گرنگترىيان ياسا و دادگاكان. سىستى دادوهرى كرۆكى پاراستنى مافەكانى مرۆڧ و ئازادىيە بنچىنەيەكانە. دادگاكان رۆلۆكى بەرچا و بۆ گەرانەوى ماف بۆ مافخوراوان و دادپەرورەرى بۆ قوربانىيان دەگۆرپن. تاوانكاران و پۆشۆلكارانى مافەكانى مرۆڧىش، هەر لە رۆى دادگاوه، سزاي ياساى لە پاى تاوانەكانيان، وەردەگرن و دەدرۆن. لەم دۆخەدا دادگا دەبۆتە شوۆتى

یه کلاکردنه وهی ناکۆکی و بریاردان بۆ دهستنیشانکردنی لایهنی مافخوراو و قهره بوووکراو. چۆن؟ که ی؟ له کوئ و چی تاوانیک پرووی داوه و به چی شیوهیه ک دادپهروهریان بۆ فهراهه م بکریت؟ دادگا ئه رکیتی به وردیی له شیوه و جووری تاوانه که بکوئیتته وه و له بریاره که یدا دانی پیدئا بنیت، به تایبته ئه و تاوانانه ی به تاوانی نیۆدهولته تی یان به شاتاو انه کان ناسراون. پاش کوئای جهنگی جهانی دووه م، یه که م دادگای تاوانی نیۆدهولته تی بۆ دادگای تۆمه تبارانی جهنگ له شاری نۆرمبیرگی ئه لمانیا دامه زرا، لی دادگا که به ره ی هاوپه یمانانی براوه ی جهنگه که به رانبه ر به ره ی نازی شکستخواردوو درووستی کرد، بۆیه به "دادپهروهیری براوه" ناسراوه. له هه مانکاتدا له شاری تۆکیۆ دادگایه کی تر بۆ هه مان مه به ست و له هه مان سالدئا بۆ ئیمپراتۆریای یابانی شکستخواردوو جهنگه که دامه زرا. به لام له و دوو دادگایه دا، سه ره رای ئه نجامدانی تاوانی جینۆساید له جهنگی جهانی دووه مدا. تاوانی جینۆساید به شیک نه بوو له دادبینییه کانیان. پاش نزیکه ی نیوسه ده و له ناو راستی نه وه ده کاندئا، دوو دادگای تر به بریاری ئه نجوومه نی ئاسایش دامه زران و بۆیه که مجار دادبینیان له تاوانی جینۆسایددا کرد، له هه مان ده یه دا دادگای تاوانی نیۆدهولته تی دامه زرا و جینۆساید به شیکه له بنه رتنامه که ی. له سالانی دووهه زار به دواوه جووری دادگا تیکه ل و دادگا به نیۆدهولته تیکراوه کانیس به شیکن له ده ستاوئره کانی سه پاندنی دادپهروهیری جهانی له پای

ئه نجامدانی تاوانی جینۆساید. سه ره پای ئه وهی په یماننامه ی جینۆساید له سالی ۱۹۴۸ هوه ده رچوو وه لئ ریک دوای په نجا سال و بو یه که مجار له سالی ۱۹۹۸ یه که م که س له پای ئه نجامدانی تاوانی جینۆساید له دادگایه کی نیودهوله تیدا سزادرا.

به درێزایی میژووی مرۆفایه تی و له هه موو سه رده م و ژیاریه کاند، له ئایینه زه مینی و ئاسمانیه کاند، له هه موو فیگرگه و رپبازه فکری و فه لسه فی و سیاسیه کاند؛ دادگا و دادپهروه ری، دادوهر و دادوهری، ماف و دادگه ری، قوربانی و جه لاد، هه ق و ناهه ق، په وا و نارپه وا، راست و ناراست، مافخورا و مافخۆر، جیگه ی مشتومرن و پانتاییه کی گه وره یان داگیر کردووه. پاش دامه زرانندی ریکخراوی نه ته وه یه کگرتوو هه کان، ئه م ریکخراوه هه و لئ به ستانداردکردن و کوکردنه وه ی سه رجه م نۆرم و به ها مرۆی و بنه ما گه ردوونی و ناوچه ییه کان و رپسا شارستانی و فه ره نگییه کان و ماته وزه ی پیکه وه ژیانی مرۆفایه تی دا. له ماوه ی هه فتاوپینج سالی رابردوودا ئه م ریکخراوه له رپی سه دان جارنامه و په یماننامه و ریککه وتننامه و په یه وننامه و گفتوگۆ و راگۆرپنه وه وه توانی به نزیکه یی چوونیه کی و هاوبه شییه ک بو مافه کانی مرۆف و ستانداردیک بو به های مرۆف مشتومال بدات. پرۆسه که به رده وامه، له ژیر هه ر ناو و ناویشانی کدا بیّت، تا مرۆفیک له سه ر ئه م زه مینه به رده وام بیّت، پیویسته ئه و هه و له ش به رده وام بیّت. پاش سی سال له دامه زرانندی

نه ته وهیه کگرتوو هکان، په یماننامه ی بهر لپگرتن و سزاخستنه سهر تاوانی جینۆساید دهرچووینرا، پاش سالیکیش ههرچوار په یماننامه که ی ژنیقی تایبته به تاوانی جهنگ و پاشان له سالانی دواتردا یاساکانی رپبه ندرکاری تاوانی دژهمرؤفایه تی رهنگا. نه و تاوانانه ئیستا به شیکن له یاسای تاوانی نیودهوله تی و یاسای نیودهوله تی نه ریتی. پتر له نیوهی دهوله تانیش، ههر یه که و به شیوهیه ک، نه و یاسایانه یان خۆمائی کردوو و تاوانی جینۆسایدیان به پپی یاسای ناوخوی خویان یاساغ کردوو.

تاوانی جینۆساید له زور ره هه نده وه خویندنه وهی بو کراوه وه و به بهرده و امیش بو ده کریت، له رووی میژوووی و دهر وونناسی و کۆمه لناسی و رامیاری و نه نترؤپؤلۆژی، ئابوویری و هتد... نه م په پرتووکه مه به ستی له پال خویندنه وه کانی تردا، کپومائیکی هه مه لایه نه ی یاسای وردتر به زمانی کوردی پیشکesh بکات. جینۆسایدناسی بو ئیمه ی کورد، به حوکمی دابه شبوونه جوگرافییه که مان، گرنگییه کی گه وره ی هه یه، هه م له بهر نه وه ی جینۆساید کراوین و هه م له بهر نه وه ش هیشتا چه قوی جینۆسایدمان له مل هه لده سوون. جینۆساید بو ئیمه ی کورد هه میسه نه گه ریکه و له پیشمانه، نه وه ک له پشت. هه رچه ند کوردیش وه ک گه لانی تر دهیتوانی نه و تاوانانه ی به رانبه ری کراوه بکاته کۆله که یه ک و له پشتی بیته هه میسه، به لام مخابن! به پیچه وانه ی زوریک له وانه ی بیانوایه پیوسته جینۆسایدی کورد به دنیا بناسینین، ئیستا پیموایه

پېويستە خۇمان خودى تاوانى جىنۆسايد بناسين و ئاشناى ئالۆزىيە كانى ئەم تاوانە بين. پاشان پرچە كتر توئزەرە كان ئارگومىنتسازى بۆ جىنۆسايدى كورد بكەن. ئەم پەرتووكە ھەولتتىكى لەم چەشنەيە، دەيەوئت لە ريشە و رايەلە كانى تاوانى جىنۆسايد بكوئتتەو، سرووشتى تاوانى جىنۆسايد بە پىي ياسا و دادگا نۆدەولەتتە كان شتەل دەكات و پىكھاتە كانى لە كەو و بىژنگ دەدات. بە رەچاوكردنى تايبەتمەندى دادگا نۆدەولەتتە كان بۆ ھەر يەككىيان بە جىالەسەر چوئىتتى دادبىنيە كانىيان لە تاوانى جىنۆسايد دەدوئ و بە درىژى لە سەر برىار و راسپاردە كانىيان دەووستت. بە و پىيە جىنۆسايد بە شىكە لە ياساى تاوانى نۆدەولەتتى و ياساى نۆدەولەتتى نەرىتتى، ئەمەش پابەندى و بەرپرسىارتتى ھەم بۆ دەولەت و ھەم بۆ كۆمەلگەى نۆدەولەتتى چى دەكات، ئەم پەرتووكە بە درىژى ئەم باس و خواسانەى بەرباس داو.

جینۆساید وەك تاوانىكى بېناو

يونستن چەرچل سەرۆكۆهزىرانى بەرىتانيا، لە سالى ۱۹۴۱ لە چاوپېكەوتنىكى رادىيويىدا لە مەر تاوانى نازىيەكان دژى جوولەكە، دەئيت؛ "ئىستا لە سەردەمى تاوانىكدا دەژىين، هېشتا ناوى نىيە". فەيلەسوفى ئەلمانىي بە نەژاد جوولەكە، هانا ئارينت، لە نامەيەكدا بۆ كارل كاسپېرس دەنووسىت؛ "تاوانەكانى نازى سنوورە باوەكانى ياسايان بەزاندوو، هېچ سزايەكى قورسمان بۆ تاوانىكى ئاوا پى نادۆزىتەو تا شايستەى درپەندەى ئەم تاوانە بىت". بە درىژايى مېژووى مرۆفايەتې و تا پيش سالى ۱۹۴۴ و نووسىنى كتيبەكەى رەفايل لىمكىن، سەدان شاتاوانى كۆمەلكوژىي و پاكتاوى مرۆف پرويانداو، بەلام تا ئەوكات تاوانىك نەبوو ناوى تاوانى جینۆساید بىت. تەنانەت زۆر تاوانى كۆمەلكوژىي ترى پاش جەنگى جېهانى دووهم و ئەوانەشى وا لە ئىستا و داها توودا پروو دەدەن، ناچنە خانەى تاوانى جینۆسایدەو. ئەم تاوانە لە زۆر رەهەندەو تايبەتمەندى خۆى هەيە. ئارينت ئەم جوۆرە تاوانە دەگەرپىنئىتەو بۆ سەردەمى مۆدىرئىنە و وەك دەرھاويشتەيەكى ئەم سەردەمەى دەبينىت. بەشېك لە بىريارانى

جينۆسايد ناسى تاوانه كه به سهره له دانى دهوله ت-نه ته وه و فراوانبوونى بىرى ناسيؤناليستيه وه ده به ستنه وه، چونكه ئه م جوړه تاوانه به م پيناسه نوپيه وه رپكاورپك له گه ل له داىكبوونى هه لاوئرد و جياكارپيه نه ته وه يى و ره چه له كييه كاندا دئته وه. جينۆسايد پيناس و تايبه تمه دى و سنووربه ندى تايبه ت به خوئ هه يه.ⁱ پاش ئه وهى عوسمانيه كان له سالى 1915 دا كۆمه لكوژي ئه رمه نييه كانيان ئه نجامدا، به ريتانيا و فه رهنسا و ئه مه ريكا و پرووسيا پيكر، به يانيكى هاوبه شيان ده ركرد و ئه و كۆمه لكوژيه يان نه ك به تاوانى جينۆسايد، به لكوو به تاوانى دزه مرؤفايه تى له قه له مدا،ⁱ چونكه له و كاته دا چه مكىك به ناوى جينۆسايد ه وه له گوړئ نه بووه و هيشتا مرؤفايه تى ئاشناى پيناسه ي تاوانى جينۆسايد نه بووبوو؛ له و به يانه دا ئه و چوار دهوله ته به لئىن ده دن ئه نجامه رانى ئه و تاوانه له سزا ده ربازيان نه بيئت.ⁱⁱ

ⁱ ئه و تايبه تمه ندييانه ئه وه ده خوازن كه له زمانى كوردپيشدا هه ر وشه ي "جينۆسايد" به كار به يئرئت، چونكه زؤرپك له و وشه و چه مكانه ي وا لئره وله وئ له برى وشه ي جينۆسايد له زمانى كوردپيدا به كار ده هينرئن، وه ك؛ "سرينه وهى نه ته وه يى، كۆمه لكوژي، پاكتاوى ره گه زي، ره شه كوژي، گه لكوژي، قركردن و هتد"، به درووستى ماناى جينۆسايد به ده سته وه ناده ن. ده كرئ هه ربه ك له و تاوانانه به شىكى تاوانى جينۆسايد پيكر به يئن نه ك سه رجه م تاوانه كه.

ⁱⁱ له سالى 1920 له رنككه وتننامه ي سيفه ردا توركيا ملكه چ ده كرئت تا پله داره كانى خوئ، ئه وانه ي تۆمه تبارى جه ننگن، دادگايى بكرئن، به لام رنككه وتننامه ي لؤزان له سالى 1923، رنككه وتننامه ي سيفه ر هه لده وه شينئته وه. له رنككه وتننامه ي لؤزاند ده وله تى تورك وه ك جينئشيني عوسمانى، ولاته زله يزه كانى ئه وكات باوه ر پئ دئئى كه كه س دادگايى نه كرئت و لئبوردى گشتى بؤ تۆمه تباران ده ربكرئت.

سه ره تا چه مکی جینۆساید له سالی ۱۹۴۴ له لایه ن ره فایل لیمکینی یاساناسی به ره چه له ک جووله که وه داهینرا. جینۆساید له و کاته وه بوو ته به شیکی گرنگی یاسای تاوانی نیودهوله تی، هه وله کانی لیمکین کاریکی کرد، هه ره له یه که م سالی دامه زران دنی ریکخ راوی نه ته وه یه کگرتوو ه کانه وه، نه و ریکخ راوه کار بو به تاوانناساندنی جینۆساید بکات و له ماوهی که متر له سی سال له پاش دامه زران دنی نه ته وه یه کگرتوو ه کانه وه، په یماننامه ی به رلیگرتن و سزاخستنه سه ره تاوانی جینۆساید دهرده کریت. نه مه یه کی که له په یماننامه سه ره تاییه کانی نه ته وه یه کگرتوو ه کان و به نزیکه یی پیش هه موو په یماننامه و ریککه وتننامه و جارنامه کانی تر دهنگی له سه ره درا، ته نانه ت جارنامه ی گهردوونیی مافه کانی مرؤفیش رۆژیک پاش په یماننامه ی جینۆساید دهنگی له سه ره درا و دهرکرا.^۱

^۱ له م په رتوو که دا چه ندین جار بهر وشه ی وه ک: په یماننامه و ریککه وتننامه و جارنامه و بنه رتننامه ده که وین، هه ره یه ک له و چه مکانه تاییه تمه ندیی خو ی هه یه. په یماننامه: وه ک له ناوه که یه وه دیاره، مه به ست له وه یه لایه نه کان (زور جار ده وله تان) په یمان به یه کتری ده دن ره چاوی به ند و ماده ده کانی بکه ن، وشه که به رانبه ره وشه ی (Convention) ی ئینگلیزییه، له په یماننامه دا، گرنگی به بنه ما نه خلاقیی و گهردوونیی کان و یاسای سرووشتی دهریت، واته هه ره یاسایه ک بنه ما کانی ریزگرتن له مافه کانی مرؤفی تیدا بیت و جهانی بیت و فله سه فه ی جهانی (Universal) بیگرتته وه، نه وا په یماننامه یه، له ناویاندا و له هه مووی گرنگتر په یماننامه ی به رلیگرتن و سزاخستنه سه ره تاوانی جینۆسایدی سالی ۱۹۴۸ و په یماننامه کانی ژنیقی سالی ۱۹۴۹ و هه ره نو په یماننامه کانی مافه کانی مرؤفن. ریککه وتننامه؛ وشه که به رانبه ره وشه ی (Treaty) ی ئینگلیزییه، وه ک له ناوه که یه دیاره، مه به ست له وه یه ده وله ته کان له سه ره کۆمه لیک خال ریک ده که ون، ره نگه گرنگی به بنه ما

په یماننامه که له ۹ی کانوونی یه که می سالی ۱۹۴۸ له ئه نجوومه نیی گشتی نه ته وه یه کگرتووه کان برپاری لی درا و له ۱۲ ته مووزی سالی ۱۹۵۱ه وه چوووه بواری کارپیکرنه وه. له دهرچوونی په یماننامه که وه تا سالی ۱۹۹۳، سه ره پای ئه وهی مرؤقایه تی یاسایه کی بو به رلیگرتن و سزاخستنه سه ر تاوانی جینۆساید هه بوو، به لام دادگایه کی نیوددهولته تی بو به دادپهروه ریگه یانندی تۆمه تبارانی ئه م تاوانه نه بووه، ته نانه ت ئه و دوو دادگا سه ربازییه شی وا هیزی هاوپه یمانان وه ک لایه نی براوه، پاش کۆتایی جهنگی جهانی دووهم بو تاوانبارانی به ره ی میحوهری دؤراوی جهنگ دایانمه زراند، سه ره پای ئه وهی ئه و کات چه مک و واتای جینۆساید پیگه ی خوی ریشاژۆ کردبوو، ههروه تر تاوانی جینۆسایدیش له و جهنگه دا ئه نجام درابوو، به لام له هیچ یه کیچ له و دوو دادگایه دا تاوانی جینۆساید

ئه خلاقیی و گهردوونیه کان نه دریت و بهرژه وهندی و لاتان چه قی بابه ته که بیت، وه ک ریککه و تنامه ی سیقه ر و لۆزان و هتد... جارنامه؛ وشه که به رانبه ر وشه ی (Declaration) ی ئینگلیزییه، کۆمه لیک بنه مای گشتی ئه خلاقیی و مافه کانی مرؤفه و یاسایه کی ناچارکه ر (ئیلزامی) نییه و گرنک نییه دهولته و لایه نه کان واژوی ده که ن یان نا، زیاتر له شیوه ی جاردانیک دهرده کریت، گرنگترینیان جارنامه ی گهردوونیی مافه کانی مرؤقی سالی ۱۹۴۸ه. بنه پرتنامه؛ وشه که به رانبه ر وشه ی (Statute) ی ئینگلیزییه، ئه م وشه یه له ریشه ی وشه یه کی فه رهنسییه وه وه رگیراوه، ئه مه ش به واتای دامه زراندن یان ده ستپیک دیت، ئه م جوړه یاسایه تیکه له یه که له کۆمه لیک نۆرم و یاسا و حوکمی یاسایی له گه ل بنه ما ریکارییه کان، زیاتر وه ک بناغه و بنه پرتیک بو دامه زراندن و کارکردنی دادگا نیوددهولته تی و به نیوددهولته تیکراوه کان دهنوسرین، گرنگترینیان؛ بنه پرتنامه ی دادگای دادی نیوددهولته تی سالی ۱۹۴۵ه، بنه پرتنامه ی دادگای تاییه ت به تاوانی نیوددهولته تی بو یوگوسلافیا سالی ۱۹۹۳ و بنه پرتنامه ی دادگای تاییه ت به تاوانی نیوددهولته تی بو رواندای سالی ۱۹۹۴ و بنه پرتنامه ی دادگای تاوانی نیوددهولته تی سالی ۱۹۹۸.

وهک تاوانیکی سه ره به خو مامه له ی له گه ل نه کرا. هیچ یه کئ له و دوو دادگایه، واته دادگای سه ربازی نیۆدهولته تی له نۆمبیرگ بو تاوانباره ئەئمانه کان و دادگای سه ربازی نیۆدهولته تی له تۆکیۆ بو تاوانباره یابانییه کان، که سیان له پای ئەنجامدانی تاوانی جینۆساید دادگای نه کرد و به ئەنجامداری تاوانی جینۆساید سزا نه دا. په یماننامه که تا سالانی ۱۹۹۳-۱۹۹۴ و بی هیچ ده زگایه کی دادوهی، وهک مه ره که بی سه ر کاغهر مایه وه، له و سالانه دا به برپاری ئەنجوومه نی ئاسایش دوو دادگای تایبته به تاوانی نیۆدهولته تی بو یوگوسلاقی و دواتریش بو پرواندا دامه زران، پاشان له سالی ۱۹۹۸ دادگای تاوانی نیۆدهولته تی دامه زرا، بنه رته نامه ی هه رسی دادگا که و دواتر دادگا تیکه ل و به نیۆدهولته تیکراوه کانیش هه ر هه مان پیناسه ی یاسای په یماننامه ی به رلیگرتن و سزاخسته سه ر تاوانی جینۆسایدیان وهک خو ی وه رگرت و دانایه وه.

له زمانی کوردیدا هه ندیچار له بری "دادگای تاوانی نیۆدهولته تی" نه وا "دادگای تاوانکاری نیۆدهولته تی" که به رانه ره که ی به زمانی ئینگلیزی (International Criminal Court) ه، به کارده هیین. له م حالته دا مانا که ی به و شیوه یه دیت که دادگا که بو تاوانکاره کان (که سه کان) بیته، په رنگه هه له که له وپوه هاتبیته له زمانی ئینگلیزیدا وشه ی (Criminal) هه م وهک ناو و هه م وهک ئاوه لئاو به کار دیت، وهک ناو بو ئەو که سانه ی که تاوان ئەنجام ده دن، پینان ده وتریت (Criminal). به لام لیژهدا وهک ئاوه لئاویک مه به ستیه تی وه سفی ناو (Court) ه که بکات، چونکه ئەم دادگایه ته نها بو تاوانه نیۆدهولته تیه کانه، هه ر وهک نه وه ی له مادده ی پینجدا دادگا که مه ودا ی بابه تی ده سه لاتی دادوهی (Subject-Matter Jurisdiction) ه که ی دیاریکراوه. بۆیه گونجاوتره "دادگای تاوانی نیۆدهولته تی" له زمانی کوردیدا به کاره یتریت.

لیمکین له پهرتووکی رپساکانی هیزی میحوهر له ئه وروپای داگیرکراودا (Axis Rule in Occupied Europe)،^۱ له بهندی نۆیه می پهرتووکه که ی، که ته نهانزه لاپه رهیه، بۆ روونکردنه وهی جینۆساید ته رخان کردوو. بهنده که ی بۆ دوو بهش دابهشکردوو: بهشی یه که می بۆ روونکردنه وهی چه مک و کرده و ئامرازهکانی جیبه جیکردنی تاوانی جینۆساید و بهشی دووهمیشی بۆ داکوکی له بهرلیگرتنی ئه و تاوانه. ئهسته مه بئ گه رانه وه بۆ ئارگومینت و ئایدیاکانی ئه م وتاره ی لیمکین، رایه مان بکه وئ به دروستی له جینۆساید بدوین، هه رچه نده دواتر له پینا و دهستخستنی کۆدهنگی و گونجانندی له گه ل یاسادا، به شیک له و ئارگومینت و ئایدیا نه ی لیمکین وه لا نران و نه بوونه به شیک له په یماننامه که. ئه و ئاوا دهست پئ دهکات:

"ئایدیا نۆیه کان چه مکی نوپیان پیویسته. جینۆساید به و اتای پاکۆدانی نه ته وه و نه ژادیک دیت. وشه که له لیک دراوی وشه ی (Genos) ی گریک، که به و اتای (ره چه له ک یان تیره) و وشه ی (Cide) ی

^۱ پهرتووکه که له سه ر ئه و رپسا و یاسایانه نووسراوه و هیزهکانی سه ر به میحوهر له جهنگی جهانی دووهدا دایانه پینا و په پره ویان کرد. له جهنگی جهانی دووهدا هیزه به شه رهاتووهدا دابهش بووبون به سه ر دوو به رهدا، به ره ی هاوپه یمانان (Allied Power) که له یه کیتی سۆفیت و ئه مه ریکا و فه ره نسا و به ریتانیا و چین پیک هاتبوون، له گه ل به ره ی میحوهر (Axis Power) که له ئه لمانیا و ئیتالیا و یابان پیک هاتبوون. لیمکین لیره دا مه بهستی ئه و رپسا و یاسایانه یه و به ره ی میحوهر (Axis Power) جیبه جیان ده کرد.

لاتینی، که به و اتای (کوشتن) دیت، بهرهم هاتوو. ئەم وشەیه هاوچەشن و هاوشیۆه ی زۆری هەیه، بۆنمونه؛ زۆردارکوژی (Tyrannicide)، مرۆفکوژی (Homicide)، ساواکوژی (Infanticide) و هتد.

به شیۆهیه کی گشتی، جینۆساید به و اتای له ناوبردنیکی کتوپری نه ته وهیه ک نایهت، مه گهر له کاتی کدا که سه رپاکی ئەندامانی ئەو نه ته وهیه هاوکات بکوژین، به لکوو مه به ست له وویستهیه وا نه خسه رپیه ک بۆ کردهیه کی جیاوازه گریته بهر، ئەویش بۆ ویرانکردنی پایه سه ره کییه کانی ژبانی نه ته وهیه ک، تا سه رپومری ئەو نه ته وهیه خاشه بر بکات. ده کریت ئامانجی پلانه که تیکشکاندن بواری پامیاری و کۆمه لایه تی و فه ره نگ و زمان و هه ستی نه ته وهیه و ئایین و ئابووری گرووپه که بیته، یان تیکدانی ئاسایشی تاک، ئازادی و ته ندرووستی و شکۆوژیانی که سیکی سه ره به و نه ته وهیه. جینۆساید دژی هه بوونی نه ته وهیه و هه ر کردهیه ک دژی تاکیکی ئەو هه بوونه، به و اتای کردهیه ک نایهت دژی که سیتی تاکه که، به لکوو دژی که سه که یه وه ک ئەندامیکی ئەو نه ته وهیه.

لیمکین له پیشه کی و تاره که یدا و پاش پیناسه کردنی وشه ی جینۆساید، باز بۆ پیناسه ی تاوانی جینۆساید ده دات. وریایانه و به

ئه نقه ست، مه به ستیتی ههر له سه ره تاوه ئه وه پروون بکاته وه که جینۆساید کوشتنی گرده بر و کتوپری نه ته وه یه ک نییه، به لکوو ئه و "ویست" یه و پلانریژی بو تیکشکاندن سهرپاکی ژیرخانی نه ته وه یه ک ده کات. واته له تاوانی جینۆسایددا به ته نه ا کرده ی کوشتن و ناوبردن گرنگ نییه، به لکوو ویست و ئاره زووی له ناوبردن گرووپه کانی خاوه نپاریزه ندی گرنگه و چه قی تپرامانه که یه. لیمکین خوی یاساناس بووه و شاره زاییه کی باشی له یاسادا هه بووه. ئه و ده زانییت ناتوانریت ویست و ئاره زووی تاوانکاری له جیهانی هوشدا بسه لمیتریت گهر یه که م هه نگاو له جیهانی به رجه سته دا بو ئه نجامدانی تاوانه که نه گیرایته بهر، ههر بویه لای ئه و، پیلانگیژی (Conspiracy) وه ک یه که م هه نگاوی به رجه سته کردنی تاوان، جینۆساید. لیمکین له دریژه ی وتاره که یدا بو ئه وه ی "ویست" ی جینۆساید پروون بکاته وه. نمونه ی زور به رباس ده دات، نمونه به ده سته سه رداگرتنی سامان و مالی پۆله ندی و جووله که و چیکیه کان له لایه ن نازییه کانه وه دینیتته وه، پیوایه ئه م ده سته سه رداگرتنه به شیکه له لاواکردنی ئابووری ئه و نه ته وه یه ی وا که سه که ئه ندامیتی؛ لای لیمکین ئه مه به شیکه له ویستی له ناوبردن (Intend to Destroy) ی نه ته وه.

¹ له په یماننامه که و له سه رجه م بنه په تنامه ی دادگا کاندئا وشه ی (Destroy) وه ک چه مکیک بو هه موو کرده کانی تیکدان و له ناوبردن به کارهاتوو. له زمانی ئینگلیزی تایبته به بواری جینۆساید،

نازییه کان به پۆهری رایه له یه ی خوین و بایۆلۆژی له جهانیان دهروانی، بۆیه له و کاته دا لیمکین زۆر گرنگی به رایه له بایۆلۆژییه کان ده دات، پۆیوایه گۆرانکاری له شووناسی هاوولا تیبوون، بۆ نموونه چه مکی "به ئە ئمانیکردن یان به ئیتالیکردن" چه مکیکی درووست نییه بۆ پیناسه ی تاوانی جینۆساید. سا گونجاویش نییه له بری چه مکی جینۆساید چه مکی "به ئە ئمانیکردن" به کار بهینریت، هه رچه نده لیسه نده وهی مافی هاوولا تیبوون و گۆرانکاری شووناسی نه ته وهی به واتای لیسه نده وهی ژیان نییه و که سه که به رده وامه له ژین، به لام گۆرانکارییه کی جه وهه ری له شووناسیدا ده رهنگی. نازییه کان زۆر گه ل و نه ته وهی تریان به ئە ئمانی کرد، بۆ نموونه هۆله ندی و به لژیکی و نه رویییه کان، ئە وان له ژیر ده سه لاتی نازییدا مافیان بوو بژین، به لام پرۆسه ی به ئە ئمانیکردن، جووله که و قه ره جه کانی نه گرته وه، ئە وان ئە و مافه شیان لی سه ندرابوو وه و مافی بوون به ئە ئمان و ژیانان نه بوو، بۆیه لیمکین له درپژهی تیژه کهیدا چه ند جاریک بهر ئە م دژوازییه ده که ویت، تا دوا جار و له کاتی نووسینه وهی په یماننامه ی بهرلیگرتن و سزاخسته

ئهو وشه یه جیگیر کراوه و بۆ هه موو کرده یه کی وێرانکاری به کار ده هینریت، به لام له زمانی کوردیدا به پۆی هه ر کاریک وشه یه کی درووستتر هه یه و به پۆی شیوه ی تاوانه که واتایه کی باشت به ده سه ته وه ده دات، بۆیه له م په رتووکه دا بهر چه ندین وشه ده که وین، که مه به ست لییان (Destroy)، له وانه؛ وێرانکردن، تیکدان، له ناو بردن، کاولکردن، دارپووخاندن، ته فروتوناکردن، سپینه وه، خاپوورکردن، هه لته کاندن، پشه کیشکردن، تیکشکاندن، رامالین، پاکتاو، پاکۆدان و خاشه برکردن.

سەر تاوانی جینۆسایددا، سەرپرایی دەستبەرداربوونی له بەشیک له بۆچوونەکان، سەرتاپی تیزه که چۆمه مەند دەبن.^۱

بە بۆچوونی لیمکین، تەکنیک و پێگاکانی جینۆساید شەش جۆرن، ئەوانیش؛ سیاسی و کۆمەلایەتی و فەرەهەنگی و ئابووری و بایۆلۆژی و فیزیکی، هەریەک لەمانە شیۆه و تاییبەتمەندی خۆی هەیه. ئەو له وتارەکیدایا ئەم شیۆاز و میکانیزمانە پرونتەر دەکاتەوه. وەلێ دواتر له کاتی چۆمه مەند بوونی پەیماننامە که دا بەشیک له و تەکنیک و میکانیزمانە که لا دەخرین. لای لیمکین میکانیزمی فیزیکی که بریتیه له کوشتن وەک دوا میکانیزم بەرباسی داوه، لێرەوه مەبهستیه تی بلیت میکانیزمەکانی تر ئاسانتر و بەربلاوترن و کوشتن رەنگه دوا چاره بیّت که پەنای بۆ بەریت.

له پرووی سیاسییه وه به پێی تیزه سەرته تاییه که ی لیمکین بیّت، که له م وتارەیدا بەرجهسته ی کردووه، دەکریت کاتیک جینۆساید پروبەدات که دەزگای فەرمانرەوایی نه ته وه یه ک بهرپۆژی و و دەزگاگه لی نه ته وه ی سەردهست شوینیان بگرنه وه، وەک ئەوه ی له کاتی جهنگی جیهانی

^۱ به و پێیه ی له بنه ورا وشه و بیرۆکه ی جینۆساید بۆ پیناسی ئەو تاوانه بوو که نازییه کان دژ به جوله که ئەنجامیدا، بۆیه بهشیک له بیربارانی جینۆسایدناسی پینانویه هەر کرده یه کی تاوانکاری تا له هۆلۆکۆسته وه نزیك بیّت، ئەوا له تاوانی جینۆساید وه نزیکتره. له م سۆنگه یه وه، دادگاکانی تاییبەت به تاوانی ئیۆدهوله تی بۆ تیگه شتی زیاتر له تاوانی جینۆساید له چه ندين شویندا گهراونه ته وه بۆ سرووشتی تاوانی هۆلۆکۆست و ویستوویانه له وپهرا زیاتر له تاوانی جینۆساید تیگه ن.

دووهمدا له پۆله نندا و لۆکسۆمبۆرگ پروویدا، یاخود ناو و شانازی نه ته وهی جینۆساید کراو بگۆرئ بۆ ناو و شانازی نه ته وهی سهردهست، وهک گۆرانکاری له ناوی شهقام و دهزگا و خویندنگه، یان ناوی ئاسایی هاوولاتیانی نه ته وهی ژێردهست به پێی نه خشه رپیه ک دهگۆریت بۆ ئه و ناوانه ی وا نه ته وهی سهردهست و جینۆساید کهر هه یه تی، بۆ نموونه پاش داگیرکردنی ولاتی لۆکسمبۆرگ سه رجه م نازناوی بنه ماله کان گۆرا بۆ ناوی ئه لمانی؛ ئه وانه شی وا نازناوی بنه ماله که یان ئه لمانی بوون و پیشتر گۆرپبوویان بۆ ناویکی تر، جارێکی تر کرانه وه به ئه لمانی. هه موو ئه م کارانه له ژێر چاودێری دهزگا کانی نازی و به پێی نه خشه رپیه کی ورد بۆ به ئه لمانی کردنی نه ته وهی ژێردهست ئه نجام دران، هه موو ئه وانه ی به و پرۆسه یه دا رۆشتن، دواتر پیناسیکیان پیدرا و له کۆمه لێک ئیمتیاز سوودمه ند بوون، وهک مافی خاوه ندارتی و نیشه جیبوون، به لام ئه وانه ی پیملی ئه و کرده یه نه بوون و نه بوون به به شیکی له و پلانه، له و مافانه بیبه ش بوون.

گۆرانکاری له پیکهاته ی کۆمه لایه تیدا ئامرازێکی تری ئه نجامدانی جینۆساید، لیمکین پێوایه به تیکشکاندن رایه له ی کۆمه لایه تی و سه پاندنی یاسای نوێ له لایه ن هیزی سهردهسته وه، جینۆساید ئه نجام دهدریت، گهر پایه کانی تاوانی جینۆساید، له چه شنی "ویست" ی جینۆساید و "پلانریژی" بۆ تیکدانی نه ته وهی جینۆساید کراو له رپی ئه و

گۆرانکاریه کۆمه لایه تییه انه وه بسه لمیندریت، نه و نموونه به هه لوه شان هوه ی یاسای نه و شوینانه دهینیت هوه و نازییه کان داگیرانکردن و یاسای نه لمانی و زمانی نه لمانیان به زۆره ملی به سه ردا سه پاندن، ههروه ها ده ستکاریکردنی پیکهاته و په یکه ری کۆمه لایه تییه نه ته وه، نه و نموونه به پۆله ندا دهینیت هوه، نازییه کان هه موو پۆشنبیره کانی نه و ولاته یان راپیچی کارگه کانی کاری زۆره ملی کرد و ته واو له کۆمه لگه یان دابرین، چونکه پلانی نازییه کان نه وه بوو پۆله ندا وه ک هیزی ده ستیکار و کۆمه لیک کشتوکالی و جووتیاری بمینیت هوه و له خزمه تی نه ته وه ی نه لماندا بیت، نه مه ش به مانای گه شه نه کردن و کۆیلاندنی نه ته وه ی پۆله ندی دیته. به دابرینی نه و تویره ی کۆمه لگه، نه و نه ته وه یه رایه له و هارمۆنییه کۆمه لایه تییه کانی ده پووکیته وه و توانای گه شه له ده ست ده دات، به مه ش به شیک یان هه موو نه و نه ته وه یه هه لده وه شیت هوه، یان توانای گه وره بوون و فراوانبوونی سرووشتی له ده ست ده دات. نه مه ش و اتا ویستیک هه یه که نه و نه ته وه یه له ناو بیریته و جینۆساید بکریته.

لای لیمکین، ده کریته تاوانی جینۆساید له ری گۆرانکاری فه ره نگییه وه پروبدات. لیمکین، رپیه ندکردنی زمانی نه ته وه و سه پاندنی زمانی نه ته وه ی سه رده ست به ئامرازیک تری جیبه جیکردنی جینۆساید ده بینیت، نه و نه م کرده یه به جینۆسایدی فه ره نگی ناو دیرده کات، بو

نموونه دوای داگیرکردنی لۆکسمبۆرگ، نازییهکان سههرجه م وانهکانی خویندنی ئەو وڵاتەیان گۆری بۆ زمانی ئەلمانی. له فهپه نسا، خویندن له قۆناغهکانی سههره تاییدا به زمانی فهپه نسی سههپاک هه لگهیرا و کرا به ئەلمانی، ئەمه ش له پیناو ئاماده کردنی نه وهیه کی نوپی فهپه نسی، تا ته و او له فه ره نه نگیی وڵات هه کی دابهرپین و بهن به ئەلمانی. له پۆله ندا سههرجه م ئەو خویندنانه ی گری دراوی فه ره نه نگیی پۆله ندی بوون، رپه ندران، ئەمه ش له پیناو لاواز کردنی پۆله ندییه کان و ئاماده کردنیان وه ک دهستی کار و کردنی کۆمه لی پۆله ندی به کۆمه لیکی جووتیاری و کریکاری. له زۆریک له و وڵاتانه ی وا نازییه کان داگیریانکردن، فه ره نه نگیی ره سه نییان که وته ژیر هه ژموونی فه ره نه نگیی نازییم، به پلان و نه خشه ری بۆ هه زاربه هه زاری نازییم هه لدران، سا بی رپیدانی نازییه کان گشت چالاکییه کی فه ره نه نگیی یاساغ بوو. لای لیمکین ئەمه جینۆسایدی فه ره نه نگیه و گرووپ و نه ته وه ی به ئامانجگیراوی پی ئاوه کی ده کریت. وه لی دواتر و له کاتی گهتووگۆکانی نووسینه وه ی په یماننامه که ئەم میکانیزمه ته و او لاهرا.

لای لیمکین، یه کیکی تر له ئامرازهکانی جیبه جیکردنی جینۆساید، ویرانکردنی ئابوورییه. تیکدانی ژیرخانی ئابووری کاریگه ری له سه ره وهشی به ره وه پیشچوونی نه ته وه یی هه یه. لیمکین دوورتر بهی لی ده کاته وه و پییوايه لاواز کردنی ئابووری نه ته وه یی و نه بوونی خۆراک و پیداو یستییه

سه ره تاییه کانی هاوولاتیان، نه ک ته نه پاره له و گه له ده بری، به لکوو کاریک ده کات نه ندانه کانی نه و نه ته وهیه نه یانپه رژتته سه ر بیری نه ته وهیه و به ره و پیش بردنی گهل، نموونه به پۆله ندا ده هیئتته وه. له وی سه رجه م مال و سامانی گواستراوه ی پۆله ندیه کان پاوانکرا و ره وانیه نه لمانیا کرا. بانکه کان که وتنه ژیر رکیزی نازی، شتیک نه ما به ناوی ئابووری هه بوونه داگیرکراوه کانه وه، سا پاش جه ننگ چه ندین ده یه ی پویست بوو تا خویان له م کلۆیی و هه پۆژانه به ته کینن و پا بنه وه. ئیتر ئاوا نه و نه ته وهیه ته واو له په لوپۆ خرا. له لۆکسمبورگ سیاسه تیکی تری ئابووری په پره وکرا، نازییه کان پیمان و ابوو لۆکسمبورگییه کان ئاموزای نه لمانه کانن و رایه له ی هاوبه شی خوین پیکیان وه ده به ستی، بویه هاوولاتیانی نه و ولاته ناچارکران ناسنامه ی خویان بگۆرن و به یه کجاری ببن به نه لمانی، نه مه ش ناراسته وخۆ ئابوورییه که یانی خسته خزمه تی ده ولته تی نه لمانه وه. لای لیمکین نه م دوو شیوه یه ی تیکدانی ئابووری (راسته وخۆ و ناراسته وخۆ) یه یه کیکی تره له ئامرازه کانی جیبه جیکردنی جینۆساید. نه م میکانیزمه ش له په یماننامه که لابر و به شیک نییه له ئامرازه کانی جیبه جیکردنی تاوانی جینۆساید به پیی په یماننامه که.

ده ستاویژتکی تری نه نجامدانی جینۆساید، رپگری وه چه خسته وه یه. لیمکین تیزه که ی له ژیر ناوی "گۆرانکارییه بایولۆژییه کانی نه ته وه" دا مشتومال ده کات. نازییه کان له رپی گرتنه به ری نه خشه رپییه که وه رپی

وه چه خستنه وه یان له و گه لانه ده گرت وا رایه له ی خوین به ئەلمان ه وه
گرێی نه ده دان، بۆ نموونه هاوولاتی پۆله ندی بی پپیدانی نازییه کان مافی
هاوژینیان نه بوو، به لام هاوولاتییه به ره چه له ک ئەلمان ه کان پۆله ندا، بی
هیچ پپیدانیکی پیشوه خت، ئەو مافه یان هه بوو، ئەمه ش وا ده کات
نه ته وه ی ژێرده ست له پرووی ژماره وه بۆ له ناوچوون و له پرووی توانای
گه شه سه نندیشه وه بۆ لاوازی داکشین. به پپی تیژه که ی لیمکین یه کیکی
تر له هۆکاره کان له مپه ری وه چه خستنه وه، گرتنه به ری ئەو سیاسه ته بوو
وا نازییه کان ئەندامی نه ته وه داگیرکراوه کان یان به پپی ره گه ز لیک
هه لده بوارد و راپیچی ئوردووگی کار ی زۆره ملیان ده کردن؛ له و
ئوردووگیانه شدا پیکه پینانی هاوژینی رپبه ند بوو. سا به م ره نگه رپی له
وه چه خستنه وه ده گرت.

یه کیکی تر له ئامراز و شیوه کان ی ئەنجامدانی جینۆساید لای لیمکین،
هه لاویردی نه ژادییه (Racial Discrimination)،^۱ ئەو نموونه به وه

^۱ یه کیکی له و گرووپانه ی به پپی په یماننامه ی به رلیگرتن و سزادانی تاوانی جینۆساید
خاوه نپارێزبه ندین، گرووپ نه ژادییه. وشه ی نه ژادم به رانبه ر وشه ی (Race) ی ئینگلیزی به کار هیناوه،
هه ندیجار ده بینریت که وشه ی (ره گه ز) بۆ وشه ی (Race) به کار ده هینریت، پیموایه ئەو وشه یه
درووست نییه و زۆر جار سه رلیشپوان لای خویننه ر درووست ده کات، که مه به ست لپی
(Gender) ه، هه روه ها یه کیکی له ئامرازه کان ی جیبه جیکردنی جینۆساید جیاکردنه وه ی ره گه زه کان
(نێر و م) یه لیکتر، له م کاته دا وشه ی (ره گه ز) له دوو شوینی جیاواز و بۆ دوو مه به ستی زۆر جیاواز
به کار ده هینریت. هۆکاریکی تری به کاره پینانی وشه ی نه ژاد له شوینی (Race) ئەوه یه، وشه ی نه ژاد و
ره گه ز زۆر جار له بری یه کتری یان جاری وا هه بووه نووسه ر له یه ک بابه تدا هه ردوو وشه که ی

دەھىنئەتەووە كە نازىيەكان لە دابەشكردنى خۆراك بەسەر ھاوولائەتتەياندا ھەلاواردنيان كەردووە. ئەو گەلەى زۆرتەين مافى بەدەستەينانى خۆراكى ھەبوو، گەلى ئەلمان بوو. پۆزەى بەدەستەينانى خواردنى پۆزانەى ئەلمانىيەك لە كاتى جەنگدا جياوازى نەبوو لە كاتەكانى پيش جەنگ، بەلام پۆلەندىيەكان بە پۆزەى نزيكەى نيوەى پيش جەنگ خواردنيان بەردەوكەت و جوولەكەكان كەمتر لە چارەك. لەم سۆنگەووە برسيتى ھەراسى لە جوولەكە و پۆلەندىيەكان ھەلگرت و پاشان وەك نەتەوويەك تيكشكان. ليمكين ئەم سياسەتى ھەلاوئەردە نەژادىيەى وا نەتەوويەكى ديارىكراو بەئامانج دەگریت، بە ئامرازىكى ترى جينۆسايد دەبينت. ئەو پيوايە نەتەوويە سەردەست بە ئەنقەست دەيويت ئاوا ھيژ لە نەتەوويە ژێردەست بېرى و پاكتاوى بكات.

لاى ليمكين، كوشتن و پاكتاوى ئەندامانى نەتەوويە جينۆسايدكراو شاخال نيە. پاش ئەو شەش ئامرازە (راميارى و كۆمەلايەتى و ھەرھەنگى و ئابوورى و بايۆلۆژى) كە ئەمانە پيشتر روون كراونەتەووە، ئينجا ديتە سەر كوشتن و كۆكۆزى وەك ئامرازىكى جيبەجيكردنى تاوانى جينۆسايد. لای ئەو "ويست"ى تاوانى جينۆسايد و "پلانپۆزى" بو

بەرانبەر (Ethnic) بەكار ھىناو، من لێردەدا بۆ نەوويە ئەو سەرلێشپوانە دروست نەييت، وشەى نەژاد بەرانبەر (Race) و وشەى پەگەزم بەرانبەر (Gender) و وشەى پەچەلەكم بەرانبەر (Ethnic) بەكار ھىناو.

تیکشکاندنە ئەتەو، کرۆکی تیزەکە یەتی، چونکە پاساوەکانی کوشتن لای نازییەکان لە ئەتەو یە کەو و بۆ ئەتەو یە کە تر دەگۆریت. پۆلەندییەکان تەنھا کەسە زانا و رۆشنبیرەکانیان کوژران، ئەمەش بۆ ئەو هی رۆحی بەرەنگاری لە ناو پۆلەندییەکاندا سەرەتاتکی ئەکات و هاوولاتی پۆلەندییەکان دەستیکار ئامادە بکریت بۆ کارگەکانی ئەلمانیا، بەلام بۆ جوولەکە بەرەنگی تەر، سەرچەم ئەندامانی کۆمەڵی جوولەکە بە ئامانج گیران و کوژران یان نیردران بۆ ئوردووگای کاری زۆرەملی.

لیمکین بەشی دوو می وتارەکە ی بۆ داکوکی لە بەرلیگرتنی تاوانی جینۆسايد و کوکردنەو هی پشتیوانی و پشتگیری بۆ تیزەکە ی تەرخانکردوو. بە وردی باسی گرنگی دەکردنی یاسایەکی نیودەولەتی بۆ بەرلیگرتن و سزاخستنه سەر تاوانی جینۆسايد دەکات. سەرەتا دەچیتە سەر باسی پەیماننامەکانی لاهاى (۱۹۰۷) و ریککەوتننامەى فیرسای، ئەو ریککەوتننامە و پەیماننامە تەنھا مامەلە لەگەڵ سەرۆهیری دەولەت دەکەن و هیچ مافیەک بە گرووپ و کەمینەکانی نیو دەولەت نادەن، لیمکین پێیوایە گەر یاسایەک بۆ بەرلیگرتن و سزاخستنه سەر تاوانی جینۆسايد هەب، ئەوا لە سەردەمی جەنگی جیهانی دوو مەدا هیچ دەولەتێک مافی پەنابەری بە تۆمەتبارانی تاوانی جینۆسايد نەدەبەخشی. پێیوایە ئەوکات دەولەتان ناچار دەبوون دادگای تۆمەتبارەکان بکەن یان پادەستی ئەو ولاتانەیان بکەن و تاوانەکەیان لێ کراو. لەم وتارەدا

دیسانه وه لیمکین به قوولیی له سهه بنه مایه کی تری یاسای نیودهوله تیه قسه ده کات، نه وهش دو تر رپککه وتننامه ی له سهه واژو کرا، نه ویش بنه مای "دادگاییکردنی تاوانباران یان راده ستکردنه وه یان به ولاتی خو یان بو دادگاییکردن."

سهه ره تا لیمکین له رپی پیشنیار بو هه مووارکردنه وه ی په یماننامه کانی لاهای سالی (۱۹۰۷) هوه، دهیه ویت بهر به تاوانی جینۆساید بگریت و سزای له سهه دابنیت، چونکه تا نووسینی په رتووکه که ی، نه وه په یماننامه یه گرنگترین یاسای نیودهوله تیه مرویی بوو. ده خوازی کاتی هه مووارکردنه وه ی رپککه وتننامه کان دوو شت ره چاوبکرین: یه که م؛ هه ر پیشیلکارییه ک دژی مافی یه کییک له گرووپه نه ته وه یی و نه ژادیی و ئاینیه کانی دهوله تیکی دیاریکراو، به تاوان نه ژمار بگریت، دووهه م؛ سیاسیه تی هه وئدان بو گه وره کردن یان زیانگه یاندنی یه کییک له وه گرووپانه له سهه شانی نه وه ی تر، به تاوانی جینۆساید بناسریت.

گرنگترین رپسا که لیمکین بانگه شه ی بو کرد و پاشان له په یماننامه که و سهه رجه م بنه ره تننامه ی دادگا کانی تاییه ت به تاوانی نیودهوله تیه دا چه سپا، نه وه بنه مایه یه که ده کریت تاوانی جینۆساید له سهه رده می ئاشتی و جه نگیشدا بخه ملئ، پاسادانی ئارگومینته که ی به وه ده دات گوایه دهوله ت-نه ته وه کان ته نه له نه ته وه و ئاین و نه ژادیکی

چوونیه ک پیک نایه ن، به لکوو له نیۆ زۆربه یاندا که مینه یه ک یان چه ند که مینه یه ک هه ن. گهر مافی که مینه کانی ئەم دهولته تانه نه پارێزین ئەوا کیشه بۆ سه رجه م مرۆفایه تی درووست ده بیته و که مینه چه وساو هکان ناچارن ئاواره و هه رده ویلی شوینانی تر بن، ئەمه ش ده بیته هوی تیکچوون و شله ژانی کۆمه لی نیۆدهولته تی.

لیمکین وتاره که ی به بانگه وازی ک کۆتایی پی ده هیئیت، داوا ده کات په یماننامه یه کی نیۆدهولته تی بۆ به رلیگرتن و سزاخستنه سه ر تاوانی جینۆساید واژۆ بکریت، سا ئه رک بخاته سه ر دهولته تان تاله یاسای ناوخۆیی ولاته که یاندا به پروونی فه رمانده ر و ئەنجامده ری تاوانی جینۆساید سزا بدرین، له پیناوه لنه هاتی تۆمه تبارانی ئەنجامدانی تاوانی جینۆسایددا لیمکین داوا ی به رکاربوونی بنه مای گه ردوونی ده سه لاتی دادوه ری (Universal Jurisdiction) ده کات، ئەم بنه مایه رپسایه که ماف به دهولته تی دووهم ده دات تا دادگایی ئەو که سانه بکات وا تاوانی نیۆدهولته تیان ئەنجامداوه، به شیوه یه ک مه رج نییه تاوانه که له نیۆ خاکه که ی یان دژی هاوولاتیانی ئەم دهولته ته ئەنجام درابیت، به لکوو به رپرسیاریتییه کی نیۆدهولته تی ده خاته ئەستۆی سه رجه م دهولته تان تا تۆمه تبارانی جینۆساید له سزا ده ربازیان نه بیته. به پیی ئەم بنه مایه تۆمه تباران هه لگری ناسنامه ی هه ر دهولته تیک بن، پیویسته دهولته تانی تر دادگاییان بکه ن و سزایان بده ن.

تاوانی جینۆساید وهک تاوانه نیۆدهوله تیه کانی تری وهک؛ تاوانی جهنگ و تاوانی دژه مرۆفایه تی و تاوانی شه رهنگیزی نییه، ئەم تاوانه تایبه تمه ندیی خۆی ههیه و له سهرووی هه موویه وه گرووپ و رایه له کانی پیکه وه به ستنی گرووپه کان ده پارێزیت، بۆیه سه رجه می تیژه که ی لیمکین له سه ر ئەو پارێزه ندییه به نده که ده بیئت گرووپه کۆمه لایه تی و نه ته وه یی و ره چه له کی و نه ژادی و ئاینی و سیاسیه کان هه یان بیئت، که چی دواتر و له کاتی له قالبدانی په یمان نامه که دا به شیک له و گرووپانه په راویز خران. پاراستنی ئەو جیاوازیانه و په ژراندنی به هۆی ئەندا مبوونیان له و گرووپانه، ئەرکی ئەو یاسایه یه وا دواتر به په یمان نامه ی به رلیگرتن و سزاخستنه سه ر تاوانی جینۆساید ناسینرا. ئەم تاوانه زۆر جار به تاوانی تاوانه کان و شاتاوان و دایکی تاوانه کان ده ناسریت، چونکه ئەنجام ده رانی ئەم تاوانه له بهر ئەوه ئەو تاوانه ئەنجام نادهن که قوربانییه کان چییان کردوو، به لکوو له بهر ئەوه ئەو تاوانه ئەنجام ده دن که قوربانییه کان کین. واته له م جوړه تاوانه دا کردن یان نه کردنی کارپک له لایه ن قوربانییه وه گرنگ نییه، به لکوو شووناسی قوربانییه کان کرۆکی بابه ته که یه و ئەوه ی په لامار ده دریت که سه کان (وهک تاک) نییه، به لکوو ئەو که سه بۆیه په لامار ده دریت له بهر ئەوه ی سه ر به گرووپیکی دیاریکراوه. له تاوانی جینۆسایددا، ئەو که سانه ی تۆمه تبارن، تۆمه ته که له سه ر ئەوه نییه کییان کوشتوو یان یه کیک له کرده کانی تاوانی

جینۆسایدیان به رانبهر به کئی ئه نجامداوه، به لکوو له سه ره ئه وهیه تاوانه که یان به رانبهر گرووپیک ئه نجامداوه و ویستوو یانه له رپی ئه م کردانه وه تیگرا یان به شیکیان لی له ناوبه رن، بویه زوری و که می ژماره ی قوربانی و جوری تاوان، له کوشتنه وه بگره تا ته گره خستنه به رده م ژیان، ته نانه ت شیوه ی تاوانه که، کوشتنی بیبه زه ییانه یان دلنه رمانه، چیرۆکی ناخه ژین و چیرۆکی ئاسای، گرنگ نییه. ته نها شتیک گرنگ بی ت ئه وهیه، ئایا ئه و کرده یه به شیکه له هه ول و ویستی له ناوبردنی تیگرا یان به شیکی ئه و گرووپه یان نا؟ جینۆساید ناوبرده ده کری ت به تاوانی تاوانه کان، چونکه ئه وه ی هه تا ئیستا بینراوه، هیچ جینۆسایدیک بوونی نه بووه هه تا هه ردوو تاوانه که ی تر ئه نجام نه درابیت. واته واته بو ئه وه ی بگه ی ت به تاوانی جینۆساید پیویسته به تاوانی جهنگ و تاوانی دژه مرۆفایه تیدا تی په ربی تیت.

ئه وه هۆکاره ی بووه هۆی رسکانی ئه م بیرۆکانه لای لیمکین هه ردوو کۆمه لکوژی ئه رمه نییه کان له لایه ن ده وله تی عووسمانی و جووله که کان له لایه ن ده وله تی ئه لمانیاوه بوو. ئه نجامده ری هه ردوو پرووداوه که ده وله ت و ده زگا کانی، پاشان گه شه کردنی بیرۆکه ی ده وله ت-نه ته وه و کی شه و گرفته کانی ئه و ده وله ت-نه ته وانه له گه ل گرووپه جیاوازه کانی نیو ده وله ته که، پیکرا بووه هۆی ئه وه ی که ئه ده بییات و نووسینه ئه کادیمییه کانی سه ره تای سه ره له دانی چه مکی جینۆساید تا کۆتاییه کانی

سه دهی پێشوو له سهر ئه وه بیته که جینۆساید ته نه له لایه ن دهوله ته وه جیبه جی ده کریت، وه لی پاشان بینرا که ئه م تاوانه ده کریت کۆمه له و که سانی تریش له دهره وه ی چوارچۆیه ی دهوله ت ئه نجامی بده ن. بۆیه ئیستا تاوانی جینۆساید مه رجدار نییه به بوونی دهوله ته وه، ده کری هیزه چه کداره کانی ش ئه وانیه ی دهوله ت و سه روه ریشیان نییه به پرسیان بکری ن له پای ئه نجامدانی تاوانی جینۆساید.

لیمکین له ته مه نی بیستویه ک سالی دا خویندکاری کۆلیژی زمانی زانکۆی لیقۆف ده بیته، له و کاته که دا با به تی تیرۆرکری ته لعه ت پاشا له لایه ن کوره خویندکاری کی ئه رمه نییه وه به ناوی ته هلیریان، له به رلین، ده بیته رۆژه قی کی سیاسی و یاسای. ته لعه ت پاشا به نه خشه دارپێژه ر و جیبه جیکاری کۆمه لکوژی ئه رمه نه کان ناسرابوو. پاش کۆتایی جه نگی جه یانی یه که م و رووخانی ئیمپراتۆری عوسمانی، ته لعه ت پاشا ده بیته په نابهر له به رلینی ئه لمانیا، له و کاته دا ده سته یه کی ئه رمه نی بۆ دۆزینه وه و به دادپه وه ری گه یاندنی ئه و عوسمانیانه ی به پرسی یه که می ئه و کۆمه لکوژییه بوون، دامه زرا. ته هلیریان له و کاته دا خویندکاری زانکۆ ده بیته له به رلین، ئه رکی کوشتی ته لعه ت پاشای پی ده سپی رن. له رۆژی ۱۵-ی مارس ۱۹۲۱ ئه م خویندکاره ئه رمه نییه له ناوه راستی شه قامی کی به رلیندا ته لعه ت پاشا ده داته به ر ده سترپیژی گولله، تا پۆلیس دیت له سه ر لاشه که ی ده وه ستیت، پلانه که یان وه هایه که پاش کوشتی

تەلەت پاشا را نە کات، بۆ ئەوەی دنیا بزانی تۆلە کراوەتەووە و تەلەت پاشا لە لایەن گەنجیکی ئەرمە نییەووە بە دادپەرۆری گەیه نراوە، جا دەستبەسەری دەکەن و دواتر دادگاییکردنە کە ی دەست پێ دەکات، لەو کاتە دا لیمکین پرسیارێک لە مامۆستاکانی دەکات، ئەو پرسیارە دواتر دەبێت بە پرسیارێکی بێ وەلامی گرنگ و سەر دەکشیت بۆ نووسینەووەی پەیمانامە ی بەرلینگرتن و سزاخستنه سەر تاوانی جینۆساید، ئەو دەپرسیت:

"بۆچی تەهلیریان کە یە ک کەسی کوشتوووە تاوانبارە و دادگایی دەکریت، بەلام کوزراوە کە ملیۆنانی کوشتوووە، کەچی بە تاوان نەژمێردرا و دادگایی نە کرا؟"^۲

پاش تەواوکردنی کۆلیژی زمان، لیمکین دیسانەووە لە هەمان زانکۆ کۆلیژی یاسا دەخوینیت. دواتر لە سالی ۱۹۲۹ بۆ ۱۹۳۴ دەبیت بە داواکاری گشتی لە پۆلەندا و پاشانیش مامۆستای زانکۆی وارشو. لە سالی ۱۹۳۳ بانگێشتی مەدرید دەکریت، تا بابەتێک لە کۆریەندی کۆمیتە ی یاسایی ئەنجوومەنی گەلەندا پیشکەش بکات، سا بابەتێک بۆ بە تاوانناساندنی کۆمەلکۆژی بۆ کۆریەندە کە دەنیریت. لە وتارە کەیدا دوو چەمک دەخاتە روو و پیناسیان دەکات: یە کە میان تاوانی بەر بەریزم (Barbarism)، داوا دەکات تیکدانی گرووپە کۆمەلایەتی و ئاینی و نەتەوایی و رەچەلەکی و نەژادییەکان بە تاوان بناسریت. دوو میان تاوانی

ویرانکاری (Vandalism)، لیره شدا ده خوازی تیکدان و ویرانکردنی پیشینه ی فه رهه نگیی و هونه ریی ئه و گرووپانه به تاوان بنا سرت، جا گهر له لایه ن دهوله ت خۆی یان دهوله تانی نه یار و دوژمنه وه بی. ^۳ دواتر بیرۆکه کانی ئه و وتاره سه ر ده کیشیت بو نووسینی په رتو وکه که ی و پیناسه ی جینۆساید. پاشان زانکۆی دوکه له ولایه تی کارۆلاین له ولایه ته یه کگرتووه کانی ئه مه ریکا داوای لی ده کات بییت به مامۆستای وانه بیژ، داواکه ده په ژرینئ و له سالی ۱۹۴۱ ده گاته ولایه ته یه کگرتووه کانی ئه مه ریکا، له وئ ده ست ده کات به نووسین و پیشکه شکردنی وانه کانی. له ماوه یه کی که مدا په یوه ندیی له گه ل زۆرئیک له کاربه ده ست و برپاربه ده سه ته کانی ئه مه ریکا درووست ده کات. یه کیک له و که سانه ی لیمکین ئاشنای ده بییت، دادوهر رۆبپرت جاکسنه له دادگای بالایی ئه مه ریکا، جاکسن پاش دامه زرانندی دادگای سه ربازی نۆرمبیژگ، ده بییت به دواکاری گشتی دادگا که بو دادگایکردنی تۆمه تبارانی به ره ی نازی دۆراوی جه نگی جهانی دووهم. هیئیری وه لاس جیگری سه رۆکی ئه مه ریکا و زۆرئیک له بالوئیز و نوینه ری ولاتان له نه ته وه یه کگرتووه کان ده ناسئ. لیمکین په یوه ندییه کانی بو به رگری له تیزه که ی به کار ده هیئیت و بو ناساندنیشی ده گاته نه ته وه یه کگرتووه کان. که ئه وکات ته نها یه ک سال بوو ئه و رپنکخراوه دامه زرابوو، پاشان باوهر به نوینه ری چه ند دهوله تیک ده هیئئ تا بیرۆکه که ی بخریتته به رنامه ی کاری نه ته وه یه کگرتووه کانه وه.

جینۆساید له گفتوگۆکانی نه ته وه یه کگرتوووه کاندای

لیمکین پاش شکسته پینانی له قایلکردنی نه نجوومه نی گه لان له کۆنفرانسی مه دریدی سالی ۱۹۳۳، بهردهوام ده بیته بو به جیگه یاندنی خه ونه که ی، پاش دامه زرانندی نه ته وه یه کگرتوووه کان ده ست ده کات به لۆبی و داکۆکی له تیزه که ی. جۆن هامپه ری به پرسی یه که ی مافی مرۆقی نه ته وه یه کگرتوووه کانیه وکات، ده لئ:

"به درێژای میژوو نه بووه که سیک به ته نه ا نه و گشته کۆششهی لیمکین بکات. بو هه رکوی برۆشتنایه نه و له وی بوو، رۆژانه سه ردانی کۆمیته و به شه کانی ریکخراوی نه ته وه یه کگرتوووه کان و نووسینگهی نوینه رایه تی ده و له تانی ده کرد. به هه فته له بهردهم ده رگای نه ته وه یه کگرتوووه کاندای راده وه ستا و هه رفه رمانبه رو دیپلوماتیک به ویدا برۆشتایه، تاوانی جینۆساید و گرنگی ده رکردنی په یماننامه یه ک بو به رلیگرتن و سزاخستنه سه ر نه و تاوانه ی بو روون ده کردنه وه."^۴

لیمکین پوخته یه ک له سه ر گرنگی یاسایه ک بو به رلیگرتن و سزاخستنه سه ر تاوانی جینۆساید ده نووسیته، پاشان له گه ل په رتووکه که یدا بو یه که مجار پیشکه شی سه رۆکی پیشووی ولاتی په نه مای

دهکات؛ ئەم سه رهۆکه ئەوکات نوینهری ولاته که ی بوو له نه ته وه یه کگرتوو هکان. بو رۆژی دواتر نوینه رایه تی ولاتی په نه مال له نه ته وه یه کگرتوو هکان، لیمکینی ئاگادار کرده وه که ئەمان واژووی ئەو پیش نیاره ده که ن و ئاماده ن له به رده م ئەنجوومه نی گشتی نه ته وه یه کگرتوو هکاندا پیش نیاری بکه ن. دواتر لیمکین پیش که شی نوینه رایه تی ولاتی کووبا له نه ته وه یه کگرتوو هکانی دهکات و ئەوانیش واژوی ده که ن، ئەم دوو دهوله ته دوو دهوله تی بچووکی هه ژموون داری کیشوهری ئەمریکای لاتین بوون ئەوکات، ئەو کیشوهره ئەوکات بیست ئەندام له کووی په نجاویه ک ئەندامی نه ته وه یه کگرتوو هکانی پیک ده هیئا، پاشان له نوینه رایه تی دهوله تی هندستان له نه ته وه یه کگرتوو هکان نزیک ده بیته وه و دهنگی ئەوانیش به دهست ده هیئیت.

هه رسی دهوله تی په نه ما و کوبا و هندستان باربووی بیرۆکه که ده که ن و ده خریته به رنامه ی کاری کو بوونه وه ی کو میته ی یاسای نه ته وه یه کگرتوو هکانه وه. ئەوکات ولاتی په نه ما سه رهۆکایه تی ئەم کومیته یه ی ده کرد و به کومیته ی شه شه م ناسرا بوو، پاشان کومیته که داوا له سکرته یی نه ته وه یه کگرتوو هکان دهکات په یمان نامه یه ک بو به رلیگرتن و سزاخسته سه ر تاوانی جینۆساید ده ر بکریت. سکرته یی نه ته وه یه کگرتوو هکان به هه ماهه نگیی له گه ل به شی مافی مرۆفی نه ته وه یه کگرتوو هکان (Human Rights Division) و به میوانداری سی

شارهزا، که یه کیکیان ره فایل لیمیکن خویه تی، پرۆژه ره شنووسی په یماننامه که دهنووسن و شاره زایانیش سه رنج و راوبوچوونی خویمان له پینا و پروونکردنه وهی زیاتری مادده و برگه کانی ده خه نه روو. ئەم ره شنووسه به ره شنووسی سکرتری گشتی نه ته وهیه کگرتوووه کان دهناسریت. پاشان ده خریته به رده م نه نجوومه نی گشتی نه ته وهیه کگرتوووه کان. له بهرواری ۱۱ دیسه مبه ری ۱۹۴۶ نه نجوومه نی گشتی نه ته وهیه کگرتوووه کان برپاریک دهرده کات، بو یه که مجاره ناو و وشه ی جینۆساید له ریکخراویکی نیودهوله تیه کانددا بهینریت و به به شیک له یاسای نیودهوله تی بناسریت، هه ر له و برپاره دا ئەم پرۆژه ره شنووسه هاوپیچ ده کریت، برپاره که له دووبه ش پیک دیت.

یه که م: تاوانی جینۆساید روون ده کاته وه و باسی گرنگی ده رچوواندنی یاسایه ک ده کات بو به رلیگرتن و سزاخستنه سه ر تاوانی جینۆساید. برپاره که ده ئی؛

"جینۆساید بریتیه له نکۆلی له مافی ژیا نی سه رجه م گرووپه جیاوازه کانی مرۆفایه تی، ههروهک چۆن کوشتن (Homicide) بریتیه له نکۆلی مافی ژیا نی تاکه کانی مرۆفایه تی.^۱ ئەم نکۆلییه له مافی ژیا نی

^۱ له بهر نه وهی ئەمه یه که مجاره وشه ی جینۆساید له برپاری نه ته وهیه کگرتوووه کانددا به کار ده هیئریت و خه لکی ناشنا ی ئەو چه مکه نه بوون، بو یه ده یانه وی له رپی وشه ی (Homicide) واته (کوشتنی تاک) به راوردی وشه ی (Genocide) واته (کوشتنی کۆمه ل) بکه ن.

بوووتە ھۆى ساکان و شوکی ویزدانى مرفایەتیی و تەلەزگەییەکی گەورە، ئەمەش پێچەوانەى بنەما مۆرالییەکان و ئامانجەکانى نەتەویە کگرتووەکانە. نموونەى زۆرھەن بیسەلمین تاوانى جينۆسايد دژى گرووپە ئاینی و نەژادی و سیاسییەکان و گرووپەکانى تریش ئەنجام دراو، سائەمەش بوووتە ھۆى پاکۆدانى بەشیک یان تەواوی ئەو گرووپانە، ھەربۆیە دەبیت بەرلیگرتن و سزاخستە سەرتاوانى جينۆسايد مژارى کۆمەڵی نیودەولەتیی بیت.

دووھم: بانگھێشتى دەولەتەکان دەکات بۆ دەرکردنى یاسایەک لەمەر ئەم مژارە، ھەرۆتەر ئەنجووومەنى ئابووری و کۆمەڵایەتیی نەتەویە کگرتووەکان پادەسپێریت بۆ چاوخشانەو بە پڕۆژەرەشنووسى پەیماننامەکە و دانوستان بۆ گەشتن بە کۆدەنگی.

سەرھتا پڕۆژەرەشنووسەکەى سکریتیری گشتى نەتەویە کگرتووەکان، کە بە ھەمانگی لەگەڵ شارەزایان و کۆمیتەى مافی مرۆفی سەر بە نەتەویە کگرتووەکان نووسرا، ئاراستەى ئەنجووومەنى ئابووری و کۆمەڵایەتیی نەتەویە کگرتووەکان دەکریت، پاشان ئەنجووومەنەکە کۆمیتەییەکی تایبەت (Ad Hoc Committee) ی بۆ دادەمەزینیت و کارەکە بەو کۆمیتەییە پادەسپێریت. ئەو کۆمیتەییەش، لە ماوەى چەند مانگیکدا، لەبەر رۆشنایى پڕۆژەرەشنووسەکەى سکریتیری گشتی و سەرنجى وڵاتان

سه بارهت به رهشنووسی پهیماننامه که، دهست دهکات به نووسینهوهی پرۆژه رهشنووسیکی هاوچه رخر. هه ره له و کاته ی ئەم کۆمیتته یه سه رقالی گهنگه شهیه، چوار دهوله تی تر پرۆژه رهشنووس له مه ره هه مان مژار ئاماده ده که ن و پیشکه شی کۆمیتته که ی ده که ن، ئەوانیش یه کیتی سوڤیت و ولایه ته یه کگرتوووه کانی ئەمه ریکا و چین و فه ره نسان. له کۆتاییدا ئەم کۆمیتته یه رهشنووسیکی تر ئاماده ده کات، ئەم رهشنووسه به رهشنووسی کۆمیتته تایبه ته که ناسراوه. دواتر ئەم کۆمیتته یه پرۆژه رهشنووسه که ی خوی ده نیڕیته وه بو سکرتری گشتی نه ته وه یه کگرتوووه کان، ئەویش دیسانه وه به مه به ستی دوا چاوپیداخشانه وه ده نیڕیته وه بو کۆمیتته ی شه شه می نه ته وه یه کگرتوووه کان، پاشان کۆمیتته ی شه شه م به ئاماده بوونی نوینه ری ولاتان دوا چاوپیداخشانه وه ی بو ده کات و جاریکی تر ئەمیش پرۆژه رهشنووسیکی تر ئاماده ده کات، ئەمه ش به رهشنووسی کۆمیتته ی شه شه م ناسراوه، پاشان ئاراسته ی سکرتری گشتی نه ته وه یه کگرتوووه کانی ده کات و ئەویش ده یخاته به رنامه ی کاری کۆبوونه وه ی سییه می ئەنجوومه نی گشتی نه ته وه یه کگرتوووه کانه وه و له به روار ی ۹ — دیسه مبه ری ۱۹۴۸ ئەنجوومه نی گشتی نه ته وه یه کگرتوووه کان ده نگ له سه ر دوا پرۆژه رهشنووسی پهیماننامه ی به رلیگرتن و سزاخسته سه ر تاوانی جینۆساید ده دن و پهیماننامه که به یی برپاریک ره زامه ندی له سه ر ده دریت و ده رده کریت.

له سالانى ۱۹۴۶ تا ۱۹۴۸ که پهیماننامه که ده رکرا، ۳۳۷ گفتوگۆی فەرمیی سەبارەت بە پڕۆژەى پهیماننامه که له نەتەوہیە کگرتووہ کان کرا و ئۆرگان و ئەنجوومەن و بەش و کۆمیتەکانی نەتەوہیە کگرتووہ کان و نوینەرایەتی دەولەتان سەرنج و پێشنياری خۆیان خستە روو.

له ماوہی گفتوگۆ و دانوستان بۆ ئامادەکردنی پهیماننامه که دا، له پڕۆژەرەشنووسی یە که مەوہ تا دە رکردنی پهیماننامه که، خەسلەت و سرووشتی تاوانی جينۆسايد زۆر گۆرانکاری پێشەیی تیدا کرا، لەوانە پیناسەى تاوانی جينۆسايد، گرووپەکانی خاوەنپارێزبەندى، ئامرازەکانی جیبەجێکردنی تاوانی جينۆسايد و بەرپرسیاریتی دەولەتان بۆ بەرلێگرتن و سزاخستنه سەر تاوانی جينۆسايد.

پهیماننامه که به سئ قوناغی پڕۆژەرەشنووسدا تێپەری. یە که م: پڕۆژەرەشنووسی سکریتی گشتی نەتەوہیە کگرتووہ کان، دووہ م: پڕۆژەرەشنووسی کۆمیتەى تايبەت، سلیە م: پڕۆژەرەشنووسی کۆمیتەى شەشە م. بۆ ئەوہی سەرلێشیوان چى نەبیئت، لە مە بە دوا بە پڕۆژەرەشنووسی یە که م و دووہ م و سێهە م ناوبردەى دە که یین.

گرنگترین تايبەتمەندی پڕۆژەرەشنووسی یە که م ئەوہ بوو سەرجه م تیزە که ی لیمکینی له خو گرتبوو، چونکه له م قوناغە دا لیمکین یە کیکە له ئەندامانی ئامادەکردنی رەشنووسە که. له رەشنووسی یە که م دا

گرووپه کانی خاوه نپارێزبه ندی ژماره یان پینج گرووپه، ئەوانیش گرووپه کانی (نه ژادی و نه ته وهی و ئاینی و رامیاری و زاری) ن، به لام لی مکن هر له کاتی گفتوگو کاندایا تیبینی له سه ر گرووپه رامیاریه کان هه یه و پینوایه جیاوازیه رامیاریه کان جیاوازیه کی کاتین و په یوه ست نین به و پیدراوانه ی و مروف له کاتی له دایکبووندا به دهستی ده هیئت.^۵ نوینه رایه تی چه ند ده وله تیکیش تیبینی ئەوه یان هه بوو که بپرورای سیاسی په یوه ندی به ویست و مافی تاکه وه هه یه و به شیک نیه له مافه ده سه ته جه مییه کان،^۶ بویه له کو بوونه وه کانی نووسینه وه ی پرۆژه ره شنووسی سییه مدا، به شیوه ی ده نگدان، گرووپی رامیاری له په یماننامه که ده رکرا. ئەمه ریکا داوای کرد گرووپی ئابووری بو سه ر لیستی گرووپه پارێزراوه کان زیاد بکریت،^۷ به لام هه رزوو ئەمه ش ره خنه ی لی گیرا و دیشکه می لی کرا. دواتر له پرۆژه ره شنووسی دووه مدا گرووپی زاری وه ک گرووپیکی پارێزراو که نار ده خریت.^۸ نوینه رایه تی ولاتی سوید له کاتی گفتوگو کانی پرۆژه ره شنووسی سییه مدا داوا ده کات گرووپی ره چه له کی (Ethnical Group) بو سه ر لیستی گرووپه کانی خاوه نپارێزبه ندی په یماننامه که زیاد بکریت، بپرۆکه که پیشوازی لی ده کریت و زیاد ده کریت. نوینه ری ولاتی هایتی له کاتی پشتگیری ئەم

^۵ به کیستی سوڤیئت و پۆله ندا و ئیران دژی ئەوه بوون که په یماننامه که پارێزبه ندی بو گرووپه رامیاریه کان درووست بکات و داوایان کرد ئەو گرووپه له لیسته که دا ده ره پینریت.

بیرۆکه یه دا ده لیت؛ "ره چه له که جیاوازه کانی نیو نه ژاد و نه ته وه یه که له دهستی یه کتر پارێزراوتر ده بن"، سالی ۱۹۹۴ و دواى نزیکه ی نیو سه ده، ئەم پێشنیاره خزمه تێکی زۆری دادگای تایبەت به تاوانی نیودهوله تیه بوو رواندا ده کات، چونکه جینۆسایدی تووتسییه کانی سالی ۱۹۹۴ به دهستی هووتووه کان، له که متر له سه د رۆژدا نزیکه ی یه که ملیۆن قوربانی لێ که وته وه، ههردوو گرووپ یه که ئاین و یه که نه ته وه و یه که نه ژاد بوون، به لام ره چه له کیان جیاواز بوو. له کۆتا تیچنی په یماننامه که دا ته نها چوار گرووپ وه که گرووپى خاوه نپارێزبه ندی دانیان پێدا نرا و ناسێزان، ئەوانیش گرووپى نه ته وه یی و گرووپى ئاینی و گرووپى ره چه له کیی و گرووپى نه ژادین.

یه کیکی تر له و بابە تانه ی له کاتی مشتومر و گفتوگۆکانی نووسینه وه ی پرۆژه ره شنوو سه کاندایا زۆرترین ناکۆکی له سه ر بوو، چیه و شیوه ی جینۆساید بوو، له پرۆژه ره شنوو سی یه که مدا، که پشتی به تیزه که ی لیمکین به ستبوو، میکانیزمه کانی ئەنجامدانی تاوانی جینۆسایدی بوو شیوه دابه ش کردبوو، ئەوانیش؛ جینۆسایدی فیزیکی و جینۆسایدی بایۆلۆژی و جینۆسایدی فه ره نگی بوون، به لام دواتر ئەو چیاوه ته واو وه لا نران.

به پێی پرۆژه ره شنووسی یه که م، جینۆسایدی فیزیکی بریتیه له:

" ۱. پاکتاوی یه کجاره کی یه کیچ له گرووپه کانی خاوه نپاریزبه ندی یان کوشتی چه ند که سیکی سه ربه و گرووپه. ۲. درووستکردن و سه پاندنی سته م بۆ یه کیچ له گرووپه کانی خاوه نپاریزبه ندی، ئه ویش له رپی فه راهه م نه کردنی به ئه نقه سته پیدایسته یه کانی ژیان، له چه شنی؛ خانووبه ره و جلو به رگ و خواردن و پیدایسته ی ته ندرووستی، یان هه ر پیدایسته ی کی تر که بیته هۆی پاکتاوی تاکه کانی سه ربه گرووپیکی خاوه نپاریزبه ندی، ۳. برینه وه ی ئه ندامانی جه سته و به کارهینانی تاکه کانی ئه و گرووپه له تاقیکردنه وه زانسته یه کاندایا، ۴. رپگری له ئامرازه سه ره تاییه کانی ژیان له رپی ده سته سه راگرتنی سامان، تالانکردنی شمه ک، و پرا نکردنی خانووبه ره و بژیوی ژیان." ^۸

باری سه رنجی دارپژه رانی پرۆژه ره شنووسه که ئه وه یه جگه له کوشتی راسته وخۆ و پاکۆدانی کتوپری یه کیچ له گرووپه کانی خاوه نپاریزبه ندی، ئه گه ری ئه وه هه یه شیوازی تریش بۆ کوشتن و پاکتاوی له سه رخۆی گرووپیک بگیریته بهر، ئه مه یان ناو ناوه "کوشتی له سه رخۆ"، نمونه به وه ده هی نه وه له ئۆردووگا کانی کاری زۆره ملیدا، تاکه کانی سه ربه گرووپیکی دیاریکراو، راسته وخۆ نه ده کوژران، به لکوو خرابوونه ژیر سته میکی زۆره وه. رپژه ی مردن له و ئۆردووگایانه دا له پای نه بوونی

پیداویسی تیه کانی ژیان هه، سی له سه د زیاتر بوو له رێژهی مردن له ژیانیکی ئاساییدا، ههروهها سامانی ئه و که سانهی وا سه ر به گرووپیکی دیاریکراو بوون، کرابوونه ئامانج و دهستی به سه ردا دهگیرا، یان تالان دهکرا و دهروخینرا.

له پرۆژه ره شنووسی دووه مدا ئه و برکه یه ی سه ره وه دهستکاری کرا و به شیکی زۆری ئی لایرا، ئه مه ی له جیاتی چه سپینرا:

" ۱. کوشتی ئه ندامانی گرووپیک، ۲. په کخستی چونییه کی و یه کگرتووی گرووپیک، ۳. سه پاندنی جه وروسته م، په کخستن و ته گه ره خستنه به رژیان، به ره نگیک؛ سه ربکی شیت بو مردن." ^۹

پاش گفتوگۆی زۆر و ئالوگۆری سه رنجی شاره زیان و نوینه ری دهوله تان، ئه و برکه یه ی سه ره وه وه ک کۆتا ده قی جینۆسایدی فیزیکی له پرۆژه ره شنووسی دووه مدا چه سپا، به لام دیسانه وه له پرۆژه ره شنووسی سییه مدا گۆرانکاری تیدا کرا و برکه ی دووه می که لا خرا.

به پپی پرۆژه ره شنووسی یه که م جینۆسایدی بایۆلۆژی بریتییه له:

" ۱. خه ساندن و به زۆر له باربردن، ۲. هه لاواردنی نیرومی، ۳. له مپه ری پیکه یانی هاوژینییی له نیوان ئه ندامانی گرووپه کانی خاوه نپاریزه ندیدا."

جینۆسایدی بایۆلۆژی له پڕۆژه پشه نووسی دووه مدام سه رومر لا براو له بری ئه وه ته نه ها به یه ک خال گوزارشتی لی کرا، دواتر و له پڕۆژه پشه نووسی سییه مدام وه ک خوی مایه وه و له په یماننامه که دای جیگیر کرا، ئه ویش:

"سه پاندنی ریوشوینیک تای بیته هوی ریگری له وه چه خسته وه."

شیوه و چیوهی سییه می ئه نجامدانی جینۆساید، جینۆسایدی فرههنگییه. ئه م شیوه جینۆسایدی کیشه سازترین و ئاوکیشتترین ته وه ری گفتوگۆکانی هه رسی پڕۆژه پشه نووسه که بوو. له پڕۆژه پشه نووسی یه که مدام به شییک به ناوی جینۆسایدی فرههنگییه وه جیگیر کرا، له وه به شه دای به پینچ خال ئه م میکانیزمه ی جینۆسایدی باس کرا، لیمکین سه باره ت به م به شه ی پڕۆژه پشه نووسی یه که م سه رنجه که ی ئه وه یه گه ر جینۆسایدی فرههنگی گرووپه کانی خاوه نپاریزه ندی ریبه ند نه کریت، ئه وا واتایه ک بو پاراستنی ئه و گرووپانه نامینیتته وه، چونکه ئه وان له سه ر خوانی موقه ده سی تایبه تمه ندییه فرههنگییه کانیان تۆماره یان به ستووه و به ویرانکردنی ئه و تایبه تمه ندی و جیاوازییه فرههنگیانه، ئه و گرووپانه لییک ده ترازین.

رینگاکانی ئەنجامدانی جینۆسایدی فەرهنگی له پرۆژه رهشنووسی
یه که مدام به م چه شنه بوو:

" ۱. گواستنه وهی مندال له گروویکی خاوه نپاریزه ندییه وه بو
گروویکی تر، ۲. دوورخستنه وهی ئەو ئەندامانهی و نوینه رایه تی
گروویکی خاوه نپاریزه ندی ده کهن، ۳. قه دهغه کردنی به کارهینانی
زمانی نه ته وهی، ۴. ته فرووتونا کردنی ئەو په رتووکانه ی و به زمانی
نه ته وهی ئەو گروویانه نووسراون، یان تیکدانی رابردوی ئاینی. یان
قه دهغه کردنی نووسین و بلاوکردنه وهی ئەو په رتووکه تازانه ی به زمانی
نه ته وهی ئەو گروویانه ده نووسرین، ۵. کاولکردنی شوین و شوینه واره
میژووی و ئاینیه کان، یان به کارهینانیان بو مه به ستیکی تر، یان
رامالینی به لگه میژووی و هونه ری و ئاینیه کان."

مه به ست له دانانی برگه ی قه دهغه کردنی گواستنه وهی مندال له
گروویکی خاوه نپاریزه ندییه وه بو گروویکی تر له جینۆسایدی
فهره نگییدا، ئەوهیه ئەو منداله له گروویکه ی خوی داده بریت و
فهره نگیی ئەو گروویه ی و بو گواستراوه ته وه وهرده گریت. به مه ش
گروویه خاوه نپاریزه ندییه که له که مترین کاتدا که رتوپه رت و خاشه بر
ده بن. سه باره ت به دوورخستنه وهی ئەو ئەندامانه ی و نوینه رایه تی
گروویکی خاوه نپاریزه ندی ده کهن، مه به ست له دوورخستنه وهی ئەو

که سانه یه وا پله یه کیان له په یکه ری گرووپه که دا هه یه، وهک؛ رۆشنیر، هونه رمه ند، نووسهر، مامۆستا، پیاوانی ئاینی، پزیشک، پارێزه ر و ئەندازیاران. به دوورخستنه وهی ئەو که سانه له گرووپه که، ئەوا گرووپه که وهک هه بوونیکی بیبه رهه م و بیپروح ده مینیتته وه و کاریگه ری له سه ر مانه وه یان درووست ده کات و به ره و دارووخانیان ده بات. ئەو بابته ی له پرۆژه ره شنووسی دووه مدا زۆرتین گفتوگۆی لیوه کرا، جینۆسایدی فه رهه نگیی بوو، برگه و ماده ده کان گۆرانکاریان تیدا ده کریت و به م شیوه یه داده رێژینه وه:

" ۱. قه دهغه کردنی به کارهینانی زمانی گرووپییکی خاوه نپاریزه ندی له گفتوگۆ پرۆژانه یه کان و خویندنگه و نووسینی په رتووک یان هه ر بلاوکراوه یه کی تر دا، ۲. قه دهغه ی به کارهینان یان تیکدانی په رتووکخانه و مۆزه خانه و خویندنگه و مۆنۆمینی میژوویی و په رستگا و هه ر شوینگه لی تری فه رهه نگیی."

به شیک له ولاتان له میانه ی گفتوگۆکانی پرۆژه ره شنووسی دووه مدا پێشنیاری ئەوه یان کرد ئەو ماده یه ی له جینۆسایدی فه رهه نگیدا له گواستنه وهی مندال له گرووپیکه وه بو گرووپییکی تر ده دوی، ده ر بکیشریت و بخریته سه ر به شی جینۆسایدی فیزیکی، نوینه ری هه ندی ولاتیش داوای ئەوه یان کرد جینۆسایدی فه رهه نگیی به ته واوی نه مینیت،

به لام له کو تاییدا برپاریان له سهر مانه وهی نه و دوو خاله ی سهره وه دا و دو برپاریان بو کو میته ی شه شه م جی هیلا. کو میته ی شه شه میش نه رکی چاوپیدا خشانه وهی نه م پرۆژه ره شنووسه ی له نه ستۆ بوو، دواتر نه ویش پرۆژه ره شنووسی سییه می له بهر رۆشنای دووهم نووسییه وه. پاش گفتوگو یه کی زۆر به ته واوی جینۆسایدی فرهه نگیان له په یماننامه که ده رکرد، چونکه به شیک له نوینه ری ولاتان پیان وابوو که ده کریت قه دهغه کردنی تیکدانی فرهه نگیی له په یماننامه کانی تری مافه کانی مروفا جی بکریته وه، هه ندیکی تر جینۆسایدی فرهه نگیان به راورد به جینۆسایدی فیزیکی بیبایه خ ناودیر کرد، به شیکیشیان له پروی جیبه جیکردنی یاساییه وه ئاماژه یان به نهسته می سه لماندن و ریکاره کانی دادبینیکردن له تاوانی جینۆسایدی فرهه نگییدا کرد، به لام به شیک له و ولاتان له گه ل مانه وهی بوون، تا نه و کاته ی نوینه ری ولاتی دانیمارک کو تای به و مشتومره ده هیئت و ده لیت:

"شتیکی نالۆژیکی و پووچه گهر کوشتنی به کۆمه ل و داخستنی ده رگای په رتوو کخانه یه ک وه ک یه ک تاوان و له نیویه ک په یماننامه دا ربه ند بکه یین."

بۆیه جینۆسایدی فرهه نگیی به ته واوی له په یماننامه که دا لا برا، به لام پاش نزیکه ی نیوسه ده و پاش دامه زرانندی دادگای تایبه ت به تاوانی

نیودهوله تیه بۆ یوگوسلافیا و رواندا، تیکدان و سرپنه وهی فهره نگی وهک دهستاویژ و به لگه یهک له دادگا که دا بۆ سه لماندن ویستی تاوانی جینۆساید نه ژمار کرا، دادگا که ده لیت:

"به ته نه ها تیکدان فهره نگی و کۆمه لایه تیه له پینا و ته فروتوونا کردنی گروویک ناچیته ژیر کرده قه دهغه کراوه کانی تاوانی جینۆساید هوه، به لام کاتیک له گه ل تیکدان فهره نگییدا له ناوبردن فیزیکی و بایؤلۆژی نه ندامانی گرووپه که ش له گۆری بیت، نه وا ده کریت وهک به لگه و پاساویکی گرنگی سرپنه وهی فهره نگی لی پروانریت، که لایه نی جیبه جیکاری تاوانی جینۆساید مه به ستیتی نه و گرووپه له ناوبه ریت." ۱۰

پاش گفتوگو و مشتومری پرۆسه کانی نووسینه وهی په یماننامه که، له کۆتاییدا، گرووپه کانی خاوه نپاریزبه ندی و ئامرازه کانی جیبه جیکردنی تاوانی جینۆساید له په یماننامه که دا به م شیوهیه چه سپینرا:

"جینۆساید، نه جامدانی نه م کردانه ی خواریه، به مه به ستی "ویستی" ی سرپنه وهی تیکرا یان به شیکی گروویکی نه ته وهی و نه ژادی و ره چه له کی و ئاینی. کرده کانیش نه مانه ن:

۱. کوشتی ئەندامانی گرووپی، ۲. زیانگه یاندنی جهسته یی و دهروونی به ئەندامانی گرووپی، ۳. خستنه بهر جه وروسته می ژانی گرووپی به مه بهستی له ناو بردنی تیکرا یان به شیکیان، ۴. سه پاندنی ریکاریک به مه بهستی بهر بهستدانان له زاوژیکردنی گرووپی، ۵. به زۆر گواستنه وهی مندالان له گرووپی که وه بوو گرووپی تر.

به پئی ئەو پیناسه یه ی سه ره وه، تاوانی جینۆساید چه ند پیکهاته یه کی هه یه، مه رجه سه رجه م ئەو پیکهاتانه پیکرا به دی بئن تا تاوانی جینۆساید برسکی. واته به نه بوونی یه کی که له و پیکهاتانه، ئەوا تاوانی جینۆساید گه لاله نابیت. پیکهاته کانی تاوانی جینۆساید وه ک هه ر تاوانیکی تری ئاسایی دابه ش ده بن بو دوو پایه، پایه ی بهرجه سته و پایه ی هۆشمه ندیی:

یه که م: پایه ی بهرجه سته بریتیه له یه که م هه نگاوی کرده ی تاوانکاری تاوانی جینۆساید، ئەوانیش سی پیکهاتهن؛ ا. به لایه نی که مه وه یه کی که له و پینج کرده ی ریکاره کانی ئەجامدانی تاوانی جینۆساید روو بدات، ب. به رانه ر یه کی که له گرووپه کانی خاوه نپاریزه ندیی بیت که ته هاوته نها گرووپی (نه ته وه یی و نه ژادیی و ره چه له کیی و ئایینی) ن، ج. تیکرا یان به شیکری گرووپی خاوه نپاریزه ندیی تیا بجیت.

دووهم: پایه ی هۆشمه ندی بریتیه له ویستی کردنی تاوان، واته
ئه نجامده ران به و په پری هۆشمه ندیه وه تاوانه که ئه نجام ده ده ن، ئه مه ش
پیی ده وتریت ویستی له ناو بردنی تیکرا یان به شیکسی گروویکی
خاوه نیار ئیزبه ندی.

بۆ ئه وه ی ته مومژ له م مژاره بره وینینه وه، لیره دا به وردی له سه ر
هه ر چوار پیکه اته پیکه ی نه ره که ی تاوانی جینۆساید ده ده وین، ئه وانیش؛
گرووپه کانی خاوه نیار ئیزبه ندی و کرده کانی جینۆساید و ویستی
ئه نجامدانی تاوانی جینۆساید و له ناو بردنی تیکرا یان به شیک له
گروویکی خاوه نیار ئیزبه ندی.

سرووشتی تاوانی جینۆساید

جینۆساید و گرووپه کانی خاوه نپارێزبه ندیی

پاش هاتنه کایه ی زاراوه و په یماننامه ی جینۆساید، زۆریک له و تاوانه
مۆدیرنانه ی پروو ده دهن، قوربانییه کانی تاوانانه کانی به تاوانی جینۆساید
له قه له م ده دهن و بانگه شه ی بو ده کهن، به تایبته ئه و تاوانانه ی
ژماره یه کی ئیگجار زۆر خه لکی تیدا ده بیته قوربانی، یان زۆر جار
تیکه لکردن له نیوان تاوانی جهنگ و تاوانی دژه مرۆفایه تی له گه ل تاوانی
جینۆساید دا پروو ده دات و سه رلیشیوانیک چی ده کات، گه لو ئه وه کام
تاوانه یه پرووی داوه؟ به لام یاسای تاوانی نیوده وه له تی تا پاده یه کی باش
تایبه تمه ندیی تاوانه کانی خستووه ته پروو. بو ئه وه ی تاوانی جینۆساید
له گه ل تاوانی جهنگ و تاوانی دژه مرۆفایه تی جیا بکریته وه، ئه و
سنووردارکراوه که تاوانی جینۆساید ده بیته نه ها به رانه ر چوار گرووپ
خاوه نپارێزبه ندی پروو دات. کردنه ئامانجی ئه م گرووپانه به هۆی ئه و

جیاوازییه نه ته وهیی و نه ژادیی و ره چه له کیی و ئاینیه کانه وه پێشمه رچی
روودانی تاوانی جینۆساید.

تاوانی جینۆساید به رانه بهر یه کییک له و گرووپانه روو ده دات، سا
له بهر نه وه نا که به چی تاوانبارن، به لکوو له بهر کییه تی و شووناسیان.
بۆیه په یماننامه که بۆ پاراستنی ئەندامانی ئەو گرووپانه یه. په یماننامه که
له رپی پاراستنی ئەندامانی گرووپه کانی خاوه نپارێزبه ندیه وه ده یه ویت
خودی گرووپه کان بپارێزیت. یان به پێچه وانه وه، ده یه ویت به هوی
پاراستنی شووناس و بوونی ئەو گرووپانه وه ئەندامه کانی بپارێزیت.
ههروه ها په یماننامه که ده یه ویت جیهان بپارێزیت، نه ویش له رپی پاراستنی
فرهیی و هه مه چه شنی گرووپه کان، یان پاراستنی ئەو رایه له کۆمه لایه تی و
بایۆلۆژیانه ی وا گرووپیک خاوه نیی. ¹¹ ئامانجی په یماننامه که پاراستنی ئەو
گرووپانه یه وه که یه که یه کی چونیه ک، بۆیه هه ره شه یه ک بۆ سه ر
پاکۆدان و تیکدانی ئەو گرووپانه رپه نده و ده چیته چوارچێوه ی تاوانی
جینۆساید وه و سزای له سه ره. تاوانی جینۆساید و تاوانی دژمه رۆقایه تی
و تاوانی جهنگ له زۆر رووه وه لیک ده چن و ئەدگار و تایبه تمه ندی
هاوبه شیان هه یه. ههروه ها ئەکرئ تاوانی جینۆساید له کاتی جهنگ و
ناشتییدا روو بدات، ئەمه ش هینده ی تر تیکه لکردنه که ی ئەسته م
کردوه و زۆر جار بۆ دادوه ر و دادگا گه وره کانیش ئاسان نییه بیسه لمین
کام له و تاوانانه روویانداوه؛ به لام یه کئ له خاله جیاکه ره وه کانی تاوانی

جینۆساید له گه‌ل دوو تاوانه که‌ی تر دانه‌وه‌یه، که تاوانی جینۆساید دژی ته‌ها چوار جور له گرووپ پروو ده‌دات و په‌لاماره‌کان به‌ ئاراسته‌ی وێرانکردنی ئه‌و گرووپانه‌ن.

په‌یماننامه‌که ته‌ها چوار گرووپى خه‌لک ده‌پاریزیت و هه‌ر هه‌ولێک بۆ سهرینه‌وه‌ی ئه‌وان ده‌چیته‌ چوارچۆه‌ی تاوانی جینۆساید هه‌. ئه‌و چوار گرووپه‌ش بریتین له: گرووپى نه‌ته‌وه‌ی و گرووپى ره‌چه‌له‌کی و گرووپى نه‌ژادى و گرووپى ئایینى. سه‌ره‌رای جیاوازی جور و پیناسه‌ی ئه‌و گرووپانه‌، به‌لام یه‌کیک له‌ تایبه‌تمه‌ندییه‌ هاوبه‌شه‌کانی هه‌ر چوار گرووپه‌که ئه‌وه‌یه رایه‌له و په‌یوه‌ندییه‌کانی نیوان ئه‌ندامانی گرووپه‌که هه‌میشه‌یین و له‌و کاته‌وه درووست ده‌بیت که‌سه‌که له‌ دایک ده‌بیت و له‌ ناو یه‌کیک له‌و گرووپانه‌وه چاوه‌له‌دینیت. ¹ په‌یماننامه‌که ئه‌ندامه‌کانی سه‌ر به‌و گرووپانه‌ ده‌پاریزیت، له‌به‌ر ئه‌وه‌نا که مرۆڤن و مافی ژانیان هه‌یه، چونکه له‌م دۆخه‌دا ده‌رواته‌ بابه‌تییکی تره‌وه، ئه‌ویش بابه‌تی مافه‌کانی مرۆڤه، په‌یماننامه‌کانی تایبه‌ت به‌ مافه‌کانی مرۆڤ ئه‌م ئه‌رکه‌ی له‌سه‌ر شانه‌. وه‌لێ په‌یماننامه‌ی به‌رلیگرتن و سزاخستنه‌ سه‌ر تاوانی

¹ ئه‌م رێسایه‌ ئه‌و مندالانه‌ش ده‌گرته‌وه‌ و له‌ ئه‌نجامی لاقه‌کردنی ژنی سه‌ر به‌ گرووپێکی خاوه‌نپاریزیه‌ندییه‌وه له‌لایه‌ن که‌سیکی سه‌ر به‌ لایه‌نی ئه‌نجامده‌ری تاوانه‌که‌وه له‌دایک بوون، بۆ نمونه: چه‌ند پیاویک له‌ کاتی ئه‌نجامدانی تاوانی جینۆسایددا لاقه‌ی چه‌ند ئافره‌تیک ده‌که‌ن و دواتر مندالیان ده‌بیت، ئه‌و مندالانه‌ دواتر له‌ ناو کۆمه‌لگه‌ی گرووپى قوربانیدا گه‌وره‌ ده‌بن و به‌ ئه‌ندامی گرووپه‌که ده‌ژمێردرین.

جینۆساید له بهر پاراستنی خودی ئه و گرووپانه یه وانه ندامه کان پیکی ده هیئن. خالیکی جه وهه ریی په یمان نامه که سه بارهت به گرووپه کانی خاوه نپاریزه ندیی ئه وهیه؛ مه رج نییه ئه و گرووپانه که مینه بن و ئه و لایه نه ی تاوانه که ئه نجام ده دات زۆرینه بیئت، واته لییره دا ژماره ی ئه ندامانی گرووپ گرنگ نین، به لکوو ده کریت که مینه یه ک تاوانی جینۆساید به رانه بهر یه کیچ له و گرووپانه ئه نجام بدات، هه رچه نده زۆرینه ش بن. یان ده کریت ئه و گرووپه ی تاوانی جینۆسایدی به رانه بهر ئه نجام ده دریت ژماره یان ئیگجار که م بیئت. خالیکی تری گرنگی په یمان نامه که سه بارهت به گرووپه کانی خاوه نپاریزه ندیی ئه وهیه؛ ده کریت لایه نیچ تاوانی جینۆساید به رانه بهر گرووپیک ئه نجام بدات که له یه ک کاتدا گرووپی به ئامانجگیرا و هه لگری دوو یان سی یان هه ر چوار خه سله تی ئه و گرووپانه بن، واته له یه ک کاتدا هه ردوو لایه نی په لامارده ر و به ئامانجگیرا و له رووی نه ته وهیی و نه ژادیی و ره چه له کیی و ئاینیه وه لیچ جیاوازن.

مه رج نییه ئه و پیناسه یه ی بو یه کیچ له و گرووپانه ده کریت له هه موو دۆخ و سه رده میکدا و بو گشت ره وشیک هاوتا و نه گۆر بیئت. ده کریت ئه و پیناسه یه ی گرووپیکی نه ته وهیی و ره چه له کیی و نه ژادیی و ئاینیی بو خۆی ده یکات، جیاوازی بیئت له و پیناسه یه ی وانه وانی تر بو ی ده که ن، له م دۆخه دا گه ر هوکاری په لامار و تاوانه که به هو ی ئه و

جیاوازیانیه وه بوو، ئەوا هەر ده چیتته چوارچۆیهی تاوانی جینۆسایدیه وه. پروونتەر؛ گرووپیکی خه لک وا خۆیان پیناسه ده کهن سه ر به نه ته وه یه کی جیاوازن، به لام لایه نی به رانه ر ئەو جیاوازییه ی پێ راست و په ژرینراو نییه، سا پیناسه یه کی تری بو ئەو گرووپه هه یه. یان ده کریت به پیچه وانیه وه، پیناسه کان له لایه ن ئەنجامده ری تاوانی جینۆسایدیه وه بو قوربانیه کان بکریت، واته؛ گرووپی به ئامانجگیرا و پیناسه ی خۆی وه ک ئەو بکات که گرووپی په لامارده ر هه یه تی، به لام په لامارده ر که ئەو پیناسه یه ی پێ راست نییه و جیاوازتر ده یبنی، وه ک ئەوه ی له ولاتی رواندا پرووی دا، له هه ندیک گوندا خه لکه که هه مووی هووتوو بوون و خۆیان پیناسی خۆیان به وه ده کرد که سه ر به ره چه له کی هووتوون، به لام له لایه ن سه ربازه هووتوو هه کانه وه نکۆلییان لێ کرا و به ره چه له کی تووتسی له قه له م دران و کوژران.^{۱۲} هه ندی جاریش ده کریت پیناسه یه کی چهوت بو که سیک یان چه ند که سیکی سه ر به چه ند گرووپیکی جیاواز بکریت و لایه نی ئەنجامده ری تاوانی جینۆساید پێی وابیت سه ر به و گرووپه یه وا کردوو یه تی به ئامانج، به لام له بنه رته دا ئەو که سانه سه ر به گرووپیکی ترن و به هه له وا زانراوه ئەندامانی ئەو گرووپه ن وا کراون به ئامانج، بو نموونه خه لکی ناوچه یه ک به ئامانج ده کرین، له بهر ئەوه ی سه ر به یه کی له و گرووپانه ن، به لام چه ند که سیکی سه ر به گرووپیکی تری تیدا یه و له میانه ی شالاهه کانی جینۆسایددا ئەوانیش ده بن به قوربانیی.

لیردها قوربانیبوونی ئەو بیگانانە بە واتای ئەو نایەت تاوانی جینۆساید بەرانبەر گرووپەکانی ئەوان ئەنجام دراوه.^۱ هاوکات دەکریت تاوانی جینۆساید لە یەک کاتدا بەرانبەر زیاد لە گرووپێکی خاوەنپارێزبەندی ئەنجام بدریت، بەلام بەو مەرجە ی وستی لە ناو بردنی تیکرا یان بەشیکی ئەو چەند گرووپە لە گۆرئ بێت، بۆ نمونە؛ لە بریاری دەستبەسەرکردنی عومەر حەسەن بەشیردا داواکاری گشتی دادگای تاوانی نیودهوله تیه عومەر بەشیر تۆمەتبار دەکات بەو هی ئەو لە یەک کاتدا سئ گرووپێ کردوو بە ئامانج و تاوانی جینۆسایدی بەرانبەر هەرسێکیان ئەنجامداوه.^{۱۳} ناکریت بۆ پیناسە ی گرووپەکانی خاوەنپارێزبەندی پیناسە ی پێچەوانە و نیگە تیفانە بکریت. دادگای دادی نیودهوله تیه و دادگای تایبەت بە تاوانی نیودهوله تیه بۆ یوگوسلافیا هەردوو پیکرا دژی پیناسە ی نیگە تیفانەن و وەک ئارگومینتیک بۆ دادبینی و هریان نەگرتوو.^{۱۴} پیناسە ی نیگە تیفانە ئەو هی لایە نیکی هی رشبەر خۆی لی بترازی سەرپاکی گرووپەکانی تر دەکاتە ئامانج، بۆ نمونە سەرپەکانی

^۱ هەندی جار باسی ئەو دەکریت گوایه لە شالۆهکانی ئەنفالدا نەتەو هی تورکمان و پێرەوکاری مەسیحیش لە پال نەتەو هی کوردا جینۆساید کراون، چونکە ژمارە یەک لە ئەندامان یان چەند گوندیکی سەر بەو دوو گرووپە جیاوازه بوون بە قوربانی، لیردها ئەبیت بگەرینەو بۆ ئامانجە کە، ئایا ئامانجی شالۆهکانی ئەنفال بۆ لەناو بردنی تەنھا نەتەو هی کورد بوو وەک گرووپێک، یان لە پال کوردیشدا ئەو دوو گرووپە ی تریش بە ئامانج گیراون؟ گەر ئەوانیش ئامانجی شالۆهکانی ئەنفال بووبیتن، ئەوا دەکریت بلین ئەوانیش جینۆساید کراون، بەلام گەر تەنھا کورد ئامانج بووبیت و ئەوان لەبەر ئەو بووبیتن بە قوربانی لەبەر ئەو هی لایەنی ئەنجام دەری تاوانی جینۆساید پی وابوو کوردن، ئەوا لەو دۆخەدا بۆ ئەو دوو گرووپە ی تر بە جینۆساید نازمیدریت.

یوگوسلافیا له یه ک کاتدا هه موو ناسرپه کانیاں کرده ئامانج، ئەو دوو دادگایه پپیانوایه پپووسته یه ک یه ک هه لسه نگاندن بو گرووپه به ئامانجگیراوه کان بکریت، تا بزانی ئایا سرپه کان ویستوو یانه تیگرا یان به شیکیان له ناوبه رن؟ ئەم چه شنه ئارگومینته خزمه تیکی گه وره ی فه لسه فه ی جینۆسایدی کردووه، چونکه باری سه رنج له سه ر جه لاد لا ده بات و ده یخاته سه ر قوربانیا. پروونتر؛ په یماننامه ی جینۆساید ته نها بو ئەوه نییه ک تاوانی جینۆسایدی ئەنجامداوه و سزای بدات، به لکوو گرنگی به وه ده بات ک جینۆسایدکراوه و ک قوربانییه و دواتر دانی پپدا ده نییت.

له کاتی گفتوگۆکانی نووسینه وه ی پرۆژه ره شنوو سی په یماننامه که دا هه ردوو گرووپ سیاسی و زاری له لیستی گرووپه کانی خاوه نپاریزبه ندی ده رکران و ته نها چوار گرووپ وه ک گرووپه کانی خاوه نپاریزبه ندی له م په یماننامه یه دا دانی پپدا نرا، به لام په یماننامه که به هیچ شیوه یه ک پپناسه ی ئەو گرووپانه ی نه کردووه و نه چوو ته سه ر شرۆفه و شیته لی تایبه تمه ندی و چیه تی و کیه تی ئەو گرووپانه. ئەمه ش دواتر له کاتی دادبینی تاوانه کانی جینۆسایددا له هه ردوو دادگای تایبه ت به تاوانی نیوده وله تی بو یوگوسلافیا و دادگای تایبه ت به تاوانی نیوده وله تی بو رواندا، بووه جی مشتومر. ناچار دادوهر و یاساناسان خویان تی هه لچوونه وه و پپناسه ی ئەو گرووپانه یان کرده وه. به لام ئەمه ناکاته

ئهوهی ئه و گرووپانه به پێی په یماننامه که پێناس کرابیتن، به لکوو پێناسه ی ئه و دادگایانه ته نه ها وه ک پێشینه یه کی دادوه رپی بو پێناسه ی ئه و گرووپانه بو دادبینه یه کانی داها توو که لکی لئ وه رده گیریت. دادگای تایبه ت به تاوانی نیۆدهوله تی بو پرواندا، گرووپ یه که م، که گرووپ ی نه ته وه ییه، ئاوا پێناسه کردوه:

"خه لکانیکن، رایه له یه کی یاسای له سه ربنه مای هاوولاتبووون و به رژه وه ندی هاوبه ش و ئه رک و ماف پێکیانه وه ده به ستی."^{۱۵}

گرووپ ی دووهم گرووپ ی ره چه له کییه، وشه ی ره چه له ک به رانه ر وشه ی ئیتنیک (Ethnic)، ریشه ی وشه که له (ethnikos) ی گریکیه وه ها تووه. له کوندا "ئیتنیک" بو ناسینه وه ی سئ کو مه له که س به کار ها تووه، یه که م: کو مه له خه لکیک گونجان و هارمونیان تیدا بیت، دووهم: وه ک ئاماژه یه ک بو زمانی ئه و خه لکه بیانیه ی وا دینه ناو کو مه له یه کی تره وه، سه مه م: به واتای بیروباوه رپکی نامۆی کو مه له خه لکیک دیت.^{۱۶} له زۆربه ی کاته کاندایا جیاوازی ره چه له کی له نیوان دوو گرووپ ی سه ر به یه ک گرووپ ی ئاینی و نه ژادی و نه ته وه ییدا هه یه، هه ندی جاریش ده کریت یه کیک یان دوو له تایبه تمه ندی ئه و گرووپانه له گه ل جیاوازی ره چه له کییدا له گوړی بیت، به لام لی ره دا ده بیت بیسه لمینریت هوکاری به ئامانج کردنه که بریتیه له جیاوازی ره چه له کی، ئه مه ش ئه رکیکی قورس

و تا رادهیه ک ئه سته م چئ ده کات و ئاسان ئه و جیاوازیانه دیاری ناکرین. دادگای تایبته به تاوانی نیۆدهولته تی بو پرواندا ئاوا پیناسی گرووپی ره چه له کی ده کات:

"خه لکانیکن، رایه له کانی زمان یان فه ره هه نگ پیکیا نه وه ده به سته، یان خه لکانیکن، خو یان به جیاوازیان لایه نی جیبه جیکاری تاوانی جینۆساید به جیاوازه یان بنین."^{۱۷}

له مپه ره گه وه که ی به رده م دادگای تایبته به تاوانی نیۆدهولته تی بو پرواندا ئه وه بوو بیسه لمینیت ئه و دوو گرووپه لیک جیاوازن و ئه و جیاوازیه ش هوکاری ئه نجامدانی تاوانه که یه. له پرواندا هووتوو هکان له هه لمه تیکی سه د رۆژه دا ژماره یه کی ئیگجار زۆری تووتسیان پاکتاو کرد. هووتوو و تووتسیه کان سه ر به یه ک ئایین و نه ته وه و نه ژاد بوون. که مترین جیاوازی فه ره هه نگی و زمانیان هه بوو. له یه کیک له برپاره کانی دادگا که دا، دادوه ره کان ئامازه به وه ده که ن که تووتسیه کان به به راورد به ته واوی دانیشتوانی پرواندا، زمان و فه ره هه نگی تایبته به خو یان نییه،^{۱۸} گه ر دادگا بو ی روون بوویه وه هیچ جیاوازیه کی نه ته وه یی و ره چه له کی و نه ژادی یان ئاینیان نییه، ئه وا ئه و کوشتاره ناچیتته چوارچیوه ی تاوانی جینۆساید ه وه، به لکوو ده چیتته چوارچیوه ی دوو تاوانه که ی تره وه؛ تاوانی جه نگی و تاوانی دژه مرۆفایه تی. دادگای تایبته به تاوانی نیۆدهولته تی بو

پواندا بو ئه وهی له سرووشتی تاوانه که و جیاوازی ئه و دوو گرووپه تی بگهن، دادگا که گه پاره وه بو سیستمی فه رمان په وایی و ئیداری ئه وئ سهرده می پواندا. ده بوو هاوولاتیانی پواندا له کاتی مامه له ی دهره یانی پیناسی باری شارستانی و ره گه زنامه دا، یه کی که له و تیره و بنه چه و ره چه له کانه بو دیاری کردنی شووناسیان هه لئ بژئرن. پیش ئه وهی ئه و تاوانه روو بدات، له مامه له کانی دهره یانی پیناسی باری شارستانی پواندا دابه ش کرابوو بو سئ گرووپی ره چه له کی، ئه وانیش؛ هووتوو تووتسی و تووا بوون. دادگا که تیگه شت پیش ئه وهی جه نگی ناوخو روو بدات، ئه م گرووپانه له نووسراوه فه رمیه کانی پواندا و له کاتی مامه له ی هاوولاتیاندا ئامازه یان پی کراوه. پاشان دادوه ره کان گه رانه وه بو ئه وهی ئایا سرووشتی ئه م گرووپانه هه می شه یین یان کاتی و گوړاو، دهرکه وت سه ره رای ئه وهی ژنوژنخوازی له نیوان هه ردوو ره چه له کدا هه یه، به لام دوو گرووپه که سه رپاک لی که جیاوازن و خاوه نی خه سلته تی خو یانن و هه می شه یین.¹⁹ به مه ش دادگا که برپاری دا ئه و دوو گرووپه له رووی ره چه له کیه وه به ته وایی جیاوازن و ئه و کوشتاره ی هووتوو کان دژی تووتسیه کان ئه نجامیاند او، ده چیته چوارچیه ی تاوانی جینۆساید هوه.

له کاتی دادبینی دادگای تایبه ت به تاوانی نیودهوله تی بو پواندا دا، پرسیاریکی تر له سه ر مژاری گرووپه کانی خاوه نپاریزه ندی هاته گوړی. ئه ویش کوشتنی ئه ندامه کانی گرووپی که بوو له لایه ن خودی گرووپه که وه،

ئایا ده کریت گرووپیک له لایه ن خۆیه وه جینۆساید بکریت؟ له سالانی دواتردا ئه مه ناو نرا خود جینۆساید (Autogenocide)، به لام به دنیاییه وه ئه مه له رووی یاساییه وه ناچیتته چوارچۆیه ی تاوانی جینۆساید ه وه، دادگا که له چه ند که سییکدا رووبه رووی ئه م بابه ته بووه وه. چه ند سیاسه توانیکی هووتوو ه کان، که پشتیوانی تووتسییه کانیا ن ده کرد، لایه ن کاربه ده ستانی خۆیا نه وه (هووتوو ه کان) کوژرابوون. واته لایه نی جینۆساید که ر به شیک له ئه ندامه کانی گرووپه که ی خۆیا نی کوشتوو ه، ئه ویش له پای ئه وه ی ئه و ئه ندامانه به رگری له گرووی به ئامانجگیراو ده که ن، دادگا که برپاری دا ئه م جوړه کوشتنه ناچیتته چوارچۆیه ی جینۆساید ه وه، له برپاره که یدا ده ئیت:

"ئه و تاوانانه ی به رانه رسیاسه توانه هووتوو ه کان ئه نجام دراون به جینۆساید ناژمێردرین، له به ر ئه وه ی قوربانیه کانی ئه و تاوانه له سه ر بنه مای جیاوازی ره چه ئه کی نه کراونه ته ئامانج (سه ره رای ئه وه ی پشتیوانی گرووی ره چه ئه کی به ئامانجگیراو بوون)، ههروه ها ئه و که سانه ی وا کراونه ته ئامانج به هه ئه نه کراونه ته ئامانج که وا زانرا بیته ئه مانه تووتسین."^{۲۰}

له راپۆرتی دهسته ی گه ران بو راستییه کانی دارفۆردا، دهسته که ئامازه به تایبه تمه ندیه کانی گرووپه جیاوازه کانی دارفۆر ده کات.

دهسته که ده لیت، ههردوو لایه نی په لاماردهر و به ئامانجگیراوی دارفور هیچ جیاوازیه کی ئاینی و زمانی و نه ته وه بیان نییه، ههردوولا به زمانی عه ره بی قسه ده که ن و سه ر به ئاینی ئیسلامن و به هوی ژنوژنخوازییه وه ناتوانیت له رووی پروو خسار و ده موچاوه وه لیک هه لیبو ئیردرین، به لام هیشتا چه ند جیاوازییه کی ئاشکرا له نیوانیاندا هه یه، له وانه؛ یه کیک له گرووپه کان کوچه رن و ئه وه ی تریان نیشته جی. ههردوو گرووپ به سه ر چه ند هۆزیکدا دابه ش بوون. هۆزه ئه فریقییه کان سه ره رای ئه وه ی به عه ربیش قسه ده که ن، به لام شیوه زاری ئه فریقیش به کار ده هینن، به لام هۆزه عه ره به کان ته نها به عه ره بی قسه ده که ن. دهسته که ده لیت گه ر که سیک له ده ره وه ی دوو لایه نه به شه ره اتووه که ته ماشا بکات، له زور پرووه وه ئه م دوو گرووپه لیک ده چن و جیاوازییان که مه، به لام له جهانبینی خویانه وه جیاوازیی گه وره بیان هه یه و ده توانن یه کتر بناسنه وه، ههروه ها له رووی سیاسییه وه دابه ش بوون، هۆزه ئه فریقییه کان پشتگیری به ره ه لستکاران ده که ن و هۆزه عه ره به کان پشتگیری حکومه ت، بویه ههردوو گرووپه که پیناسه ی خویان به جیاوازتر له وه ی تر ده که ن، ئه مه ش وا ده کات ئه م جیاوازییه به جیاوازیی ره چه له کیی ببینریت و بجیته چوارچیوه ی گرووپه کانی خاوه نپارێزبه ندی په یماننامه ی جینۆساید ه وه.^{۲۱}

گرووپی ره چه له کی وردترین پیناسه ی گرووپه کانی خاوه نپاریزه نیدی نیو په یماننامه ی جینۆساید ه. دادگای تایبته به تاوانی نیودهوله تیه بو رواندا و دادگای بالای تاوانه کان له ئیراق پشتیان به یه ک جیاوازی به ستووه. هه ردوو دادگا که بو سه لماندنێ تاوانی جینۆسایدی تووتسییه کان و کورده کان، پشتیان به جیاوازییه ره چه له کییه کانی نیوان گرووپی په لامارده ر و گرووپی به ئامانجگیرا و به ستووه. هه چه نده دادگای بالای تاوانه کان له ئیراق له پال گرووپی ره چه له کیدا گرووپی نه ته وه ییشی بو کورده کان به کاره ییناوه.

گرووپی سه په می خاوه نپاریزه نیدی، گرووپی نه ژادییه. وشه ی نه ژاد به رانبهر وشه ی (Race) ی زمانی ئینگلیزییه، وشه ی نه ژاد زور فراوانه و به شیوه یه کی گشتی له زور بابته و شوینی جیاوازا به کار ده هیتریت و پیناسه یه کی جیاکراوه و نه گوپی نییه، به پیی دادگای تایبته به تاوانی نیودهوله تیه بو رواندا، گرووپی نه ژادیی ئاوا پیناسه کراوه:

"خه لکانیکن، خه سلته تی جه سته یی هاوشیوه یی بو ماوه ییان هه یه و له ناوچه یه کی دیاریکراوی جوگر افیدا نیشه جین، به بیگوئدانه جیاوازیی فه ره نه نگیی وزارو نه ته وه یی و ئاینی."^{۲۲}

به شیکی تر پیناسه یه کی کورتتر و ئاسانتری بو ده که ن و گرووپی نه ژادیی ته نه له ری جیاوازییه جه سته یه کانه وه ده بینین.^{۲۳} له

دادبینییه کانی پاش جهنگی جیهانی دووه مدا، که بو تۆمه تباره کانی ئەو جهنگه سه ر پئ خرابوون، چه مکی نه ژاد وه ک ئاماژه یه ک بو هاوولاتی سه ر به نه ته وه و دهوله تیک هه ژمار کراوه، وه ک؛ نه ژادی جووله که، نه ژادی کاوئی، نه ژادی پۆله ندی، نه ژادی ئەلمانی.^{۲۴}

چوارهم و دوا گرووی خاوه نپارێزبه ندی به پپی په یماننامه ی جینۆساید، گرووی ئایینییه، به پپی دادگای تایبته به تاوانی نیۆدهوله تی بو رواندا، گرووی ئایینی ئاوا پیناسه کراوه:

"خه لکانیکن، هه مان ئاین و پرپازی په رستشیا ن هه یه"^{۲۵} یان "کۆمه له که سیکی هاوئایینن، یان پرپازیکی هاوبه شی باوه رمه ندی ئایینیان هه یه."^{۲۶}

دادگای تایبته به تاوانی نیۆدهوله تی بو یوگوسلاقیای تایبته تمه ندی ئایینی موسلمانانه بۆسنیه کانی وه ک خائیکی جیاکه ره وه وه رگرتووه و کوشتنی موسلمانانه به ئامانجگیراوه کانی جهنگی ناوخۆی یوگوسلاقیای له هه ری سیربیرینکای ولاتی بۆسنای به جینۆساید ناساندووه.

سه ره رای ئەوه ی په یماننامه که ناوی هه ر چوار گرووپه کانی خاوه نپارێزبه ندی هیناوه. به لام یه کیک له و ئارگومینتانه ی له م سالانه ی دوایدا کۆده نگییه کی تا راده یه ک گشتی له سه ر دروست بوو، تیزه که ی

بیریاری بواری یاسای تاوانی نۆودهۆله تی (وليام شاباس)ه، شاباس پئیوايه پئیوست ناکات به شیوهی جیاجیا پیناسهی تایبتهت بۆ ههر یه کییک لهو گروهپانه بکهین، به لکوو هیئنده به سه به شیوهیه کی گشتی تایبتهتمه ندیه کانی ئەو چوار گروهپه پیکرا ره چاو بکهین و دواتر هه لسه نگاندن بۆ تایبتهتمه ندیه کانی ئەو گروهپه بکهین که بهر په لاماره کان کهوتوون و به ئامانج گیراون، واته به شیوهی 'گشت' هه لسه نگاندن بکریت نه وهک شیوهی پارچه پارچه و جیای گروهپه کان.

کرده کانی میکانیزمی جیبه جیکردنی تاوانی جینۆساید

وهک پيشتر روون کراوه ته وه، پاش گفتوگۆیه کی سئ سألله و چه ندين پرۆژه ره شنووس، په یماننامه که پینج کرده ی وهک ئامرازی جیبه جیکردنی تاوانی جینۆساید له خو گرت، هه ریه ک له وان له درێژهدا پیناس و ریکاری جیاواز و شیوازی تاوانی وردتر له خو ده گرن. به واتایه کی تر، ئەم کردانه پایه ی به رجه سته ی تاوانی جینۆسایدن و تا یه کییک له م کردانه (یان هه وڵدان و پیلاگێری بو ئه نجامدانیان) به رانبهر به یه کییک له گرووپه کانی خاوه نپاریزه ندی، نه یه ته دی، ئەوا تاوانه که به جینۆساید نازمێردیت. به تاوانناساندنی ئەم پینج کرده یه وهک میکانیزمیک بو ئه نجامدانی تاوانی جینۆساید، بو پاراستنی جه سته و ده روون و رایه له و په یوه ندییه کۆمه لایه تیه کانی ئەندامانی گرووپه کانی خاوه نپاریزه ندییه.^{۲۷}

یه کییک له و تاوانه گه و رانه ی له لیستی کرده کانی په یماننامه که دا نییه، پاکتاوی ره چه له کیی (Ethnic Cleansing) ه،^۱ ئەم جوړه ی تاوان تا ئیستا؛ نه په یماننامه یه کی له سه ره، نه پیناسه یه کی جیگیر و تایبه ت به

^۱ زۆر جار ئەم چه مکه له زمانی کوردیدا به پاکتاوی ره گه زی، پاکتاوی نه ژادی یان پاکتاوی نه ته وه یی نه ته وه یی ناوی هیتره وه، به لام دروستترین چه مک پاکتاوی ره چه له کییه، چونکه ره چه له ک ده کریت به واتای نه ته وه و نه ژاد بیت، ده کریت بازنه یه کی بچووکتیش بیت له نه ته وه و نه ژاد، هه روه ها زۆر جاریش ئەم چه مکه له بری وشه ی جینۆساید به کار ده هیترین، ئەمه نه ک دوروست نییه، به لک وو زۆریش پیچه وانه ی واتا و ناوه رۆکی جینۆساید.

خۆی ههیه. زۆر جار وهک گوزارهیه کی پامیاری به کار دههینریت، به لام له بهستینی یاسای تاوانی نیودهوله تیهیدا گفتوگۆی له سههراوه و پتر به واتای راگواستی به کۆمه ئی ره چه له کییک دیت. دادگای دادی نیودهوله تیه له دادبینی نیوان بۆسنا به رانههر سرپیا، تاییهت به پهیماننامه ی جینۆساید، ئاوا پیناسه ی پاکتاوی ره چه له کی کردوو:

"راگواستی خه لکانیکی چوونیهک له ناوچه یه کی جوگرافی دیاریکراودا، له رپی ترساندن و به کارهینانی هیزه وه." ۲۸

دادگاکه، ئەم تاوانه به یه کییک له کردهکانی جینۆساید ناسه لمینیت. بۆ پاسادانی برپاره که ی دهگه رپته وه بۆ گفتوگۆی نووسینه وه ی کۆره شنوو هکان، له و کاته دا پيشنیاری ئەوه کراوه، راگواستی زۆره ملی ئەندامانی گروویکی خاوه نپارێزه ندی بییت به یه کییک له میکانیزمهکانی ئەنجامدانی تاوانی جینۆساید، به لام دواتر له لایه ن کۆمیته ی دووه مه وه دیشکه می ئی ده کریت. له درێژهدا ده لیت:

"راگواستن میکانیزمیک نییه بۆ سپنه وه ی تیکرا یان به شیکی گروویکی، به لام ئەگه ر ئەوراگواستنه بییت به به شیکی له کرده ی سه پاندنی جه وروسته م به سههرا گروویکی به مه بهستی پاکۆدانی تیکرا یان به شیکیان، ئەوا بیگۆمان ده بیته جینۆساید، چونکه به پیی پهیماننامه که، ئەم کرده یه یه کییکه له رنکارهکانی جینۆساید." ۲۹

هه رچه نده پاکتاوی ره چه له کی یه کی یک نییه له کرده کانی جینۆساید، به لام به پی بنه په تنامه ی دادگای تاوانی نیودهوله تی و هه ردوو دادگای تایبته به تاوانی نیودهوله تی بو یوگوسلافیا و رواندا، گهر لایه نیک له کاتی ناشتییدا، به پلان و به پی کرده یه کی سیستماتیک، پاکتاوی ره چه له کی گرووپیک بکات، نهوا ده بیته تاوانی دژه مرؤفایه تی، گهر له کاتی جه نگیشدا بیته، نهوا ده چیتته خانه ی تاوانی جه نگه وه.

رئکاره کانی جیه جیکردنی تاوانی جینۆساید پینج کرده یه، لییره دا به درئی له هه ریه ک له و کردانه ده دوین.

۱. کوشتنی ئەندامانی گرووپیک

لێره دا گوزاره‌ی کوشتن بریتیه له سرپنه وه‌ی ژیان. کرده‌ی کوشتن وه‌ک میکانیزمیکی ئەنجامدانی تاوانی جینۆساید، دهرئه‌نجام گرنکه. واته رپڭاکانی کرده‌ی کوشتنه‌که گرنگ نین. به مانایه‌کی تر؛ مه‌رج نییه کوشتنه‌که به چه‌ک و ته‌قه‌مه‌نی بی‌ت، ده‌کریت له رپی چه‌قۆ و ئامرازه‌کانی تره‌وه بی‌ت، یان له رپی برسیکردن، تینووکردن، به‌ستنه‌وه تا مردن،^۱ یان ههر هۆکارێکی تر که بیته هۆی مردن. مه‌رج نییه کوشتنه‌که پلان بۆدارپژراو بی‌ت، واته گهر سه‌لمینرا پێشتر هیچ پلانیکی بۆ کوشتنی ئەو که سه‌دانه‌پژراوه (لێره‌دا پلانپێژی بۆ کوشتنی که سه‌که وه‌ک تاک، نه‌ک پلانپێژی بۆ کوشتنی ئەندامانی گرووپه‌که، جا هه‌رکه سی‌ک بی‌ت) گرنگ نییه و تاوانی جینۆساید روو ده‌دات، به‌لام ئەوه‌ی لێره‌دا گرنکه ئەوه‌یه، ئەو کوشتنه‌ ده‌بی‌ت به‌ ئەنقه‌ست بی‌ت و که‌سی بکوژ به‌ مه‌به‌ست کرده‌ی کوشتنه‌که ئەنجام بدات، واته گهر کوشتنیکی هه‌له‌ بی‌ت ئەوا ناچیته چوارچێوه‌ی کرده‌ی کوشتن له تاوانی جینۆسایددا. ده‌کریت کرده‌که به

^۱ دادگای بالای هه‌ریمی له شاری فرانکفۆرت له ئەلمانیا، هاوڵاتییه‌کی به‌ ره‌گه‌ز عێراقی و چه‌کداری داعش له پای ئەنجامدانی تاوانی جینۆساید له ئۆکتۆبه‌ری ۲۰۲۰دا تۆمه‌تبار کرد، ئەو تۆمه‌ته‌ی خرایه پال تۆمه‌تباره‌که بریتیه له به‌سته‌وه هه‌تا مردنی منداڵێکی یه‌زیدی، تۆمه‌تباره‌که دایکی منداڵه‌که‌ی وه‌ک که‌نیزه پێشتر کرپی بووی. دادگاکه له پرۆسه‌ی دادبینییه‌که‌دا ئارگومینتی ئەوه ده‌هێنیته‌وه که کوشتنی منداڵه‌که به‌ هۆی یه‌زیدی بوونیه‌وه بووه و کرده‌ی کوشتنه‌که به‌شیکه له پیلانیکی گه‌وره‌تر که داعش ویستی له ناو‌بردنی تیکرا یان به‌شیکێ گرووپێ یه‌زیدی هه‌بووه. هه‌تا نوسینی ئەم په‌رتووکه دادبینی کردنه‌که به‌رده‌وامه و هێشتا دوا برپار دهرنه‌چوو.

مه به سستی کوشتن بیټ، به لام له ده رنه نجامدا کوشتنه که روو نه دات، واته هه و لدان بو کوشتن (Attempted Murder – شروع فی قتل) یش هه ر به کرده ی کوشتن وه ک ریکاریک بو جیبه جیکردنی تاوانی جینۆساید ده ژمی ردیټ.^{۳۰} روونتر، گهر ته نانه ت هیچ که سیکیش نه کوژریټ به لام هه و لی کوشتنی که سیک له یه کیک له گروهه کانی خاوه نپاریزه ندی بدریټ و کوشتنه که چی نه بیټ هه ر به تاوانی جینۆساید ده ناسری، ئه لبه ت گهر مه رجه کانی تری تاوانی جینۆسایدی تیدا بیټ.

له په یماننامه که دا وشه ی ئه ندامان (Members) به کار هاتوو، ئه م وشه یه وشه یه کی کوپه، له زمانی ئینگلیزدا هه ر شتیک بژمی ردیټ و له یه ک زیاتر بیټ، ده بیټه کو. به شیک له شاره زایانی بواری جینۆسایدناسی پیانویه کاتیک باسی په یماننامه ی به رلیگرتن و سزاخستنه سه ر تاوانی جینۆساید ده کریټ، ئه وا پیویسته به لانی که مه وه دوو که س بکوژرین، ئه مه بو ئه وه ی تاوانی جینۆساید روو بدات، دواتر هه موو دادگا نیوده وله تیه کان هه مان رسته (شیوه ی کو) یان وه ک خو ی له بنه رته نامه کانیا ندا به کار هیئاوه ته وه،^{۳۱} به لام له یاسای هه ندیک له و ولاتانه ی وا تاوانی جینۆسایدیان به پیی سیستهی یاسایی ولاته که یان ریک خستوو، له ناویاندا ئه لمانیا، ده ستکاری وشه که یان کردوو و له کووه گۆرپویانه به تاک (a Member)، واته ته نها به یه ک کرده ی کوشتن تاوانی جینۆساید روو ده دات. هه رچه نده له په یماننامه که و بنه رته نامه ی

دادگا کانی تایبته به تاوانی نیودهولته تیه کاند شپوهی رسته که کویه، به لام دادگای تاوانی نیودهولته تیه له پیکهینه ره کانی تاواندا،^۱ جاریکی تر پیناسی ده کاته وه و شپوه که ی له کووه ده گورپت بو تاک، واته ته نها به کوشتنی یه ک که سی سه ر به گرووپیکی خاوه نپاریزبه ندی تاوانی جینۆساید ده قه ومی. هه ردوو دادگای تایبته به تاوانی نیودهولته تیه بو یوگووسلافیا و رواندا، له دادبینییه کانیاندا شپوهی (کو) پشتگویی ده خه ن و کوشتنی ته نها یه ک که سی گرووپیکی خاوه نپاریزبه ندی به تاوانی جینۆساید ده ناسین.

هه ندی جار کرده ی کوشتنی نه ندامانی گرووپیکی خاوه نپاریزبه ندی وه ک ریکاریکی نه نجامدانی تاوانی جینۆساید له گه ل کرده ی سییه م، که بریتیه له "خستنه به رسته می ژانی گرووپیک به مه به ستی پاکودانی تیکریان به شیکیان" تیکه له کیشی دروست ده که ن، که واته ده کریت ته نها به کوشتنی نه ندامانی گرووپیک، بکوژه کان به دوو کرده ی نه نجامدانی تاوانی جینۆساید تو مه تبار بکرین، یان ده کریت نه و تیکه له کیشیه له گه ل کرده ی دوو همدا پروو بدات "زیانگه یانندی جه سته یی و ده روونی به نه ندامانی گرووپیک". له م دوخه دا ده کریت

^۱ له سالی ۲۰۱۰، نه نجومه نی گشتی دادگای تاوانی نیودهولته تیه، که له ده ولته ته نه ندامه کانی پیک هاتوو، له کونفرانسی کامپالا، پیکهینه ره کانی تاوان (Elements of Crimes) ی په سه ند ده که ن. نه م پیکهینه رانه جاریکیت به وردی پیناسی هه ریه ک له و تاوانه نیودهولته تیه ده که ن و پیکهاته کانی هه ر تاوانیک روونتر ده که نه وه.

لایه نی جینۆساید کهر پیش ئه وهی کرده ی کوشتنی ئه ندامانی یه کیچ له
گروپه کانی خاوه نپاریزه نیدی ئه نجام بدات، بیانخاته به رد ه م
ئازاردانیکی جه سته یی و دهروونییه وه و پاشان تاروماریان بکات. یان
ده کریت هه رسی کرده که ی سه ره وه پیکرا و و هاوکات پروو بدهن.

۲. زیانگه یاندنی جهسته یی و دهروونی به ئەندامانی گروویپک

وشه ی زیانگه یاندن به رانبه ر (Harm) ی زمانی ئینگلیزییه، واته لایه نی جیبه جیکاری تاوانی جینۆساید، به ئەنقه ست کرده یه ک ئەنجام بدات و بیته هۆی زیانگه یاندن به ئەندامانی گروویپکی خاوه نپاریزه ندی، له هیچ یه کیک له په یماننامه ی به رلیگرتن و سزاخستنه سه ر تاوانی جینۆساید و بنه رته نامه ی دادگا نیۆدهولته تیه کاند، پیناسه ی زیانگه یاندنی تیدا نییه. لیره دا دوو جوړ زیانی رپه ند کرده وه، زیانی جهسته یی و زیانی دهروونی، هه روه ها دیسانه وه وشه ی ئەندامان لیره شدا به "کو" هاتوو، به لام دادگا نیۆدهولته تیه کان وشه که یان وه ک تاک به کار هیناوه ته وه، واته ته نها زیانگه یاندنی جهسته یی و دهروونی به رانبه ر یه ک ئەندامی گروویپکی خاوه نپاریزه ندی به سه تا تاوانی جینۆساید روو بدات.

دادگای تایبه ت به تاوانی نیۆدهولته تی بو یوگووسلافیا، زیانی جهسته یی ئاوا پیناسه کرده وه:

"زیانگه یاندنه که بیته هۆی له دهستدانی ئەندامانی جهسته یان له دهستدانی تو انای که سیک بو دریره دان به ژیان به شیوه یه کی ئاسایی، گرنگ نییه له دهستدانه که شیوه یه کی هه میشه یی هه بیته،

یان زیانگه یاندنه که کاریگه ری له سه رژیانی که سه که هه بیئت، به جوړنک، چاره سه ری یه کجاره کیی نه کرپت.^{۳۲}

ئه وهی لیژدها گرنگه ئه وهییه کرده ی زیانگه یاندنه که به ئه نقه ست بیئت و له ده رئه نجامی ئه و کرده یه دا زیانیکی جه سته یی پروو بدات، به لام مه رج نییه شوینه واری زیانگه یاندنه که هه می شه یی بیئت. دادگای تایبته به تاوانی نیۆدهولته تی بو پرواندا، زیانگه یاندن وردتر ده کاته وه و ده ئی:

"کرده ی زیانگه یاندنی جه سته یی به سی شیوه پروو ده دات، یه که م؛ بیئته هو ی بریندارکردن و له ده ستدانی یه کییک له ئه ندامانی جه سته، دووهم؛ شیو اندنی پروو خسار و به شی ده ره وهی جه سته، سه په م؛ تیکدانی ته ندرووستی که سه که."^{۳۳}

هه مان دادگا، واته دادگای تایبته به تاوانی نیۆدهولته تی بو پرواندا، بو یه که مجار کرده ی لاقه کردن و ده ستریزی و به دره فتاری سیکی وه ک یه کییک له میکانیزمه کانی تاوانی جینۆساید ده سه لمینیت. دادگا که پییوایه ئه و لاقه کردن و به دره فتارییه سیکی سیه نه ی وا دژی ئافره تانی تووتسی ئه نجام دراون، ده چیئته چوارچیوه ی کرده ی زیانگه یاندنی جه سته یی و ده روونییه وه، ئه مه ده بیئت به یه که م برپاری دادگایه کی تایبته به تاوانی نیۆدهولته تی که به دره فتاری سیکی وه ک میکانیزمیک بو ئه نجامدانی تاوانی جینۆساید بنا سینیت، دادگا که ده ئیت:

"لاقه کردن و به دره فتاری سیکیسی، ریکاری جیبه جیکردنی تاوانی جینۆساید له پئی کردهی زیانگه یاندنی جهسته یی و دهروونییه وه. هووتوووه کان ئەم تاوانانەیان تەنھا بەرانبەر ئافرهتە تووتسییه کان بەکار هانیوه. هەندیک ئافرهتی تووتسیی زیاد له جاریک لاقه کراون. بەشیکیان گێچە ئی سیکیسی و بە دره فتاریی سیکیسی و سووکایه تیایان پئی کراوه، ئەمەش بووه تە هوئی تیکداننی دهروونی و جهسته یی ئەو ئافرهتانهی سەر به گرووپیکی خاوه نپارێز به ندین، ههروهها کاریگه ریی خراپی له سه رخیزان و جقاتیان داناوه، له م سۆنگه وه ئەم کارانه به شیکن له هه وئی له ناو بردنی تیکرا یان به شیک له ره چه له کی تووتسیی." ٣٤

دادگای تاوانی نیودهوله تی، له پیکه پینه ره کانی تاواندا بو کردهی زیانگه یاندن له تاوانی جینۆسایددا، جاریکی تر پیناسه ی کردهی زیانگه یاندنی کردوووه تە وه و تاوانه جینده ریه کانیس به یه کییک له رینگاکانی ئەنجامدانی تاوانی جینۆساید له ژیر کردهی زیانگه یاندنی جهسته یی و دهروونی، دهسه لینییت:

"زیانگه یاندن ده کریت یه کییک له م کردانه بگریته وه، به لام مه رج نییه تەنھا ئەمانه بن، ئەوانیش؛ ئەشکه نجه و لاقه کردن و هه راسانکردنی سیکیسی یان هه ر کردهیه کی شکۆشکین و نامرؤقیانه ی تر." ٣٥

سه بارهت به لاقه کردن و به درهفتاریه سیکیسیه کان، مه رجه نه و کردانه به بی رهزومه ندی قوربانیه که بیّت. پیکهینه ره کانی تاواندا له بنه رهنامه ی دادگای تاوانی نیۆدهوله تی نه بوونی رهزومه ندی لاقه کراوه که ی پیناسه کردوو به؛

"ده ستریزیکردنه که له ده رنه نجامی به کارهینانی هیزه وه نه نجام درابیت، یان به هه ره شه ی به کارهینانی هیز، یان له ده رنه نجامی ترساندن به توندوتیژی و به ند کردن و ئازاردانی ده روونی، یان خراب به کارهینانی ده سه لات، یان سوود و هرگرتن له وره وشه مه ترسیداره ی وا قوربانیه که ی تیدایه، یان هه رشیویه کی ترکه ده ستریزیکردنه که رهزومه ندیه کی بی چه ندوچوونی لی هه لنه کرپت. نه گه ر رهزومه ندیه کیش هه بوئه وا پیویسته بیخه وش بیّت و به پی سرووشت و ته مه ن و شیوه ی وروژاندنی قوربانیه که زیاتر لی بکوئرتته وه."^{۳۶}

نه بوونی رهزومه ندیه که ده کرپت له ریگه ی رهوشی رووداوه کان و نه بوونی ریگاچاره بو به رگری قوربانیه که بخوینرتته وه.^{۳۷} یان ده کری ته نها به هه بوونی پیکدادانی چه کداری له ناوچه که و سوودوهرگرتنی په لامارده ره که له و پیکدادانه چه کداریه بو نه نجامدانی کرده ی لاقه کردنه که به لگه ی نه بوونی رهزومه ندیه که بیّت لای قوربانیه که.^{۳۸} ریکاره کانی دادگایی کردن و کوکۆدنه وه ی به لگه (Rule of Procedure

(and Evidence) له دادگای تاوانی نیۆدهولته تی جارێکی تر پیناسهی نه بوونی رهزامه ندی له لایه ن قوربانیی تاوانه جینده ریه کان ده کاته وه، ئەم پیناسه یه سه رجه م کرده کانی ناو تاوانه جینده ریه کان و به دره فتارییه سیکسییه کان و له ناویاندا لاقه کردنیش ده گریته وه، پیناسه که به م شیوه یه یه؛

"له حاله تی تاوانه جینده ریه کان و به دره فتاره سیکسییه کاندایا، دادگا پیویسته ره چاوی ئەم بنه مایانه بکات: یه که م؛ رهزامه ندی قوربانیه که به شیوه ی گوته یان ئامازه به رهزامه ندی وه رناگیریت له کاتی هه بوونی هه ره شه، ترس، ناچارکردن، خراب به کاره یانی ده سه لات، یان سوود وه رگرتن له وره وشه مه ترسیداره ی وا

¹ رینکاره کانی دادگاییکردن و کۆکردنه وه ی به لگه بریتیه له کۆمه لیک رینسا و رینکار بۆ پرۆسه کانی دادگاییکردن و شیوه کانی سه لماندن و کۆکردنه وه ی به لگه له دادگاکانی تایبته به تاوانی نیۆدهولته تییدا، به زۆری ئەم رینکارانه له لایه ن دادوهره کانی دادگا که وه ده نووسریت و هه ر ئەوانیش هه مواری ده که نه وه بۆ ئەوه ی بگه رینه وه بۆ ئەو لایه نه ی وا بنه رته نامه ی دادگا که ی نووسیوه ته وه. بۆ نمونه؛ هه ردوو دادگای تایبته به تاوانی نیۆدهولته تی بۆ یوگوسلافیا و رواندا، که بنه رته نامه کانیان له لایه ن ئەنجوومه نی ئاسایشه وه نووسراوه ته وه که چی رینکاره کانی دادگاییکردن و کۆکردنه وه ی به لگه ی هه ردوو دادگا که له لایه ن دادوهره کانه وه نووسرایه وه، ئەمه بۆ دادگا تیکه ل و به نیۆدهولته تیکراوه کانیس راسته، دادگای ناوازه ی که مبودیا و دادگای بالای تاوانه کان له عێراق، بنه رته نامه ی هه ردووکیان له لایه ن په رله مانی ده ولته خۆیه وه نووسرایه وه و هه ر ئەوانیش مافی هه موارکردنه ویان هه یه به لام رینکاره کانی دادگاییکردن و کۆکردنه وه ی به لگه له لایه ن دادوهره کانه وه ده نووسریته وه و هه موارده کریته وه. ئەمه بۆ دادگای تاوانی نیۆدهولته تی به شیوه یه کی تره، بنه رته نامه ی دادگای تاوانی نیۆدهولته تی و رینکاره کانی دادگاییکردن و کۆکردنه وه ی به لگه هه ردووکی له لایه ن ئەنجوومه نی گشتی دادگا که (که بریتیه له ده ولته ته ئەندامه کانی) ده نووسریته وه و هه موارده کریته وه.

قوربانیه که ی تیدایه، دووهم. رهمانه ندی قوربانیه که به شیوهی گوته یان ئامازه به رهمانه ندی وهرناگیریت له کاتیکدا که قوربانیه که تو انای نهوهی نه بییت به شیوهیه کی ئارهزوومه ندانه و بی خهوش رهمانه ندی دهربریت، سییه م. ناکریت بیدهنگی و بهرگری نه کردنی قوربانیه که به مانای رهمانه ندی لیک بدریتهوه، چواره م. ئاماده یی و دهستبازی و سرووشتی ئاویزان بوونی قوربانیه که له کاتی تاوانه جیندهری و به درهفتارییه سیکسییه کاند نابیت به مانای رهمانه ندی لیک بدریتهوه.^{۳۹}

دهسته ی گهران به دوا ی راستیه کان له سووریا دا، دهسته یه که له لایه ن نه ته وهیه کگرتووه کانه وه بو لیگه پین و تومارکردنی تاوانه نیوده و له تیه کانی نه و ولاته دامه زرا، له راپورتیکیدا، که ئاراسته ی سکریتی گشتی نه ته وهیه کگرتووه کانی کردووه، کویله کردنی ئافره ته ئیزدییه کانی ژێرده ستی داعش وه ک به شیک له کرده ی زیانی جهسته یی و دهروونی و ریکاریک بو ئه نجامدانی تاوانی جینۆساید ده بینیت.^{۴۰}

کرده ی زیانگه یاندنی دهروونی به شیک تره له میکانیزمه کانی تاوانی جینۆساید. ده کریت لیره دا له بری زیانگه یاندنی جهسته یی، ئازاردانی دهروونی به کار بهینریت، دیسانه وه له هیچ یه کیک له بنه رهنامه ی دادگا کانی تایبه ت به تاوانی نیوده و له تیه و په یماننامه ی به رلیگرتن و سزاخسته نه سهر تاوانی جینۆساید دا پیناسه ی ئازاری دهروونی نه کراوه،

به لام له دادبینی دادگاندا پیناسه کراوه، دادگای تایبته به تاوانی نیودهوله تی بو یوگووسلافیا، نه و رهوشه ناخوشه ی وا گروپی به ئامانجگراوی پیدا تیده په ریت، به کرده ی نازاری دهروونی ده بینیت، دادگا که ده لیت:

"نه وه ژان و سوئ دهروونیانیه ی وا که سیکی رزگار بووی کومه لکوژییه کان چه شتوویه تی، یان نه و ترسه ی وا که سیک له نه گه ری ده ستگیر کردنیدا دهیچیزیت، یان یه کیک له خیزانه که ی، یان نه و نازاری وا به هوی بیده سه لاتی خویه وه دهیچیزیت، کاتیک ده بینیت که سه نیکه کانی لی جیا ده که نه وه و نه م بیده سه لاته، یان نه وه ی به چاوی خوئی کرده ی کوشتی هاو جفاتیه کانی ده بینیت، به شیکه له کرده ی نازاردانی دهروونی." ^{۴۱}

جوړیکی تری نازاری دهروونی له وه وه سه رچاوه ده گریته که گروپی به ئامانجگراو له رپی کلۆلی و هه له اتن و کوړه و ئاواره ییه وه دهیچیزن، دادگا که نه م جوړه نازاره دهروونییه به به شیک له کرده ی میکانزمی نه نجامدانی تاوانی جینۆساید ده بینیت:

"به زورپاوانانی گروویک و ناچار کردنیان به هه له اتن، گه پان بو په ناگه و شوینی حه و انه وه، نه بوونی پیداویستییه سه ره تاییه کانی ژیان، جهیشتنی مال و سامان، ژیان له به ستینی ترس و دله راوکیدا، هه روه ها

په ژاره ی نه و ئافره تانه ی وا هاوسه رو نیۆرینه ی خیزانه کانیا ن لی جیا کراوه ته وه و خه می ئازیز انیا ن، بینینی سووتان دن و خاپو ورکردنی خانوو و په زو باخیا ن، به شیکه له کرده ی ئازاری ده روونی و یه کیکه له رینکاره کانی جیبه جی کردنی تاوانی جینۆساید.^{۴۲}

سه ره پای نه و کردانه ی سه ری له تاوانی پاکتاوی ره چه له کییدا، به لام نه و تاوانه به شیکه نییه له رینکاره کانی نه جامدانی تاوانی جینۆساید، لی هه ردوو دادگای تایبه ت به تاوانی نیۆدهوله تی بو یوگوسلاقییا و دادگای تایبه ت به تاوانی نیۆدهوله تی بو رواندا، له هه موو دادبینیه کانیا ندا ئاماژه به ناچوونیه کی که یسه کان ده که ن و پیا نوا یه هه ر دوخیکه تایبه تمه ندی خو ی هه یه، بو یه گه ر نه و کردانه ی سه ره وه له پال پایه کانی تری تاوانی جینۆساید دا پرووی دا، نه وا به جینۆساید نه ژمار ده کریت، به لام نه و کاته له ژیر کرده ی "زیا نکه یان دنی جه سته یی و ده روونی به نه داما نی گروویپیک"، یان "خسته نه به ره وروسته می ژیا نی گروویپیک به مه به سته یی له ناو بردنی تی کرا یا ن به شیکیان"، واته به پیی کرده ی دووهم و سییه می میکانیزمی جیبه جی کردنی تاوانی جینۆساید ده بیته، نه ک له بن ناوی پاکتاوی ره چه له کییدا.

۳. خستنه بهر جه وروسته می ژانی گروویپیک به مه بهستی له

ناو بردنی تیگرا یان به شیکیان

ئه گهر له دوو کرده که ی پیشوودا ئه ندامه کانی گروویپیکی
خاوه نپاریز به ندیی ئامانج بن، ئه و له کرده ی خستنه بهر جه وروسته م و
کلۆ لکردنی ژانی گروویپیکی خاوه نپاریز به ندیی، تیگرای گرووپه که به ئامانج
ده گیریت. واته لیڤه دا سته م دژی ئه ندامیکی گروویپیکی دیاریکرا و به م
رێکاره ناچیته چوارچێوه ی تاوانی جینۆساید هوه، به لکوو ده چیته نیو
کرده ی دوو مه وه، له سه ره وه ئه مه پروون کرایه وه. لیڤه دا تیگرای
گرووپه که وه ک گشت نیشانه ده کرین و کرده کان ئاراسته ی تیگرای
گرووپه که ده کرین. به تاوانناساندنی ئه م کرده یه بو پاراستنی رایه له کانی
پیکه وه به ستن و بهرده و امی گرووپه کانی خاوه نپاریز به ندییه.

زۆر جار له تیگسته یاسایه کان و په رتوو که کانی جینۆساید دا له بری
گوزاره ی "خستنه بهر جه وروسته می ژانی گروویپیک به مه بهستی له
ناو بردنی تیگرا یان به شیکیان" گوزاره ی "مردنی له سه رخۆ" به کار
ده هیڤنری. لیڤه دا ئه نجام ده رانی تاوانی جینۆساید له پئی گرتنه بهری
کوومه لیک پلان و ستراتیژ ه وه هه وئی له په لوپۆ خستنی تیگرا یان به شیک له
گروویپیکی خاوه نپاریز به ندیی ده ده ن، دادگای تایبه ت به تاوانی
نیوده و له تیی بو رواندا، سته مکاری به رانه بر گروویپیکی خاوه نپاریز به ندیی
به وه پیناسه ده کات، که لایه نی جینۆساید که ره به شیک له

پیداویستییه کانی بهرده وامی ژیان له گرووپیک ریبه ند ده کات، له دریژه دا ده لی:

"مه رج نییه ریکاری له ناو بردنی گرووپیک ده موده ست و کتوپر بییت، به لکو و ده کری مردنیکی له سه رخۆ بییت، بو نموونه؛ ریگری له ده ستر اگه شتی پیداویستییه کانی چاره سه رو پزیشکی، پینه دانی به شی پیویستی خواردن و تووشکردنیان به برسیتی و قاتوقرپی، پینه دانی شوینی نیشته جیبوونی پیویست، ریگری له ده ستر اگه شتن به پیداویستییه کانی جلو به رگ و پا کژکه ره وه." ^{۴۳}

له پال نه وه دا، دادگای تایبته به تاوانی نیوده وله تی بو یوگوسلاقی، باسی نه و سته مه ده کات و موسلمانه کانی بو سنا له کاتی ئاواره یی له ئوردووگا کاند چه شتوو یانه، دادگاکه نه و کلۆییانه به میکانیزمیک بو مردنی له سه رخۆی موسلمانه کان ده بینیت و به تاوانی جینۆسایدی هه ژمار کردوه، به لام دادگای تاوانی نیوده وله تی، به سوود بینین له پیناسه ی هه ردوو دادگاکه، پیناسه یه کی نوئ بو خسته بهر جه وروسته م ده کات و ده لیته:

"ده کریته خسته بهر جه وروسته می ژیانی گرووپیک یه کیک له م کردانه بگریته وه، به لام مه رج نییه ته نه ا نه مانه بن، نه و انیش؛ بیبه شکردنی به نه نقه ست له سه رچاوه کانی ژیان، پینه دانی خواردن،

بیه شکردن له به پیداویس تیه پزیشکییه کان و به زۆر
کوچپکردنیان.^{۴۴}

خستنه بهر جه وروسته می ژبانی گرووپیچک به مه بهستی له ناوبردنی
تیکرایان به شیکیان مه رج نییه ده رئه نجامه که ی خاشه بر و پاکتاوی
گرووپه که بیت، به لکوو هه ر هینده ی کرده که دهستی پی کرد و ویستی
له ناوبردنی تیدا بوو، گه ر کاریگه ریش له سه ر گرووپه که دروست نه کات،
ئه وا به شیکه له میکانیزی جیه جیکردنی تاوانی جینۆساید.^{۴۵} هه ندی
جار ئه م کرده یه له گه ل کرده ی دووه مدا "زیانگه یاندنی جه ستیه ی و
دهروونی به ئەندامانی گرووپیچک" تیکه له کیش ده بیت، بو نمونه لایه نی
جیه جیکاری تاوانی جینۆساید گه ره کیتی له رپی زیانگه یاندنی جه ستیه ی
و دهروونی به ئەندامه کانی گرووپه کانی خاوه نپارێزه ندیه وه، سته م له
سه رپاکی گرووپه که بکات، تا دارمال، گرووپه که هه لوه سینیتته وه،^{۴۶} به لام
تیکدانی شوینه وار و شوینه پیروژ و پیشینه فه ره نگییه کان به مه بهستی
لیکترازاندنی گرووپیچی خاوه نپارێزه ندی، ناچیته چوارچیوه ی ئه م
کرده یه وه.^{۴۷}

٤. سه پاندنی ریکاریک به مه بهستی به ره به ستدانان له زاوژی گروویک

ئه گهر ئه و سئ کرده یه ی پيشوو پيشاژوی فیزیکی جیبه جیکردنی جینۆساید بیئت، ئه و کرده ی به ره به ستسازی زاوژی و وه چه خستنه وه ی گروویک، کرده یه کی بایۆلۆژییه. هه رچه نده سه ره تا له پرۆژه ره شنوو سی یه که م و دووه مدا ریکاره کانیا بۆ ریکاری فیزیکی و بایۆلۆژی دابه ش کردبوو (له پرۆژه ره شنوو سی یه که مدا له پال ئه و دوو ریکاره، ریکاری فه ره هه نگیش دانرابوو)، که چی له په یمان نامه که دا ریکاره کان که لا خران، به لام به ئیستاشه وه شاره زایانی بواری جینۆساید، سئ کرده ی یه که م به جینۆسایدی فیزیکی و ئه م کرده که یه به جینۆسایدی بایۆلۆژی و کرده ی پینجه م به جینۆسایدی فه ره هه نگی، ناوبرده ده که ن.

مه به ست له له مه په سازی و سه پاندنی ریکاریک بۆ به ره به ستدانان له زاوژی گروویک، که شه نه کردنی سرووشتی ئه و گرووپه یه له رپی زاوژی و وه چه خستنه وه وه. به تاوانناساندنی ئه م کرده یه بۆ ئه وه یه تا گرووپه کانی خاوه نپاریزه ندی له سه ر په وره وه ی سرووشتی خویان و بی هیچ له مه په ریک له ده ره وه ی ئیراده ی سرووشتی، له که شه و فراوانبوون به رده وام بن. ئه م کرده یه بۆ دوو جووری ته کنیکی تاوانی جینده ری دابه ش ده بیئت، یه که م؛ ته کنیکی جه سته یی، دووه م؛ ته کنیکی ده روونی. له ته کنیکی جه سته ییدا، قوربانیه که له رپی ئه ندامانی جه سته یه وه رپگری وه چه خستنه وه ی لئ ده کریت، له وانه؛ برینی ئه و ئه ندامانه ی

جەستە وا بەپرسی زاوژین، نەزۆرککردن، هەلاواردنی ژن و پیاوی گرووپە کە لیک تر، بە زۆر سکپرکردن،^۱ بەزۆر رینگیکردن لە پیکهینانی هاوژینی.^{۴۸} تەکنیکی تاوانی دووهم، کە تەکنیکی دەروونییە، قوربانییە کە بەهۆی ئازاری دەروونیی و نائاسوودەیی و یژدانییە وە لە وەچە خستنه وە دەوستیت، بۆ نموونە؛ ئەو ئافرهتانهی لە لایەن هیژی جینۆساید کەرەو لە لاقە دەکرین و هەراسانکردنی سیکسیان بەرانبەر دەنوین، رەنگە جاریکی تر ئامادەیی پیکهینانی ژانی هاوسەرپیتی نەبن، یان توانای ژینیکی ئاساییان نەمێن، هەر وەها دەشت ئافرهتانی گرووپیکی خاوەنپاریزبەندی بەهۆی نۆرم و سرووتی کۆمەڵایەتیە وە،^{۱۱} یان بەهۆی ئەو بەدرهفتاریانە وە بەرەستیان بۆ دەستپیکرنی ژانیکی نوێ بۆ چی بێ.^{۴۹}

لەم دۆخەدا منداڵە کە لەو کۆمەڵگە یە گەورە نابیت وا دایکە کە ی لپو هاتوو، کە گرووپێ چەوسینراو و جینۆسایدکراو، بە لکۆو لە کۆمەڵگە ی باوکە کە دا گەورە دەبیت، باشترین نموونە منداڵی هوتوو کە کە لە ژنە تووتسییەکان و منداڵەکانی داعشن لە ژنە ئیزدییهکان. کە هەردوو لا لە گرووپێ خانە خوێ گەورە بوون و بە بەشیک لە گرووپێ خانە خوێ دەژمێردین.

^{۱۱} دادگای تاییهت بە تاوانی نیودهوله تیی بۆ رواندا، تەنھا بە شیوهیەکی گشتیی باسی بەرەستی هاوسەرگیری و هاوسەرگیری کردنه وە دەکات، بە لām شارەزایان، ئەم جوړه تەکنیکە ی تاوان وردتر دەکەنە وە، بە شیوهیە ک، کە هەر کۆمەڵگە یە ک نهریت و سرووتی خوێ هە یە و دەکریت بییت بە بەرەست لە هاوژانی و هاوسەرگیری کردنه وە، بە مەش ئەو کە سە لە وەچە خستنه وە دەکە ویت. هەر هەمان دادگا، لە زۆریک لە دادبیینیەکانیدا جەخت لە وە دەکاتە وە کە پیوسته هەر کۆمەڵگە و کە یسیک لە بەستین و چپووی خویدا بخوینریتە وە، لە بەر ئەو رۆشناییە دا، دەکرێ بلیین؛ ئەو ئافرهتانهی لە ئەنفال بە جی ماون و هاوسەر و دەستگیرانەکانیان ئەنفال کراون، بە شیکیان بەهۆی خراپی باری دەروونیی و بە شیکیشیان بەهۆی لە مپەرە کۆمەڵایەتیەکان و لە کە ی کۆمەڵایەتیە وە نە یانتوانی دیسان هاوسەرگیری بکەنە وە، دەچیتە چوارچپووی بەرەستسازیی لە زاوژنی نەتە وە ی کورد.

به مهش له وه چه خستنه وه ده که ون و له مپه ریکه له به رده م زیاد بوونی ژماره ی گرووپه که.

له م کرده یه دا مه رج نییه ته نها مینه کان به ئامانج بگه رین، ده کریت گرووپه که به هۆی نواندن هه مان میکانیزمه وه به رانه ر نیرینه کان، به ربه ستی زاوژیان بو دروست بکریت، هه روه ها مه رج نییه به رانه ر ژماره یه کی زۆر ئه نجام بدریت، به لکوو به ته نها به رانه ر یه ک که سیش ئه نجام بدریت، به لام ده کریت به بوونی مه رجی ویستی به ربه ستدانان له زاوژیی گرووپیکی خاوه نپارێزبه ندیدا، ئه م کرده یه بسه لمینریت.^{۵۰} لیره دا مه رجه کرده که به شیوه یه ک بیت، راسته وخۆ په یوه ست بیت به ریکری له زاوژیکردنه وه نه وه ک دوورمه و داتر بیری لی بکریته وه، بو نمونه بیگومان کوشتی ئه ندامانی گرووپیکی خاوه نپارێزبه ندی یه کی که له هۆکاره کانی گه شه نه کردن و وه چه نه خستنه وه، به لام کوشتن له پیناو وه چه نه خستنه وه دوورمه و داتره و به شیک نییه له ریکاری جیه جیکردنی تاوانی جینۆساید به پپی ئه م کرده یه.^{۵۱}

۵. به زۆر گواستنەوهی منداڵان له گرووپیکیهوه بۆ گرووپیکی تر

کردهی پینجه م و کۆتا رێکاری جیبه جیکردنی تاوانی جینۆساید، به زۆر گواستنەهی منداڵانی سەر به گرووپیکی خاوهنپاریزبهندییه بۆ نیو گرووپیکی تر، ئەم کردهیه به جینۆسایدی فەرهنگی ناو دهبریت، چونکه له پرۆژه رهشنووسی یه که مدا له رێکاری جینۆسایدی فەرهنگییدا دانرابوو. کرۆکی ئەم کردهیه لێره دا ئەوه نییه له پیناو مافی منداڵان و مافهکانی مرۆفدا بێت، ههروهها په یوهندی به وه شه وه نییه ئەو مندا له دواتر چی لی دیت، گەر ئەو مندا لانه بکوژرین، ئەوا ئەمه ده چیته چوارچیوهی کردهی یه که مه وه، گەر زیانی جهسته یی و دهروونی بدرین، ئەوا ده چیته نیو چوارچیوهی کردهی دوو مه وه، ئەهی که واته گرنگیه که ی چیه؟ ئەم کردهیه بۆیه رێبه ند کراوه و یه کیکه له کردهکانی میکانیزمی ئەنجامدانی تاوانی جینۆساید، چونکه لایه نیکی دهیه ویت به جیاکردنه وهی ئەو مندا لانه، تیکرا یان به شیکی گرووپیکی خاوهنپاریزبهندی پاکۆ بدات، رونتەر، ئەم کردهیه بۆیه وه ک میکانیزمیکی جیبه جیکردنی تاوانی جینۆساید ناسینراوه، چونکه ئەو مندا لانهی له گرووپه که ی خۆیان ه وه به زۆر ده گوازرین ه وه بۆ گرووپ و جفاتیک تر، به هۆی دووری و دهسترانه گشتن به فەرهنگی خۆیان و تیکه لاوبوون به فەرهنگی گرووی خانه خوی، ناچار نه ریتی گرووی دوو مه وهرده گرن و دهبن به به شیکی له و جفاته نوییه. به مه ش تیکرا یان به شیکی له گرووی

جینۆساید کراو ئاوه کی ده بی. ئه وهی لیڤردها گرنگه ئه وه نییه ئه و مندا لانه چه ند میل و کاتژمیر دوور ده خرینه وه، به لکوو ئه وه گرنگه گواستنه وه که بیته هوی دابرینیان له فهره نگی گرووی خویان، واته لیڤردا په یماننامه که بو پاراستنی خوودی قوربانیه کان و مندا له کان نییه، به لکوو بو پاراستنی جقاتی قوربانیه که یه. بو نموونه گهر مندا لیک یان کومه لیک مندا ل له ناوچه یه که وه بگوازرینه وه بو ناوچه یه کی تری سه ر به هه مان گرووپ، ئه و ناچپته خانه ی تاوانی جینۆساید وه به پی ئه م کرده یه. لیڤردها ئه وه ش گرنگ نییه ئایا مندا له کان له کومه لگه نویه که دا چون ده ژین، ژیانیکی خوشگوزهران یان خراپ.

له په یماننامه که دا وشه ی مندا لان به شیوه ی کو هاتووه، به لام دادگای تاوانی نیوده و له تی وشه که ی کردوو ته وه به تاک، واته ته نها به گواستنه وه یه که مندا ل ده کریت تاوانی جینۆساید روو بدات و خوار ته مه نی هه ژده سالیشی وه که مندا ل دیاری کردوو، به لام ده بیته پرۆسه ی گواستنه وه که به زور بیت، واته به شیک نه بیته له ریکاریکی ئاسایی.

"ویست" له تاوانی جینۆسایددا

به شیوهیه کی گشتی تاوانی جینۆساید به تاوانی ویست (The Crime of Intention) ناسینراوه. ئه نجامدانی کرده کانی تاوانی جینۆساید و به ئامانجگرتنی یه کیک له گرووپه کانی خاوه نپارێزبه ندیی، پایه ی بهرجه سته ی تاوانی جینۆساید پیک ده هیئن. بو ئه وه ی جیاوازی له نیوان تاوانی جینۆساید و تاوانه کانی تری وه ک تاوانی جهنگ و تاوانی دژه مرۆفایه تیدا بکریت، ئه وا پایه ی هۆشمه ندیی، که لیڤه دا "ویست" ی تاوانی جینۆساید، برپارده ر و یه کلاکه ره وه ی ئه وه یه کام له و تاوانانه روویانداوه، به نزیکه یی، هه ر پینج کرده که ی تاوانی جینۆساید له تاوانی دژه مرۆفایه تی و تاوانی جهنگدا هه یه. له هه ردوو تاوانه که ی تر دا؛ تاوانی جهنگ و تاوانی دژه مرۆفایه تی کرده کانی تاوان هه ن، وه ک؛ کوشتن، زیانی جه سته یی و ده روونی، سه پاندنی سته م، ته کنیکه کانی تاوانی بهرجه سته یی له زاوژی و تاوانه جینده رییه کان. تایبه تمه ندیی تاوانی دژه مرۆفایه تی ئه وه یه له کاتی ئاشتییدا و به نه خشه و شیوازیکی به رفراوان په لاماری ناوچه یه ک ده دریت و کرده یه ک یان چه ند کرده یه ک له و کردانه، وه ک؛ کوشتن، له ناو بردن، به کۆیله کردن، راگواستن، ئه شکه نجه، لاقه کردن و به دره فتاری سیکی، چه وساندنه وه و

ونکردنی زۆره ملی به رانبهر خه لکی مه دهنی به کار ده بری، ههروه ها پهنگه له و په لاماره شدا گرووپکی خاوه نپارێزه ندی، یان چه ند گرووپکی خاوه نپارێزه ندی، بکرینه ئامانج، تا ئیره تاوانی دژه مرۆفایه تی هه مان پیناسه ی پایه ی به رجه سته ی تاوانی جینۆساید، گه ر به وریایه وه لی رانه مینیت، ئه وا به تاوانی جینۆساید دیته به ر دیده، به لام ته نها جیاوازیه کی تاوانی دژه مرۆفایه تی له گه ل تاوانی جینۆسایددا ئه وه یه؛ "ویست" ی ئه نجامدانی تاوانی جینۆساید له تاوانی دژه مرۆفایه تییدا له گۆری نییه.

تایبه تمه ندی تاوانی جهنگ هاوشیوه ی تاوانی دژه مرۆفایه تی ئه وه یه هه ر هه مان ئه و کردانه، وه ک؛ کوشتن، به کۆیله کردن، پراگواستن، ئه شکه نجه، لاقه کردن و به دره فتاری سیکیسی، چه وساندنه وه، سه پاندنی جه وروسته م، تیکدانی شوینه وار و تالانکاری، له کاتی مملانیی چه کداریدا رووده دن، ههروه ها زۆر جار گرووپه کانی خاوه نپارێزه ندی به شیکن له ئامانجی په لاماره کان، که واته لی ره شدا، پایه ی به رجه سته ی تاوانی جهنگ هه مان پایه ی به رجه سته ی تاوانی جینۆساید. ئه گه ر زۆر ورد نه بین ئه وا پهنگه هه موو کوشتار و شه پ و مملانیی و چه وسانه وه یه ک به تاوانی جینۆساید بیته به ر چاو. راستیه که ی به شیک له و تاوانانه خۆی له خۆیدا هه لگری مه به سته جینۆسایدن، بۆیه ئاسان جیا ناکرینه وه. لی ره دا دوایین برپار بو

هه لسه نگانندی پایه ی هۆمه شمه ندی جی ده مینیت، ئاوا ده زانریت کامه یان چ تاوانیکه، هه رسی تاوانی جینۆساید و تاوانی جهنگ و تاوانی دژه مرۆفایه تی به پایه ی هۆشمه ندی و ویست له نه جامدانی تاوانه که لیک جیا ده کرینه وه، بویه زۆر جار به تاوانی جینۆساید دهوتریت "تاوانی ویست".^{۵۲}

له په یماننامه ی به رلیگرتن و سزاخستنه سهر تاوانی جینۆساید و دواتر له هه موو بنه ره تنامه کانی تری دادگاکانی تایبه ت به تاوانی نیوده و له تیه دا، ته نه یه ک پیناسه ی یاسای بۆ تاوانی جینۆساید هه یه، پیناسه که ئاوا یه؛

"جینۆساید، نه جامدانی نه م کردانه ی خواره وه یه، به مه به ستی 'ویست'ی سرپنه وه ی تیکرا یان به شیک له گرووپیکی نه ته وه یی و نه ژادی و ره چه له کی و ئایینی."

له پیناسه ی تاوانی جینۆساید دا 'ویست'ی سرپنه وه ی تیکرا یان به شیکی گرووپیکی خاوه نپارێزه ندی، خالیکی جیاکراوه یه و نه م ویسته له پیناسه ی تاوانی جهنگ و دژه مرۆفایه تیه دا له گۆرئ نییه، که واته نه م ویستی سرپنه وه یه به شیکی جیا نه کراوه ی پیناس و تایبه تمه ندی تاوانی جینۆساید هه. لیمکین هه ر له سه ره تاوه و له وتاره که ییدا گرنگی به و ویسته ده دات، له په ره گرافی دووه می وتاره که ییدا ده چیتته سهر باسی ویستی تاوانی

جینۆساید، دواتر و له ههرسئ کۆره شنوو که ی پێقاژۆی نووسینه وه ی په یماننامه که له نه ته وه یه کگرتوو هکان، ئه و ویسته وه ک خۆی ده مینیتته وه و ده بیته پایه یه کی نه گۆر و جیگیری په یماننامه که. له تاوانی جینۆساید دا پینج کرده که ی رپکاری ئه نجامدانی تاوانه که ئامرازی گه شتنه به م 'ویست' ه، کرده کان ئامرازن و له ناو بردنی تیکرا یان به شیک له گروو پیک ی پارێزبه ند ئامانجه که یه. به لام کیشه که ئه وه یه نه په یماننامه که و نه هیچ یه کیک له و بنه پره تانه ی دادگا کانی تایبه ت به تاوانی نیوده وه له تی و دواتر هه مان پیناسه ی ناو په یماننامه که یان وه ک خۆی وه رگرتوو ه و دانا وه ته وه، ئه م ویسته یان ورد نه کردوو ته وه. بۆیه ده بینین به پیی هه ر رهوش و دۆخیک، هه روه ها به پیی هه ر دادگا و سه رده میک، دادوه ران و شاره زایانی بواری جینۆساید، به جیا مامه له یان له گه ل ویستی تاوانی جینۆساید دا کردوو ه.

له تاوانی جینۆساید دا دوو جوړ پایه ی هۆشمه ندی هه یه، یا خود دوو جوړ ویست هه یه؛ ویستی ئاسایی و ویستی تایبه تی، یه که میان؛ ئه و ویسته یه واکه سه که به ئه نقه ست یه کیک له کرده کان ئه نجام ده دات، واته وه ک هه ر تاوانیکی ئاسایی تر، ئه نجام ده ره که پپو یسته به ئه نقه ست و به وه پری هۆشیاریه وه تاوانیک ئه نجام بدات و هیچ ناچار یه کی تیدا نه بیته، سا به ره زامه ندی خۆی بیته، بۆ نمونه له تاوانی کوشتندا، که سیک، که سیکی تر ده کوژیت، یان برپاری کوشتنی که سیک یان چه ند

که سیک دهر ده کات. ئەو که سهی کردهی کوشتنه که ئەنجام دهدات، گهره که ویستی ئەنجامدانی ئەو کردهیهیهی هه بیئت، لیڤره دا کردهی کوشتنه که و ویستی ئەنجامدانی کوشتنه که پیکرا هه ردوو پایه ی بهرجهسته و هۆشمه ندی تاوانی کوشتن پیک ده هیئن. که واته که سه که تاوانباره به تاوانی کوشتن، ئەمه ویستی ئاساییه. به لام له تاوانی جینۆسایددا له پال ئەو ویسته دا ده بیئت ویستیکی تر هه بیئت، پیی دهوتریت ویستی تایبه تی (dolus specialis)، ئەو ویسته ش تایبه ته به تاوانی جینۆساید، ئەویش ئەوهیه، که سه که بیه ویئت به و کوشتنه تیڤرا یان به شیکی گروویکی خاوه نپاریزبه ندی پاکۆدان بکات، ئەم ویسته ی دووم ده بیئت به ویستی سرپنه وه له تاوانی جینۆسایددا (Intent to Destroy).^{۵۳}

بۆ سه لماندنی ویستی تاوانی جینۆساید، شاره زایانی بواری جینۆساید چه ند تیۆریک باس ده که ن. تیۆری یه که م؛ له سه ره تادا له کرده که ورد بیته وه تا بزانیئت ئایا ده چیته نیو یه کیک له پینج کرده که ی میکانیزمی جیبه جیکردنی تاوانی جینۆساید هوه، دواتر ته ماشا ده که ن تا بزانی ئایا قوربانییه کانی ئەو کردهیه ئەندامی گرووپه کانی خاوه نپاریزبه ندین، پاشان کنه وپشکنین ده کریت بۆ ئەوهی بزانی که سه که گهره کی بووه به و کردهیه تیڤرا یان به شیکی له گرووپه که له ناو به ریئت؟ ئایا کرده که بووته هۆی له ناو بردنی تیڤرا یان به شیکی له گرووپه که؟ واته لیڤره دا بۆ

سه لماندنی ویستی تاوانی جینۆساید گرنگی به پیدراوه که سیتیه کانی
تۆمه تباره که ده دریت. سرووشتی تاوانه که و شیوه و فراوانی ئه نجامدانی
تاوانی جینۆساید نابیته به لگه بو سه لماندنی ویستی تاوانی جینۆساید،
ئه م تیۆره، کۆنترین تیۆری سه لماندنی ویستی جینۆساید، چونکه له م
دۆخه دا ئه و ویسته ناسه لمینریت، مه گهر که سه خۆی دانی پیدا بنیت.
ئه م جوۆره بیرۆکه یه، کیشه یه کی گهره تر ده نیته وه و ده رگا له سه ر
مشتومرێکی تر ده خاته سه ر پشت، بو نمونه با گریمانه ی ئه وه بکه یین
که سیکی ئاسایی سپیپست ده یه ویت ره شپست ه کان له ناو به ریت، خۆی
به ته نها چهند که سیکی ره شپست ده کوژیت، به دنیاییه وه له ناو بردنی
هه موو ره شپسته کان به دهستی یه ک که سی سپیپست کاری نه کرده یه،
چونکه توانای ئه وه ی نییه. ئایا ئه مه ده ییت به تاوانی جینۆساید؟
بیگومان نه خیر، به لکوو ده چیته چوارچۆیه تاوانه کیناوییه کانه وه،
هه رچه نده به پپی ئه و پیناسه ی سه ره وه تاوانی جینۆساید.

¹تاوانه کیناوییه کان (Hate Crimes) ئه و جوۆره تاوانه ن که پالنه ری ئه نجامدانیان رق و کینه یه کی
به نگواردوو به رانه ر ئه و جفات و کۆمه له یه ی قوربانیه کان ئه ندامین و به شیکن لپی، له جیاکاری
و هه لۆیۆده وه ده ست پخ ده کات تا ده گاته کوشتنی چهند که سیکی سه ر به گرووپه کۆمه لایه تی و
سیاسی و ئایینی و نه ژادی و ره چه له کیه کان و ئه وانی تریش، وه ک نازاردان و کوشتنی
هاوره گه زخواز و ره شپست و لادی و ده رۆزه که ر و موسلمانه کان، یان مه سیحیه کان به دهستی
موسلمانه کان، به لام تایبه تمه ندی ئه م جوۆره تاوانه ئه وه یه که سیستماتیک نییه و لایه ن و
گرووپیکی گهره و هه ژمووندار ئه نجامی ناده ن، به لکوو زیاتر کرده یه کی که سییه و ده چیته
چوارچۆیه تاوانه ئاساییه کانه وه.

تیۆری دووه می سه لماندنی ویستی تاوانی جینۆساید، گرنگی به شیوهی نهجامدان و کۆی گشتی رهوتی رووداوهکان ده دات، گهره کیته له رپی شیکردنه وهی روداوه کانه وه له و ویسته تیبگات که نهجامده ره که بۆی ده کۆشی. پاش سه لماندنی پایه ی به رجه سته، بۆ سه لماندنی پایه ی هۆشمه ندی تاوانی جینۆساید ئەم تیۆره گرنگی به به رفر اوایی و سیستماتیکی هیرش و په لاماره کان ده دات، گرنگی به ده رئه نجامه کانی په لاماره کان ده دات، ئایا چ کاریگه ریه کی له سه ر لایه نی به ئامانجگیراو جی هیلاوه و تا چه ند ویرانکاری له گرووپه که دا کردووه، لی ره دا سه ر نه که له سه ر که سی تۆمه تبار لا ده چیت و ده چیته سه ر ده رئه نجامی کرده کانی تۆمه تباره که. ئاوا له ویسته که تیده گهن. دادگای تاوانی نیۆدهوله تیه ئەم تیۆره ی وه ک بنه ما وه رگرتووه و به کاری ده هی نییت، دادگاکه له پیکهینه ره کانی تاوانی جینۆساید دا ئاوا پیناسه ی ئەم ویسته ده کات:

"کرده که به شیوه یه ک بیته که نمونه یه کی ئاشکرای هیرش بیته بۆ سه ر گرووپیکی خاوه نپارێزبه ندی یان کرده که خۆی له خۆیدا کاریگه ری له سه ر سپنه وه وله ناو بردنی گرووپه که هه بیته." ^{۵۴}

دادگای تایبته به تاوانی نیۆدهوله تی بۆ یوگوسلاقی، بۆ سه لماندنی ویستی جینۆساید له چه ند که یسێکدا هه مان تیۆری وه رگرتووه، بۆ نمونه له کوشتنی ژماره یه ک پیای موسلمانانی بۆ سنادا، دادگاکه بۆ سه لماندنی ویستی تاوانی جینۆساید ده گه رپته وه بۆ ده رئه نجام و کاریگه ری

کرده که له سهه گرووپه که، واته دهیه وئ له رپی کرده ی تاوانکارییه که وه ویسته که بسه لمینیت نه ک له رپی هه لسه نگانندی تۆمه تباره کانه وه، بو پاسادانی برپاره که ی باسی کاریگه رپی نه و کۆمه لکوژییه ده کات له سهه هیزی سهه ربازی و به رگری گرووپه که، که بو وه ته هوی لاوا کردنی توانای به رگری گرووپه که و به شیکه له هه وئی له ناوبردنیان.^{٥٥}

هه ندی جار بو سه لمانندی نه و ویسته ده گه رپنه وه بو نه و کاولکارییه ی تۆمه تباره کان گرتوو یانه ته بهر، له رپی قورسی و فره ره هه ندی تاوانه که و سلنه کردنه وه له خاپوور کردنی پیشینه فره ره نگیی و نه ته وه یی و ئایینییه کان، یان ده ستنه پاراستن له هه ر جو ره تاوانیکی تر که به شیک نییه له کرده کانی میکانیزمی جیبه جیکردنی تاوانی جینۆساید، له رپگه ی نه و تاوانانه ی تره وه ویستی تاوانی جینۆساید ده سه لمین. بو نمونه تیکدان و رووخاندنی شوینه وار و پیشینه ی گرووپه کانی خاوه نپارێزبه ندی به شیک نییه له پیشاژوی جیبه جیکردنی تاوانی جینۆساید، به لام ده کریت له رپی نه م کرده یه وه نه و ویسته بسه لمینیت که تۆمه تباره که مه به ستیتی تیکرا یان به شیکی گرووپیکی خاوه نپارێزبه ندی بسرپته وه و ده ستی له ته فروتوونا کردنی شوینه وار و پیرۆزییه کانی نه و گرووپه نه پاراستوو. له کۆتا پرۆژه ره شنوو سی په یماننامه ی به رلیگرتن و سزاخسته سهه ر تاوانی جینۆسایددا، جینۆسایدی فره ره نگیی سهه رپاک هه لگیرا، واته به ته نها خاپوور کردنی

پیشینهی فەرهنگی ناچیته خانهی پېشاژۆکانی ئەنجامدانی تاوانی جینۆساید هه، به لام دادگای تایبته به تاوانی نیودهوله تی بو یوگوسلافیا، ویرانکاری فەرهنگی وهک پاسادانیک بو سه لماندنی ویستی تاوانی جینۆساید دهناسیئی و پپوایه ده کریت ئه و ویسته پتر له رپی تیکدانی فەرهنگی هه به سه لمینریت.^{۵۶} ههروهها راگواستی به کومه ل کردهیه کی سه به خو نییه له کرده کانی تاوانی جینۆساید و ته نه له رپی راگواستی خه لکه وه تاوانی جینۆساید ناسه لمینریت، به لام ده کریت راگواستن هۆکاریک بیته تا ویستی تاوانی جینۆسایدی پئ به سه لمینریت.^{۵۷}

یه کیکی تر له ده ستاویژه کانی سه لماندنی ویستی تاوانی جینۆساید ئه وهیه گرنگی به تیکرای رهوشی رووداوه کان ده دریت، واته له رپی هه لسه نگاندنی بارودوخ و هه لومه رچی رووداوه کانه وه ده رده که ویت ویستی جینۆساید هه یه یان نا، له م جوړه تیوره دا، سه رنجه که به ته نه له سه ر قورسی و پرژهی کاولکارییه که نییه، به لکوو له سه ر ئه وهیه له کووی گشتی رووداوه کانه وه ده رده که ویت ئه و هیرشه به شیکه له کردهی جینۆساید، بو نمونه له سه رجه م هیرشه کاند ته نه ها گرووپیک کراونه ته ئامانج و ئەندامی گرووپه کانی تر به ئامانج نه گیراون. لیره دا ده رده که وئ لایه نی په لامارده ر مه به ستیتی تیکرا یان به شیکی ئه و گرووپه پاکتاو بکات. دادگای دادی نیودهوله تی له دادبینییه که یدا له که یسی نیوان کرواتیا- سرپیا له سالی ۲۰۱۵ دا، له م که یسه دا کرواتیا له سالی ۱۹۹۹ دا وایه ک

دژی سرپیا له بهردهم دادگای دادی نیۆدهوله تی ده جوولینیت و داوا له دادگاکه ده کات دادبینییه کانی دهست پئ بکات بو زانیی ئه وهی سرپیا تاوانی جینۆسایدی به رانبهر هاو لاتییه کرواتیه کان ئه نجامداوه، دادگای دادی نیۆدهوله تی دواي شانزه سال له دادبینیکردن و له سالی ۲۰۱۵ دا برپاری دادبینییه که ده رده کات، دادگاکه له پئی هه لسه نگانندی کوی گشتی روداوه کانه وه سه ره پای ئه وهی به شیک له کرده کانی میکانیزی ئه نجامدانی تاوانی جینۆساید بوونی هه یه و ئه و دوو گرووپه ش دوو گرووی نه ته وهی و ره چه له کی جیاوازن، به لام ناگاته ئه و برپایه ی که سرپیا "ویست" ی ئه نجامدانی تاوانی جینۆسایدی هه بوو بیت به رانبهر کرواتیه کان.^{۵۸}

بوونی پلانریژی پیشوه خته و زه مینه سازی یه کیکی تره له به لگه کانی سه لماندنی ویستی تاوانی جینۆساید، لیره دا ئه وهی گرنگه ئه وهی، نابیت نه بوونی پلانریژی و نه سه لماندنی پلانریژی به واتای نه بوونی که لکه له ی تاوانی جینۆساید بیت. له هیه یه کئ له دادگا نیۆدهوله تیه کاندایا پلانریژی به شیک نییه له پیکه پینه ره کانی تاوانی جینۆساید. ده کریت تاوانی جینۆساید بئ پلانریژی پیشوه خته پرووی دابیت، به لام ده کریت بوونی پلانریژی پیشوه خته وه ک به لگه یه ک بو سه لماندنی ویستی تاوانی جینۆساید به کار به یتریت. هه ردوو دادگای تایبه ت به تاوانی نیۆدهوله تی

بۆ یوگوسلافیا و رواندا به وریاییه وه مامه له یان له گه له ئەم مژاره دا کردووه، ده لێن:

"پلانریژی پیشوه خته کو له که ی پیکهینه ری تاوانی جینۆساید نییه ووه ک یه کیک له پیکهینه ره کانی تاوانی جینۆساید ته ماشا ناکریت، به لام نه گه ره به لگه ی پیویست بۆ سه لماندنی پلانریژی هه بوو، نه وا ده کریت وه ک به لگه یه ک بۆ سه لماندنی کرده کان وویست و که لکه له ی تاوانی جینۆساید وه ربگیریت"^{۵۹}

مه رج نییه ویستی تاوانی جینۆساید پیشوه خته و پیش ده ستپیکردنی په لاماره کان له گوړی بی، به لکوو ده کریت ئەم ویسته له پیشاژوی په لاماره کاند، بۆ له ناو بردنی گرووپیکی خاوه نپارێزه ندیی، رهنگرێژ بی. له له دادگای تایبته به تاوانی نیودهوله تی بۆ رواندا یه کیک له تۆمه تباره کان، که به کوشتنی ژماره یه کی زوری تووتسی تۆمه تبار کرابوو، له کاتی ته په لچوونه وه ی که یسه که یدا بانگه شه ی نه وه ده کات پیشتر په یوه ندییه کی باشی له گه له تووتسییه کاند هه بووه، پیشوه خته و پیش

^۱ په لاماره کانی داعش بۆ سه ر ئیزدییه کان نمونه ی ئەم دوخه یه، نه گه ره نه وه نه سیلمینرا داعش بۆیه بۆیه په لاماری شهنگالی داوه له بهر نه وه ی شوینیکی ئیزدی نشینه، واته بۆ داعش گرنگ نه بووین چ نه ته وه و ئاینیک نیشته جی ئه وین، به لکوو داعش وه ک هه ر ناوچه یه کی تر و له یه کیک له قوئاغه کاند ویستویه تی داگیری بکات و سنووری خه لافه ته که ی فراوانتر بکات، ئەم قسه یه هیچ له و راستییه که م ناکاته وه که له ساتی داگیرکردنی شهنگالدا، داعش گه ره کی بووه تی کرا یان به شیکی ئیزدییه کان وه ک گرووپیکی ئاینی بسرپته وه.

ئەوێ دەست بە هێرشەکان بکریت، ویستی کوشتنی تووتسیه کانی نەبوو. تۆمەتبارە که ویستووێتی له رێی ئەم قسەیهوه به دادگای تێهه لچوونهوه بلیت ئەم پیشووه خته پلانی سرپنهوه و له ناو بردنی تووتسیه کانی نەبوو، به لام دادگا داواکهی په رچ ده داتهوه و ده لیت:

"ئەم داوايه رهوا نییه، مه رچ نییه ویستی تاوانی جینۆساید پیش نه جامدانی کرده کانی جینۆساید له گوړی بیټ، به لکوونهوهی گرنگه ئهوهیه له کاتی کرده که نه ویسته له ئارا بیټ، ئەم له ساتی کوشتنی تووتسیه کاندایا ویستی له ناو بردنی یه کجاره کی یان به شیک له و گرووپه ی هه بوو، چ ئە گه رپیشتریش نه یبوو بیټ."⁷⁰

یه کیکی تر له بابه ته کانی سه لماندنی پایه ی هۆشمه ندی تاوان، بابه تی "پالنه ری نه جامدانی تاوان" ه، واته ئه و پالنه رانه کامانه ن که وای کردوو تاوانه که نه جام بدریت، به لام له تاوانی جینۆسایددا بوون و نه بوونی پالنه ر، کاریگه ری له سه ر سه لماندنی ویستی تاوانی جینۆساید نییه. واته ئە گه ر هیه چ پالنه ریکیش نه بوو بو ئه و کردانه ی وا ئه جام دراوان، یان هیه چ پالنه ریک نه بوو بو ئه جامدانی کو ی تاوانی جینۆساید، واتای ئه وه نییه تاوانه که جینۆساید نییه. به شیک له تۆمەتبارە کانی هه ردوو دادگای تایبه ت به تاوانی نیۆدهوله تی بو یوگووسلافیا و رواندا، له کاتی دادبینه کاندایا بانگه شه ی ئه وه یان ده کرد که ئە مان هیه چ پالنه ریک دنه ی نه داوان تا تاوانی وا ئه جام بده ن. دادگا کان له برپاره کانیاندا

ئهوه یان خستووته پروو که بوونی به لگه ی پالنه ری جینۆساید، یارمه تی سه لماندنی ویستی تاوانی جینۆساید ده دات، به لام به نه بوونی، واتای ئه وه نییه ویستی تاوانی جینۆساید نه بووه:

"پالنه ر، یه کیک نییه له کو له که کانی پیکه ی نه ری تاوانی جینۆساید، به لام ئه گه سه لمیندرا پالنه رک بو ئه نجامدانی تاوانی جینۆساید هه یه، ئه وا وه ک به لگه یه ک بو سه لماندنی ویستی تاوانی جینۆساید ده بینه رییت." ⁷¹ "مه رج نییه تومه تبار پالنه ری ئه نجامدانی تاوانی جینۆساید یان هه بییت، یان له سو نکه ی پالنه ری کی که سی تی تایبه ت به خو یانه وه به ش داری تاوانه که یان کرد بییت." ⁷² "گه ره که وه ت که سی ک بو یه به ش داری ئه نجامدانی تاوانی جینۆسایدی کردووه، چونکه مه به ستی کی تایبه تی و پالنه ری کی تایبه ت به خو ی له ده ره وه ی ویستی ئه نجامدانی تاوانی جینۆساید هه بووه، ئه وا مانای ئه وه نییه تومه تبار نییه به ئه نجامدانی تاوانی جینۆساید." ⁷³

هه ردوو دادگای تایبه ت به تاوانی نیوده وله تی بو یو گو و سلا فیا و پرواندا، لیسیتی ک پیوه ری ان دانه که ده کریت له رپگه یه وه ویستی تاوانی جینۆساید سه لمینرییت، ئه وانیش:

"هه لسه نگان دنی سه رپا کی ره وش ی پرو دانه کان وره چا و کردنی تاوانه کان به رانه رته نها گرو و پی کی خاوه نپاری زبه ندی ئه نجام در اییت.

رژدی و سه ختی راده ی قورسی و دژواری تاوانه که، له بهرچا و گرتنی نه وهی نه و تاوانه له چ ناوچه و هه ریمیکی دیاریکرا و دا پرو و ده ده ن، چه ند باره بوونه وهی تاوانه کان بهر انبه ره مان گروپ یان له هه مان ناوچه، له بهرچا و گرتنی ویر انکردنی ژیرخان و پیرۆزییه کانی لایه نی به ئامانجگیراو، زه مینه سازی پێشوه خته.⁷⁴

یه کیکی تر له تایبه تمه ندییه کانی 'ویستی' تاوانی جینۆساید نه وهیه؛ لانی که م یه کیکی له کرده کانی میکانیزی نه انجامدانی تاوانی جینۆساید بهر انبه ر یه کیکی له گروپه کانی خاوه نپارێزبه ندی به ویستی "له ناو بردنی تیکرا یان به شیک له گروپه که" بیست، واته گه ره که نه و کرده یه کاریگه ریه که ی هینده بیست، که تیکرا یان به شیک له گروپه که بسپرتته وه، گوزاره ی "تیکرا یان به شیک" له کاتی نووسینه وهی پرۆژه ره شنووسی سییه مدا زیاد کرا، نه مه ش بو نه وهی تاوانی جینۆساید له تاوانه کیناوییه کان جیا بکریته وه، چونکه له و قوناغه دا و اتا و تیگه ی جینۆساید سه رومر گه لاله بوو بوو، له ماوه ی گفتوگو کانی نووسینه وهی بنه ره تننامه ی دادگای تاوانی نیوده و له تیه دا دیسانه وه هه مان مژار هاته بهر باس، سه رلیشوان و ئالۆزی له هه مان پیناسه دا هه یه. له دوو کرده ی یه که م و پینجه مدا باسی کوشتن و زیانگه یانندن و گواستنه وهی نه ند امیک (مندالیک) ی گروپیکی خاوه نپارێزبه ندی ده کات و لیره شدا باسی له ناو بردنی تیکرا یان به شیک گروپه که ده کات. پرسیاره که نه وهیه

گه لو هه ر به راستی کوشتی یه ک که س یان زیانگه یاندن به یه ک که سی سه ر به گرووپیکی پارێزبه ند، تاوانی جینۆساید ده دژی ئه و گرووپه، ئه گه ر واییت که واته هیچ نه ته وه و ئایین و نه ژاد و ره چه له کیکی نییه تاوانی جینۆسایدی به رانه ر ئه نجام نه دراییت! وه لامی ئه م پرسیاره که میکی ئالۆز و ئاوکی شه، به ئی ده کریت به کوشتی ته نه یه ک که س تاوانی جینۆساید چی بییت، به لام به مه رچی ئه وه ی ئه و کوشتنه کاریگه ری له سه ر له ناو بردنی تیکرا یان به شیکی له گرووپه که درووست بکات، بو روونکردنه وه ی ئه مه با نموونه یه ک به رباس بده یین، له هه ندی له گرووپ و ئایینه کاند پیکهاته که یان به شیوه ی پله به ندی (Hierarchy) ه، ئه م سرووشتی پیکهاته یه و ده کات به کوشتی ئه و که سانه ی و له سه ره وه ی هه ره مه که ن و بوونی گرووپه که په یوه سته به بوونی ئه وان ه وه، گه ر بکوژرین ئه و سه رپاکی گرووپه که یان به شیکی له گرووپه که له ناوده چن و ته فرووتونا ده بن. له م حاله ته ده ده کریت به کوشتی ته نه یه ک که س تاوانی جینۆساید چی بییت، یان هه و لدان بو کوشتیان ده چیته چوارچیوه ی هه و لدان بو ئه نجامدانی تاوانی جینۆساید یان پیلانگی پری بو ئه نجامدانی تاوانی جینۆساید ه وه. له لایه کی تره وه، گوزاره ی کوشتن یان زیانگه یاندنی جه سته یی و ده روونی به که سیکی گروپیکی خاوه ن پارێزبه ندی خزمه تی بابه تیکی تر ده کات، ئه ویش ئه وه یه که جینۆساید یه ک پاکێجه، واته گه ر سه لما تاوانی جینۆساید روویداوه و له

ناویدا چه ندین کهس به شدارن و نه نجامدهری تاوانه کهن، نهوا گهر که سیک ته نهاییه ک کردهی کوشتنی به رانبه ریه کییک له نه ندامانی گروویکی خوهنپاریبه ندی نه نجامداییت، یان زیانی جهسته یی و دهروونی به یه کییک له نه ندامانی گروویکی خوهنپاریزه ندی گه یان دبییت، نهوا سزا ده درپت له پای نه نجامدانی تاوانی جینۆساید.

جینۆساید په یوه ندی به ژماره وه نییه، به لام ژماره رۆلکی گه وره له سه لماندی تاوانی جینۆساید ده گپرت، موسولمانه بۆسنیه کانی هه ریمی سرپرنکا، ژماره یان چل هه زار بوو، که متر له هه شت هه زاریان بوونه قوربانی، سه رجه م ژماره ی موسلمانه کانی نهو هه ریمه سه دا دووی ژماره ی موسلمانه بۆسنیه کان بوو، دادگای تایبهت به تاوانی نیۆدهوله تی بۆ یوگوسلافیا، نهو تاوانه ی به جینۆساید ناساند. تووتسییه کان نزیکه ی نیوملیونیان لئ بووه قوربانی. پاش نهوه ی هه لمه ته کانی جینۆساید ته واو بوو، ته نها سه دوپه نجا هه زاریان لئ مایه وه، واته نزیکه ی له سه دا هه شتایان کوژران، دادگای تایبهت به تاوانی نیۆدهوله تی بۆ رواندا نهو کوشتاره ی به جینۆساید ناساند، هه روه ها جینۆساید په یوه ست نییه به کات و ماوه ی په لاماره کانه وه. جینۆسایدی موسولمانه بۆسنیه کان له ماوه ی چه ند رۆژیکدا نه نجام درا، تووتسییه کان له ماوه ی نزیکه ی سئ مانگدا، کورده کان له نه نفالدا نزیکه ی سالییک. هه ندی جار له کوشتار و شه ری گه وره دا ته نها به شیکی که می نهو په لامار و کوشتاره جینۆساید.

له شهري ناوخوی یوگوسلاڤیا ژماره ی قوربانیه کان نزیکه ی سه دوپه نجا هه زارن، به لام ته نهها کوشتنی هه شت هه زار نییرینه ی موسلمان ی بۆسنای هه ریعی سربیرینکا وه ک جینۆساید ناسینرا. له که مبودیا ژماره ی قوربانیه کان دهستی پژیعی که مه ر پۆگ نزیکه ی دوو ملیۆن که س بوون، به لام ته نهها سه د هه زار هاوولاتی به ره چه له ک چام و به ئاین موسلمان وه ک جینۆساید دانی پیدا نرا و ژماره که ی تر وه ک تاوانی دژه مرؤفایه تی ناسینرا.

مه به ست له گوزاره ی "تیکرا یان به شیک" نه وه یه کرده کان کاریگه ریه کی قورس له سه ر گرووپه که جی بهیلیت، به شیوه یه ک به شیک له گرووپه که بسپته وه یان تیکی بدات، دادگای تایهت به تاوانی نیودهوله تی بۆ رواندا له بری "سپنه وه ی تیکرا یان به به شیک" له دادبیینیکردنه کانیدا گوزاره ی له ناوبردنی به شیکی جه وهه ریه ی (Substantial Part) ی به کار هیئاوه.⁶⁵ بۆ نه وه ی تاوانیک به تاوانی جینۆساید بناسریت، مه رجه کرده که به شیکی جه وهه ریه ی و بنچینه یی گرووپیکی خاوه نپاریزبه ندی تیک بدات، لیزه دا کۆی پرووداوه کان له به رچاو ده گیریت، نه و کوشتار و تاوانکاریه تا چه ند کاریگه ریه ی له سه ر نه و گرووپه چی کردوه، نه ک کرده ی که سیک یان دووان، هه مان دادگا له یه کیکی تر له دادبیینیه کانیدا باسی نه وه ده کات مه رج نییه له ناوبردنی یه کجاره کی پروو بدات.⁶⁶ هه روه ها نه بوونی ویستی له ناوبردنی

یه کجاره کی به مانای ئه وه نایه ت ویستی له ناو بردنی به شیک له گرووپه که له گۆرئ نه بیئت.⁶⁷ دادگای تاوانی نیۆدهوله تی له برپاری ده سته سه رکردنی عومه ر به شیردا گوزاره یه کی تر به کار ده هیئیت. دادگاکه بو ئه وه ی ئه م پیکهاته یه ی جینۆساید سه لمیئیت گوزاره ی "هه ره شه یه کی رژد و راسته قینه بو له ناو بردنی تیکرا یان به شیک گرووپه که" به کار ده هیئیت. له م برپاره ی دادگای تاوانی نیۆدهوله تیدا وا ده رده که وی مه رج نییه به شیک له گرووپه که له نیو بچیت، به لکوو هه ر هیئنده ی ترس و هه ره شه یه ک هه بیئت بو له ناوچوونی به شیک له گرووپه که، ئه وا سه لمیئنه ری ئه وه یه "ویستی له ناو بردنی تیکرا یان به شیک" له ئارایه، به لام نابیت ئه وه مان بیر بچیت ئه م برپاره ی دادگای تاوانی نیۆدهوله تی برپاریکی دادگای لیکۆلینه وه یه و ته نها بو ده سته سه رکردنی به شیر ده رکراوه، واته هیچ دادبینییه ک له که یسه که دا نه کراوه.⁶⁸

یه کیک له فاکته ره گرنگه کانی هه لسه نگاندنی تاوانی جینۆساید، زۆری ژماره ی قوربانیه کانه، به لام ژماره تاکه پیوه ر نییه، به لکوو کارایه کی یاریده ده ره بو هه لسه نگاندنه کان، هه روه ها زۆری و که می ژماره که به ته نها پیوه ر نییه، به لکوو ده بیئت له گه ل کۆی گشتی ژماره ی گرووپه که و ئه و رۆله ی قوربانیه کان له گرووپه که دا گیراویانه، به راورد بکریئت. دادگای تایبه ت به تاوانی نیۆدهوله تی بو یوگوسلاقی له مه ر ژماره و ریژه ی قوربانیه کان ده لیئت:

"بۆ ئەو هی تاوانی جینۆساید بسەلمیتریت، پێویستە ئەنجامدەران بیانەویست، بە لانی کەمەو، بە شیکێ جەوھەری گرووپیکێ خواوەنپاریزبەندی لەناو بەرن، بۆ زانینی ئەو هی بە شیکێ جەوھەری گرووپە کە لەناو چوو یان نا، پێویستە رەچاوی ژمارە ی قوربانییەکان و پەيوەندی ئەو ژمارە ی بە رێژە ی تیکرای گرووپە کە وە هەلبسەنگینری. ئەم هەلبسەنگاندنە دو ابرپارنییە و تەنھا وە ک خالییک بۆ رەچاوکردن کاری پێ دەکریت." ^{۶۹}

کوشتن و لەناو بردنی ژمارە ی کێ زۆرکە میش هەر دەبیستە هۆی تاوانی جینۆساید. بە مەرجی ئەو هی ئەو ژمارە کە مە کاریگەرییە کێ جەوھەری لە سەر وێرانکردنی کۆی گشتی گرووپە کە جێ بەیلت، بۆ نمونە لەناو بردنی هیزی بەرگریکاری گرووپە کە، یان کوشتنی سەرکردەکانی گرووپە کە.^{۷۰} تەفروتوناکردنی موسلمانەکانی هەریمی سربیرینکا بە جینۆساید ناسینرا، سەرەرای ئەو هی ژمارە یان لە چا و کۆی گشتی موسلمانەکانی بۆسنادا کە م بوو، وە لە مانگی حوزەیرانی ساڵی ۲۰۲۱ و لە دادبینی تۆمەتبار (راتکوۆ ملادیچ) لە دادگای تپه لچوونەو هی دادگای جینشین بۆ هەردوو دادگاکە ی تایبەت بە تاوانی نیۆدهوله تی بۆ یوگوسلافیا و رواندا،^۱ دادگاکە کوشتن و

^۱ دادگای جینشین بۆ هەردوو دادگای تایبەت بە تاوانی نیۆدهوله تی بۆ یوگوسلافیا و رواندا (International Residual Mechanism for Criminal Tribunals)، دادگایە کە ئەنجومەنی ناسایشی سەر بە نەتەو هیە کگرتوو هکان دایمەزاند بۆ تەواوکردنی کارەکانی هەردوو دادگای تایبەت

ته فرووتونا کردنی موسلمانانه کانی هه ریمه کانی تر به جینۆساید نانسینیت و پئیوایه ژماره ی قوربانیه کان له وه که متره که کاریگه ریه کی جه وه هری له سه ر کۆی گشتی موسلمانانه کانی بۆسنا درووست بکات، هه رچه نده دادبینه که به زۆرینه ی دهنگی دادوه ره کان ده رچوو، به لام دوو دادوه ره له "برپاری بۆچوونی جیا" ی خۆیاندا دژی ئه وهن و پئیانوایه ئه و ژماره که مه به سه بۆ ئه وه ی تاوانی جینۆساید چی بییت.

مه رج نییه له تاوانی جینۆسایددا سه رجه م ئه و شوینانه ی وا ئه ندای گرووپه که ی لئ نیشه جین، په لامار بدریت، ده کریت له سنووریکی جوگرافی دیا ریکراودا یه کیک له کرده کانی میکانیزی ئه نجامدانی تاوانی جینۆساید پروو بدات و له سنووریکی تر دا سه ره پای نیشه چی بوونی هه مان گرووپ، پروو نه دات. ده کریت ئه و به شه ی گرووپ، وا په لامار دراوه، ژماره یان له چاو کۆی گشتی گرووپه که له ناوچه که زۆر که م بییت، له م دۆخه دا مه رج نییه کاریگه ری هیرش و په لاماره کان بیته هۆی له ناو بردنی به شیکی جه هه ری تی کرای گرووپه که، به لکوو هینده به سه به شیکی جه وه هری گرووپه که له و سنووره جوگرافییه دیا ریکراوه ی وا په لامار دراوه، له ناو بچیت.^{۷۱} دادگای تایبته به تاوانی نیودهوله تی بۆ یوگوسلافیا، پاسادانی برپاره کانی به م ئارگۆمینه ده کات:

به تاوانی نیودهوله تی بۆ یوگوسلافیا و رواندا، چونکه ئه و دوو دادگایه له سالی ۲۰۱۵ (دادگاکه ی رواندا) و سالی ۲۰۱۷ (دادگاکه ی یوگوسلافیا) کۆتایان به کاره کانی خۆیان هینا.

"نموونه کانی جینۆساید له میژوودا ئه وه مان لی ده خوازیت ره چاوی تو انای چالاکی جیبه جیکارانی تاوانه که بکه یین، بو نموونه؛ رهنگه نازییه کان ته نه و یستبیتیان جووله که کانی ئه وروپا له ناو به رن نه ک هه موو جیهان، هووتوووه کان ته نه و تووتسییه کانی پرو اندایان به ئامانج گرت نه ک تووتسییه کانی ولاتانی چواردهریش. تو انای سرپنه وه لای ئه نجامده رانی تاوانی جینۆساید هه میشه سنوورداره به و پیدراوانه ی وا به رده ستن".^{۷۲}

سه بارهت به روونکردنه وه ی وشه ی "له ناو بردن"، ئایا ئه وه چ جوړه له ناو بردنیک ده گریته وه و کام شیوه ی له ناو بردن ده چیته خانه ی پیناسه ی تاوانی جینۆساید هه. دادگای تایبهت به تاوانی نیۆدهوله تی بو پرواندا، له 'ناو بردن'ی ته نه اوته نه به له ناو بردن و سرپنه وه ی فیزیکی و بایۆلۆژی گروویپیک چیوه مه ند کردوو. واته مه رجه ئه و تاوانه ی به رانه ر گروویپیک ئه نجام ده رین، بیته هوی له ناو بردن جه سته ی گرووپه که، هه ر شیوه ویرانکردنیک تری وه ک له ناو بردن شووناسی نه ته وه یی و ئایینی و فره نه نگیی و که ل تووری به به شیک له ویرانکردن گرووپه که نه ناساندوو و پیاوایه ئه وه به شیک نییه له مه به سته تی تیکدان و ناچیته چوارچیوه ی تاوانی جینۆساید هه، به لکوو ده کریت ئامرازیک بیت بو سه لماندنی ویستی تاوانی جینۆساید.^{۷۳} شامه رجه ی کرده کان ئه وه یه دژی ئه ندامانی گرووپه که بیت، کاریگه ری کرده کان بیته هوی سرپنه وه و

له ناوچوونی تیگرا یان به شیکی ئەندامانی گرووپه که. گەر هەر هێرشیک
بۆ سەر شووناس و پیرۆزیی گرووپه که سەر بۆ له ناوچوونی فیزیکی و
بایۆلۆژی تیگرا یان به شیکی ئەندامانی گرووپه که نه کیشیت، ئەوا ناچیته
چوارچێوهی تاوانی جینۆساید هه.

له ئاکارهکانی بهرپرسیارێتیشدا بۆ ئەوهی ئەو ئاکارانە به ئاکاری
جینۆساید بسەلمێنرین، گەر که ویستی جینۆساید له گۆرێ بیست،
ئاکارهکانی بهرپرسیارێتی به پێی پهیماننامه و بنهڕهتنامهی دادگاکانی
تایبته به تاوانی نیوددهولهتی پینج ئاکارن، جگه له ئاکاری یه که م، که
بریتیه له جینۆسایدی تهواو کراو، ئەوا پێویسته له جینۆسایدی
تهواونه کراو و هاریکاری کردنیشدا ئەو که لکه له یه هه بیست. بۆ نمونه
که سیک هه و ئی ئەنجامدانی تاوانی جینۆساید ده دات، به لام به هوی
هۆکاریکی دهرهکیه وه رایه ی ناکه و ئی تاوانه که ئەنجام بدات، ئەمه پێی
دهوتریت "جینۆسایدی تهواونه کراو"، له م دۆخه دا بۆ ئەوهی که سه که
به ئەنجامدهری "هه و ئدان بۆ ئەنجامدانی تاوانی جینۆساید" تاوانبار
بکریت، پێویسته به ویستی سرپنه وهی تیگرا یان به شیکی له گرووپێکی
خاوهنپاریزه ندی، ئەو هه و له ی ئەنجام دابیست.

ئاکاره کانی بهرپرسیاریتی له جینۆسایددا

له تاوانی جینۆسایددا ئه نجامدانی تاوانه که ته نهها وهک تاوان نازمیردیت، به لکوو له پال تاوانی ته واوکراودا، سی شیوهی تر وهک تاوانی ناته واوی جینۆساید سزای له سه ره، هه رچه نده تاوانه که ش پروینه داییت. له هه مان کاتدا به شداری ناراسته وخۆ له پال به شداری راسته وخۆدا سزای له سه ره، گرنگی ئه م بهرپرسیاریتییه، وهک ئه وهی له ناویشانی په یماننامه که دا هاتوو، بۆ بهرلیگرتنه له تاوانی جینۆساید. له کاتی پروودانیشیدا بۆ به سزاگه یاندنی ئه نجامده ره کانیتی، چ ئه وانیهی راسته وخۆ تیوه گلاون و چ ئه وانیهی ناراسته وخۆ وهک هاریکار له ئه نجامدانی تاوانه که بهرپرسیارن. په یماننامه که و دواتریش هه موو دادگاکانی تایبهت به تاوانی نیوده و له تی پینج شیوازیان وهک ئاکاری بهرپرسیاریتی ئه نجامدانی تاوانی جینۆساید دیاری کردوو، هه ر که سیک له رپی یه کئی له و شیوازانوه جینۆساید ئه نجام بدات یان تیدا به شدار بییت، ئه وا بهرپرسیار ده بییت و پیویسته سزا بدریت، ئه وانیش:

۱. ئه نجامدانی جینۆساید، ۲. پیلانگیزی بۆ ئه نجامدانی

جینۆساید، ۳. وروژاندنی ئاشکرا و راسته وخۆ بۆ ئه نجامدانی

جینۆساید، ٤. ههولدان بۆ ئه نجامدانی جینۆساید، ٥. هاریکاری له تاوانی جینۆسایددا.

ئه و پینج ئاکاری به پرسیاریتییه،^١ پاش گفتوگۆیه کی چر، له کاتی پرۆژه ره شنوو سه کانی نووسینه وهی په یماننامه که دا، گه لاله کران، سه ره تا ئاکاره کان جوړیکی تر بوون، ئاکاره کانی به پرسیاریتی له پرۆژه ره شنوو سی یه که مدا بریتی بوون له:

"١. هه ره وهولیک بۆ ئه نجامدانی تاوانی جینۆساید، ٢. توئینه وه و گه ران به مه به ستی به ره وه پشبردنی ته کنیکه کانی ئه نجامدانی تاوانی جینۆساید، ٣. دامه زانندن و به گه رخستن و به ده ستختنی هه رشتیک مه به ست لی تاوانی جینۆساید بی، ٤. بلاوکردنه وه و ده رکردنی برپار یان دابه شکردنی ئه رکیک به مه به ستی ئه نجامدانی جینۆساید، ٥. به شداری خوویستانه له تاوانی جینۆسایددا، ٦. وروژاندنی ئاشکرا و راسته و خو بۆ ئه نجامدانی جینۆساید، جا با وروژاندنه که سه رکه و تووش نه ب، ٧. پیلانگێری بۆ ئه نجامدانی تاوانی جینۆساید."^{٧٤}

^١ له په یماننامه که دا له پال کرده کانی تاوانی جینۆسایددا، که پینج کردن و به پایه ی به رجه ستهی تاوانی جینۆساید ده ناسرین، به شیکی تر هه یه، که په یماننامه که ناوی ناوه ئاکاره کانی به پرسیارییه تی (Punishable Acts)، ئه مه له دۆخه کانی به پرسیاریتی (Modes of Liability) جیاوازه، مه به ست لی ئه و شیوازه ئاکارانه و له رپیه وه که سیک به ئاکاریک له ئاکاره کان به شدار ده بیته له ئه نجامدانی کرده کان و به پیتی یاسا به پرسیار ده بیته.

هه ر له سه ره تاوه ورووژاندن و پیلانگیژی بو ئه نجامدانی تاوانی جینۆساید بووه مژاری گفتوگۆکانی نووسینه وهی په یماننامه که، چونکه له و کاته دا مرۆفایه تی هیشتا شوک و ساکانی تاوانی هوۆکوۆست بهری نه دا بوو. پاش ئه وهی نه ته وهیه کگرتوووه کان دامه زرا و سیستمیکی نوپی جهانی هاته ئارا، به شیکی زوری هه ول و کووشه کان به و ئاراسته یه بوون، هه رچۆنیک بووه، نه هیلریت تاوانیکی هاوشیوه له سیستمه جهانییه تازه که دا دووباره بیته وه، له روونکردنه وه و سه رنجی به شداربووه کانی نیو نووسینه وهی پرۆژه ره شنووسی یه که مدا ئه مه ته واو رهنگی داوه ته وه، ده یانویست هه موو رینگا کانی ئاماده کاری بو ئه نجامدانی تاوانی جینۆساید به ر لی بگرن و نه هیلن روو بدات، یه کیک له سه رنجه کان ده لیت:

"جینۆساید تاوانیکی سامناکه، گه ر روو بدات ئه سته مه جاریکی تر گرووی قوربانی وه ک جارانی لی بیته وه، سرووشتی تاوانه که وه هایه که پیویستی به ژماره یه کی زوری خه لک و ئاماده کاری پیشوه خته بو جیبه جیکردن هه یه." ٧٥

کۆمیته ی نووسینه وهی پرۆژه ره شنووسی یه که م سه باره ت به ئاکاره کانی به رپرسیاریتی چه ند روونکردنه وه یه کیان نووسیوه. په یوه ست به و خاله ی باسی توژیینه وه ده کات، مه به ستی به ره و پیشبردنی

ته کنیکه کانی ئه نجامدانی تاوانی جینۆساید، کۆمیته که ده لئیت مه به ست له و توئینه وانیه و رهنگه کیمیاگهر و پزیشکه کان داویان لی بکریت ئاماده ی بکه ن، ئه ویش سه باره ت به و ماده زه هراویانه ی و ده بنه هۆی کوشتی به کۆمه ل. سه باره ت به و خاله ی باسی بلاوکردنه وه و ده رکردنی بریار و دابه شکردنی ئه رکیک ده کات به مه به ستی ئه نجامدانی جینۆساید، کۆمیته که ده لئیت؛ مه به ست ئه وه یه ده زگا ئیداری و به ریکاره کان بو ئاماده سازی ئه نجامدانی جینۆساید و ده ستنیشانکردنی شوین و ناو و ناویشانی ئه و که سانه ی و پئویسته بکریته ئامانج، راده سپێردین. سه باره ت به و رووژاندنی ئاشکرا و راسته وخۆ بو ئه نجامدانی تاوانی جینۆساید، کۆمیته که روونکردنه وه ی ئه وه ی داوه گوايه ئه م خاله به ته نها که سه یه که مه کان ناگریته وه، به لکوو هه موو ئه و که سانه ده گریته وه و له رپی نووسین و قسه و رادیۆ و رۆژنامه کانه وه، هانی خه لکی ده دات بو ئه نجامدانی تاوانی جینۆساید. سه باره ت به پیلانگێری بو ئه نجامدانی تاوانی جینۆساید، کۆمیته که جه خت له وه ده کاته وه ئه گهر پیلانگێری بو ئه نجامدانی تاوانی جینۆساید ته نانه ت تاوانه که شی پی ئه نجام نه درا، ئه و پئویسته هه ر سزای له سه ر بیته.

له پرۆژه ره شنوو سی دووه مدا "ئاکاره کانی به رپرسیاریتی" کورتر کرایه وه بو پینج شیواز، دواتر کومیته ی سییه م هه مان ئه و پینج شیوازه ی به ده ستکارییه کی که مه وه دانیه وه و جا له په یماننامه که دا

جیگییر کرا. کۆمیته تایبه ته که ی ئه نجوومه نی ئابووری و کۆمه لایه تی نه ته وه یه کگرتوو هکان ئه رکی نووسینی پرۆژه په شنووسی دووه می له ئه ستۆ بوو، چه ند تیبینییه کی بۆ روونکردنه وه ی هه ندی خال خستوو ته روو، له وانه: سه باره ت به زه مینه سازی و پیلانگیژی بۆ ئه نجامدانی تاوانی جینۆساید، کۆمیته که نمونه به وه ده هیئت ته وه که دروستکردنی ئۆردووگای کوشتن و ته نووره کانی سووتاندنی مرۆف، به شیکن له پیلانگیژی، جا ئه گه ر ته نانه ت بۆ کوشتنی هیچ که سیکیش به کار نه هیئرین، به لام ده بیئت هه ر وه ک ئاماده سازی بۆ ئه نجامدانی تاوانی جینۆساید سزای له سه ر بیئت، به لام دواتر و له کاتی دادبینی هه ردوو دادگای تایبه ت به تاوانی نیۆدهوله تی بۆ یوگوسلاقی و رواندادا، پیلانگیژی واتایه کی تر وه رده گریت و ئه و شیوازه ی کۆمیته تایبه ته که ی ئه نجوومه نی ئابووری و کۆمه لایه تی نه ته وه یه کگرتوو هکان نمونه ی بۆ هیئاوه ته وه ناچیته چوارچیوه ی پیلانگیژییه وه. په یماننامه که زۆر به روونی، بی گویدانه ئاستی به رپرسیاریتی و پله ی به رپرسیاریتی، هه موو که سیک تاوانبار ده کات، ئه مه گه ر به شیوه یه ک له شیوه کانی ئاکاری به رپرسیاریتی به شداری تاوانی جینۆسایدی کرد بیئت، ئاکاره کانی به رپرسیاریتی پینج ئاکارن و یه ک به یه ک روونکردنه وه ی زیاتری له باره وه ده ده یین.

یه که م: ئاکاری به پرسیاریتی به شیۆزای ئه نجامدان

شیۆزای یه که می به پرسیاریتی له تاوانی جینۆسایددا ئه نجامدانی تاوانی جینۆساید، لیڤه دا که سه کان راسته و خو ئه نجامدهری تاوانی جینۆسایدن و به پرسیارن. په یماننامه که داوا ده کات سزا بدرین، هه ردوو دادگای تایبهت به تاوانی نیۆدهولته تی بو یوگووسلافیا و پرواندا هه مان شیۆزایان به و ساده یی و کورتیه وه ک خو ی داناوه ته وه "ئه نجامدانی جینۆساید"، به لام دادگای تاوانی نیۆدهولته تی، شیۆزه که ی زیاتر فراوان کردوو هه وه و پیناسه یه کی گشتگیرتری بو داناوه:

"ئه نجامدانی تاوان، چ به ته نه یان له گه ل که سانی تر دا، یا خود له رپی که سانیکی تره وه، بئ گویدانه ئه وه ی گه رکه سه کانی تر به پرسیاربن یان نا."^{۷۶}

یه کیچ له و ره خنه رژدانه ی ئاراسته ی په یماننامه که و هه ردوو دادگا تایبهت که و پاشانیش دادگای تاوانی نیۆدهولته تی، سه بارهت به به شداریی راسته و خو ی تاوان کراوه، ئه وه یه، هه یچ یه کیچ له و دادگایانه ئه وه یان روون نه کردوو هه وه ئاخو مه به ست له به شداریی راسته و خو له تاوان چیه. یه کیچ له تایبهتمه ندیه کانی ئاکاره کانی به پرسیاریتی له تاوانه گه وره کان و به تایبهت تاوانی جینۆساید ئه وه یه، زور جار ئه وانه ی ئه نجامدهر و برپاردهری سه ره کی تاوانه که ن، به شداریی کرده ییان له ئه نجامدانی تاوانه که دا نیه.^{۷۷} لیڤه دا ده کریت کومه لیک که س پیکه وه

ئه نجامدهری راسته و خوئی تاوانی جینۆساید بن، به مه دهوتریت هاوبه شیئی و به شداریی له تاوانی جینۆسایددا (Joint Criminal Enterprise). ئه مه جیاوازه له هاریکاری له تاوانی جینۆسایددا (Complicity). له هاریکارییدا که سیک یان چند که سیک به شیوهی ناراسته و خو یارمه تی ئه نجامدهره هاوبه شه کانی تاوانه که ده دات، به لام له هاوبه شیئی راسته و خو دا، بو نمونه چند که سیک پیکرا پیلان داده نی و ویستیکی هاوبه ش کو یان ده کاته وه و پیکه وه کرده کانی تاوانی جینۆساید ئه نجام ده دن، یان چند که سیک ویستیکی هاوبه شی ئه نجامدانی تاوانی جینۆساید خپان ده کاته وه، به لام هه ریه که و به شیکی تاوانه که ئه نجام ده دن، له هه ردوو دوخه که دا که سه کان پیکرا هاوبه شی ئه نجامدانی راسته و خوئی تاوانی جینۆسایدن.⁷⁸ یه کییک له تایبه تمه ندیه دیاره کانی تاوانی جینۆساید ئه وه یه زورترین که سی تیدا ده بیته قوربانی و زورترین تاوانبار به شداریی تیدا ده که ن. له م دوخه دا رهنگه ژماره ی تومه تباره کانی به رده م دادگا هه زاران تیپه رینییت، لیپره دا ده چیته خانه ی بابه تیکی تره وه، ئه ویش به پرسیاریتی فه رمانداری و بالادهستی (Command Responsibility and Superiority) ه.

ئه نجامدهری راسته و خوئی تاوانی جینۆساید به که سیک دهوتریت له ئه نجامدانی پایه ی به رجه سته ی تاوانه که دا به شدار بییت، واته به لانی که مه وه یه کییک له پینج کرده که ی تاوانی جینۆسایدی به شیوه ی

راسته و خو ئه نجام داییت، یا خود به پرسی بییت له راگرتنی تاوانه که دا، به لام راینه گرییت،^{۷۹} دادگاگانی تایبته به تاوانی نیۆدهوله تیه بو یوگوسلافیا و رواندا ده لپن:

"ئه نجامدهری راسته و خوئی تاوانی جینۆساید، ئه و که سه یان ئه و که سانه ن وا جیبه جیکاری راسته و خوئی تاوانه که ن و پله یه کی به پرسیاریتی و ویستی ئه نجامدانی تاوانی جینۆسایدیان هه یه، یان ئه وانه ی به شدارییه کی کارامه یان له سه رکردایه تیه و به پروه بردنی تاوانه که دا هه یه."^{۷۹} "مه رج نییه له ئه نجامدانی راسته و خویدا تۆمه تباره که راسته و خو به شداری تاوانه که بییت، به لکو و ده کرییت له هه رکرده یه کی تری پایه ی به رجه سته دا (یه کییک له پینج کرده که) به شداری بییت."^{۸۰} "مه رج نییه ئه نجامدهری تاوانی جینۆساید له کاتی روودانی تاوانه که دا له گوړه پانی تاوانه که بییت."^{۸۱}

دادگای تاوانی نیۆدهوله تیه گرییدراوی بابه تی "هاوبه شی" تاوان، فراوانتر بیری له بریاردان له و که سانه کردووه ته وه، تا بزانی ئاخو هاوبه شی تاوانن یان نا، دادگا که پپوهری "تاوانای ئاراسته کردنی رووداوه کان" ی وه ک خالیکی یه کلاکه ره وه وه رگرتووه، واته ئایا که سه کان

^{۷۹} دوو چهن به پرسیاریتی له تاواندا هه ن، یه که میان به پرسیاریتی له ئه نجامدانی کاریک (Commission)، دوو میان به پرسیاریتی له ئه نجامنه دانی کاریک (Omission). له یه که میاندا که سه تاوانیک ئه نجام دهدات یان فه رمانی ئه نجامدانی تاوانیک دهر ده کات، له دووهدا که سه که سه ره رای نه وه ی به پرسی له وه ستاندنی تاوانیک، به لام هه یج کاریک بو راگرتنی تاوانه که ناکات.

له به ستینی رووداوه کاند پیکه وه ئیداره ی رووداوه کانیان کردوو؟ ئایا دهسه لاتی ئه وه یان هه بووه رووداوه کان ئاراسته بکه ن؟ هه روه ها دادگا که سه باره ت به ده رئه نجامه کانی تاوانه که پیوایه به ته نها کرده ی که سیکیان ئه وی تریشیان تاوانبار ده کات، پروونتر، ئه گهر چه ند که سیک بو ئه نجامدانی تاوانیکی تر ریک بکه ون، به لام تاوانه که هه لگری ئه گهری روودانی جینۆساید بی ت و یه کیک له وان تاوانی جینۆساید له سه ر هه مان ریککه وتن ئه نجام بدات، ئه وا هه موویان به پرسی ئه نجامدانی جینۆسایدن.^{۸۲} دادگای تایبه ت به تاوانی نیودهوله تی بو پرواندا له سه ر ئه م شیوازه ی ئاکاری به پرسیاریه تی و هاوبه شیکردن له تاواندا نموونه یه ک باس ده کات:

"لایه نیک پلان داده نی ن تا گرووپیکی خاوه نیاریز به ندی به زور و له رپی هه ره شه ی چه که وه له شوینی خو یان رابگوازن، به لام به مه به ستی پاکتاوی ره چه له کی (Ethnic Cleansing) نه وه ک ئه نجامدانی تاوانی جینۆساید. له کاتی رووداوه که دا چه ند که سیک له و گرووپه ی وا به زور راده گوازرین له لایه ن یه کیک له و که سانه وه ده کوژرین، که واته ئه م کوشتنه ده رئه نجامیکی چاوه پرو انکراوه له و پلانریژییه، هه رچه ند ئه وان مه به ستی کوشتنیان نه بووه، (لیره دا تاوانی جینۆساید روودات و که سه کان وه ک یه ک له ئاست ئه نجامدانی تاوانی جینۆسایددا تاوانبارن).^{۸۳}"

سه بارهت به بهرپرسیاریتی راسته و خو له تاوانی جینۆساید له رپی نه کردنی کاریکه وه، واته که سه که تاوانباره نه که له بهر نه وهی چی کردوو، به لکوو له بهر نه وهی هیچ کاریکی نه کردوو و که مته رخه می کردوو له وهستاندنی تاوانه که، به لام لییره دا مه رجه که سه که به نه نقه ست و به ویستی پروودانی تاوانه که نه وه لویسته ی نواندییت. دادگای تایبهت به تاوانی نیۆدهولته تی بو پرواندا له که یسی (مپامبارا) دا ده لیت:

"نه و، بهرپرسیاریتییه کی به رزی به رپوه بردنی یه کییک له کامپه کانی له نه ستو بوو، ده سه لاتی به سه سه ر بازو پاسه و انه کاند هه بوو. به بهرچاوییه وه تاوانه کان پرویاند او، ده یتوانی رپگری له نه نجمدانی تاوانه که بکات، به لام تاوانه که ی رانه گرت، نه مه ش له چاوی نه نجمده ره کانه وه وا خوینراوه ته وه گو ایه نه و ویستوو یه تی نه و تاوانانه پروو بدهن." ١٤

رپگایه کی تر له نه نجمدانی راسته و خو ی تاوانی نیۆدهولته تی، که ته نها دادگای تاوانی نیۆدهولته تی ره چاوی کردوه و دادگا نیۆدهولته تیه کانی تر پشتگوویان خستوو، جیبه جیکردنی تاوانه له رپی "که سانی تر" ه وه. له م جوړه به جیگه یان د نه دا، که سی نه نجمده ره له رپی نیوه ندگیریکه وه تاوانه که جیبه جی ده کات، نه مه ش به "نه نجمده ری پشتی نه نجمده ره که" ناوی ده هی نریت، له م جوړه بهرپرسیاریتییه دا، گرنگ نییه "که سه کانی تر" تاوانبار بکرین یان نا، دادگا که له ره وش (Situation) ی

کۆنگۆدا و له کهیس (Case) ی تۆمه تبار (که تانگا) دا،^۱ پێیوایه کهسی پله بالا (به مهرجی دهسه لات داریتی له پهیکه ری ریکخراوه ییدا) ئەنجامدەری راسته وخۆی تاوانه کهیه و ئەوانه ی خوار ی وا جیبه جیکاری تاوانه کهن و له بری پله بالا که تاوانه کهیان ئەنجامداوه.^{۸۵} یان دهکریت کۆمه لیک کهس به هاوبه شی تاوانه که له رپی کهسانی خوار خویانه وه ئەنجام بدەن، دادگا که له رهوشی (کۆتیشوار) و له کهیسی تۆمه تبار (چارلس گۆدی) دا ده لیت:

"چارلس گۆدی له گه ل کۆمه لیک کهسی تر دا دهسه لاتیان به سه ر ئەو هیزه سه ر بازیا نه دا هه بووه وا پشتگیری تۆمه تبار (گباگبۆ) یان ده کرد، ههروه ها پیکرا له پیلانرێژییه کاندایا به شدار بوون، له رپی ئەو دهسه لاتە ی وا له پهیکه ری ریکخراوه که دا هه یانبوو، تاوانه کانیان ئەنجامداوه."^{۸۶}

^۱ به پێی نه ریتی کارکردنی دادگای تاوانی نیۆدەولەتی، له بهر ئەوه ی دادگا که وه ک دادگا نیۆدەولەتییه تایبته ته کان و دادگا تیکه له کان نییه، که ته نها بۆ رهوشیکی تایبته له ولاتیکی دیاریکراودا دامه زرابیتن، ئەم دادگایه له سه رجه م دهولته ته ئەندامه کانیدا توانای جوولاندنی داوا ی هه یه، له سه رتادا هه لسه نگاندن بۆ رهوشه که دهکات، ئاخۆ له و ولاته دا چی رهوشی داوه، ئەمه پێی دهوتریت رهوش (Situation) و به پێی ئەو دهولته ته یان ئەو دهولته تانه ی په یوه ندارن به رهوشه که وه ناوی ده هیتریت، وه ک؛ رهوشی کۆنگۆ، رهوشی به ریتانیا-ئیراق و هتد، پاشان له هه ر رهوشیکدا ده گه رپت تا بزانی کێ تۆمه تباری یه کیک له تاوانه نیۆدەولەتییه کانه و وه ک که یسیک مامه له ی له نیو ئەو رهوشه دا له گه ل دهکات، ئەمه پێی ده لپن کهیس (Case)، دهکریت له هه ر رهوشیکدا چه ندین کهیس هه بن.

بو هاوبه شی له تاوانی جینۆسایددا گرنک نییه پیشتر هیچ
رێککه وتنییک له نیوان ئەنجامدەران و هاوبه شه کاندایا هه بییت. ئەگەر
رێککه وتنییک هه بوو ئەوا به شییک ده بییت له هۆکاره کانی سه لماندنی ویستی
تاوانی جینۆساید، به لام ده کریت به بی رێککه وتنییکی نووسراو و پیشتر
بریارلی دراویش، چه ند که سییک ته نهاله ساتی ئەنجامدانی تاوانه که دا
پیکرا به پرس بن و وهک ئەنجامدەری تاوانی جینۆساید به هاوبه شی سزا
بدرین.

دووهم: ئاکاری بهرپرسیاریتی به شیۆازی پیلانگیژی

هه ره له یه که م پرۆژه ره شنوو سه ه وه، سه کرتیژی گه شه تی نه ته وه یه که گرتوو ه کان به هاوکاری کۆمیتیه ی مافه کانی مرۆف و شاره زیان و له ناویاندا رافایل لیمکین، پیلانگیژی (conspiracy) بو ئه نجامدانی تاوانی جینۆساید یه که ک بوو له و ئاکارانیه ی وا بهرپرسیاریتی درووست ده کات و سزای له سه ره. لیره دا پیلانگیژی به شیک نییه له قوناغه کانی تاوانی جینۆساید، واته ده کرت تاوانی جینۆساید روو بدات، به لام پیلانگیژی و زه مینه سازی و پلانپیش بوونی نه بیته. نه بوونی قوناغی پیلانگیژی واتای ئه وه نییه تاوانی جینۆساید رووی نه داوه، به لام له دوخی کدا ئه گه ر پیلانگیژی بو ئه نجامدانی تاوانی جینۆساید له گۆرئ بوو، ئه وا به ته نها به و ئاماده کارییه، تانه ت ئه گه ر تاوانه که ش روو نه دات، هه ره به جینۆساید ده ژمیردیت و سزای له سه ره. پیلانگیژی بو ئه نجامدانی تاوانی جینۆساید تاوانیکی سه ره به خۆی ئه نجامدانی جینۆساید. ده کرت که سیک بی ئه وه ی تاوانی جینۆسایدی ئه نجام دایته به پیلانگیژی بو ئه نجامدانی تاوانی جینۆساید سزا بدیت. پیلانگیژی بو ئه نجامدانی تاوانی جینۆساید، وه که ئه نجامدانی تاوانی جینۆساید، به جینۆساید ده ژمیردیت و یه که که له شیۆازه کانی جینۆسایدی ته واونه کراو. بو ئه وه ی تاوانی پیلانگیژی، بو ئه نجامدانی تاوانی جینۆساید، وه که ئه نجامدانی تاوانی جینۆساید بژمیردیت، ئه وا پیۆسته پیلانگیژییه که

جیهانی بیرکردنەو تێپەرینی و لانی کەم هەنگاوێک بۆ جیهانی بەرجەستە هەڵمێنرابن، واتە تەنھا بیرکردنەو له ئەنجامدانی تاوانی جینۆساید بە پیلانگیژی نانسریت، چونکە ئەستەمە بتوانریت بسەلمینریت کە سێک یان چەند کە سێک بیرۆکە ی ئەنجامدانی تاوانی جینۆساید یان هەیه، مەگەر له کاتی کدا خۆیان دانی پێدا بنین.

پیلانگیژی یە کەم قوونای ئەنجامدانی تاوانە. یە کەم هەنگاوی جیهانی بەرجەستە یە بۆ ئەنجامدانی تاوان و دوا هەنگاوی جیهانی بیرکردنەو یە. دەکریت بۆ ئەنجامدانی تاوانی جینۆساید چەند قوونای هەبن، بەلام بە نەبوونی یەکیک-دووای له و قوونایانە، واتای ئەو نییە ئەو تاوانە ی رووی داو، تاوانی جینۆساید نییە، ئەوانیش:

" ۱. پیلانگیژی بۆ ئەنجامدانی تاوانی جینۆساید، ۲. پیلانریژی، ئامادەکاری، ئاراستەکردن و وروژاندن بۆ ئەنجامدانی تاوانی جینۆساید، ۳. هەولدان بۆ ئەنجامدانی تاوانی جینۆساید، ۴. ئەنجامدانی تاوانی جینۆساید، ۵. تاوانەکانی پاش ئەنجامدانی تاوانی جینۆساید (وەک شاردنەو ی بەلگە) " ۸۷

سەرەرای ئەو ی پیلانگیژی یەکیکە له شۆوازهکانی ئاکاری بەرپرسیاریتی له پیماننامە ی بەرلیگرتن و سزاخستنه سەر تاوانی جینۆسایددا، بەلام جگە له چوار دادگا، کە دادگای تایبەت بە تاوانی

نیودهوله تیه بۆ یوگوسلافیا و دادگای تایبەت بە تاوانی نیودهوله تیه بۆ
رواندا و دادگای بالای تاوانەکان لە ئیراق و دادگای ناوازی که مېودیا
(دادگای تیکه ل به تاوانی نیودهوله تیه بۆ که مېودیا)، که له
بنه پرتنامه کانیاندا سزایان خستوو ته سه ر پیلانگپری، ئەوا دادگاکانی تر
و له ناویاندا دادگای تاوانی نیودهوله تیه، له نیو بنه پرتنامه که یدا
پیلانگپری ده رکردوو و به شیوازیکی ئاکاری به پرس یاریتی
نه یناساندوو.^{۸۸} له و چوار دادگا نیودهوله تیه شدا ته ها دوو دادگای
یه که م له دادبینییه کانیاندا کاریان له سه ر شیوازی پیلانگپری کردوو و
دوو دادگاکه ی تر له دادبینی کردنه کانیاندا پشتگوپیان خستوو، یان
نه یان توانیوه بیسه لمینن تۆمه تبارەکان پیلانیان بۆ ئەنجامدانی تاوانی
جینۆساید گپراوه.

دادگای تایبەت بە تاوانی نیودهوله تیه بۆ رواندا له دادبینییه کانیاندا
ئاوا پیناسه ی "پیلانگپری" کردوو:

"پیلانگپری له تاوانی جینۆسایددا بریتییه له ریککه وتنی نیوان دوو
که س یان زیاتر بۆ ئەنجامدانی تاوانی جینۆساید."^{۸۹}

ئەم جوړه ئاکاره خۆی له خۆیدا دوو پایه ی هه یه، پایه ی به رجه سته
و پایه ی هۆشمه ندی. پایه به رجه سته که ی بریتییه له ریککه وتن بۆ
ئەنجامدانی تاوانی جینۆساید، به لام مه رج نییه ئەو ریککه وتنه،

رێککه وتنیکی فه پرمی بیټ، یان پۆیستی به شیوه یه کی تایبه تی سه لماندن هه بیټ، به لکوو هه ر هینده ی له هه لسه نگاندنی رووداو و به لگه کانه وه ده رکه وت که رێککه وتنیکی نه یینی یان ئاشکرا، یان هه ماهه نگیه ک له نیوان چه ند که سیکا دا بو ئه نجامدانی تاوانی جینۆساید، له ئارایه.^{۹۰} یان چه ند که سیکی تر پاش رێککه وتنه که چوو بیته نیو پیلانگی پریه که و پیملی رێککه وتنه که بوونه.^{۹۱} هه ر به سه لماندنی رێککه وتنه که بو ئه نجامدانی تاوانی جینۆساید و بوونی ویستی ئه نجامدانی تاوانی جینۆساید، تاوانی پیلانگی پری بو ئه نجامدانی تاوانی جینۆساید ده سه لمی نریت. مه رج نییه ئه و رێککه وتن و هه ماهه نگیه چوو بیته بواری جیبه جیکردنه وه. له م شیوازه ی ئاکاری به رپر سیار تیییدا پۆیسته پایه ی هۆشمه ندیش بو ئه نجامدانی تاوانی جینۆساید هه بیټ. پایه ی به رجه سته ی پیلانگی پری بریتییه له رێککه وتنی تۆمه تباره کان بو ئه نجامدانی تاوانی جینۆساید، له کاتیکا پایه ی به رجه سته ی جینۆساید بریتییه له ئه نجامدانی یه کیک له کرده کانی تاوانی جینۆساید، به لام پایه ی هۆشمه ندی پیلانگی پری بو ئه نجامدانی تاوانی جینۆساید بریتییه له خوودی پایه ی هۆشمه ندی تاوانی جینۆساید، که ویستی سرپنه وه ی تیگرا یان به شیکی گرووپیکی خاوه نپارێز به ندییه. ئه گه ر پیلانگی پری بو ئه نجامدانی تاوانی جینۆساید و خودی ئه نجامدانی تاوانی جینۆساید، له یه ک کاتدا له سه ر یه ک یان چه ند تۆمه تباریک ساغ بووه وه و سه لمی نرا، ئه واته نهاله بهر

ئه نجامدانه که سزا دهری نه ک پیلانگیژی یان پیلانگیژی و
ئه نجامدانه که پیکرا.^{۹۲}

زور جار ئه سته مه پیلانگیژی بو ئه نجامدانی تاوانی جینۆساید
بسه لمیتریت، به لام هه ندی پیوه هه یه هه ر دوو دادگای تایبه ت به تاوانی
نیودهوله تی بو یوگووسلافیا و رواندا به کاریان هیناوه. دادگان پیلانویه
له هه لسه نگانندی کۆی گشتی تاوانه که و پهوتی پرووداوه کانه وه دادگا
ده گاته دهرئه نجامی سه لماندنی پیلانگیژی به که، یاخود ئه گهر تاوانی
جینۆساید پرووی داییت و نه توانریت بسه لمیتریت تومه تباره کان
ئه نجامدهری راسته وخۆی تاوانه که ن، ئه وا ده کریت تاوانه که وه ک
به لگه ی بوونی ریککه وتن له پیلانگیژی بو ئه نجامدانی تاوانی جینۆساید
ببیریت.^{۹۳} جیاوازی نیوان پیلانگیژی بو ئه نجامدانی تاوانی جینۆساید و
هاوبه شییتی له ئه نجامدانی تاوانی جینۆسایددا ئه وه یه، له پیلانگیژییدا
مه رج نییه تاوانه که ئه نجام دراییت، به لام له هاوبه شییتی ئه نجامدانی
تاوانی جینۆسایددا مه رجه تاوانه که پرووی داییت و هاوبه شه کان پیکرا
ئه نجامیان داییت. له نیو هه رچوار تاوانه نیودهوله تیه که (تاوانی
جینۆساید و تاوانی جه ننگ و تاوانی دژه مرؤفایه تی و تاوانی
شه ره نگیژی) دا ته نها پیلانگیژی بو ئه نجامدانی تاوانی جینۆساید، به و
واتایه ی له په یماننامه ی به رلیگرتن و سزاخستنه سه ر تاوانی
جینۆسایددا هه یه، سزای له سه ره و به تاوان دژه میردریت، واته

پىلانگىرپى بۇ ئەنجامدانى سى تاوانەكەي تر بە تاوان نەناسىنراوھ و ياساغ نىيە. تا ئىستا تەنھا ھەشت كەس بە پىلانگىرپى بۇ ئەنجامدانى تاوانى جىنۆسايد سزا دراون، ھەوت تۆمەتبار لى دادگاى تايبەت بە تاوانى نىدوھولەتى بۇ پرواندا و يەك تۆمەتبار لى دادگاى تايبەت بە تاوانى نىدوھولەتى بۇ يوگوسلاڧيا.^{۹۴}

سییه م: ئاکاری به پرسیاریتی به شیۆازی وروژاندنی ئاشکرا و راسته وخۆ

ورویژاندنی ئاشکرا و راسته وخۆ بۆ ئه نجامدانی تاوانی جینۆساید (Direct and Public Incitement) یه کیکی تره له و ئاکارانیه هه که سیک ئه نجامی بدات، به پرسیار ده بیته. ئه م شیۆازه ی ئاکار، له گه ل پیلانگیزییدا هه ردووکیان ته نهاته نه تابه تن به تاوانی جینۆساید، له هیه یه کیکی له تاوانه نیۆدهوله تیه کانی تر (تاوانی جه نگی، تاوانی دژه مرؤفایه تی، تاوانی شه ره نگیزی) ئه م دوو شیۆازه به دی ناکریت و سزای له سه ر نییه. ئه م شیۆازه هه ره وه ک پیلانگیزی، له پرۆژه ره شنووسی یه که مه وه، یه کیکی له شیۆازه کانی ئاکاری به پرسیاریتی و له دوو پرۆژه ره شنووسه که ی دواتر و په یماننامه که دا هه ره وه ک خوی مایه وه، به لام ته نه تابه جیاوازییه که ئه وه یه له پرۆژه ره شنووسی یه که مدا له پال "ورویژاندنی ئاشکرا و راسته وخۆ" دا خالیکی تر بۆ به پرسیاریتی له رێگه ی بلاوکردنه وه ی پروپاگه نده وه زیاد کرابوو، دواتر له پرۆژه ره شنووسی دووه مدا لا برا:

"ئه م ئاکارانیه سزایان له سه ره: هه موو شیۆه کانی پروپاگه نده ی رقاوی و سیسته ماتیکی دنه دانی خه لک بۆ ئه نجامدانی تاوانی جینۆساید، یان وا بنویتری گوایه ئه و پروپاگه نده یه ره وایه تی هه یه و پیوستیه." ۹۵

ههروهک ئه وهی له په یمان نامه که دا هه یه، له بنه رته نامه کانی هه ردوو داداگی تایبته به تاوانی نیۆدهولته تی بو یوگوسلافیا و رواندا، داداگی تاوانی نیۆدهولته تی و داداگی بالای تاوانه کان له ئیراق، وروژاندن وهک یه کییک له شیوازه کانی ئاکاری به پرسیاریتی ناسینراوه، به لام ئه وهی جیی تیرامانه داداگی ناوازه ی که مبودیا ته نها سئ شیوازی له کوی پینج شیوازه که ی ئاکاری به پرسیاریتی وه رگرتوو و شیوازی ئاکاری به پرسیاریتی له رپی وروژاندنه وه، به هه ند وه رنه گرتوو و به شیک نییه له بنه رته نامه که ی.

داداگی تایبته به تاوانی نیۆدهولته تی بو رواندا له دادبینییه کانیدا ئاوا پیناسه ی "ورروژاندنی ئاشکرا وراسته وخۆ" ی کردوو:

"به ئاشکرا دنه دان وورروژاندنی خه لک بوئه نجامدانی تاوانی جینۆساید له رپی قسه وگوتاره وه، ئه ویش له شوینی گشتی و بو خه لک به گشتی، یان له رپی نووسین و نوسراوه وه ئاراسته ی خه لک بکریت، یان له رپی پۆسته رو نامیلکه وه، یان له رپی فیدۆ و ده نگه وه بلاو بکریتته وه." ⁹⁶

له م شیوازه ئاکاره دا وهک ئاکاری پيشوو "پیلانگپری"، مه رج نییه تاوانی جینۆساید ئه نجام بدریت تا به پرسیاریتی دروست بکات، به لکوو ته نها به وروژاندنی خه لک بوئه نجامدانی تاوانی جینۆساید، چی ئه گه ر

تاوانى جىنۇسايىدش پرو نەدات بەرپرسىيارىتى درووست دەكات و سزى لە سەرە. مەرجىش نىيە بۇ ئەۋەى جىنۇسايىد پرو بدات پىۋىست بىت پىشتەر ورووژاندنى خەلك بۇ ئەنجامدانى تاوانى جىنۇسايىد ھەبىت. دەكرىت تاوانى جىنۇسايىد ئەنجام درىت و ورووژاندش لە گۆرئ نەبىت، واتە ورووژاندنى خەلك بۇ ئەنجامدانى تاوانى جىنۇسايىد يەككى نىيە لە قۇناغەكانى ئەنجامدانى تاوانى جىنۇسايىد، بەلام گەر ھەبوو ئەۋا بە تەنھا خۇى تاۋانە يان يارمەتى دادوهران دەدات بۇ سەلماندى وىستى جىنۇسايىد يان سەلماندى كردهكانى تاوانى جىنۇسايىد. ئەم جورەى ئاكارى بەرپرسىيارىتى خۇى لە خۇيدا چەند پاىەيەكى ھەيە، واتە كۆمەلئىك مەرج ھەيە كە پىۋىستە بىتە دى، بۇ ئەۋەى ئەم شىۋازە بەرپرسىيارىتىيە درووست بكات، ئەو مەرجانە ۋەك مەرجى پاىەى بەرجەستەى 'ورووژاندن بۇ ئەنجامدانى تاوانى جىنۇسايىد' دەناسرىن، ئەۋانىش:

"۱. تۆمەتبارەكە خەلكى بوروۋژنىت بۇ ئەنجامدانى تاوانى جىنۇسايىد، ۲. ورووژاندنەكە بە شىۋەيەكى ئاشكرا بىت، ۳. ورووژاندنەكە بە شىۋەيەكى راستەوخۇ بىت، ۴. تۆمەتبارەكە وىستى ئەنجامدانى تاوانى جىنۇسايىدى ھەبىت."^{۹۷}

لە كاتى نووسىنەۋەى پرۆژەرەشئووسى دوۋەمدا، چەند ۋلا تىك پىشنىارىان كرد لە پال ورووژاندنى ئاشكرادا، ورووژاندنى نەپنى و تايبەتى بۇ زياد بكرىت، واتە جگە لەۋەى خەلك بە ئاشكرا و بە ئامرازىكى گشتى

بورووژينرئيت، ده كرئيت له رپى ئامرازه كانى وهك ته له فون و نامه ي
تايبه ته وه چه ند كه سيكيش بورووژينرئيت، به لام دهنگى پيويستى به
دهست نه هينا، بويه له په يمان نامه كه دا ته نها ورووژاندى ئاشكرا و
راسته وخو وهك دوا دهق برپارى لى درا.

ورووژاندى (Incitement) جياوازه له هاندى (Instigation)، له
ورووژاندى، مه رج نييه راسته وخو هانى خه لك بدرئيت. هاندى قوناغيك
له دواى ورووژاندى وهيه، ته نها به ورووژاندى بو ئه نجامدى تاوانى
جينۆسايد به شيك له پايه ي به رجه سته ي ئاكاره كه دئته دى. رهنگه له
هاندى كه ميك سه ختر بييت، هاندى رهنگه قورس بييت بتوانرئيت بو
ئه نجامدى كارئك رهوايه تى پى بدرئيت، به لام ورووژاندى خو ي له سه ر
رهوايه تيدان دامه زراوه و پاساوه كان بو ورووژاندى ئاسانتر و لوژيكتر
دهنوئن، بويه ورووژاندى له برى هاندى وه رگيراوه. مه رج نييه ورووژاندى
تاوانى لى بكه ويته وه، مه رجيش نييه كارى گه رپيه كى گه وره ي له سه ر
ئه نجامدى تاوانه كه هه بييت، به لكوو هه ر هينده ي ورووژاندى كى
راسته وخو و ئاشكرا بو ئه نجامدى تاوانى جينۆسايد هه بييت، ئه وا به سه
بو ئه وه ي ئاكارى به رپرسيارئيتى رهنگرئى بكات. هاندى به شيويه كى تره،
هاندى بو تاوانه ئاساييه كانه، بو ئه وه ي كه سيك به هانده رى
ئه نجامدى تاوانى سزا بدرئيت، پيويسته هاندى كه تاوانى كى له سه ر
ئه نجام درا بييت و تاوانه كه په يوه ندى به و هاندى وه هه بييت. له ورووژانى

خه لکییدا بو ئه نجامدانی تاوانی جینۆساید مه رج نییه تاوانی جینۆساید پروو بدات، به لکوو خودی وروژاندنه که تاوانه که یه و په یوه ست نییه به ده رته نجامه کانی وروژاندنه که وه. دادگای تایبته به تاوانی نیودهوله تیه بو پرواندا له وه لامی تاوانبار 'حه سه ن نگیز' له دادبینی دادگای پید اچوونه وه دا، له که یسی هه رسی تو مه تباره که دادا، که به "که یسی راگه یاندن" ناسراوه، تاوانبار هه سه ن نگیز له دادگادا ده لیت؛ نووسین و تاره کانی من کاریگه رپی له سه ر تاوانه که نه بووه و به بی ئه و وتار و وروژاندنانه ش تاوانی جینۆساید دژی تووتسیه کان هه ر پرووی ده دا، دادگا ده لیت:

"دادگا داواکه ی هه سه ن نگیز په رچ ده داته وه که وتوو یه تی به بی ئه و وتارانه ش تاوانی جینۆساید هه ر پرووی ده دا، چونکه مه رج نییه له سو نگی و وروژاندنی راسته وخۆ و ئاشکراوه تاوان پروو بدات. سه باره ت به وه ی ده لیت و تاره کان چه ند سالی ک پیش پروودانی تاوانه که نووسراون، دادگا ئه م داوا یه ش په رچ ده داته وه، چونکه وروژاندن په یوه ست نییه به ئه نجامدانی تاوانه که وه."^{۹۸}

هه ندی له وتاره کان پیش دامه زراندنی دادگای تایبته به تاوانی نیودهوله تیه بو پرواندا بلاو کرابوونه وه، تو مه تباره کان بانگه شه ی ئه وه یان کرد ناچیتته چوارچیوه ی مه ودای کاتی ده سه لاتی دادوه رپی (Temporal Jurisdiction) ی دادگا که وه، به لام دادگا ئارگومینتی ئه وه ده هی نیتته وه که

ئەو ورووژاندنانه بو ئه نجامدانی تاوانیک بووه که له سالانی دواتردا پرویانداوه و ئەو تاوانه ی له سەر ورووژاندنه که پرووی داوه، ده چیته چوارچۆیهی مه ودا ی کاتی ده سه لات ی دادوه ریی دادگا که وه، ورووژاندن ئە دگار و تایبه تمه ندی به رده وامی هه یه و ده کریت له سالانی دواتردا تاوانه که ی له سەر پرو بدات، یان ده کریت تاوانی له سەر پرو نه دات.

دادگای تایبه ت به تاوانی نیۆدهوله تی بو پرواندا گرنگیه کی به رچاو به رۆل و به رپرسیاریتی میدیا له تاوانه نیۆدهوله تیه کان و به تایبه ت تاوانی جینۆساید ده دات و چه ندین نووسەر و میدیا کاری دادگای کردووه، له یه کیک له دادبینییه کانددا له "که یسی میدیا" دا ده ئیت:

"ئەم که یسه بنه ماگه لی گرنگ له سەر کاری میدیای له خو ده گریت، له دادگای سه ربازی نوۆرمیۆرگه وه (۱۹۴۵) تا ئیستا هیچ دادبینییه ک له یاسای تاوانی نیۆدهوله تی بو کاری میدیای ئه نجام نه دراوه، میدیا ده سه لاتیک گه وره ی هه یه له دروستکردن و تیکدانی به ها و بنه ما مرۆقییه کان و به رپرسیارییه تیه کی گه وره ی له شان. هه ر که سیک ده سه لات ی به سەر میدیادا هه بی ت گه ره که به رپرسیاریتی ده ره ئه نجامه کانیش هه ل بگریت." ^{۹۹} "دادگا ئاگاداره ئازادی پاده رپین (Freedom of Expression) جیاوازه له گو تاره رقاوییه کان (Hate Speech)، گو تاری رقاوی پێشلی به نده کانی نیۆ په یماننامه ی مافه مه ده نی و سیاسیه کان و په یماننامه ی ریشه کیشکردنی هه موو

ههولاوپردیکی نهژادییه، ههروه تریاسای نیودهوله تیه نه ریتی هه موو
جوړه کانی هه لاوپردکردن و گوتاره رقاوییه کانی رپبه ند کردوو.

پایه ی بهرجه سته ی ئاکاری ورووژاندنی راسته وخۆ و ئاشکرا بو
ئه نجامدانی تاوانی جینۆساید له دوو بهش پیک دیت. یه که م:
ورووژاندنه که به شیوه ی راسته وخۆ بیت، دوو م: ورووژاندنه که ئاشکرا
بیت.

"راسته وخۆ" مه به ست له وه یه ورووژاندنه که جگه له لیکدان وه ی
"ورووژاندن" بو ئه نجامدانی یه کیک یان زیاتر له کرده کانی ئه نجامدانی
تاوانی جینۆساید، هیچ لیکدان وه یه کی تر هه لنه گریت. بو ئه وه ی
ورووژاندنیک "راسته وخۆ" بیت پیوسته پروون و په وان خه لکی بو
ئه نجامدانی تاوانه که ورووژاند بیت، به لام مه رج نییه کۆمه لیک پیوه ر
هه بن، به لکوو هینده به سه به پی بارودوخ و زمان و فه ره نگی ئه و شوینه
هه لسه نگانندی بو بگریت. ئاخۆ ورووژاندنه که کاریگه ری چۆنه و چۆن
گه شتووه ته بینهر و بیسه ر و چۆن خویندراوه ته وه. هه ندی جار
به کاره یانی زمانی ئالۆز و فره مانا وه ک ورووژاندنی راسته وخۆ مامه له ی
له گه ل ده کریت، ئه مه ئه گه ر خه لکی ورووژاند بیت. لیره دا باری سه رنج له
سه ر ورووژاندنی خه لکه نه ک له سه ر شیوه و جوړی وشه و گوفتاره کان،
دادگای تایبته به تاوانی نیودهوله تیه بو پرواندا ده لیت:

"بۆ ئه وهی وروژ اندنیک راسته و خو بییت، پیویسته به پروونی
خه لکی وروژ اندییت تا یه کیک له کرده کانی ئه نجامدانی تاوانی
جینۆساید ئه نجام بدات، پیویسته وروژ اندنه که ناراسته و خو
ناروون نه بییت. ئه گه ره یچ تاوانیکیش له سه رئه م وروژ اندنه ئه نجام
نه درا، ئه وا وهک جینۆسایدی ته وا و نه کرا وه سه زای له سه ره. هه ر له وه
کاته ی وروژ اندنه که بلا و ده بیته وه و به خه لکی ده گات، ئه وا
به پرس یاریتی درووست ده کات و سه زای له سه ره و به تاوان
ده ژمی درییت. به لام ده کریت به کاره یانی زمانی ئالۆز و فره مانا وهک
وروز اندنی راسته و خو مامه له ی له گه ل بکریت، چونکه مه رج نییه له
وروز اندندا زۆر به راسته و خو بی داوا ی ئه نجامدانی تاوانی جینۆساید
بکریت. پیویسته به پی فه ره هه نگ و زمانه وانی ناوچه که هه لسه نگانندی
بۆ بکریت، یان به پی گو یگرو ئه وانه ی وا وتاره که یان ئاراسته کراوه،
یان به پی ره وش و باروودۆخی سیاسی. دادگا به ره چا و کردنی که لتووری
رو اندا و شیوه زاری ناوچه کان، هه ندی وشه ی فره مانا و ئالۆز وهک
وروز اندنی راسته و خو ته ماشا ده کات، ئه و وشانه له به ستین و
چوارچیوه ی به کاره یاناندا ده خو یندرینه وه. گرن گترین فاکته ره بۆ زانی
وروز اندنی راسته و خو، ره چا و کردنی ئه و وشه و نوسین و گو فتارانه یه
وا بیسه رو بینه رو خو ینه رلیکی ده ده نه وه." ۱۰۱

"ئاشكرا" مەبەست ئەو ھىيە ورووژاندنە كە بە ئاشكرا و لە شوئىنى گشتىيدا يان بە ھۆكارى ئاشكرا و گشتى ئاراستەى خەلك كرابىت. ھەك وتاردان بۆ ژمارەيەك كەس لە شوئىنىكى گشتىيدا، يان ورووژاندن و دنەدان لە رپى تىقى و رادىو و رۆژنامەكانەو، يان لە رپى گۆرانى و سروودەو. دادگاى تايبەت بە تاوانى نىودەولەتتى بۆ پرواندا لە سەر ژمارەى ئامادەبووان دەئىت:

"پىويست نىيە گوتارە ورووژىنەرهكان ژمارەيەكى زۆرخەلكى تىدا بىت، يان لە رپى راگەياندىنى فەرمىيەو ھەلاوبكرىنەو، دەكرىت گويگرەكان ژمارەيان كەم بىت، چونكە لىرەدا گوتارە ورووژىنەرهكە چەقى تىرامانەكەيە، تەنانەت ئەگەر بۆ ژمارەيەكى كەمى خەلكىش بىت." ^{۱۰۲} "دادگاى تىپەلچوونەو ئەودا و اىە دەداتە دواو كە گو اىە يەكىك لە تۆمەتبارەكان قسەى بۆ نىزىكەى بىست كەس كردوو و تۆمەتبارەكە پىيو اىە ئەو ژمارەيە لەو كەمترە تا ھەك "ئاشكرا" بژمىردىت، بۆيە دادگا پىيو اىە شوئىنى گشتى و قسەكردن بۆ كۆمەللىك خەلك، جاگەر كۆمەلە كەسىكى ھەلپژاردە بن يان جەماوهرىك، ھەر دەچىتە چوارچىوھى پىناسەى ئاشكراو." ^{۱۰۳}

پىويستە ورووژاندنەكە بۆ جەماوهر بىت، لىرەدا پاىەى بەرجەستەى ئەم ئاكارە ورووژاندنەى خەلكى مەدەنىي و جەماوهرە نەك قسەكردنى پلەدارە حكومى و ئەفسەرە سەربازىيەكان بۆ كەسانى خوار خويان، چ

ئه گهر به شيوهى كۆبوونه وهش بئت، چونكه له م كاته دا ئاكارى به پرسيارتييه كه له وروژاندنى راسته وخۆ و ئاشكراوه دهگۆرپت بۆ ئاكارىكى به پرسيارتيى تر، كه شيوازى به شداربوون يان هاريكاربوونه.¹⁰⁴ پايه ي هۆشمه ندى ئاكارى به پرسيارتيى به شيوازى وروژاندنى راسته وخۆ و ئاشكرا بۆ ئه نجامدانى تاوانى جينۆسايد جياوازه له پايه ي هۆشمه ندى خودى جينۆسايد. دادگاى تايبه ت به تاوانى نيوددهوله تى رواندا دهئيت:

"پايه ي هۆشمه ندى ئاكارى به پرسيارتيى وروژاندنى ئاشكرا و راسته وخۆ بۆ ئه نجامدانى تاوانى جينۆسايد برتييه له ويستى وروژاندنى ئه وانى تر بۆ ئه نجامدانى تاوانى جينۆسايد، يان هه ندى جارويستى وروژاندنى ئه وانى تر بۆ ئه نجامدانى جينۆسايد و خودى ويستى ئه نجامدانى ناوانى جينۆسايد پيكر".¹⁰⁵

تا ئيستا دادگاكانى تايبه ت به تاوانى نيوددهوله تى له پاي ئه وهى خه لكيان به راسته وخۆ و ئاشكرا بۆ ئه نجامدانى تاوانى جينۆسايد وروژاندوه، هه قده كه سيان سزا داوه.¹⁰⁶

چوارهم: ئاکاری بهرپرسیاریتی به شیوازی ههولدان

شیوازی چوارهم له شیوازهکانی درووستبوونی بهرپرسیاریتی له تاوانی جینۆسایددا بریتیه له ههولدان (Attempt) بۆ ئه نجامدانی تاوانی جینۆساید، ئەم شیوازه له گهڵ دوو شیوازه که ی پێشو "پیلانگێری" و "ورووژاندن" پێیان دهوتریت جینۆسایدی تهواونه کراو، واته مه رج نییه له م سێ شیوازه دا جینۆساید پروو بدات، به لکوو هه ر ئاکاره که بۆ خوێ بهرپرسیاریتی درووست ده کات و سزای له سه ره. مه به ست له ههولدان ئه وه یه ئه نجامده ره که ویستی ئه نجامدانی تاوانی جینۆسایدی هه یه و ههولێ داوه ویسته که ی جیبه جی بکات، به لام به هه ر هۆکارێک بێت له به جیگه یاندنی ویسته که یدا سه رکه وتوو نه بووه. له هه ردوو دادگای تایبه ت به تاوانی نیۆدهولته تی بۆ یوگووسلاقی و رواندا و دادگای ناوازه ی که مبودیا و دادگای بالای تاوانه کان له ئیراق، ههولدان بۆ ئه نجامدانی جینۆساید به پێی بنه ره تننامه کانیا ن سزای له سه ره. دادگا کان ههولدان بۆ ئه نجامدانی تاوان ته نها له تاوانی جینۆسایددا کورت کردوو ته وه و دوو تاوانه که ی تر (تاوانی جهنگ و تاوانی دژه مرۆفایه تی) تا تاوانه که پروو نه دات سزای له سه ر دانه ناوه. پروونتر، گه ر که سیک یان چه ند که سیک ههول بدهن تاوانی جهنگ یان تاوانی دژه مرۆفایه تی ئه نجام بدهن، ئه وا تا تاوانه که ئه نجام نه دهن، سزا نادری ن، به لام گه ر ههول بدهن تاوانی جینۆساید ئه نجام بدهن، ئه وا، گه ر تاوانه که ش پروو نه دات، هه ر سزا

دهدرین. ^{۱۰۷} ئەمەش دەرخەری ئەو هیه تاوانی جینۆساید تا چ رادهیه ک تاوانیکی ترسناک و سامناکه. ئەو هی گرنکه ئەو هیه ههولدان بو ئەنجامدانی خودی تاوانی جینۆساید سزای له سه ره نه ک بو نموونه ههولدان بو پیلانگیژی و ههولدان بو وروژاندنی ئاشکرا و راسته وخۆ، ههولدان بو ئەنجامدانی ئەم دوو ئاکاره ی دواتر سزای له سه ر نییه، به لکوو ههولدان بو ئەنجامدانی یه کی ک له پینچ کرده که ی میکانیزی ئەنجامدانی تاوانی جینۆساید، سزای له سه ره. ^{۱۰۸}

تا ئیستا داگاکانی تاوانی نیۆدهولته تی هیچ که سیکیان به م ئاکاره سزا نه داوه، جگه له دادگای تاوانی نیۆدهولته تی هیچ یه کی تر له دادگاکانی تایبته به تاوانی نیۆدهولته تی پیناسه ی "ههولتی ئەنجامدانی تاوانی جینۆساید" بیان به درووستی نه کردوو. دادگای تاوانی نیۆدهولته تی به شیوه یه کی گشتی پیناسه ی 'ههولدان بو ئەنجامدانی تاوانی کردوو، مه به ست لی هه رسئ تاوانه نیۆدهولته تیه که یه، ئەمەش واته له پاش دامه زاندنی دادگای تاوانی نیۆدهولته تیه وه و له پال تاوانی جینۆسایددا، ههولدان بو ئەنجامدانی تاوانه نیۆدهولته تیه کانی تری وه ک تاوانی جهنگ و تاوانی دژه مرۆفایه تی و تاوانی شه ره نگیژی سزایان له سه ره. به لام به مه رجی ئەو هی ئەنجامده ره که خۆویستانه ده ستبه رداری ههولته که ی نه بیته بو ئەنجامدانی تاوانه که. واته گهر خۆویستانه ده ستبه ردار بیته و

ههوله که ی تاوانی له سهه نه نجام نه درابیت نه و سزای له سهه نییه. له
بنه ره تننامه ی دادگا که دا هاتوو:

"مه به ست له هه وئدان بریتیه له وهه نگاوه ی وا بۆ ده ست پی کردنی
نه نجامدانی تاوان نراوه، به لام تاوانه که رووی نه داوه. گهر نه و
ده ست به رداربوونه له هه وئلی نه نجامدانی تاوان به شیوه یه کی
خۆویستانه له لایه ن نه نجامده ره که وه بیته، نه و هیچ سزایه ک
نایگریته وه." ۱۰۹

پایه ی هۆشمه ندی ئاکاری به پرسیاریتی به شیوازی هه وئدان بۆ
نه نجامدانی تاوانی جینۆساید، بریتیه له هه مان پایه ی هۆشمه ندی
خودی تاوانی جینۆساید، نه مه ش بریتیه له ویستی له ناو بردنی تیکرا یان
به شیکی گروویکی خاوه نپاریزه ندی.

پینجه م: ئاکاری به پرسیاریتی به شیوازی هاریکاری

شیوازی پینجه م و دواشیواز له ئاکاره کانی به پرسیاریتی بریتیه له "هاریکاری"،^۱ ئەم شیوازه جیاوازه له شیوازی یه که م، واته "ئه نجامدانی راسته و خو"، ئەم شیوازه به ناراسته و خو له تاوانی جینۆسایددا به شداره. ههروهها جیاوازتره له سئ شیوازه که ی تری 'جینۆسایدی تهواونه کراو'. ئەم شیوازه کاتیک به پرسیار ده بیئت که تاوانی جینۆساید ئە نجام دراییت. به پرسیاریتی له رپی هاریکارییکردنه وه تایبه تمه ندیی و پیناسه ی خو هه یه، یه کیکه له پرکیشمه کیشترین ئاکاره کانی به پرسیاریتی، چونکه ئەم شیوازه ته نهاوته نه له تاوانی جینۆسایددا هه یه و له تاوانه نیودهوله تیبیه کانی تر دا به دی ناکریت، یان لانیکه م له ژیر هه مان چه مکدا (complicity) نییه. له کاتی نووسینه وه ی پرۆژه ره شنووسه کاند چهنه و لاتییک پیشنیاریان کرد ئەم شیوازی به پرسیاریتییه لا به ریت و ته نه به شداربووانی راسته و خو له تاوانی جینۆساید به پرسیار بن، به لام دهنگی پیوستی نه هینا.^{۱۱} له په یماننامه که دا "هاریکارییکردن بو ئه نجامدانی تاوانی جینۆساید" بووه

^۱ لیره دا وشه ی "هاریکاری" به رانه ر وشه ی (Complicity) ی زمانی ئینگلیزییه. په یماننامه که گوزاره ی (Complicity in Genocide) ی به کار هیناوه، ئەم وشه یه جیاوازه له "هاوبه شی یان به شداریی" له تاواندا، هاوبه شی و به شداریی کردن به واتای (Participation) دیت، که شیوازیکی راسته و خو ی به شداریی تاوانه و به که سیک دهوتریت که هاوبه ش و پشکدار بیئت له تاوانه که دا، نه ک ناراسته و خو له پنگه ی هاریکارییه وه به پرسیار بیئت.

یه کیچ له شیۆازه کانی ئاکاری به پرسیاریتی، دواتریش سی دادگا هه مان شیۆازیان وهک خوئی له بنه رهننامه کانیاندا دانایه وه، ئه وانیش هه ردوو دادگای تایبته به تاوانی نیۆدهوله تی بو یوگووسلاقییا و رواندا، هه روه ها دادگای بالای تاوانه کان له ئیراق، به لام له هیچ یه کیچ له بنه رهننامه کانی دادگای تاوانی نیۆدهوله تی و دادگای ناوازه ی که مبودیا ئه م شیۆازه نابینریت، هه روه ها چه ن دین ولات و له نیویاندا به ریتانیا، له کاتی به ناوخوئی کردن و خو مائی کردن پهیماننامه ی به رلیگرتن و سزاخستنه سه ر تاوانی جینۆسایددا، ئه م شیۆازیان ورد کردوو ته وه بو ئه و پیکهینه رانه ی وا پیکه ده هینن، واته هه مان چه مک "هاریکاری" بیان لا بردوو. ^{۱۱۱} دادگای تاوانی نیۆدهوله تیش به هه مان شیۆه له بری به کارهینانی چه مکی 'هاریکاری کردن' وشه که ی ورد کردوو ته وه بو پیکهاته کانی تر.

دادگاکانی تایبته به تاوانی نیۆدهوله تی بو یوگووسلاقییا و رواندا، زور به وردی له سه ر "هاریکاری" وه ستاون، دادگاکه ی رواندا ئاوا پیناسه ی هاریکاری کردوو:

"هاریکاری بو ئه نجامدانی تاوانی جینۆساید، بریتیه له و یارمه تی و کارناسانیانه ی وا پیشکه شی ئه نجامدهرانی تاوانه که ده کرین و رۆئیکی سه ره کی له ئه نجامدان و ته واو کردن تاوانه که دا ده گیرن." ^{۱۱۲}

به لام دادگای تایبته به تاوانی نیۆدهوله تیه بۆ یوگوسلاقی دوورتر دهروات و "دنه دان" و "پشتگیری" یش به شیک له "هاریکاری" ده بینیت. دادگای تایبته به تاوانی نیۆدهوله تیه بۆ رواندا، بۆ روونکردنه وهی زیاتری "هاریکاری" ده گه پته وه بۆ یاسای سزادانی رواندا و پیناسه که فراوانتر دهکات و ده لیت:

"به چاوخشانده وه به یاسای سزادانی رواندا، ده کریت هاریکاری به واتای ئەمانه بیته: ۱. پیدانی چهک و تهقه مه نیی، ئامرازهکانی جیبه جیکردنی تاوان، یان هه رپنگایه کی کارئاسانی تر بۆ ئەنجامدانی تاوانی جینۆساید، ۲. یارمه تیه و پشتگیری ئەنجامدهرانی تاوانی جینۆساید له پلانریژی و جیبه جیکردنی تاوانه که دا، ۳. ختووکه دان و جوولاندنی که سیک بۆ ئەنجامدانی تاوانی جینۆساید، یان ئاراسته کردنی که سیک به پیدانی دیاری و به لێن، ترساندن، یان خراب به کارهینانی ده سه لات بۆ ئەنجامدانی تاوانی جینۆساید."^{۱۱۳}

بۆ ئەوهی که سیک به شیوازی هاریکاری له تاوانی جینۆسایددا به پرس بیته، ئەوا پیویسته له رپی کردنی کاریکه وه، که لیره دا شیوهی هاریکاریه، کاریک بکات، ههروه ها پیویسته ئەنجامدهره سه ره کییه که به ئەنجامدانی تاوانی جینۆساید تاوانبار بکریت. واته به پرس یاریتی هاریکاره که په یوه سته به تاوانباریتی تۆمه تباره سه ره کییه که وه، لیره دا ئەوهی گرنگه ئەوهیه که س به هاریکاری بۆ "وروژاندن" و "پیلانگیری" و

"ههولدان" بۆ ئه نجامدانى تاوانى جينۆسايد تاوانبار ناكريّت. واته له جينۆسايدى ته واونه كراودا هاريكاري له گۆرئ نيبه، ته نهاله جينۆسايدى ته واوكرودا ههيه. پروونتير، گهر كه سيك هاريكاري كه سيك يان كۆمه له كه سيك بكات بۆ پيلانگيرى بۆ ئه نجامدانى تاوانى جينۆسايد، يان بۆ ورووژاندنى ئاشكرا و راسته وخوى خهلك بۆ ئه نجامدانى تاوانى جينۆسايد، يان بۆ ههولدان بۆ ئه نجامدانى تاوانى جينۆسايد، له وسى دۆخه دا ئه گهر تاوانى جينۆسايد ئه نجام نه درا، ئه وا هاريكاره كه سزا نادرئت، هه رچه ند بكه رى هه رسى ئاكاره ش سزا بدرئت.¹¹⁴ ئه گهر سه لمينرا تۆمه تباره سه ره كييه كه تاوانى جينۆسايدى ئه نجام نه داوه، ئه وا هاريكاره كه ش به هاريكاري ئه نجامدانى تاوانى جينۆسايد تاوانبار نابئت، به لام له دۆخيكدا گهر سه لمينرا تاوانى جينۆسايد پرووى داوه، به لام هيچ تاوانباريك نه دۆزرايه وه و توانرا سه ليمنرئت، كه وا هاريكاره كه هاريكاري ئه نجامده رانى كردووه، ئه وا ليره دا هاريكاره كه به شيوازي هاريكاري له ئه نجامدانى تاوانى جينۆسايد تاوانبار ده كريّت.¹¹⁵ بۆ ئه وهى تاوانيك به تاوانى جينۆسايد بناسرئت، پيوسته ئه نجامده ره سه ره كييه كه "ويست"ى ئه نجامدانى تاوانى جينۆسايدى هه بيّت، به لام له شيوازي به رپرسيارئتي بۆ هاريكاري ئه نجامدانى تاوانى جينۆسايددا گرنگ نيبه هاريكاره كه ويستى ئه نجامدانى تاوانى جينۆسايدى هه بيّت، به لكوو هه ر هينده ي "ئاگايى"

هه بوو، که هاریکاریه که ی بو ئه نجامدانی تاوانه که یه، ئه وا به هاریکاری ئه نجامدانی تاوانی جینۆساید تاوانبار ده کریت، واته لیره دا بوون و نه بوونی ویستی ئه نجامدانی تاوانی جینۆساید لای هاریکاره که گرنگ نییه، به لکوو بوون و نه بوونی ئاگایی و زانیاری ئه نجامدانی تاوانه که لای هاریکاره که گرنگه.¹¹⁶ ناکریت له یه ک کاتدا تۆمه تباریک به هاریکار و ئه نجامدهری تاوانی جینۆساید تاوانبار بکریت، گهر سه لمینرا له یه ک کاتدا هاریکار و ئه نجامدهره، ئه وا ته نها به ئه نجامدهر سزا ده دریت.¹¹⁷

دادگای تاوانی نیودهولته تی له بری چه مکی "هاریکاری"، پیکهاته کانی هاریکاری له بنه رته ننامه که یدا به کار هیناوه، که ئه وانیش؛ یارمه تیدان و پشتگیرییه،¹ واته ئه م دادگایه وه ک ئه وه ی له په یماننامه که دا هاتوو، وشه که ی به کار نه هیناوه ته وه و گۆرانکاری تیدا کردوو. له بنه رته ننامه ی دادگا که دا هاتوو:

"کارناسانی بو ئه نجامدانی تاوانیکی نیودهولته تی، بریتیه له "یارمه تی" و "پشتگیری" یان هه رپنگایه کی تری هاوکاری بو ئه نجامدانی تاوانه که."¹¹⁸

¹ دادگای تاوانی نیودهولته تی له ناو بنه رته ننامه که یدا وشه ی هاریکاری (Complicity) ی به هیچ شیوه یه ک به کار نه هیناوه، له بری ئه وه وشه ی یارمه تی (Aiding) و پشتگیری (Abetting) ی به کار هیناوه. به پێی هه ردوو دادگای تایبته به تاوانی نیودهولته تی بو یوگوسلاقی و رواندا "یارمه تی و پشتگیری" دوو شاپیکهاته ی هاریکاریین.

یارمه تی (Aiding) بریتیه له و یارمه تیه ماددیانه ی وا یارمه تییدهره که پیشکەشی ئەنجامدەری سەرەکی تاوانی جینۆسایدی دەکات، بە مەرجییک ئەو یارمه تیه مادییه رۆلێکی بەرچاو له ئەنجامدانی تاوانه که دا بگپریت، جوور و شیوه و کاریگه ریی یارمه تیه که که وتوووته سەر رهوشی رووداوه که و ده بپت به پپی هه لومه رچی رووداوه که هه لسه نگینریت. پشتگیری (Abetting) بریتیه له و "له گه لبون" و پشتگیرییه مه عنه ویانه ی وا هاریکاره که پیشکەشی ئەنجامدەره که ی ده کات.^{۱۱۹} دادگاکانی تایبەت به تاوانی نیودهو له تی تا ئیستا هه ژده که سیان له پای نه وه ی یارمه تی پیشکەشی ئەنجامدەری سەرەکی یه کییک له تاوانه نیودهو له تیه کان و له ناویاندا دوو کهس به هاریکار بو ئەنجامدانی تاوانی جینۆساید سزا داوه.^{۱۲۰}

دەولەت و جینۆساید

یەکیک لەو بابەتانەى زۆرتىن مشتومرى لە کاتى نووسىنەوهى پرۆژەرەشنووسەکاندا لى کرا، مژارى بەرپرسیارىتتى دەولەت بوو. ئاخۆ دەولەت لە کاتى روودانى جینۆسایددا چۆناهى بەرپرسیار دەبیت؟ ئایا دەولەت وەك کیانیكى ئەبستراکت، یان فەرمانرەوا و لىپرسراوه سیاسى و سەربازىیەکانى وەك تاک بەرپرس دەبن؟ ئەو بەرپرسیارىتتىیانە چىن وا دەبیت دەولەت شانى بۆ شل بکات و لە چى کاتىکدا دەولەت پىشىلى ئەرکەکانى کردوو؟ چۆن دەولەت بەرپرسیار دەبیت و چۆن سزا دەدریت؟ هەلسورپنەرانى دەولەت تا چ ئاستىكى فەرمانرەواى و تا کام پلەى فەرمانرەواى بەرپرس دەبن؟ تا ئىستا بەشیک لەو پرسىارانە وەلامیان نەدراووتەوه و لە ژىر کەنەو پشکىنى زىاتردان، بەشیکىشيان بەپى رەوتى رووداوهکان و رەوشى تاوانەکە برپارىان لى دەدریت، بەلام ئەوه بە واتای ئەوه نایەت کە چوارچىوهیهكى گشتى بوونى نەبیت.

لە پرۆژەرەشنووسى یەكەمدا تەنھا هاوولاتی سرووشتى پابەندى بەرپرسیارىتتى دەکات و بە هیچ شىوهیهک دەولەت و کەسى مەعنەویى

وهک بهرپرسیار نانسینیت، ئەو ماددهیهی وا له پرۆژه رهشنووسی یه که مدام ژۆلی مژاری بهرپرسیاریتییه، بهم چهشنه نووسراوه:

"پۆیسته ئەو که سانهی وا تاوانی جینۆساید ئەنجام دهدهن، سزا بدرین، ئەوانیش بریتین له؛ فهمانره وایان، ئەوانه ی پلهیه کی فهرمیی دهوله تیان له دهسته، یان هه رکه سیکی ئاسایی."^{۱۲۱}

کاتیکی پرۆژه رهشنووسی یه که م دهچیته نیو ئەو کۆمیته تایبه تهی وا ئەنجوومه نی ئابووری و کۆمه لایه تی نه ته وه یه کگرتوو هکان بو گفتوگۆی پرۆژه رهشنووسی یه که م و نووسینه وه ی پرۆژه رهشنووسی دووهم، دایمه زرانده بو، گفتوگۆکانی تایبه ت به بهرپرسیاریتی دهوله ت ئاقاریکی تر وه رده گرن، به ریتانیا و به لژیکا پیکرا پرۆژه رهشنووسی کی هاوبه ش ده نووسن و پیشکه شی کۆمیته که ی ده که ن، له و پرۆژه رهشنووسه دا هه ردوو و لات ده خوازن دهوله ت بهرپرسیاریتی سزایی هه لبگریت، ئەوان پێشنیاری ده که ن:

"له پال بهرپرسیاریتی یاسایی بو که سی سرووشتی، پۆیسته دهوله ت و داموده زگا فهرمییه کانیش بهرپرسیار بن، هه رکرده یه ک له کرده کانی ریکاری ئەنجامدانی تاوانی جینۆساید ئەگه رله رپی ئەو که سانه ی وا پله یه کی فهرمیی دهوله تیان هه یه، ئەنجام بدریت، ئەوا دهوله تیش بهرپرس ده بیته."^{۱۲۲}

له گفتوگوگوانی نووسینه وهی پرۆژه ره شنوو سی دووه مدام، به شیک له دهوله ته کانی تر و له ناویاندا سوید و فه ره نسا، ره خنه ی ئه وه ده گرن گوایه ناتوانریت دهوله ت سزا بدریت، چونکه سزای تاوانکاری ته نها به سه ر که سی سرووشتییدا ده سه پی و دهوله ت پیوسته سزای شارستانی و پیژاردن بدریت.^{۱۲۳} ولاتی هایتی پرسیار ده کات که چون بتوانریت سزای شارستانی که سیک بدریت تا سزای تاوانکاری نه دریت و نه سه لمینریت تاوانیکی نه جامداوه.^{۱۲۴} به لام ولایه ته یه کگرتوووه کانی ئه مه ریکا ره خنه له و پیشنیاره ش ده گری و پیوایه ئامانجی په یماننامه که بو رپگری و به رلیگرتنی تاوانی جینۆساید و سزادانی که سی سرووشتییه نه ک که سی مه عنه وی و نه بستراک، پیوایه په یماننامه که پا په ندیتی بو دهوله ت چی ده کات، به لام به رپرسیاریتی سزای بو دهوله ت ناسازیئی.^{۱۲۵} بویه له کو تاییدا پیشنیاره که ی به ریتانیا و به لژیکا بو سزادانی سزاکاری دهوله ت به دهنگدان یه کلا ده بیته وه و بیستودوو دهوله ت له گه لی ده بن و بیستوچار دهوله ت دژی ده بن، سا په رچ ده دریتته وه.^{۱۲۶} په یماننامه که، وه ک ئه وه ی له ناویشانه که یه وه دیاره، ته نها بو سزادانی ئه جامده رانی تاوانی جینۆساید نییه، واته به ته نها مامه له له گه ل ده رئه نجامه کانی تاوانی جینۆسایددا ناکات، به لکوو بو به رلیگرتن و رپبه ندی ئه جامدانی تاوانی جینۆسایدیشه پیش روودان. په یماننامه که کو مه لیک ئه رک و پا به ندیتی ده خاته سه ر دهوله تان، تا تاوانی جینۆساید روو نه دات،

دواتریش کۆمه لگه ی نیۆدهولته تی، په یماننامه که ئاوا باسی ئه رکدارکردنی دهولته تان ده کات:

"دهولته ته ئه ندامه کانی ئه م په یماننامه یه جه خت ده که نه وه گه ر جینۆساید، چ له سه رده می ئاشتی و چ له سه رده می جه نگدا پرو بدات، ئه وا به پی یاسای نیۆدهولته تی هه رتاوانه، پیویسته به ری لی بگرن بگرن و سزای ئه نجامدهرانی بدهن"^{۱۲۲}

پاش ده رچوونی په یماننامه که و چوونه بواری کارپیکردنه وه، ئه نجوومه نی گشتی و ئه نجوومه نی ئاسایشی نه ته وه یه کگرتوو هکان و دادگای دادی نیۆدهولته تی، له ده یان شوینی تر دا جاریکی تر جه خت له پابه ندیتیه کانی دهولته ت بو وه لامدانه وه ی تاوانه نیۆدهولته تیه کانی و له ناویاندا تاوانی جینۆساید ده که نه وه. سالی ۱۹۵۱ و پاش پینج مانگ له چوونه بواری کارپیکردنی په یماننامه ی به رلیگرتن و سزاخستنه سه ر تاوانی جینۆساید، دادگای دادی نیۆدهولته تی له ری "بوچوونی راونیژکاری" له وه بوچوونی خو ی له سه ر مافی خو بواردن ده ربپوه و پیوایه له بهر ئه وه ی تاوانی جینۆساید تاوانیکه دژی کو ی گشتی مرؤقایه تی و ته نانه ت پیش ئه وه ی په یماننامه که ش ده ربچیت، ئه نجوومه نی گشتی نه ته وه یه کگرتوو هکان به کو ی ده نگ جینۆسایدی رپه ند کردوو. بو یه ته نانه ت ئه و دهولته تانه ش وا ئه ندامی په یماننامه که نین، گه ره که ره چاوی خاله جه وه ره یه کانی په یماننامه که بکه ن و به رانبه ر بنه مای گشتی

ناواخنی پەیماننامە کە بەرپرس بن. هەر وەها پێویستە سەرجهەم دەولەتان، بێ گوێدانە ئەندامی تێی له پەیماننامە کە، له بەرلێگرتنی تاوانی جینۆسایددا هاریکاری یە کتر بن و هیچ دەولەتێکی ئەندامی پەیماننامە کە مافی خۆبواردنی له بەرگە و ماددەکانی پەیماننامە کە نییە، گەر دەولەتەکانی تری ئەندامی پەیماننامە کە ناراژی بن.^{۱۲۸} ئەنجوومەنی ئاسایشی نیودەولەتی، له راپۆرتی دامەزراندنی دادگای تایبەت بە تاوانی نیودەولەتی بۆ یوگوسلاقیادا، بە هەمان شێوە پشت بە بۆچوونە راپۆرتکارێە کە ی دادگای دادی نیودەولەتی دەبەستیت و پێوایە پەیماننامە ی جینۆساید بە شیکە له بنەماکانی یاسای نیودەولەتی نەریتی (Customary International Law). سا پێویستە بێ گوێدانە ئەندامی تێی دەولەتان له پەیماننامە کە دا سەرجهەم دەولەتەکان رەچاوی بنەما گشتیەکانی پەیماننامە کە بکەن.^{۱۲۹} هەمان ئەنجوومەن له پرۆژەبرپاری "رێگری له پیکدادانی چە کداری" دا جارێکی تر سەرجهەم دەولەتان ئەرکدار دەکات تا هاوولاتیانی خۆیان له تاوانی جەنگ و دژەمرۆڤایەتی و جینۆساید و پاکتاوی رەچەله کیی بپارێزن.^{۱۳۰} ئەنجوومەنی مافەکانی مرۆڤی سەر بە نەوویە کگرتووکان له راپۆرتیکیدا له مەر تاوانەکانی دەولەتی ئیسلامی له ئێراق و شام (داعش)، کە ئاراستە ی ئەنجوومەنی گشتی نەتەوویە کگرتووکانی کردوو، جارێکی تر سەرجهەم دەولەتان بەرانبەر بەرلێگرتن و سزاخستنه سەر تاوانی

جینۆساید به پرسیار دهکات و داویان لئ دهکات تۆمه تباره کانی تاوانی جینۆساید سزا بدن.^{۱۳۱} ئەنجوومه نی گشتی نه ته وه یه کگرتووه کانیش له پرۆژه بریاری دیاریکردنی بنه ماکانی "مافی قه ره بووکردنه وه ی قوربانینی تاوانی دژی مافی مروّف" و له بنه مای ژماره چوارده دا، پیداکری له سه ره ئه رکداریتی دهولته تان دهکات، که ده بئ لیکۆلینه وه و پرۆسه کانی دادبینی به رانه ره تۆمه تبارانی تاوانه کانی ناو یاسای نیۆدهولته تی ده ست پئ بکه ن.^{۱۳۲} هه موو ئەوانه پیکه وه وایان کردووه تاوانی جینۆساید ته نه له چوارچۆیه ی په یماننامه که دا چۆله پیچه نه درئ و ببیته بنه مایه کی گشتی یاسای نیۆدهولته تی نه ریتی.

به پئی ئەو پیناسه ی سه ری، ئەو پابه ندی تیه نه ی وا په یماننامه که و یاسای نیۆدهولته تی نه ریتی بو دهولته تانی درووست دهکات، بریتین له سئ جووری پابه ندی تی و ئه رک ده خاته ئەستۆی دهولته ته ئەندامه کانی په یماننامه که که: یه که م، دهولته سزای ئەنجامه رانی تاوانی جینۆساید بدات. دووه م، دهولته ریگری له روودانی تاوانی جینۆساید بکات. سه یه م، نابیت دهولته خوئی تاوانی جینۆساید ئەنجام بدات.

یه که م: پابه ندیتی به سزادانی تاوانباران

ئەو پابه ندیتییه ی پهیماننامه که له سزادانی تاوانبارانی تاوانی جینۆسایددا دەولەتانی پێ سنووردار دەکات، بۆ کۆمه لێک ئەرکی تر دابەش دەبێت، بۆ ئەو هی تۆمه تبارانی تاوانی جینۆساید سزا بدرێن، ئەوا پێویسته یاسایه ک هه بێت تاوانی جینۆساید قه دهغه بکات، بۆ ئەمه ش پێویسته دهولەت هه ر پێنج کرده که ی تاوانی جینۆساید و ئاکاره کانی به رپر سیاریتی، وه ک ئەو هی له ناواخی پهیماننامه که دا هه ن، به پێی یاسایه کی ناوخۆ، به تاوان بناسینی، هه روه هاری بدات قوربانییه کان به پێی یاسای شارستانی مافی وه رگرته وه ی قه ره بوویان هه بێت.^{۱۳۳} پهیماننامه که به روونی له دهولەتان ده خوازی تا له ده ستوور و یاسای خۆیاندایا تاوانی جینۆساید رێبه ند بکه ن و سزای بۆ دابنێن:

"ولاته ئەندامه کانی ئەم پهیماننامه یه به پێی ده ستوور و سیسته ی دادوه ری خۆیان کار بۆ ده رکردنی یاسایه ک ده که ن، به له به رچاوگرته ی ئەم پهیماننامه یه سزای پێویستی ئەنجامده رانی تاوانی جینۆساید بده ن."^{۱۳۴}

بۆ ئەو هی که سێک وه ک ئەنجامده ری تاوانی جینۆساید سزا بدریت، له پال بوونی یاسایه کدا، پێویسته دادگایه کیش هه بێت تا یاساکه جێبه جێ بکات و سزاکه بسه پینیت، پێوسته ئەو دادگایه به پێی سرووشتی

تاوانی جینۆساید و پهیماننامه که دادبینه کانی به پروه به ریت، به لام مه رجی ئەم دادگاییه ئەوهیه دادگای دهوله ته که دهسه لاتی دادوهی به سهر ئەو ناوچانه دا هه بیته وا تاوانی جینۆسایدی لی ئەنجام دراوه و ناوچه که به شیک بیته له خاکی دهوله ته که و له ژیر دهسه لاتی ئەودا بیته.^{۱۳۰} ئەو خالهی جیی سهرنجه ئەوهیه سزادانی تۆمه تباره کان به شیک بچووکی بابته که یه، به لکوو ئەوهی گرنکه ئەوهیه، ئەو تۆمه تبارانه به یاسایه ک سزا بدرین که یاسای به رلیگرتن و سزاخستنه سهر تاوانی جینۆساید بیته و له پای تاوانیک سزا بدرین که تاوانی جینۆساید بیته. له کاتیکیدا ئەگهر تۆمه تباره کان به یاسایه کی تری وه ک یاسای به رهنگار بوونه وهی تیرۆر یان یاسا کانی تری نیو یاسا سزاییه کان (وه ک؛ کوشتن و ئەشکه نجه) له بری تاوانی جینۆساید سزا بدریت، ئەوا ئەم خالهی پهیماننامه که ی جیبه جی نه کردوه.

ئەگهر دهوله ته به هۆکاریکی یاسایی، بو نمونه، یه کییک له تۆمه تباره کان هاوولاتی ولاته که ی خووی نه بوو و نهیتوانی دادگایی بکات، ئەوا پیویسته "بنه مای راده سترکردنه وه" ره چاو بکات و تۆمه تباره که رادهستی ئەو ولاته بکات وا له پرووی یاساییه وه ئەرکی دادگایکردنی له ئەستویه. ئەم بنه مایه له یه که م برپاری ئەنجوومه نی گشتی نه ته وه یه کگرتوه کانه وه، ته نانه ته پیش ئەوهی پرۆژه ره شنووسه کان بنووسرینه وه، ناراسته وخۆ، گرنگی پی درا و دواتریش له سه رجه م

پرۆژه ره شنوو سه کاندای وهک به شیکی سه ره کی مامه له ی له گه ل کرای،
برپاره که ده لیت:

"پۆسته هه مانگیه کی نیودهولته تی له نیوان دهولته ته کاندای و بۆ
کارناسانی و خیرایی به رلیگرتن و سزاخستنه سه رتاوانی جینۆساید
سه رپی بخریت." ^{۱۳۶}

پرۆژه ره شنوو سی یه که م زۆر به ره وانی ئەم بنه مایه له خو ده گریت و
دهولته تان پیمل ده کات تا تۆمه تباران رادهستی ئەو و لات ته بکه ن وا مافی
دادگایی هه یه، دواتر له هه ردوو پرۆژه ره شنوو سی دووهم و سییه مدا وهک
خوی مایه وه و بووه به شیک له په یمان نامه که:

"ولاته ئەندامه کانی ئەم په یمان نامه یه په یمانیان به یه کتری داوه،
به پی یاسا، تۆمه تباران رادهستی یه کتری بکه نه وه." ^{۱۳۷}

بنه مای راده ستکردنه وهی تۆمه تبارانی تاوانی جینۆساید بووه
به شیکی گرنگی بنه ره تنامه کانی دادگاکانی تایبته به تاوانی نیودهولته تی.
هه ردوو دادگای تایبته به تاوانی نیودهولته تی بۆ یوگوسلافیا و رواندا
سه رجه م دهولته ته ئەندامه کانی نه ته وه یه کگرتوو هکان ناچار ده که ن تا
دادگاکه له راده ستکردنه وه و ته نانه ت گرتنی تۆمه تباره هه له اتوو هکانیشدا
هه ماهه نگی بنویتی.

"پيويسته دهولته تان هه ماهه نكي له گه ل دادگاي تايبته به تاوانى نيودهولته تى بويوگوسلافيا و پرواندا بوليكوئينه وه و سزدانى تومه تبارانى تاوانه نيودهولته تيبه كان بكن، ههروهها پيويسته به په له و بى پلويپا، به پيى داواى دادگاكه، سه رجهم دهولته تان له دوزينه وهى تومه تباره كان و پيدانى به لگه ي پيويست و گرتن و راده ستكردى تومه تباره كان يارمه تى دادگاكه بدهن." ^{۱۳۸}

له كيشه ي نيوان بوسنا دژى سرپيادا، لايه نى يه كه م كه بوسنايه، داواى له دادگاي دادى نيودهولته تى كردبوو، به پيى په يماننامه ي جينۆسايد، دادوه رپى له نيوان ئه وان و لايه نى دووهم، واته سرپيا، بكات، به شيويه ك لايه نى دووهم له چه ند پروويه كه وه پيشيلى په يماننامه كه يان كردوو. يه كيك له و بانگه شانە ي لايه نى يه كه م دژى لايه نى دووهم كرديان ئه وه يه، كه لايه نى دووهم له سزدانى تاوانباره كانى تاوانى جينۆسايد دژى مؤسلمانه كانى هه ريمى سريبرنكا به ئه ركى خويان هه لنه ساون، چونكه به پيى په يماننامه كه، ئه گه ر تاوانى جينۆسايد روو بدات، ئه وا پيويسته ئه و دهولته تى تاوانه كه له نيو خاكه كه يدا پرووى داوه يان تاوانباره كان بو ناو خاكه كه ي هه له اتوون، سزا بدات، به لام سرپيا و مؤنتينيگرؤ وه ك دوو جيندشيني دهولته تى هه لوه شاوه ي يوگوسلافيا ئه و پابه نديتتبه يان به جى نه گه يانديبوو، دادگاكه پاش چوارده سال له دادبيني و سالى ۲۰۰۷ له برپاره كه يدا سه باره ت به ئه ركى سزادان، جارئكى تر جه خت ده كاته وه

که پیۆیسته دهولته تان سزای تاوانبارانی تاوانی جینۆساید بدەن، به لام سه بارهت به که یسی جینۆسایدی موسلمانه کانی هه ری می سرپرنکا، دادگا که به لگه ی پیۆیستی له به رده ست نییه تا بیسه لمی ئه و جینۆساید یه کی که له هاوولاتییه کانی ولاتی سرپیا یان مۆنتینیگرۆ ئه نجامیانداه، چونکه له و کاته دا هه ری مه که چه ند گروویپیکی چه کداری سرپی به ری وه ی ده به ن. به پشتبه ستن به برپاره کانی دادگای تایبه ت به تاوانی نیۆدهولته تی بو یوگووسلاقییا، دادگای دادی نیۆدهولته تی ولاتی سرپیا تاوانبار ده کات که به ئه رکی خۆی سه بارهت به راده سترکدرنه وه ی تۆمه تباره هه ئه اتوه کان به جی نه که یاندوه و هه ماهه نگی پیۆیستی له گه ل یه کی که له دادگا نیۆدهولته تییه کاندایا نه کردوه، که په یماننامه که ئه رکدار و پابه ندی کردوه. ۱۳۹

پاش دامه زانندی دادگای تاوانی نیۆدهولته تی بنه مایه کی تر هاته کایه، ئه ویش "بنه مای ته واوکاری" یه، ئه م بنه مایه ئه رک ده خاته ئه ستۆی دهولته ئه ندامه کانی دادگا که تا خۆیان دادگایی تۆمه تباره کانی تاوانه نیۆدهولته تییه کان و له ناویدا تاوانی جینۆساید بکه ن، به لام گه ر دهولته ته که نه ی توانی خۆی دادگایی هاوولاتیییانی له پای ئه نجامدانی تاوانی جینۆساید بکات، یان به ئه نقه ست نه یویست ئه و دادگایه بکات، یان دادگایه کی پروکه شانه یان بکات، له پیناوه رباژبوونی تۆمه تباره کان، ئه و دادگای تاوانی نیۆدهولته تی راسته وخۆ ده ستیوه ردانی یاسایی ده کات. له م

دۆخه دا پپۆیسته دهولته هاوکاری دادگا که بۆ دادگایی تۆمه تباران بکات. بنه رهنامه ی دادگای تاوانی نیودهولته تی بۆ ئەم بابته دهلیت:

"دادگا که تو انای بینینی ئەم که یسانه ی نییه، یه که م. ئە گەر که یسیک له ژیر لیکۆلینه وه یان له میانه ی دادگاییدا بیته له لایه ن خودی دهولته ته که وه، مه گەر له دۆخیکدا نه بیته که دهولته ته که تو انای ئە و لیکۆلینه وه و دادگایه ی نه بیته، یان نه یه ویته لیکۆلینه وه و دادگاییه که ئە نجام بدات. دووهم. گەر که یسیک لیکۆلینه وه یان دادگایی ئە نجام در ابیته و دهولته ته که برپاری دابیته دهستبهرداری لیکۆلینه وه و دادگاییه که بیته، مه گەر له دۆخیکدا نه بیته برپاره که ی ده رنه نجامی نه تو انین و نه ویستنی دادگایی بیته.

بۆ ئە وه ی بز انریته دهولته تیک مه به ستی نییه و نایه ویته دادگایی تۆمه تباره کانی خۆی بکات، پپۆیسته ره چاوی ئەم خالانه بکریته: یه که م. دادگایی و لیکۆلینه وه کان وه ک قه لغانیک بۆ ده ر بازبوونی بن سزای تۆمه تباران به کار به یئریته. دووهم. دواخستنیکی بن پاسا وله پرۆسه کانی دادبینیدا. سه هه م. پرۆسه کانی دادبینی به شیوه یه کی بیلایه ن و سه ره خۆ به رپوه نه چوو بیته و به رپوه نه چیت.

بۆ ئە وه ی بز انریته دهولته تیک ناتو انیته دادگایی تۆمه تباره کانی خۆی بکات، پپۆیسته ره چاوی ئە وه بکریته سیسته می دادوه ریی

دهولته ته که داته پیوه یان به هۆی نه بوونی یاسای پیویست سه بارهت به تاوانه نیۆدهولته تیه کان، ناتوانیت پرۆسه کانی دادبیینی به پرۆه به ریت، یان ناتوانیت تۆمه تباره کان له بهردهم دادگا که ی ئاماده بکات، یان ناتوانیت به لگه و گه و اهیده ری پیویست بهردهست بخت.^{۱۴۰}

به پپی بنه رهنامه ی دادگای تاوانی نیۆدهولته تی، دهولته ته ئه ندامه کانی دادگا که ئه رکی یه که می دادگایی و سزادانی تۆمه تبارانی تاوانی جینۆسایدیان له مله، به لام گهر دهولته ته ئه ندامه که دادگایی تۆمه تبارانی خۆی نه کات، ئه و دادگای تاوانی نیۆدهولته تی راسته و خوۆ دهسه لاتی دادگایی تۆمه تبارانی له هۆله کانی خویدا هه یه. گهر دهولته ته ئه ندامه کانی دادگا که پرۆسه کانی لیکۆلینه وه و دادگایی تۆمه تباران ئه نجام بدات، ئه و دادگای تاوانی نیۆدهولته تی ناتوانیت تۆمه تباره کان بهینیتته نیو هۆله کانی دادگا که ی خۆی و دادگاییان بکات، به لام ئه مه ش چه ند پیشمه رجیکی هه یه، واته؛ ته نانهت دهولتهت دادگاییان بکات، به لام به پپی ئه و پیشمه رجانه نه بیت که له بنه رهنامه که دا هاتوون، ئه و دادگا که به مافی خۆی ده زانییت تۆمه تباره کان بهینیتته نیو هۆله کانی دادگای تاوانی نیۆدهولته تی و دادگاییان بکات. پیشمه رجه کان بریتین له؛ یه که م، پرۆسه کانی دادگایی تۆمه تباره کان پروکه ش و بو دهر بازبوونی بی سزای تۆمه تباران بیت، واته دهولته ته که وه ک فیلیک ئه و دادگا پروکه شییه درووست بکات، ته نها له بهر ئه وه ی تۆمه تباران به بیتاوان بنا سینیت.

دووهم، دهولهت به نه نقه ست و بی پاساو دادگای و پرۆسه کانی لیکۆلینه وه دوا بخات و دهستی دهستی به که یسه که بکات. سییه م، سیسته م و توانای دادوهیری و کارگیژی و ته نانهت ئابووری دهوله ته که یارمه تیده ری نه و دادگاییه نه ییت. لیره دا نه وه ی گرنکه نه وه یه نه گهر دهوله ته که دادگای تۆمه تباره کانی تاوانی جینۆساید بکات، به لام به پیی یاسایه ک نه ییت که یاسای به رلیگرتن و سزاخسته نه سه ر تاوانی جینۆساید، بۆ نمونه تۆمه تباره کان به یاسایه کی تر، وه ک یاسای تیرۆر یان یاسا سزاییه کانی تر سزا بدات، نه و دادگای تاوانی نیوده وه له تی ده توانیت تۆمه تباره کان بانگه یشتی نیو هۆله کانی بکات و به پیی تاوانی جینۆساید دادگایان بکاته وه.

نه و دهوله تانه شی وا نه ندای دادگای تاوانی نیوده وه له تی نین، له پیئاو ده ربا زنه بوونی بی سزای تۆمه تبارانی تاوانی جینۆساید دا، په یماننامه ی به رلیگرتن و سزاخسته نه سه ر تاوانی جینۆساید، دهوله ته نه ندایه کان ئه رکدار ده کات تا هاریکاری ده زگا نیوده وه له تی و هه ریمیه کان بکه ن، له م دۆخه دا نه و دهوله ته ی نه ندای په یماننامه که یه، جا نه گهر نه ندای دادگای تاوانی نیوده وه له تیش نه ییت، په یماننامه که پابه ندی ده کات تا هه مانگی بۆ سزادانی تۆمه تبارانی تاوانی جینۆساید بنوینی. ^{۱۴۱}

یه کیچ له و ته له زگانه ی له مژاری راده ستکردنه وهی تۆمه تباره کانی تاوانی جینۆساید دا دیته ری، بابه تی مافی په نابهری و تاوانی سیاسییه. په یماننامه که دیسانه وه به روونی باسی ئه وه ده کات هه رکه سیچ تاوانی جینۆساید ئه نجام بدات، نابیت له مافی په نابهری سوودمه ند بیت و تاوانی جینۆساید ناچیته چوارچۆوه ی تاوانه سیاسییه کانه وه.^{۱۴۲} په یماننامه ی مافی په نابهری سالی ۱۹۵۱ یش به هه مان شیوه ئه و که سانه ی و تاوانی جینۆسایدیان ئه نجام داوه و له مافی سنوورداش نه کردنه وه و سوودمه ند بوون له مافی دا ئده دان بیبه ش ده کات و ده و له تی خانه خۆئ ئه رکدار ده کات تا تۆمه تباره که راده ست بکاته وه یان سزای بدات.^{۱۴۳}

دووهم: پابه ندیتی به ریگری له ئەنجامدانی تاوانی جینۆساید

دووهم پابه ندیوونی دهولهت بریتییه له ئەرکی ریگری له تاوانی جینۆساید. ئەم پابه ندیتییه له پابه ندیتی یه کهم جیاوازه، "پابه ندیتی به سزادان"ی تاوانبارانی تاوانی جینۆساید، پابه ندیتی یه کهم له پاش ئەنجامدانی تاوانی جینۆساید هوه دهولهت ئەرکدار دهکات. به لام "پابه ندیتی به ریگری" له کاتی ئەنجامدان و پیش ئەنجامدانی تاوانی جینۆساید دهولهت ناچار دهکات تا ریگری له ئەنجامدانی تاوانی جینۆساید بکات. به شیک له "پابه ندیتی به سزادان"ی تاوانبارانی تاوانی جینۆساید دهچیته چوارچێوهی "پابه ندیوون به ریگری" هوه، بۆ نموونه؛ سئ شیوازه که ی جینۆسایدی تهواونه کراو له ئاکاره کانی به پرسیاریتیدا بریتین له پیلانگێری بۆ ئەنجامدانی تاوانی جینۆساید، وروژاندنی ئاشکرا و راسته وخۆ بۆ ئەنجامدانی تاوانی جینۆساید، ههولدان بۆ ئەنجامدانی تاوانی جینۆساید، ئەم ئاکارانه سزایان له سه ره، له کاتی کدا هیشتا تاوانی جینۆساید رووی نه داوه. به سزادانی ئەو که سانه ی ئەو سئ ئاکاره ئەنجام ده دهن، ئەوا دهولهت له یه ک کاتدا پابه ندیتی به سزادان جیبه جی دهکات و به شیکیشه له ریکاره کانی ریگری له ئەنجامدانی تاوانی جینۆساید، به لام گهر دهولهت تهها سزای ئەو که سانه بدات و په لامار و کرده کان نه وه ستینیت، ئەوا پابه ندیوونی به سزادان جیبه جی کردووه و پابه ندیتی به ریگری به جی نه گه یاندووه.

پۆیسته دهولهت هه موو توانایه کی بو ریگری له جینۆساید به گهر بخات، ئەم پابه ندیتهیه دهولهت ئەرکیکی پۆزه تیغه، ئەم پابه ندیتهیه دهولهت ئەرکدار دهکات تا ریکاریک بگریته بهر و ههنگاو بو ریگری له تاوانی جینۆساید هه لینی. ئەگەر تاوانی جینۆساید له ناوه راستی پرۆسه کانی ئەنجامدانی بوو، واته تاوانه که دهستی پی کردییت، به لام هیشتا کۆتایی پی نه هاتییت، ئەوا پۆسته دهولهت به په له دهستیوهردان بکات و پای بگرییت. ئەگەر پیش ئەنجامدانی بوو، وهک دۆخه کانی جینۆسایدی ته واونه کراو، ئەوا پۆسته دهولهت ریگری له هه موو هه ولێک بو ئەنجامدانی تاوانی جینۆساید بکات، بو نمونه هه رسی ئاکاره که ی به پرس یاریتی که ده رۆنه چوارچیوهی جینۆسایدی ته واونه کراوه وه، له م دۆخه شدا دهولهت ئەرکداره پیش روودان ئەو هه ولانه بووه ستینی.

داگای دادی نیودهولهتی له که یسی بۆسنا دژی سربیدا سه بارهت به تواناکانی دهولهت له پابه ندیتهی ریگری، پیوایه گرنگ نییه تواناکانی دهولهت هینده بیته توانییت ریگری له ئەنجامدانی تاوانی جینۆساید بکات، به لکوو تواناکانی هه رچه ن بن، پۆیسته دهولهت هه ولی ریگری و به رلیگری تاوانه که بدات، یان ریگری له فراوانبوونی فرهتری تاوانه که بکات، واته له دۆخیکدا گهر دهولهت تواناکانی بو ریگری سنووردار بوو، ئەوا پۆیسته هینده ی ئەو توانایانه هه ول بدات.^{١٤٤} به لام گهر ده رکهوت

دهوله ته که چه ند رپکارئکی رۆتینی نا جدیدی گرتوو ته بهر و له تواناکانی خۆی که متر بۆ رپگری کۆشاوه، ئەوا له م بهرپرسیاریه تیه ده ربازی نابیت.^{۱۴۵} بۆ ئەوهی دهوله تیک له پابه ندیتهی بهرلیگرتنی تاوانی جینۆساید بهرپرسیار بیت، ئەوا پیوسته کۆمه لیک پیوه ر چاو بکریت، ئەوانیش؛ یه که م. پیوسته ئەو شوینهی تاوانه که ی لی پروو ده دات، له ژیر ده سه لاتی دهوله ت بیت. دووه م. دهوله ت ده سه لاتی سیاسی و سه ربازی به سه ر ئەو ناچه یه دا هه بیت. سییه م. ئەوانه ی تاوانه که ئەنجام ده دن به شیک بن له دهوله ت یان دهوله ت توانای وه ستاندنی تاوانه که ی هه بیت. هه موو ئەو پیوه رانه و هه ر پیوه رئکی تر به پیی دۆخه که برپار ده دن داخۆ دهوله ت بهرپرسیاره یان نا.^{۱۴۶}

سه باره ت به جینۆسایدی موسلمانه بۆسنیه کان، دادگای دادی نیودهوله تی له دادبینی نیوان بۆسنا دژی سرپیادا ده گاته ئەو برپایه ی سرپیا ئه رکی خۆی له پابه ندیتهی بۆ رپگری له پروودانی تاوانی جینۆساید جیبه جی نه کردوو و سرپیا هه یچ هه ولئیکی نه خستوو ته گه ر تا رپگری له و جینۆساید بکات و کۆتای به ئوپراسیۆنه کان دژی موسلمانه بۆسه نییه کان بهینیت، هه روه ها پییوايه ئەم پابه ندیتهی درێژ ده بیته وه بۆ پابه ندبوونی کۆمه لگه ی نیودهوله تی بۆ کۆتایهینان و رپگری له پروودانی تاوانی جینۆساید. داگاکه به شیک له دادبینییه که ی بۆ مژاری بهرپرسیاریتهی دهوله ت له پابه ندنه بوون به رپگری له پروودانی تاوانی

جینۆساید تهرخان کردوو، پێیوایه تهنها په یماننامه ی بهرلیگرتن و سزاخستنه سهر تاوانی جینۆساید دهولهت به و پابه ندیتهیه ئه رکدار ناکات، به لکوو له پال ئه وه شدا چه ندین په یماننامه ی تری وه ک په یماننامه ی به رهنگار بوونه وه ی ئه شکه نجه وه موو مامه له یه کی درپدانه و شکۆشین، دهولهت به ریگری له پروودانی تاوانی جینۆساید ئه رکدار دهکات، ئه مه ش بی گویدانه لیپرسینه وه له کییه تی ئه و لایه ن و هیژانه ی وا هه وئی ئه نجامدانی تاوانی جینۆساید دهدهن.

له پرووی یاسای نیۆدهوله تی و بنه ما یاساییه کانی په یماننامه که وه، دهوله تان ته نها له و کاته دا پابه ندن به ریگری و بهرلیگرتن له پروودانی تاوانی جینۆساید، که تاوانه که له سه ره تای پروودانیدا بی ت یان ئامازه کانی پروودانی تاوانه که به دیار که وتبی ت، وه ک پیلانگی پری و ورووژاندنی خه لک و هه و لدان بو ئه نجامدانی تاوانی جینۆساید، به لام بو ئه وه ی تاوانی جینۆساید پروو نه دات و به ری لی بگری ت، پیویسته بنه ما کانی مافی مرؤف و سیسته ی فه رمانه وای دیموکراسی و سهروه ری یاسا له ولاتدا بچه سپینریت. که مایه تیه کانی نیو دهوله تیک بتوانن به ئازادانه و بی ترس گوزارشت له مافه فه ره نگی و مه ده نی و سیاسیه کانیان بکه ن. چه ک و هیژی سه ربازی ته نها له ده ست دهوله ت بی ت و گرووپه ئاینی و تایفی و نه ژادییه کان ده ستیان به ئامرازه کانی شه پرکردن نه گات. ریکاری به مه ده نی کردنی سیسته ی فه رمانه وای ولات له پرووی جه وه ره ییه وه

رۆلێکی بهرچاو له بهرلیگرتن و رێگری له روودانی تاوانی جینۆسایددا دهگێریت، بهلام نهگرتنهری ئهم رێکارانه پابهندیی یاسایی بۆ دهولهت چی ناکات و له رووی یاساییهوه بهشیک نییه له پابهندیی رێگری. بهشیک له دهولهتان بۆ رێگری له روودانی تاوانی جینۆساید له ناوخوی خۆیاندا چه نندین ناوهند و دهزگای نیشتمانیان دامهزراندوه، ئهرکی ئهو دهزگایانه ئهوهیه لیکۆلینهوه و ههلسهنگاندن بۆ ههر ماتهوهزهیهک بکهن که ئهگهري روودانی تاوانی جینۆسایدی لێ دهکهوێتهوه. ههندیک له شارهزایانی بواری یاسای نیۆدهولهتی پێانوایه ههروهک چون بهپێی پهیماننامهکانی مافهکانی مرۆف دهولهت ئهرکداره دهزگای لیکۆلینهوه و بهدواداچوون بۆ پیشیلکارییهکانی مافهکانی مرۆف دروست بکات، به ههمان شێوه پهیماننامهی بهرلیگرتن و سزاخستنه سهر تاوانی جینۆساید دهولهت بۆ دامهزراندنی دهزگاگهلی هاوشیوه ئهرکدار دهکات. ژمارهی ئهو وڵاتانه کهم نین وا دهزگای لهم چهشنهیان ههیه. سرووشت و پهیکهري دهزگاکه له وڵاتیکهوه بۆ وڵاتیکی تر دهگۆریت، بهشیک له وڵاتان دهزگاکیان له سهر ئاستی بالا و به ئهندامییتی سهروکوهریان و وهزیره پهیوهندیدارهکان پیک هیناوه و بهشیکی تریان له تیکهلهیهک له ریکخراوهکانی کۆمهلی مهدهنیی و دهولهت. ئهرکی ئهو دهزگایانه ئهوهیه ههلسهنگاندن بۆ ههر ههپهشه و مهترسییهک بکهن که پهنگه تاوانی

جینۆسایدی لئ بکه ویتته وه و پاشان پئشنیار و رنچارهی پئویست بۆ دهولهت پئشنیار ده کهن، تا بهر له پروودانی تاوانی جینۆساید بگریت.^{۱۴۷}

سییه م: پابه ندیتهی به نهجامنه دانی تاوانی جینۆساید

له پال ئه و دوو پابه ندیتهی سه ره وه دا، واته "پابه ندیتهی به سزادان" ی تاوانبارانی نهجامده رانی تاوانی جینۆساید و "پابه ندیتهی به رنگری" له نهجامدانی تاوانی جینۆساید، پابه ندیتهی سییه م نه وهیه دهولهت خۆی تاوانی جینۆساید نهجام نه دات. ئه م شیوه پابه ندیتهیه له دوو پابه ندیتهیه که ی تر جیاوازه، له و دووانه ی پئشووتردا دهولهت پابه ندیتهیه که ی پوزیتیه، پئویسته کاریک نهجام بدات، چ بۆ رنگری ییت یان بۆ سزادانی تاوانباران، به لام جوری سییه می پابه ندیتهی، پابه ندیتهیه کی نه گه تیقه، پئویسته دهولهت ته ریز له و کارانه بگریت وا تاوانی جینۆسایدی لئ ده که ویتته وه. ئه م جوره پابه ندیتهیه له هیچ شوینیکی په یماننامه که دا باسی لئ نه کراوه، به لام تیکرای په یماننامه که دهولهت نه رکدار ده کات تا خۆی تاوانی جینۆساید نهجام نه دات. هه موو دهولهتیک ئامرازه کانی نهجامدانی تاوانی جینۆسایدی هه یه و به نزیکه یی هه موو ولاتیک چه ندین گرووی خاوه نپاریزبه ندیان لییه، بۆیه هه میشه نه گهری نه وه هه یه له رپی ده زگانی دهولهت ته وه تاوانی جینۆساید نهجام بدریت. به شیکی زوری تاوانی جینۆساید له رپی ده زگا کانی دهولهت ته وه

ئه نجام دراوه، دیارترینیان جینۆسایدی کوردانی باشووری کوردستان به دهستی ئیراق و توتسییه کان له رواندا.

پابه ندیتهی ئه نجامه دانی تاوانی جینۆساید له لایه ن دهوله ته وه، ئاریشه یه کی قووله و زۆرتین گفتوگۆی دژیه ک و ناکۆکی له سه ره، به شیک له شاره زیان پپیانویه ناکریت له ئه نجامه دانی تاوانی جینۆسایددا باسی پابه ندیتهی دهوله ت بکریت، چونکه له بنه ره ته وه دهوله ت ناتوانی تاوان ئه نجام بدات و پایه ی هۆشمه ندی (ویستی ئه نجامدانی تاوان) له کیانی ئه بستر اکدا نییه، به لکوو ئه وه که سانی ناو دهوله تن تاوان ئه نجام ده دن. ئه و ئاراسته یه پاسادانی قسه کانیان به وه ده که ن گوایه په یماننامه که ته نها مامه له له گه ل که سی به رجه سته دا ده کات و که سی ئه بستر اکت و مه عنه ویی وه ک ئه نجامده ری تاوانی جینۆساید نانا سیئی. له م رووه وه، ناکریت دهوله ت وه ک ئه نجامده ری تاوانی جینۆساید بنا سرت.

ئاراسته یه کی تر پپیوایه راسته دهوله ت وه ک کیانیکی ئه بستر اکت توانای ئه نجامدانی تاوانی نییه و پایه ی هۆشمه ندی له گۆرئ نییه، به لام ئه و سیاسه ت (Policy) له ی دهوله ت ده یگریتته به ر شوینی ویست (Intention) ده گریتته وه و به بوونی ئه و سیاسه ته واتای وایه دهوله ته که له ئه نجامدانی تاوانی جینۆسایددا به شداره و گه ره که به رپرسیاریتییه که هه لبگریته. ئاراسته ی سه هه میش پپیوایه له گه ل تپوه گلانی یه کیکی له

دهزگاگانی دهولته، ئەوا دهولته له تاوانه که دا به پرسیار ده بی، ئەویش بی گویدانه ویست و سیاسهت، له پرووی سیاسییه وه به پئی به رژه وه ندیی و دنیا بینی دهولته تان ئەم به پرسیاریه تییه ده گۆرپت و مامه له لیل دهولته تی ئەنجامدهری تاوانی جینۆساید دا که وتووته سه ر په یوه ندییه سیاسییه کانیان، به لام له پرووی یاساییه وه تا ئیستا له هیچ یه کیک له دادگاگاندا دهولته وه که ئەنجامدهری جینۆساید نه ناسینراوه.¹

١ له سائی (٢٠١٩) ولاتی گامبیا داوایه که له دادگای دادی نیۆدهولته تی دژی ولاتی میانمار له پای ئەنجامدانی تاوانی جینۆساید دژی موسلمانان روهینگیییه کانی ناو خاکی میانمار ده جوولپینیت، هه رچه نده ئەو دوو دهولته ته هه زاران میل دوورن له یه که وه و هه ر یه که وه له کیشوه رپکن، ئەو تاوانه ش دژی هیچ یه کیک له ها ولاتیانی گامبیا پروینه داوه، وه لئ هه ردوو دهولته ئەندامی په یماننامه ی جینۆسایدن، ئەمه ش ماف ده دات به هه ر دهولته تیک دژی دهولته تیکی تر داوا بجوولپینیت له به رده م دادگای دادی نیۆدهولته تیدا. ئەمه یه که م ده ستپیشخه رپی له م چه شنه یه و بابه تیکی نوییه له یاسای نیۆدهولته تیدا. له م که یسه دا ولاتی میانمار تۆمه تبارکراوه به وه ی دهولته تاوانی جینۆسایدی ئەنجامداوه، هه تا نووسینی ئەم په رتووکه هیشتا داد بینی له که یسه که دا به رده وامه و دادگای دادی نیۆدهولته تی مژۆلی کنه وپشکنینی زیاتره له ره وشه که و دوا بپاری خۆی نه داوه.

كۆمەلگەي نىۋدەۋلەتى و جىنۆسايد

لە كاتى نووسىنەۋە و گفتوگۆي پۈژرەش نووسە كاندا پرسىياري زۆر لە سەر مژاري پابەندىتي رىگري لە ئەنجامدانى تاوانى جىنۆسايد ورووژىنرا. يە كىك لە و پرسە رژدانە ئەۋەيە ئاخۆ سنوورى ئەم پابەندبوونە تا كۆپە؟ ئايا دەۋلەتان لە رىگري ئەنجامدانى تاوانى جىنۆسايدى نىوخۆي خۆيان بە پرسن، يان پىۋىستە بۆ رىگري لە ئەنجامدانى ئەم تاوانە لە دەرەۋەي سنوورى دەۋلەتەكەي خۆيان ئەركدار بكرىن؟ ئايا نەتەۋەيە كگرتوۋەكان چ رۆلىك سەبارەت بە رىگري و بەرلىگرتنى تاوانى جىنۆسايد دەگىرى؟ ۋەلامى ھىچ يە كىك لە و پرسىارانە بە روونىي لە پەيماننامە كەدا نىيە. نەتەۋەيە كگرتوۋەكان لە و كاتەدا سەرەتاي دامەزراندنى بوو، سەرچەم گفتوگۆ سياسىيەكانى دامەزراندنى نەتەۋەيە كگرتوۋەكان بە و ئاراستەيەدا بوو كە پىۋىستە ئەم رىكخراۋە نوپىە خۆي لە دەستىۋەردانى كاروبارى ناوخۆي دەۋلەتان پىارىزى، ھەرۋەھا بە پىي بنەرەتنامەي نەتەۋەيە كگرتوۋەكان پىۋىستە دەۋلەتان دەست لە كاروبارى ناوخۆي يەكتەر ۋەر نەدەن و سەرۋەرىي دەۋلەت پىارىزاۋ و رىزلىگىراۋ بىت. بنەماي سەر بەخۆي و دەستۋەرنەدان لە

کاروباری ناوخۆی دهوله تان، سهرومپر دژی نهوهیه دهوله تان ئه رکدار بکرین تا پنگری له روودانی جینۆساید له ولاتیکی تردا بکه ن. لیمکین سه بارهت به پابه ندیتی دهولهت بو پنگری پیاویه پیوسته سه رجهم دهوله تان بو پنگری له م تاوانه ئه رکدار بکرین، نه مه ش بی گویدانه سنووره کانی دهولهت. واته له دۆخی روودانی تاوانی جینۆسایددا، ته نه ا نه وه دهوله ته ی تاوانه که ی لی نه نجام ده دریت، به پرسى پنگری و به رلیگرتنی تاوانه که نییه، به لکوو سه رجهم دهوله تان و مرؤقایه تی به گشتی به پرسیارن بو پنگری له جینۆساید، لیمکین له سالی ۱۹۴۷ له وتاریکیدا، پاش نه وه ی برپاره که ی نه نجوومه نی گشتی نه ته وه یه کگرتووه کان، جینۆسایدی وه ک تاوانیک ناساند و پیش نه وه ی په یماننامه که به سه رتاپی چپوه مه ند بی ت و ده ربکری، نووسی:

"به ناساندنی تاوانی جینۆساید وه ک تاوانیک له ژیرياسای نیودهوله تیدا، ماف به کومه لی نیودهوله تی و دهوله تانی ترده دریت تا ده ستیوره دان له کاروباری ناوخۆی دهوله تیکی تردا بکه ن، له پیناو پاراستنی نه وه که مینانه ی وا ده بنه قوربانای تاوانی جینۆساید." ^{۱۴۸}

به پیی نه و روونکردنه وه یه ی لیمکین بی ت کومه لی نیودهوله تی به پرسه له پنگری تاوانی جینۆساید، به مه ش نه رکى کومه لگه ی نیودهوله تیه پابه ندی پنگری له تاوانی جینۆساید بی ت، به م پابه ندیتییه ی کومه لی نیودهوله تی به پنگری له نه نجامدانی تاوانی

جینۆساید، ماف به دهولته تان دهدریت دهست له کاروباری ناوخوی دهولته تیک وهر بدهن، ئەمه پئی دهوتریت بنه مای دهستیوهردانی مروی (Humanitarian Intervention). ئەمه ش پیچه وانهی بنه مای سهروه ری دهولته (State Sovereignty) و پاراستنی له دهستیوهردانی دهره کی. بهرپرسیاریتی کومه لی نیۆدهولته تی بو بهرلیگرتن له ئەنجامدانی تاوانه گه وره کان به هوی جهنگی ساردی نیوان ههردوو بلۆکی رۆژاوا و رۆژه لاتته وه، له په نجاو پینچ سال پاش دامه زان دنی نه ته وه یه کگرتوو ه کانه وه تا سالی ۱۹۹۱ بی جیه جیکردن مایه وه. چونکه له و کاته دا ئاسایشی نیشتمانی (National Security) جیگای بایه خ بوو، وه لی دواتر و دوا ی شکستی بلۆکی رۆژه لات ئاسایشی مروف (Human Security) جیگه ی گرتته وه. ئەنجوومه نی ئاسایش برپاری ۶۸۸ ی له سالی ۱۹۹۱ دهرکرد، بو یه که م جار به ندی هه وتی بنه ره تنامه ی نه ته وه یه کگرتوو ه کانی بو دهستیوهردان له کاروباری ناوخوی دهولته تیک به کار هینا، بنه ره تنامه ی نه ته وه یه کگرتوو ه کان ده لیت:

"نه نجوومه نی ئاسایش بو ی هه یه برپار له گرتنه به ری ریکاری ئاسمانی، زه مینی و ده ریای بو پاراستن و به رقه رارکردنی ئاشتی و ئاسایشی نیۆدهولته تی، بدات. ده کریت ریکاره کان له شیوه ی دهر برین بن، یان گه ماروی ئابووری و سه ربازی، یان ئوپراسیونی سه ربازی." ۱۴۹

برپاری ٦٨٨ ی نهنجوومه نی ئاسایش که له ژیر هیژی نه و برگه یه ی سهره وه دا ده رکرا، سه رجه م نه ندامانی نه ته وه یه کگرتوو ه کان نه رکدار ده کات، تا به ههر شیوه یه ک بیت، نه و مه رگه ساته رابگرن وا به سه ر کورد دا هاتوو ه. نه و برپاره ی نهنجوومه نی ئاسایش ده بییت به یه که م هه نگاو بو ده ستیوه ردانی مروی له ناوخوی ده وله تی کدا، چونکه پیش نه و برپاره کومه ی نیوده وه له تی له ری نه ته وه یه کگرتوو ه کانه وه ده ستی له کاروباری هیچ ده وله تی ک وهر نه دابوو. له ئۆپه راسیونی گه رده لوولی بیابان بو ده رکردنی هیزه ئیراقیه کان له ولاتی کوهیت، هیژی هاویه یمانان له سه ر داخوازی ولاتی کوهیت، هیزه کانی ئیراقیان له کویت تی کشکاند و ده رپه راند، نه م دوخه به پیی بنه ره تنامه ی نه ته وه یه کگرتوو ه کان ناچیته چوارچیوه ی ده ستیوه ردانی مرویه وه، به لکوو زیاتر ده چیته چوارچیوه ی به رگری ره وایان جهنگی نیوان ولاتانه وه. ده ستیوه ردانی مروی پیناسه و تایبه مه ندی خوی هه یه.

بو یه که مجار له کاتی گفتوگو کانی برپاری ٦٨٨ ی نهنجوومه نی ئاسایش دا، مزاری ده ستیوه ردانی مروی زورتین قسه وباسی لی کرا، برپاری ٦٨٨ برپاریکی نهنجوومه نی ئاسایشه تایبه ت به پاراستنی کورد له و مه رگه ساته ی له لایه ن ده وله تی ئیراقه وه دژیان نه نجام درا، پرۆژه برپاره که فه رنه سا ئاماده و باربۆی کرد و بردییه نهنجوومه نی ئاسایشه وه، ههر نه ویش سه رسه ختانه به رگری له مافه کانی کورد کرد. له کۆبوونه وه ی

ژماره ۲۹۸۲ی ئه نجوومه نی ئاسایشی تایبهت به په سه ندکردنی برپاره که، فه ره نسای سه رسه ختانه به رگری له مهینه تییه کانی کورد کرد. فه ره نسای پرۆژه که ی برده ئه نجوومه نه که و دهنگی پیۆستی بو کو کرده وه و ده ریچواند، فه ره نسای بو به رگری له برپاره که ده لیت:

"به پیزان، بنه په تنامه ی نه ته وه یه گگرتوو هکان چیمان پی ده لیت؟ بنه په تنامه که ده لیت: ئیمه ی گه لانی نیو نه ته وه یه گگرتوو هکان برپارماندا وه نه وه ی داها توومان له هه موو جه نگیک برپاریزین و مافه کانی مرۆف و شکوی مرۆف پاریزراو بییت. ئه م وشانه جی بایه خه، به لام گه رنه چیته چوارچیه ی کاری شیلگیرانه وه، ئه وا له وینه ی بنه په تنامه ی کومه له ی گه لان ته نیا وه ک خه ونیک ده مینیته وه. ئه م ئه نجوومه نه (ئه نجوومه نی ئاسایش) زیاتر له ده یان برپاری بو چه سپاندنی ناشتی له وولاته دا (ئیراق) ده رکردوو، به لام ده بینین هیشتا کوشتارو قپرکردن به ردوامه و هاوولاتیانی مه ده نی و له ناویاندا مندالان له کلۆیییه کی گه وهردان. هاوولاتیانی مه ده نی، زۆر به تایبه تیش کورده کان، هیشتا رابردوویان پره له نازار، که چی جاریکی تر بوونه وه قوربانی. پیۆسته ده سته جی کو تای به و کوشتارو شه ره نگیزییه ی به رانه ریان به یتریت و مافی ئه وه شیان پی بدریت ریزله ماف و شووناسی نه ته وه ییان بگیرییت.

پیشیلکاریه کانی مافه کانی مروؤف، ئەوهی ئیستا له وهه ریمه پروو ده دات، ئەوه مان لئ ده خوازیت، وهک بابته تیکی جیهانی بیبینین و به پیی پیوه ره کانی ده چیته چوارچیوهی تاوانی دژه مروؤفایه تیه وه. ئەو شه پۆلی ئاواره ییه، ئەو کوشتارانە ی سه رسنوور، ئەو وه موو کۆمه لکوژیه ی له وی پروو ده دات، هه ره شه یه بو سه ر ئاسایش و سه قامیگری جیهانی و ناوچه که. هه ربوویه فه ره نسا ئەم ده ستپیشخه رییه کردوو و ئەم پرۆژه برپاره ی ئاماده کردوو، ئەم برپاره هاوکات بو ئیدانه کردنی هه موو ئەو سه رکوتکاری و چه وساندنه و انه یه و دژی گهلانی ئیراق و زۆربه تایبه تیش دژی کوردان پروو ده دات. فه ره نسا هیواداره کو تایی به م ناسۆری و کلۆلییه ی ئەو گه له ی له سه ر خا که که ی خو ی ده یچی ژیت، به یئزیت^{۱۵۰}.

برپاری ۶۸۸ دۆزی کورد له بابته تیکی ناوخوی ئیراقه وه ده گۆریت بو بابته تیکی نیۆدهولته تی و ئەو مه ی نه تیه انه ی و ده ولته تی ئیراق به سه ر کورده کاندای هی ناویتی، وهک بابته تیکی جیهانی و هه ره شه بو سه ر ئاسایش و ئارامی جیهان پیناسه ده کات. به پیی بنه ره تنامه ی نه ته وه یه کگرتوو ه کانی هه ر مژاریک گریدراوی ئاسایش و ئارامی جیهانی بی، ده چیته ژیر به ندی حه وته می بنه ره تنامه ی نه ته وه یه کگرتوو ه کانه وه. ئەمه ش کۆمه لی نیۆدهولته تی و له ناویاندا ئەنجوومه نی ئاسایش ئەرکدار ده کات تا ده ستیوه ردانی مرویی ئەنجام بدات. ئەو برپاره بو یه که مجار

سهروهه ری دهوله ت به هوی ئه نجامدانی تاوانی گه وره وه ده خاته ژیر پرسیار و ری به کومه لگه ی نیودهوله تیه ده دات به پی بنه مای "پابه ندیتی به ریگری" سی له ئه نجامدانی تاوانی جینۆساید ئه وا بنه مای "ده ستیوره دانی مرویی" وه گه پر بخریت. له کۆبوونه وه ی ئه نجومه نی ئاسایشی په یوه ست به بریاری ٦٨٨، ئیراق سه باره ت به م بنه مایه ده لیت؛ ئه مه مزاریکی ناوخوییه و په یوه ندی به کاروباری ناوخوی ئیراقه وه هه یه و هه ر ده ستیوره دانیکی له کاروباری ناوخوی ئیراق پیشیلی بنه مای سهروهه ری دهوله ته، که بنه ره تنامه ی نه ته وه یه کگرتووه کان ربه ندی کردووه. چین به شیوه یه ک له شیوه کان دژی ده ستیوره دانی مرویییه و ده لیت ئیمه بویه پشتگیری برپاره کانی ئه نجومه نی ئاسایشمان دژی هیزه کانی ئیراق له کوهیت کرد، چونکه ولاتی کوهیت دهوله تیکی ئه ندای نه ته وه یه کگرتووه کانه و ئیراق پیشیلی سهروهه رییه که ی کردووه و ولاتی کوهیت خوی وه ک دهوله تیک داوای له ئه نجومه نی ئاسایش کردووه به هانایه وه بچن، به لام پشتگیری ئه م بنه مایه ناکه یین و شتیکی نوییه له میژووی نه ته وه یه کگرتووه کاندای بیین ده ست له کاروباری ناوخوی ولاتان وه ر بده یین. له کاتی دهنگاندای خوی ده پاریزیت و دهنگی به لئی ناداتی، به لام مافی قیتوشی دژ به کار ناهینیت. فه ره نسا پیداگری ده کات و ده لئ چۆن ده بییت مروفا یه تی گوڤانی مردنی ده یان هه زار که س بییت و

دهسته وهستان دابنيشيت، پيويسته دهرچه يهك هه بيت تا خه لك له ديوه زمه ي دهوله ته كه ي خوي بپايرزيت، دواتر ده چه سپيئي.

جاريكي تر و له پاش سالي ۱۹۹۳ هوه مژاري پابه نديتي له ريگري ده بيته وه روزه ي گفتوگو، چونكه له و كاته دا سي دادگاي نيودهوله تي سه رقالي كه يسه كاني تاواني جينۆسايد بوون، نه وانيش دادگاي دادى نيودهوله تي له كه يسي بوسنا دژى سرپيا تايهت به په يماننامه ي بهرليگرتن و سزاخستنه سهر تاواني جينۆسايد، دادگاي تايهت به تاواني نيودهوله تي بو يوگوسلافييا، دادگاي تايهت به تاواني نيودهوله تي بو پرواندا. نه م دوو دادگايه ي دواتر له لايه ن نه نجومه ني ئاسايش و له ژير به ندى هه وتى بنه رهننامه ي نه ته وه يه كگرتو وه كاندا دامه زران و تايهت كران به دادبيني تاواني جينۆسايد و تاواني جهنگ و تاواني دژه مرؤفايه تي له سهر خاكي نه و دوو دهوله ته. به دامه زراندى نه و دوو دادگايه له لايه ن نه نجومه ني ئاسايش وه خوبه خو واتاي نه وه يه كوومه لگه ي نيودهوله تي نه ركداره به پابه نديوون له ريگري تاواني جينۆسايد و پابه نديوون به سزاداني تاوانباراني تاواني جينۆسايد.

پاش جهنگي ناوخوي يوگوسلافييا، كاتي ناتو له سالي ۱۹۹۹ ده ستيوهرداني سه ربازي (نه وهك ده ستيوهرداني مرؤبي)^۱ له كو سو فو كرد،

^۱ جياوازي نيوان ده ستيوهرداني سه ربازي (Military Intervention) و ده ستيوهرداني مرؤبي (Humanitarian Intervention) نه وه يه له يه كه مياندا به پيچه وانه ي دووه مه وه ره وايه تيه كي ياساي نيه و به دهر له

کرد، جارێکی تر مژاری دهستیوهردان له کاروباری ناوخۆی دهوله تیک، که تاوانه گه وره کانی ئی ئه نجام ده دریت، بووه وه بابه تی گفتوگۆی کۆمه لگه ی نیودهولته تی و نه ته وه یه کگرتوووه کان. له و کاته دا چه مکی جیاواز، به پپی دنیا بینی و سیاسه تی دهوله تان بو دهستیوهردانه کان به کار ده هیئرا. هیچ بنه مایه کی یاسای نیودهولته تی له گۆرئ نه بوو تا له پای ئه نجامدانی تاوانه گهروه کان ره وایه تی دهستیوهردانی پی وه ریگیریت. بنه ره تنامه ی نه ته وه یه کگرتوووه کان له چه ند شوینیکدا ئماژه ی بو پاراستن و به رقه رارکردنی ئاشتی و ئاسایشی نیودهولته تی له لایه ن ئه نجوومه نی ئاسایشه وه کردوووه. به لام بنه ره تنامه که ئماژه ی به پاراستن و به رقه رارکردنی ئاشتی و ئاسایشی ناوخۆی دهوله تان نه کردوووه. بویه هیزه کانی ناتۆ به دهر له ره وایه تیدانی ئه نجوومه نی ئاسایش هیرشه کانی بو سه ر سرپیا ده ست پی ده کات و هیزه کانی سرپیا له هه ری می کۆسۆقۆ وه دهر ده نی ت. له و کاته دا کۆفی ئه نانی سکریتی ری گشتی نه ته وه یه کگرتوووه کان ده لیت؛ هیرشه کانی ناتۆ بو پاراستنی خه لکی مه ده نی کۆسۆقۆ هیرشیکی نایاساییه به لام ره وایه.

نه ته وه یه کگرتوووه کان له سالی ۲۰۰۰ و به پیشنیاری دهوله تی که نه دا کۆمیته یه ک به ناوی "کۆمیته ی نیودهولته تی بو دهستیوهردان و سهروه ری

رنگه پیدانی ئه نجوومه نی ئاسایش لایه نیک یان چه ند لایه نیک دهستیوهردانی سه رباری له ولاتیکی تر دا ئه نجام ده دن.

دهولهت " بۆ به یاساییکردن و گفتوگۆکردن له سهه دهستیوهردانی مرۆی درووست دهکات. لهوکاتهوه چه مکیکی تر شوینی دهستیوهردانی مرۆی گرتهوه. به پرسیاریتی پاراستن (Responsibility to Protect) چه مکینراو و کۆدینراوه که ی بریتیه له (R2P). وهک بنه ما به پرسیاریتی پاراستن جیاوازییه کی نهوتوی له گهله دهستیوهردانی مرۆیدا نییه، ته نهه نهوه نه بیته له پرووی زمانه وانیه وه یارییه کی بچووی پیکراوه. دهستیوهردان زیاتر وهک هیرش دهرده که ویت، به لام پاراستن وهک به رگری و نه رکیکی نه خلاقیی. کۆمیته که راپۆرتی خۆی ئاماده دهکات و پیشکه شی سکرتری گشتی نه ته وهیه کگرتووه کانی دهکات. پاشان بۆ یه که مجار و سالی ۲۰۰۵ و به ئاماده بوونی سهه رجهم دهوله تان له کۆبوونه وهی گشتی نه ته وهیه کگرتووه کاند به پرسیاریتی پاراستن ده بیته به برپاریکی نوو و رهوایه تی وهرده گریته، برپاره که ی نه نجوومه نی گشتی نه ته وهیه کگرتووه کان ده لیت:

" پپوسته هه موو دهوله تان هاوولاتیانی خویان له تاوانی جینۆساید و تاوانی جهنگ و تاوانی دژه مرؤفایه تی و پاکتاوی ره چه له کی بپارین. نه م به پرسیاریه تیه دهوله تان به به رلیگری نه و تاوانانه و نه وروژاندن بۆ نه نجامدانیان نه رکدار دهکات. پپوسته کۆمه لی نیودهوله تی یارمه تی دهوله تان و نه ته وهیه کگرتووه کان بۆ جیبه جیکردنی نه م به پرسیاریه تیه بدات.

کۆمه ئی نیۆدهولته تی له رپی نه ته وه یه کگرتوو ه کانه وه به پرسه له به کارهینانی ریکاره کانی ئاشتی وه ک دیبلۆماسی و یارمه تییه مرۆییه کان، ئه ویش بۆ به ئامانجگه یاندنی به پرسه یاریتی پاراستن و رپگری له تاوانی جینۆساید و تاوانی جهنگ و دژه مرۆفایه تی و پاکتاوی ره چه له کی، ئه مهش به پپی به ندی شهش وه شهتی بنه ره تنامه ی نه ته وه یه کگرتوو ه کان. ههروه ها کۆمه ئی نیۆدهولته تی له رپی نه نجوومه نی ئاسایشه وه به پپی به ندی هه وتی بنه ره تنامه ی نه ته وه یه کگرتوو ه کان، له دۆخی بیئه نجامی هه وله کانی ئاشتی، به پرسه له پاراستنی خه لکی له و تاوانانه." ۱۵۱

له برپاره که ی ئه نجوومه نی گشتی نه ته وه یه کگرتوو ه کاندئا بۆ یه که مجار ناوی هه رمی تاوانه نیۆدهولته تییه که و له پالیدا پاکتاوی ره چه له کیش ده هیئت، پاکتاوی ره چه له کی به ته نه ها خۆی تاوانیکی سه ره خۆ نییه و یه کیکی نییه له تاوانه نیۆدهولته تییه کان. له جهنگی ناوخۆی یوگوسلافیا وه ئه م چه مکه پتر وه ک چه مکیکی سیاسی بۆ ئه و کوشتار و پاکتاوه ره چه له کیانه ی نیو یوگوسلافیا به کار ده هات. دواتر و سالی ۲۰۰۹ سکرتری گشتی نه ته وه یه کگرتوو ه کان له رپی ئه نجوومه نی گشتیه وه په ره و نامه یه ک بۆ ورد کردنه وه ی به پرسه یاریه تی پاراستن ده رده کات و ئه م تاوانه شی خستوو ته لیستی ئه و سئ تاوانه و پیوایه راسته پاکتاوی ره چه له کی به پپی یاسای نیۆدهولته تی تاوان نییه، به لام

بەپپى ھەلومەرجە كان دەكرىت يەككىك لە و سى تاوانەى تر (تاوانى جىنۇسايىد، تاوانى جەنگ، تاوانى دژەمرۇقاىەتى) پىك بەپپىت.^{۱۵۲}

سەرەتا بىرپارەكەى ئەنجوومەنى گشتى و پەپرەونامەكەى سكرتېرى گشتى نەتەۋەيەكگرتوۋەكان، خودى دەۋلەتەكە ئەركدار دەكات بۇ گرتنەبەرى رىكارى پىۋىست، ئەۋىش بۇ پاراستى خەلك لە تاوانەكان؛ دواترىش كۆمەلى نىۋودەۋلەتتە بەرپرسىار و ئەركدار دەكات.

سكرتېرى گشتى نەتەۋەيەكگرتوۋەكان ھاوشان لەگەل دامەزراندنى راپوئىركارى تايبەتمەند بۇ بەرلىگرتنى تاوانى جىنۇسايىد، راپوئىركارى تايبەتمەند بۇ بەرپرسىارىتى پاراستن دادەمەزىننىت و ئۇفىسىك بە ناۋى "ئۇفىسى بەرلىگرتنى تاوانى جىنۇسايىد و بەرپرسىارىتى پاراستن" درووست دەكات. سالى ۲۰۰۹ بەرپرسىارىتى پاراستن زىاتر پىناسەى خۆى ۋەردەگرىت و جىبەجىكردنەكەى بەپپى پەپرەونامەكەى سكرتېرى گشتى نەتەۋەيەكگرتوۋەكان بەسەر سى كۆلەكەدا دابەش دەكرىت: يەكەم. بەھىزكردنى تو انالى دەۋلەت بۇ جىبەجىكردنى بەرپرسىارىتى پاراستن، دوۋەم. يارمەتيدانى كۆمەلگەى نىۋودەۋلەتى بۇئە دەۋلەتەى تاوانەكە لەسەر خاكەكەى ئەنجامدراۋە، سىيەم. ۋەلامدانەۋە و بىرپارى يەكلاكەرەۋە دژى دەۋلەتەكە لە پىناۋ پاراستنى خەلكى لە تاوانەكان.

یه کهم لایه ن که بهرپرسیاریتی پاراستنی له ئەستۆیه، خودی دهوله ته. به پێی پهیماننامه ی بهرلیگرتن و سزاخستنه سهر تاوانی جینۆساید و بنه ماکانی یاسای نیودهوله تی نه ریتی، دهوله ت ئه رکداره خو ی تاوانه کان ئه نجام نه دات، له دۆخی پرووانی تاوانیشدا، پێویسته دهوله ت بهری لی بگریت. پهیره و نامه که ی نه ته وه یه کگرتووه کان بو جیبه جیکردنی بهرپرسیاریتی پاراستن، قوولتر باسی پابه ندیه کانی دهوله ت ده کات و پێوییه سهروه رپی دهوله ت خو ی به واتای پاراستن و سه لامه تی هاوولاتیانی دیت. کاتیگ هاوولاتییه کانی تووشی کلۆبی و چرووسانه وه بکات، ئه وا سهروه رپیه که ی ده که ویتته ژیر پرسیاره وه. بو به هیژکردنی سیستمی ناوخوی دهوله ت و به هیژکردنی تواناکانی بو جیبه جیکردنی بهرپرسیارییه تیه کانی، پهیره و نامه که له دهوله تان ده خوازی واژوی پهیماننامه کانی مافه کانی مرؤف، به بئ هیچ خو بواردنیگ، پهیماننامه ی بهرلیگرتن و سزاخستنه سهر تاوانی جینۆساید و پهیماننامه کانی ژنیف و پرۆتوکۆله زیادکراوه کانی بکه ن، ههروه تر واژوی بنه رته نامه ی دادگای تاوانی نیودهوله تی بکه ن و بنه نه ندای. ^{۱۵۳}

پهیره و نامه که ده که پتته وه سهر پیدراوه کانی پهیماننامه ی بهرلیگرتن و سزاخستنه سهر تاوانی جینۆساید و جه خت له سی جوره که ی جینۆسایدی ته واونه کراو "پیلانگیژی و ورووژاندن و هه وئدان بو ئه نجامدانی تاوانی جینۆساید" ده کاته وه، که پیش ئه وه ی تاوانه که پرو

بدات پيويسته دهوله ت بهريان لى بگريت و نه هيليت پروو بدن. ههروهها داوا دهكات دهوله ت راهينان و خولى هوشيارى بو سهرباز و چه كداره كانى بكاته وه و سرووشتى نه و تاوانانه يان پى بناسيئى و ريكارى بهرليگرتنى بره خسيئى.

كوئه كهى دووه مى بهرپرسياريتى پاراستن بريتيه له گرته بهرى ريكار و ده ستاويژه كانى ئاشتى بو به هيزكردى توانا كانى دهوله ت له جيبه جيكردى بهرپرسياريتى پاراستن، به لام نه م كوئه كهيه كاتيک كار دهكات كه دهوله ت خوى تاوانه كانى نه نجام نه داييت، نه گهر دهوله ت خوى نه نجامدهرى نه و تاوانانه بيت، نه وا كوئه كهى سييه م بهركار دهبيت.¹⁵⁴ كوئه كهى دووه م كاتيک كار دهكات كه ميليشيا و چه كداره كان به شيكى خاكي دهوله تيان له ده ست بيت و تاوانى جينۆسايد و تاوانه كانى تريان نه نجام داييت، يان بيانه ويئ نه نجامى بدن، يان دهوله ت تواناي وه ستاندى شهري ناوخو و پيكدادانه چه كداريه ناوخويه كانى نه بيت، له م دوخه دا كوئه لى نيوددهوله تى نه ركيتى هاوکار و هه مانگى دهوله ت بيت بو پاراستنى هاووللا تيانى له تاوان، جا چ به يارمه تى لوجستى و دارايى بيت يان سهربازى. باشتريه نموونه يارمه تيدانى كوئه لگه ي نيوددهوله تيبه له رپى درووستكردى هاوپه يمانى دژى داعش له ئىراق.

كوئه كهى دووه م، يارمه تيبه دريژخايه نه كان و ريكاره كانى په ره پيدانى توانا كانى دهوله تيش ده گريته وه، له وانه؛ تيبينى و ره خنه ي نه ندامانى

ئەنجومەنی مافەکانی مرۆف لە کاتی خویندەنەوهی راپۆرتی مافی مرۆفی تایبەت بەو دەولەتە. هەولە دیپلۆماسیی و سیاسییەکان لە پینا و ناچارکردنی دەولەت بە گرتنەبەری رێکاری پێویست بۆ رێگری لە پروودانی تاوان. یارمەتیدانی دەولەت بۆ دامەزراندن و سەرپێخستنی دەزگاکانی بەهێزکردنی دەسەلاتی دادوهریی. رینۆینی دەولەت بۆ رەخساندنی رێکاری پیکەوهژیانی ئاشتیانە ی نیوان ئایین و رەچەلەک و هۆز و تیرە جیاوازهکان. چاودیاری و یارمەتی بۆ ئەنجامدانی هەلبژاردنیکی پاک و بیخەوش. گەر پێویستی کرد، ئەوا نەتەوهیە کگرتووکان هیـزه ئاشتپاریزهکان بۆ رێگری لە تاوان لەو ولاتە دادەمەزینیت.

کۆلەکە ی سییەمی بەرپرسیاریتی پاراستن بریتییه لە وهلامدانەوهی خیرا و بەپەلە ی کۆمەڵی نیودهولەتی بۆ پاراستنی خەلکی مەدەنی لەو تاوانانە. ئەم ستراتیژە کاتی بەرکار دەبیت، کە هەولەکانی دوو کۆلەکە ی یەکەم و دووهم شکست بهینن، واتە هەم دەولەت پابەندییەکانی پیشیل بکات و ملکه چی بەرپرسیاریتییهکانی نەبیت، هەم بە گوێ کۆمەڵی نیودهولەتی نەکات و هەولە ئاشتیخوازانەکان پەرچ بداتەوه. لەم دۆخەدا سەرەتا کۆمەڵی نیودهولەتی هەولێ نیوهندگیری لایەنە بەشەرھاتووکان دەدات، تا چیتەر قوربانی زیاتری لی نەکەوێتەوه و پانتاییەک بۆ ئاشتی بمینیتەوه، هاوشان لەگەڵ ئەو شدا گەر پێویست بکات ئەوا کۆمەڵگە ی نیودهولەتی لە رێگە ی نەتەوهیە کگرتووکانەوه

کۆمیتەکانی گەران بۆ راستییەکان (Fact-Finding Missions) دادەمەزرینیات بۆ زانینی ئەوەی چ تاوانیکی نیۆدهولته تی و له کۆی و بەرانبەر کۆ ئەنجام دراوه و کۆ ئەنجامی داوه له ناو ئەو دەولته تەدا. بۆ ئەو ولاتانە ی ئەندامی دادگای تاوانی نیۆدهولته تی نین، بە پێی بنه پره تنامه ی دادگای تاوانی نیۆدهولته تی، ئەنجوومه نی ئاسایش ده توانی دادگاکه رابسه پیریت تا ده ستیوه ردانی یاسای بکات و تۆمه تباران دادگای بکات و پاشان سزایان بدات. ئەگەر ئەو هه ولانه مه یسه ر نه بوون و سوودی نه بوو، ئەوا کۆمه لی نیۆدهولته تی له رپی ئەنجوومه نی ئاسایش و له ژیر به ندی هه وتی بنه پره تنامه ی نه ته وه یه کگرتوو ه کاندایا ده سه لات ی هه یه و پیوستیشه ده ستیوه ردانی مرۆی بکات و خه لک له و کوشتار و شاتاوانانه بپاریزیت و له ده ستی ده ولته ته که ی خۆی رزگاریان بکات.

دادگای دادی نیوده و له تی و جینۆساید

ولاتی بۆسناله مانگی ماری سالی ۱۹۹۳، به پیی په یماننامه ی به رلیگرتن و سزاخستنه سهر تاوانی جینۆساید، له دادگای دادی نیوده و له تی، داوایه کی یاسای دژی سرپیا تۆمار کرد. ئەم که یسه یه کیکه له کیشه سازترین که یسه کانی دادگاکه و بابه تی جینۆساید. دادبینی ئەم که یسه ماوه ی چوارده سالی خایاند و له شوباتی ۲۰۰۷ دوااین برپاری دادگاکه ده رچوو. سهره رای ئەوه ی پیشتر چه ند ده و له تیکی تر له بهر رۆشنای په یماننامه ی جینۆساید هه ندی داویان جوولاندبوو، به لام دواتر پاشگه ز بوونه ته وه و داواکانیان پاشه کشی پی کردوو، ئەم داوایه یه که م داوا ی تاوانی جینۆساید که برپاری دادگای دادی نیوده و له تی له سهر ده رچوو بییت.

دادگای دادی نیوده و له تی له سالی ۱۹۴۵ به پیی بنه ره تنامه ی نه ته وه یه کگرتوو هکان دامه زراوه و یه کیکه له شه ش ئۆرگانه سهره کییه که ی ئەو ریکخراوه (دادگای دادی نیوده و له تی، ئەنجوومه نی ئاسایش، ئەنجوومه نی گشتی، ئەنجوومه نی ئابووری و کۆمه لایه تی،

سکرتاریه تی گشتی، نهنجوومه نی راسپاردن، دادگاکه خاوه نی بنه پهنامه ی تایبته به خو به تی و ده سه لاتی دادوهری به سه ره موو دهوله تیکی نه ندای نه ته وه یه کگرتوو ه کاند هه یه. نه م دادگایه نه رکی دادبینی و پیدانی راپویره له مهر نه و کیشه و ناکوکیانه ی وا دهوله تان دهیبه نه به رده می و ته نه دهوله ت مافی داواکردنی راپویره و جوولاندنی داوای له م دادگایه دا هه یه. په یوه ست به په یماننامه ی به رلیگرتن و سزاخسته سه ر تاوانی جینۆساید، له سالی ۱۹۵۰ له سه ر داوای ولاته نه ندایه کانی نه ته وه یه کگرتوو ه کان و له رپی نهنجوومه نی گشتی نه ته وه یه کگرتوو ه کانه وه، داوایه ک ناراسته ی دادگاکه ده کریت، نه ویش بو پیدانی راپویره سه باره ت به مژاری خو بواردن^۱ دهوله ته نه ندایه کانی نیو په یماننامه ی جینۆساید و دادگاکه تیبینییه کانی خو ی به شیوه ی راپویره ده خاته پروو. پاشان له سالی ۱۹۷۳ و پاش شه ری ناوخوی پاکستان و جیابوونه وه ی به نگلادش، هندستان ده ستیوه ردانی سه ربازی له پاکستان کرد و سه دهه زار سه ربازی پاکستانی ده ستبه سه ر کرد، هندستان به نیاز بوو نزیکه ی دووسه د سه ربازیان بو دادگایی راده ستی به نگلادش بکات، له و کاته دا به نگلادیش دادگایه کی بو دادگایی نه و پاکستانیانه ی وا له تاوانی جینۆساید و تاوانی جه نگ و تاوانی

^۱ مافی خو بواردن (Reservation): مافی که دهوله تان له کاتی واژوی په یماننامه و ریکه وتننامه کاند به رانه ر ماده یه ک یان چند ماده یه ک به کاری ده یین و خو یان له کاریگه ریه یاساییه کانی نه و ماددانه ده پارژن، یان تیبینیان له سه ره یه و په پره ی ناکه ن.

دژهمرؤفایه تیه تیوه گلاون، دامه زران دبوو. پاکستان داوا له دادگای دادی نیودهوله تیه دهکات تا دادبینی بنوینئ و پروون بیته وه که ئه وه مافی پاکستانه سه ربازه کانی خوئی دادگایی بکات نه ک به نگلادش، پیویسته هندستان سه ربازه کان رادهستی پاکستان بکاته وه نه ک به نگلادش. پاکستان داوای له دادگاکه کرد ئه و کیشه یه یه کالآ بکاته وه. پاشان هندستان دادگای دادی نیودهوله تیه ئاگادار دهکاته وه، که هندستان له کاتی واژو و بوون به ئه ندای په یماننامه ی به رلیگرتن و سزاخستنه سه ر تاوانی جینۆسایددا، مافی خو بواردنی به رانبه ر ئه و ماددانه به کار هیناوه وا ماف به دهوله تیه به رانبه ر ده دات تا له دادگای دادی نیودهوله تیه داوای له سه ر بجووئینئیت. پاش چهنه مانگیک و پیش ئه وه ی دادگاکه هیچ برپاریک ده ربکات، پاکستان داواکه ی پاشه کشه پی دهکات و دادگا ئاگادار دهکاته وه که ده ستبهرداری داواکه ی ده بیئت و دادگاکه ش رپکاره یاسایه کانی ئه و داوایه ده وه ستینئیت و داواکه داده خات.^{۱۰۰} ئه وه ی گرنکه ئه وه یه ئه م داوایه ی پاکستان په یوه ندی به خودی تاوانی جینۆساید ه وه نییه، به لکوو گریدراوی راده ستکردنه وه ی تومه تبارانی تاوانی جینۆساید و مافی دهوله تانه له دادگایی تومه تباره کان به پیی په یماننامه که.

په یماننامه ی به رلیگرتن و سزاخستنه سه ر تاوانی جینۆساید تا سالی ۱۹۹۳، واته له ماوه ی چلوپینچ سالدایا، وه ک مره که بی سه ر کاز و بی هیچ

دادگايه كى تاييهت و دادبيني مائه وه. پاش سه ره له لدانى پشيوپى و جهنگى ناوخوى يوكووسلاڤيا، ولاتى بوسنا، كه پيشتر يه كييك بوو له هه ريمه فيدراله كانى يوكووسلاڤيا، داوايه ك ئاراسته ي دادگاي دادى نيودهوله تيبى دژى ولاتى يوكووسلاڤيا ده كات، داواكه سه بارهت پيشيلكارپيه كانى ئه و ولاته يه له هه مبه ر په يماننامه ي به رليگرتن و سزاخستنه سه ر تاوانى جينۆسايد. يوكووسلاڤيا ي پيشوو ولاتيكي فره نه ته وه و ئايين و نه ژاد بووه، هه روه تر سيستمى فه رمانه ر وه ايبه كه ي فيدرالىي كو ماري بووه و له شه ش هه ريم پيك هاتبوو. هه ريمه پيكه ي نه ره كانى برى تى بوون له بوسنا و هه رسك، سه رپيا، مونتينى گرو، كرواتيا، سلوڤينيا و مه كه دونيا. له كاتى جوولاندنى داواكه دا، چوار هه ريم له شه ش هه ريمه كه، ماوه ي ساليك بوو سه ربه خو بيان وه رگرتبوو، ئه وانيش بوسنا و هه رسك، سلوڤينيا، كرواتيا و مه كه دونيا بوون، ته نها دوو هه ريم له ناو يوكووسلاڤيا ي پيشوو مانه وه، ئه وانيش سه رپيا و مونتينى گرو بوون. ناوى ولاته كه تا سالى ۲۰۰۳ هه ر به يوكووسلاڤيا مائه وه و دواتر گوڤا به ولاتى سه رپيا و مونتينى گرو، پاشان مونتينى گروش له سالى ۲۰۰۶ سه ربه خو پى وه رگرت و ته نها سه رپيا مائه وه، سا بووه ميراتگري يوكووسلاڤيا. داننان به سه ربه خو پى بوسنا له لايه ن نه ته وه يه كگرتووه كانه وه، ئه و مافه ي به ولاته كه به خشى وه ك ده وله تيكي سه ربه خو داوا له دادگاي دادى نيودهوله تيبى دژى ولاتى دايك بجوولينييت و پاشان ده وله تى سه رپيا وه ك ميراتگر به رپرسيارپيه تيبه

یاساییه کان هه لڤگریت. ^{۱۵۶} یه کیک له کیشه سه ره کییه کانی ناو نه م دادبینییه جیا بوونه وه و درووستبوون و گوپینی ناوی ولاته کانه. له ماوه ی چوارده سالی دادبینییه که دا، نه و ولاته ی داواکه ی له دژ جوولینرا بوو، سی جار ناوه که ی گوپا و پینچ ولاتی لی جیا بووه وه. سه ره تا داواکه دژی یوگووسلاقییا و پاشان ناوه که گوپا به سرپیا و مؤنتینیگرو، پاشان سالییک پیش ده رچوونی دوا برپاری دادگا که، ناوه که گوپا به سرپیا. کیشمه کیشی به رپرسیاریتی نیۆدهوله تی له مهر به رپرسیاریتی نه و دهوله ته ی ده بی به رپرسیاریتییه که هه ل بگری، یه کیکه له تایبه تمه ندییه کانی نه م دادبینییه و نه رکی نه م نووسینه نییه به درژی لی بدوی. پاش نه وه ی بو سنا وه ک هه ریمیکی فیدرالی نیو یوگووسلاقیای پیشوو سه ره به خوپی وه رگرت، سه ره کانی ناو ولاتی جیا بووه وه داوا ی جیا بوونه وه یان له ولاته نوییه که (بو سنا) کرد، چونکه له و کاته دا موسلمانان کان رپژه ی ۴۴% و سه ره کان رپژه ی ۳۱% دانیشتوانی بو سنا یان پیک ده هیئا. به ره چه له ک سه ره کانی بو سنا داوا یان کرد نه و هه ریمانان ی وا زورترین که سی به ره چه له ک سه رپین، وه ک ولاتیکی سه ره به خو، له ژیر ناوی کو ماری سه رسکا، دانی پیدا بنریت، نه مه ش بووه یه که م پریشکی شه ر و پیکدادانی نه ژادی و ئایینی له بو سنا. ^{۱۵۷}

دادگای دادی نیۆدهوله تی نه رکی دادبینییکردنه بو دیاریکردنی به رپرسیاریتی و پابه ندییتی دهوله تان، به پیی نه و په یماننامه و

رېځكه وتننامانهى دهوله تان له نيو خوياندا واژوى دهكهن. ئەم دادگايه له زۆربهى كهيسه كاندا ههردوو لايهنى ناكۆك بانگهيشتى دادگا دهكات و گوئى له ئارگومينته كانيان دهگرېت، پاشان برپار لهوه دهكات كام لهوه دهوله تانه پيشيلى كام لهوه مادده و بهرپرسيارتييانهى كردووه وا پيوست بوو پرېزى بگرېت و پيشيلىان نهكات. ئەم دادگايه به هيچ كلوچى مافى ئەوهى نيهه تۆمه تبارى كهسى سرووشتى دادگايى بكات و سزاي به سهردا بسه پينيت، بۆيه له كهيسى جينۆسايدا ئەم دادگايه رووبه پرووى ئاستهنگى گهوره دهبيتوه، چونكه سرووشتى تاوانى جينۆسايد وههيايه كهسى سرووشتى ئەنجامى دهكات، سا تا دادگايه كى تايبته به تاوانى نيودهوله تى يان دهزگايه كى نيودهوله تى تايبته به ليكوئينه وهى تاوانى جينۆسايد، پشتراستى تاوانى جينۆسايد نهكاتوه، ئەسته مه ئەم دادگايه بتوانيت بهرپرسيارتيى و پابه نديتتويه كانى دهوله ت ديارى بكات و برپارى لى بدات. دادگاي تايبته به تاوانى نيودهوله تى بۆ يوگوسلاڤيا، له هه مان سالداه و به برپارى ئەنجوومه نى ئاسايشى نيودهوله تى، وهك دادگايه كى تاوانى تايبته مند به دادبينيى تاوانه نيودهوله تيبه كان بۆ يوگوسلاڤيا، دامه زرا. ئەم دادگا تايبته مند هه هاوكاريكى باشى دادگاي دادى نيودهوله تى بوو له دهركردنى برپاره كهيدا. پيش ئەوهى دادگاي دادى نيودهوله تى له سالى ۲۰۰۷ كۆتايى دهر بكات، دادگاي تايبته به تاوانى نيودهوله تى بۆ يوگوسلاڤيا تاوانى جينۆسايدى له هه ريمى

سریبرینکا سه لماندبوو و برپاری لئ دابوو. ههردوو دهولته تی ناکۆک له دانیشته کانی دادگای دادی نیۆدهولته تییدا، له چه ندين جئ، پشتیان به برپاره کانی دادگای تایبته به تاوانی نیۆدهولته تی بۆ یوگوسلاقیا به ستووه و له ئارگومینته کانیاندا به کاریان هیئاوه، بۆیه یه کییک له دادوه ره کانی دادگای دادی نیۆدهولته تی له برپاری "بۆچوونی جیا" ی خۆیدا له که یسی بۆسنا دژی سرپیا و په یوه ست به په یماننامه ی به رلیگرتن و سزاخستنه سه ر تاوانی جینۆسایددا، ده لیت:

"گه ربۆ برپاردان له وهی دهولته تیکی تر تاوانی جینۆسایدی نه نجامداوه، ته نها پشت به بانگه شه ی دهولته تی نه یار به ستريت، کاریکی سه خته. له م که یسه دا دادگای تایبته به تاوانی نیۆدهولته تی بۆ یوگوسلاقیا و دادگای دادی نیۆدهولته تی پیکرا یه کتری ته واو ده که ن. دادگای تایبته به تاوانی نیۆدهولته تی بۆ یوگوسلاقیا ده سه لاتی دادوه ری ته نها به سه رکه سی سرووشتییدا هه یه و ناتوانیت برپاره پیشیلکاری و به پرسیاریه تیه کانی دهولته بدات و به پیچه و انه شه وه دادگای دادی نیۆدهولته تی ده سه لاتی دادوه ری به سه رکه سی سرووشتییدا نییه و ته نها ده توانیت به پرسیاریه تیه کانی دهولته و پیشیلکاری پا به ندیتیه کانی دهولته دیاری بکات." ^{۱۵۸}

له کاتی ده رکردنی برپاری دادبینه کانی دادگای دادی نیۆدهولته تییدا، هه ر دادوه ریکی نه و دادگایه مافی خۆیه تی به جیا له برپاری دادگاکه، بۆچوونی جیای خۆی به شیوه ی (Separate Opinion) بنووسیته وه و ده ری بریت.

جەنگى ناوخۆى يوگوسلاڤيا له سەرەتاي نەوودەکانى سەدەى رابردوودا زياتر له دە سالى خاياند، لەم سۆنگەو نزيكەى سەدوپەنھا هەزار هاوولائى بوونە قوربانى، لەو جەنگەدا لايەنە بەشەرھاتووەکان تاوانى جەنگ و دژەمرۆڤايەتى و جينۆسايديان ئەنجامدا. جەنگى ناوخۆى يوگوسلاڤيا يەكئىكە لە جەنگە ئالۆزەکان و لە جەنگى سىياسى چەكدارىيەو گۆرا بۆ پيكدادانى نەتەوہى و نەژادى و ئايينى. ھيژە سړپيەکانى بۆسنا، بە سەرکردايەتى راتكو ملاديچ، لە پړوسەيەكى كورتمەودادا، لە ھەريەمى سړبړينكاى ولاتى بۆسنا، نزيكەى ھەشتەزار نيړينەى موسلمانى بۆسنايان كوشت. دەولەتى بۆسنا لە بەر رۆشناي پەيماننامەى بەرليگرتن و سزاخستنه سەر تاوانى جينۆسۆسايدادا، لە ۲۰ مارسى ۱۹۹۳، لە دادگاى دادى نيۆدەولەتى، داوا لە دژى كۆمارى فيدرايى يوگوسلاڤيا تۆمار دەكات.

داواكەى بۆسنا لە رڤى پړوڤيسۆر فرانسيس بويل لە دووتىوى شەستوچار لاپەرەدا دەنووسرڤت و بۆسنا لە دادگا تۆمارى دەكات. ئەم داوايە يەكەم داواى پەيوەنديدارە بە خودى تاوانى جينۆسايدەووە كە ئاراستەى دادگاى دادى نيۆدەولەتى بكرڤت، داواكە لە چەند بەشيك پيک ھاتووە. سەرەتا پيئاسەى پەيماننامەى بەرليگرتن و سزاخستنه سەر تاوانى جينۆسايد دەكات و لە پاليدا رپوونى دەكاتەووە چۆناھى تايبەتمەندي ئەو تاوانانەى بەرانبەر ھاوولائىيە بۆسنيەکان ئەنجام دراون دەچيئە

چوارچپوهی تاوانی جینۆساید هوه، پاشان دیتته سهه باسی میژووی بۆسنا و پاشان نه خشه ی جهنگ و پیکدادانه نه ته وهی و نه ژادی و ئاینیه کان روون ده کاته وه. بۆ نه وهی کوشتار و تاوانیک به جینۆساید بنا سیریت، پیوسته سهه جهه م تاییه تمه ندیهه کان تاوانی جینۆساید له خو بگریت. بۆسنا له داواکه یدا زۆر زانستیانه مامه له ی کردووه و ههه پینچ کرده که ی ریکاره کان نه جامدانی تاوانی جینۆساید و ویستی نه جامدانی تاوانی جینۆساید به مه بهستی له ناوبردی تیکرایان به شیک له گروویکی خاوه نیارنیه ندیه و تاییه تمه ندیه قوربانیه کان وه که یه کیک له گروویکانی خاوه نیارنیه ندیه روون کردووه ته وه و به دریزی نمونه ی لئ هیناونه ته وه و به لگه ی پیوستی بۆ سهه لماندن هاوپیچ کردووه. بۆسنا له داواکه یدا پشتی به راپۆرتیه کان ریکخراوی نه ته وه یه کگرتووه کان و ریکخراوه نیۆدهولته تی و نیشتمانییه کان و چاوپیکه وتن له گه ل قوربانیه کان و راپۆرتیه رۆژنامه وانیه کان به ستووه.

به شی دووه می داواکه بۆ ئارگومینتی ریکاره یاسایه کان و ده سه لاتی دادوهری دادگای دادی نیۆدهولته تی له سهه که یسه که ته رخان کراوه. کۆماری فیدرالی یوگوسلافیا له سالی ۱۹۵۰ هوه به بئ هیچ خوبواردنیک واژوی په یماننامه ی به رلیگرتن و سزاخسته سهه تاوانی جینۆسایدی کردووه، پاش جیابوونه وهی بۆسنا و به پیی په یماننامه ی قیه نه ای سالی ۱۹۶۹ ی تاییه ت به یاسای په یماننامه نیۆدهولته تیه کان، ده ولته تی بۆسنای

جیابوووه له یوگووسلاقییا، سه رجه م ئه و پابه ندیتیهانه ی وا دهوله تی دایک، به پئی ئه و په یماننامه و پکته وتنمانه ی دایک واژوی کردوو، هه لده گریت. بۆسنا له سالی ۱۹۹۲ وهک دهوله تیکی نوی دیسانه وه له رپی سکرتری گشی نه ته وه یکه گرتوو ه کانه وه، نیازپاکی خوی له رپی نامه یه که وه، له مه ر ئه ندامی تی له په یماننامه که ده رده بریت. بۆسنا له رپی بوون به ئه ندامی نه ته وه یه که گرتوو ه کانه وه، مافی دهوله تبوون وهرده گریت و له رپی په یماننامه که شه وه، وهک ئه ندامی کی په یماننامه که، توانای جوولاندنی داوای له به رده م دادگای دادی نیودهوله تی، بۆ مسۆگه ر ده بییت.

به شی سییه می داواکه ته رخا ن کراوه بۆ پاسادانی داواکه ی بۆسنا و پیشیلکاریه کانی دهوله تی به رانه ر و ئه و پابه ندیتیهانه ی وا په یماننامه که بۆی درووست ده کات و ده لییت:

"یوگووسلاقییا وهک دهوله تیکی ئه ندامی په یماننامه که پیشیلی پابه ندیتیه کانی کردوو له رپگه ی؛ پلاندانان، ئاماده سازیکردن، پیلانگی ریکردن، وروژاندن، یارمه تی و هاوکاری و ئه نجامدانی تاوانی جینۆساید دژی خه لک و دهوله تی بۆسنا، هه روه ها یوگووسلاقییا به رپرسیاره، چونکه نه یویستوو رپگری له روودانی تاوانی جینۆساید بکات و تۆمه تباره کانی تاوانی جینۆسایدی سزا نه داوه." ^{۱۵۹}

پاشان داواکه جهخت له کرده کانی رپکارى جیبه جیکردنى تاوانى جینۆساید و ئاکاره کانی به پرسىاریتی ده کاته وه، داوا ده کات دادگای دادى نیۆدهولته تى برپارى خیرا و رژد بو راکرتنى تاوانه که و دیاریکردنى لایه نى نه نجامدهرى تاوانه که ده ر بکات و رى بدریت دهولته تى بوسنا چه ک و هوکاره کانی به رگرپى رهوا به دهست بخات. داواکه کوومه لى نیۆدهولته تى نه رکدار ده کات تا به دهنگ نه م داوايه وه بچن و تاوانى جینۆساید را بگرن و سزای نه نجامدهرانی بدن. داوا له نه نجوومه نى ئاسایش ده کات به پى به ندى حهوتى بنه رهنامه ی نه ته وه یه کگرتووه کان رپکارى پىویست و کرده یى بو به رلیگرتنى تاوانه که بگرتته به ر.

دادگای دادى نیۆدهولته تى له مانگى چوارى هه مان سالدئا و دواى بیست رۆژ له تو مارکردنى داواکه، به پى بنه ماى "رپکاره خیراکان"¹ برپارىکی ده رکرد و داواى له یوگووسلاقیا کرد دهست له هه لمه تى راگواستن و به ئامانجگرتنى هاووللا تیه ناسرپیه کانی یوگووسلاقیا هه ل بگرت و کاریک نه کات ره وشه که بو خراپتر داکشى، له درپژه دا ده لیت:

¹ برپارى رپکاره خیراکان (Provisional Measures): یه کیکه له بنه ماکانى دادگای دادى نیۆدهولته تى، نه گه ر پىویست بکات له هه ر که یسیکدا، به شیوه یه کى خیرا، کوومه لیک برپار ده رده که ن و یه کیک یان هه ردوو لایه نى داواکه ناچار ده که ن پابه ندى نه و رپکارانه بن تا نه و کاته ی دواى برپارى داواکه له سه ر ناکوکییه کانیا ن یه کلا ده بیته وه و ده رده چیت. نه مه ش بو نه وه ی تاوانه که یان پيشیلاکاربیه که زیاتر زیان نه خاته وه.

" ۱. پیۆیسته یوگوسلاقیئا زۆر به په له کۆتایی به تاوانی جینۆساید و هه لمه ته کانی دژی خه لک و دهولته تی بۆسنا بهینیت، له وانه؛ کوشتن، کوشتنی به کۆمه ل، نه شکه نجه دان، لاقه کردن، پاکتاوی ره چه له کی، خاپوور کردن و گه مارۆدانی گوند و شاره کان، برسیکردن و بۆردومان و به ندرکردنی هاوولاتیانی مه ده نیی، ههروه ها رینگری له هاوکارییه مرۆیه کانی کۆمه لگه ی نیۆدهولته تی بۆلیقه و ماوان، ۲. پیۆیسته دهولته تی یوگوسلاقیئا کۆتایی به و هاوکارییه ماددی و مه عنه ویانه ی وا به شیوه ی راسته و خو و ناراسته و خو پیشکه شی گروویه چه کداره میلیشیاکانی دژی خه لک و دهولته تی بۆسنا ی ده کات، بهینیت، ۳. پیۆیسته یوگوسلاقیئا رینگری له دهستیوه ردان و تیوه گلانی ده زگا و دامه زراوه مه ده نیی و سیاسی و سه ربازییه کانی دژی خه لک و دهولته تی بۆسنا بکات. ۴. له م بارودۆخه دا دهولته تی بۆسنا مافی خویه تی هاوکاری سه ربازی و ماددی له کۆمه لگه ی نیۆدهولته تی و هه ربگریت و بۆ به رگری رهوای خو ی به کاری بهینیت، ۵. دهولته تی بۆسنا مافی رهوای خویه تی، له پیئا و مه شقکردن و پرچه ککردنی هیزه سه ربازییه کانی، بانگه یشتی دهولته تانی تر بکات، ۶. دهولته ته نه دمه کانی نه ته وه یه کگرتوو ه کان مافی خو یانه به دهنگ داوا کارییه کانی دهولته تی بۆسنا وه بچن و هاوکاری سه ربازی و ماددییان پیشکه ش بکه ن و به رگری لی بکه ن." ۱۷۰

دادگای دادی نیۆدهوله تی له برپاری رپکاره خپراکاندا دادوهری ناکات و لایه نی پیشیلکار و خاوه نماغ دیاری ناکات، به لکوو کۆمه لیک برپار دهرده کات بو ئه وهی رهوشه که به رهو خراپتر نه روات، بویه ده بینین له م برپارهیدا به هیچ چه شئی ئاماژه به وه ناکات چی لایه نیک تاوانی جینۆسایدی نه انجامداوه و چی لایه نیک تاوانه که ی به رانبهر نه انجام دراوه. دادگای دادی نیۆدهوله تی پاش برپاری رپکاره خپراکان جاریکی تر هه ردوو لایه نی نه یار و ناکۆک بانگه یشت ده کاته وه و گوئی له ئارگومینت و راکانیان ده گریت. بو سنا له مانگی ته مووزی سالی ۱۹۹۳ جاریکی تر داوایه کی تر پیشکesh ده کات و دادگا که له سه رجه م پیشیلکاریه نوییه کان ئاگادار ده کاته وه، نه مجاره بو سنا داوا له دادگا که ده کات زیاتر باری سه رنجی له سه ر په یماننامه ی به رلیگرتن و سزاخسته سه ر تاوانی جینۆساید بی ت و داوا ده کات له بری به کاره ی نانی چه مکی "به رگری ره وا"، به پیی په یماننامه که چه مکی به رپر سیاری تی "پابه ندی تی به رلیگرتن و سزادان" ی تاوانی جینۆساید به کار به ی نی ت و به پیی رپکاره خپراکان کۆمه لیک برپاری تر دهر بکاته وه، داوا ده کات دادگا که برپار بدات که:

"۱. بو سنا مافی خویه تی هه موو پشتگیریه کی ماددی و سه ربازی له پی ناو به رلیگرتنی تاوانی جینۆسایددا به ده ست بخات، ۲. هه موو ده وله ته نه دنامه کانی په یماننامه ی به رلیگرتن و سزاخسته سه ر تاوانی

جینۆساید ئه رکدار بکرین تا له رینگری و به رلیگرتنی تاوانی جینۆساید
دژی خه لک و دهوله تی بۆسنادا به شدار بن.^{۱۶۱}

یوگووسلاقیا وه ک لایه نی ناکۆک له که یسه که دا داوا له دادگا که
ده کات هه مان برپاری ریکاری خیرا بۆ دهوله تی "به ناو" بۆسنا (له و کاته دا
یوگووسلاقیا دانی به سه ره به خۆی بۆسنادا نه نابوو) دهر بکریت و داویان
لی بکریت تاوانی جینۆساید دژی سه ره کان رابگرن.^{۱۶۲} ههروه ها داوا ی کرد
دادگا برپاری ریکاره خیرا کان هه لبوه شیئیتته وه، چونکه په یوه ست نییه به
په یماننامه ی به رلیگرتن و سزاخستنه سه ر تاوانی جینۆساید ه وه.^{۱۶۳}
جاریکی تر له سه ر داواکاری هه ردوولا، له ئه یلوولی هه مان سا ل، دادگای
دادی نیۆدهوله تی برپاریکی "ریکاری خیرا" ی نوپی دهر کرده وه و ئه مجاره
جگه له دووباره جه ختکردنه وه له برپاره کی پیشووتر، به شیکی بۆ
په یماننامه که ته رخان کرد. پاش سئ سا ل گوینگرتن له هه ردوولا و
کیشمه کیشی بوون و نه بوونی ده سه لاتی دادوه ری دادگا و پرسی تاوانی
جینۆساید به پیی په یماننامه که، له ته مووزی ۱۹۹۶ دادگای دادی
نیۆدهوله تی گه شته ئه و برپایه ی که دادگا که مه ودای ده سه لاتی
دادوه ری له سه ر که یسه که به پیی په یماننامه که هه یه و پرۆسه ی
برپاردان بۆ دادبینی ده ستی پی کرد.

له سا لی ۱۹۹۷ یوگووسلاقیا راپۆرتی خۆی وه ک دژه ئارگومینت
پیشکه شی دادگا که ده کاته وه و ده لیت:

"ئه و تۆمه تانه ی ولاتی بۆسنا خستوو یه تیه پال یوگووسلاقییا، گوایه پیشیلی په یماننامه ی به رلیگرتن و سزاخستنه سه رتاوانی جینۆسایدی کردوو، راست و درووست نین. هیچ یه کییک له کرده کانی نیو په یماننامه ی به رلیگرتن و سزاخستنه سه رتاوانی جینۆساید دژی لایه نی بانگه شه کار، ئه نجام نه دراوان، گه ریه کییک له و کردانه ش ئه نجام درابیت، ئه و به هیچ شیوه یه ک مه به ست لی تاوانی جینۆساید نه بووه. گه رئه و کردانه ئه نجام درابیتن، ئه و دژی لایه نیکی تایبته و گروویکی دیاریکراو ئه نجام نه دراوان.

له به رپوشنای ئه و راستییانه ی سه ری و پیدراوه کانی تر:

۱. یوگووسلاقییا و هیچ ده زگایه کی سه ربه ده و له ت ئه و تاوانانه ی ئه نجام نه داوه، ۲. ئه و تاوانانه له ناو خاکی یوگووسلاقیادا ئه نجام نه دراوان، ۳. هیچ یه کییک له و تاوانانه له ژێر ده سه لاتی ده و له تی یوگووسلاقیادا ئه نجام نه دراوان.^{۱۶۴}

له شوباتی ۲۰۰۷ دادگا که دوا بپاری له مه ر که یسه که ده رکرد. بپاره که دووسه د لاپه ره یه و له دوانزه به ش پیک دیت، گرنگترین خاله کانی ناو دوا بپاری دادگا که ئه وه یه: ئه و کوشتاره ی وا له هه ری می سربیرینکا دژی نیرینه موسلمانانه بۆسنیه کان ئه نجام درابوو، به تاوانی جینۆسایدی ناساند. دادگا نه ی توانی بیسه لمینیت ده و له تی سربیا له رپی

ئۆرگان و دهزگاکانی دهوله ته وه تاوانه که ی ئه نجامداوه، چونکه ئه و میلیشیا سه ربازییه ی به سه رکردایه تی جه نه پال راتکو ملادیچ تاوانه که ی ئه نجام دابوو، هیژیکی به ره چه له ک سرپی نیو خاکی بۆسنا بوون و له دهره وه ی دهزگا فه رمیه کانی دهوله تی سرپیا بوون. هیزه میلیشیا که چالاکیه سه ربازییه کانی له دهره وه ی خاکی سرپیا و له نیو خاکی بۆسنا ئه نجام دهدا و به شیک بوون له هاوولاتی ولاتی بۆسنا، بۆیه دادگا نه ی توانی دهوله تی سرپیا به ئه نجامدهری تاوانی جینۆساید به رپرسیار بکات. دادگای دادی نیودهوله تی نه ی توانی بیسه لمینیت سرپیا له تاوانی جینۆسایدی موسلمانه کانی هه ریمی سریرینکای ناو خاکی بۆسنادا هاریکار و هاوکار و به شداری ئه و هیزه بووه. سه ره رای هه موو ئه وانه دادگا سه لماندی که دهوله تی سرپیا پیشیلی پابه ندیتی به رلیگریتمی تاوانی جینۆسایدی به پیی په یماننامه که کردوو، هه رچه نده ئه و تاوانه له دهره وه ی خاکی سرپیا ئه نجام درابوو. دادگا سه لماندی دهوله تی سرپیا پیشیلی پابه ندیتی سزادانی تاوانبارانی تاوانی جینۆسایدی کردوو، چونکه پاش تاوانه که به شیک له تۆمه تباره کان هه له اتن بۆ ناو خاکه که ی و سرپیا تۆمه تباره کانی ره وانیه ی دادگا ناوخواپی و نیودهوله تیه کان نه کرد و سزای نه دان.^{۱۶۵}

برپاره که ی سالی ۲۰۰۷ی دادگای دادی نیودهوله تی سه ره تا باسی ریکار و میژووی داواکه ده کات و دیسان سه رجه م دوکۆمینت و به لگه کانی

ههردوو لایه نی نه یار و ناکۆک، که تا کاتی ده رچوونی برپاره که پیشکه شی دادگا که یان کردوو، ئاماژه پێ ده کاته وه، به شی دووه می برپاره که ته رخانه بۆ یه کلاکردنه وهی ئه وهی چ ولاتی ک له دوای هه ئوه شان وهی ده وله تی یوگوسلافیای فیدرالی به پرسیاریه تیه کان له مل ده نی، دادگا برپار ده دات پیویسته سربیا وه ک جینشین یوگوسلافیای پیشوو تی کرای به پرسیاریه تیه کان هه ل بگریت. به شی سییه می ته رخانه بۆ گفتوگو و ئارگۆمینی بوون و نه بوونی ده سه لاتی دادوه ری دادگای دادی نیوده وله تی له مه ر که یسه که و به پیی په یماننامه ی به رلیگرتن و سزاخسته سه ر تاوانی جینۆساید، له بهر ئه وهی یوگوسلافیای پیشوو له سالی ۱۹۵۰ وه ئه ندای په یماننامه که یه و سربیاش وه ک هه ریمیکی ناو ده وله تی یوگوسلافیای پیشوو رازی بووه بیته شوینگره وه، که واته دادگا ده سه لاتی دادوه ری به سه ر که یسه که دا هه یه. به شی چواره می برپاره که ش ته رخانه بۆ ئه و په یماننامه یه ی وا بووه ته جیی ناکۆکی ههردوولا، ئه ویش په یماننامه ی به رلیگرتن و سزاخسته سه ر تاوانی جینۆساید، پاش روونکردنه وهی په یماننامه که و ئه و پابه ندیتیانه ی وا په یماننامه که بۆ ده وله ته ئه ندایه کان دروستی ده کات، دادگای دادی نیوده وله تی برپاره که ی له بهر رۆشنایی هه مان په یماننامه دا ده رده کرد. له سه ر مژاری پابه ندیتی ده ولت و به پرسیاریتی سزایی، دادگای دادی نیوده وله تی پیوایه په یماننامه ی به رلیگرتن و سزاخسته سه ر تاوانی

جینۆساید دهولته وهک به پرسیاری سزایی به به پرس نابینئ، به لکوو تهها پابهندی دهکات:

"دادگا چهند مژاریکی ره چاو کردوو، یه که م. به پرس یاریتی سزایی بۆ دهولته له یاسای نیۆدهولته تیدا نه ناسینراوه، ههروهها به هه مان شیوه په یماننامه ی جینۆسایدیش به پرس یاریتی سزایی بۆ دهولته دروست ناکات. دادگا له م که یسه دا ره چاوی پابه ندیتی دهولته تی کردوو، به شیوه یه ک، به پرس یاریتی سزایی تیدا نه بییت، دووهم. په یماننامه ی جینۆساید تهها به پرس یاریتی سزایی بۆ که سی سرووشتی داناوه و بۆ دهولته پابه ندیتی داناوه، دادگای دادی نیۆدهولته تی، وهک ئه وهی له دادگای نۆرمبیرگدا هاتوو، پیوایه تاوانه نیۆدهولته تییه کان له لایه ن که سی سرووشتییه وه ئه نجام ده درین نه ک کیانیکی ئه بستر اکت، دادگای دادی نیۆدهولته تیش به هه مان شیوه پیوایه به پرس یاریتی سزایی بۆ هاوولاتی دهولته تیک هیچ به پرس یاریتییه ک بۆ ولاته که ی چی ناکات، ههروهک ئه وهی له بنه ماکانی به پرس یاریتی دهولته بۆ کرده هه لیه یه نیۆدهولته تییه کان (Articles on the Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts) دا هاتوو، ده لیت: کاتیک تاوانه کانی دژی یاسای نیۆدهولته تی له لایه ن به پرسه پله بالاکانی دهولته تیکه وه ئه نجام ده درین، ئه وا

هه ندى جار به پى پابه ندى تى به رلى گرتى تاوان و پابه ندى تى سزادانى
ئه نجام ده رانى تاوانه كه، پابه ندى تى بو ده وله ت دروست ده كات.¹⁷⁷

به شى چواره مى برپاره كه جارى كى تر به درى ژى له سه ر پوونكر دنه وهى
زى اتارى په يمان نامه ي به رلى گرتن و سزا خستنه سه ر تاوانى جینۆساید
وه ستاوه، شى كرده وهى زى اتر له سه ر گرووپه كانى خاوه نپارى زبه ندى و
وى ستى جینۆساید ده دات (پى شتر ئه مانه پوونكر اوه ته وه). دادگا كه
ده وه وى ت وه لامى ئه و پرسیاره بداته وه كه داخۆ دادگاى دادى نیۆدهوله تى
ئه گه ر پى شتر دادگا ییه كى تايبه تمه ندر برپارى له سه ر تاوانه كه نه دابى ت،
ده توانى ت برپار له سه ر بوون و نه بوونى تاوانى جینۆساید بدات؟ چونكه
له م كه یسه دا، پى ش ئه وهى دادگاى دادى نیۆدهوله تى برپاره كه ی له سالى
2007 ده ربكات، دادگاى تايبه ت به تاوانى نیۆدهوله تى بو یوگووسلاڤیا
چه ندى ن برپارى ده ر كرده بو كه له هه رى مى سر برى نكا تاوانى جینۆساید
پووى داوه و سزای تاوانباره كانى دابوو. دادگا كه پى وانى به بو ئه وهى
بتوانى ت برپار له پابه ندى تى ده وله تى ك بدات، پى وى ست بى ت دادگا یه كى
تر، كه ده سه لاتی ئه وهى هه بى ت دادبى نى له به رپرسیارى تى سزای كه سى
سرووش تى دا بكات، پى شتر برپارى دابى ت.¹⁷⁷ به پى چه وانه وه دادگا پى وایه
ته نانه ت ئه گه ر هى چ یه كى ك له هاوولا تى یانى ولا تى كى ش تاوانى
جینۆسایدى ئه نجام نه دابى ت، ئه وا ده كرى ت ده وله ته كه پابه ندى تیه كانى
به رلى گرتى تاوانى جینۆساید و سزادانى ئه نجام ده رانى پى شى ل كرده بى ت.¹⁷⁸

هیزه سربیه جوداخوازهی له تاوانی جینۆساید داوه. به لام دادگا نهوهی سه لماند که هیزه سربیه کانی نیو بۆسنا به ویستی نه جامدانی تاوانی جینۆساید هوه تاوانه که یان نه جامداوه.^{۱۷۰} له کاتی وردکردنه وه و پروونکردنه وهی زیاتری کرده کانی تاوانی جینۆساید دا، دادگا پیوایه نه و هیزه و کوشتنه هه ره مه کییانه ی وا هیزه سربیه کانی بۆسنا کردوویانه ته سه ر شار و شارۆچکه کان، نه گه رچی نه ندامانی گرووپیکی خاوه نپاریزه ندی تیدا بووه ته قوربانی، به لام ناچیته چوارچیوهی میکانیزی یه که می کرده ی نه جامدانی تاوانی جینۆساید، به لکوو نه وانه تاوانی جه ننگ.^{۱۷۱} سه باره ت کوشتن و له ناو بردنی کامپه کانی په نابه ران، دادگا پیوایه گه رچی نه و کوشتانه خه لکانی ناو گرووپیکی خاوه نپاریزه ندی تیدا یه، به لام ویستی نه جامدانی تاوانی جینۆسایدی تیدا نه بووه.^{۱۷۲} ناکریت به بی گه رانه وه بۆ ویستی جینۆساید و مه به ستی له ناو بردنی به شیک یان تیکرای خودی گرووپه که، کوشتنی چه ند که سیکی سه ر به گرووپیکی خاوه نپاریزه ندی له لایه ن نه وانی تره وه، وه ک تاوانی جینۆساید ته ماشا بکریت. سه رجه م دادبینیه کانی دادگا نیۆدهوله تیه کان بۆ جیاکردنه وهی تاوانی جه ننگ و تاوانی دژه مرؤفایه تی و تاوانی جینۆساید له یه کتر، به وریایه وه له بوون و نه بوونی ویستی سربیه وهی گرووپه کانی خاوه نپاریزه ندی کۆلیونه ته وه. دادگای دادی نیۆدهوله تی گرتن و سته م له موسلمانانی هه ری می سربیرینکا و پاشان

کوشتی پتر له حهوتیه زار نییرینه ی موسلمانان ئه وهه ریمه له لایهن هیزه سرپیه کانی بۆسنای به تاوانی جینۆساید سه لماند و پیوایه ئه وهه هیزه ویستویه تی به شیک یان تیکرای ئه وهه گروویه خاوه نپاریزبه ندیه ی هه ریمه که بسپته وهه. بۆ سه لماندن تاوانه که، دادگای دادی نیودهوله تی فره تر پشتی به به لگه و دادبینیه کانی دادگای تایبه ت به تاوانی نیودهوله تی بۆ یوگوسلافیا به ستوهه.

یه کیکی تر له وهه بابته نه ی جاریکی تر له دادگای دادی نیودهوله تییدا مشتومپی لی کرا، ئه وهه بابته یه که پیی دهوتریت جینۆسایدی فره نه نگیی، بۆسنا له رپی دهیان راپورت و به لگه وهه سه لماندی که هیزه سرپیه کان په رتوو کخانه و په ره ستگا و شوینه وار و توراس و پیشینه فره نه نگیه کانی موسلمانان بوسنییه کانی خاپوور کردوهه، به لام دادگا پیوایه به ته ها ویرانکردنی سه رمایه ی فره نه نگیی ناچیتته چوارچیه ی تاوانی جینۆساید وهه، دادگا ده لیت:

"له به رپوشنای به لگه کاند، دادگا ئاگاداره که به نه نه ست ویرانکارییه کی گه وره ی پیشینه ی فره نه نگیی و میژووی و ئایینی دژی گروویکی خاوه نپاریزبه ندی کراوه، ههروهک ئه وهه لایه نی قوربانی باسی کردوهه، ئه وهه تیکدان و ویرانکارییه به شیکه له رپشه کیشکردنی ره چه له کی وهه ولیکه بۆ سرپنه وهه سه رپاکی موسلمانان بۆسنییه کانی هه ریمی سربیرینکا و دادگاش هاوپرایه، ره نگه ئه وهه خاپوورکارییه بچیتته

چوارچپوهی تاوانی ترهوه، لی ههروهک نهوهی له کاتی نووسینهوهی پرۆژه پشنوو سه کانی په یماننامه که دا هاتوو، تیکدانی فه رهه نگی به شیک نییه له کردهی ریکاره کانی نه جامدانی تاوانی جینۆساید. وهک له دادگای تایبته به تاوانی نیودهولته تی بۆ یوگوسلافیادا هاتوو، دادگای تاوانی نیودهولته تیش خاپوورکردنی سه رمایه ی فه رهه نگی گرووپیکی خاوه نپاریزبه ندی به جینۆساید نانسیت، به لام گه ره نه و خاپوورکاریه هاوشانی سرپنه وهی بایۆلۆژی و فیزیکی گرووپیکی خاوه نپاریزبه ندی بیت، نه و ویر انکاریه فه رهه نگیانه ده کریت وهک به لگه یه ک بۆ سه لماندنی ویستی تاوانی جینۆساید وه ربگیریت.^{۱۷۳}

به شی حه وته م و هه شته م و نۆیه م و ده یه می برپاره که ته رخانه بۆ ئاکاره کانی به رپرسیاریتی و پابه ندی تیه کانی ده ولته، سه ره تا دادگا سی بابه ته ده خاته بهر باس و پاشان برپاری لی ده دا؛ یه که م. رۆلی سرپیا له جینۆسایدی هه ری می سریرینکا چی بووه و یاسای نیودهولته تی نه ریتی چون له به شداربوونی ئورگان و پله دارانی ده ولته راده می نی، دووه م. گه لو سرپیا هیچ کرده یه ک له ریکاره کانی نه جامدانی تاوانی جینۆسایدی له هه ری می سریرینکا نه جامداوه؟ یان به شیوه یه ک له شیوازه کانی ئاکاره کانی به رپرسیاریتی به شداربی نه و تاوانه ی کردوو؟ سییه م. دادگا چون برپار له پابه ندی تیه کانی ده ولته بۆ به رلیگرتنی تاوانی جینۆساید و سزادانی تاوانبارانی جینۆساید بدات؟ نه و سی بابه ته ته په لکیش و ئاویته

و ته و اوکهری یه کترین، گهر وه لآمی دوو پرسیارى یه که م نه رینى بوو، نه واه مسوگهر وه لآمی سییه م نه وه یه که سرپیا پابه نديتیه کانی دهوله تی به پى پیه یماننامه که پیشیل نه کردوو، گهر وه لآمی دوو پرسیاره که نه رینى بوو، واته به پى یاسای نیودهوله تی نه ریتی سرپیا رۆلى هه بوویت له تاوانه که و یه کیک کرده کانی میکانیزمی نه نجامدانى تاوانى جینۆسایدی نه نجام دایت، نه واه وه لآمی پرسیارى سییه م پووچه ل و هه لۆل ده بیت، یانى چی دهوله ت خوئى تاوان نه نجام بدات و پیت وایت پیویست بووه بهر له تاوانه که ش بگریت!^{۱۷۴} دادگای دادى نیودهوله تی وه لآمی ئاریشه ی یه که م و دووه م ده داته وه و ده لیت:

"دادگا هیچ به لگه یه کی بره اپیکراوی ده ست نه که وتوووه که ئورگانیک له ئورگانه کانی دهوله ت (سرپیا)، یان نه وانه ی تاوانه که یان نه نجامداوه، به شیوه یه کی فه رمی، سه ربه ولاتی سرپیا بن. هیچ گومانیک له وه دا نییه که سرپیا هاوکاری هیزه سرپیه کانی بۆسنای کردوو، هاوکارییه کان به شیوه ی ماددی و پیدانی مووچه ی چه کداره کان بووه. به لآم نه مه به و اتای نه وه نایه ت نه وه هیزه یه کیک بیت له ئورگانه کانی دهوله تی سرپیا، چونکه نه وه هیزه له ژیر فه رمانره وای سه رۆکی سرپیا نه بووه و له لایه ن سه رۆکی هه ریمى سربسکاوه ئاراسته کراون."^{۱۷۵}

دادگا کاتیگ ده توانیت تۆمه تی ئه نجامدانی تاوانی جینۆساید بداته پال دهوله تیک، ئه گهر بی توو یه کیگ له ئۆرگانه فه پرمیه کان، یان پله دار و فه رمانه واکانی دهوله ته که، ئاراسته کهر و ئه نجامداری سه ره کی تاوانه که بن، یان به ته واوی جله وی ئه و ناوچه و هه ری مه ی به ده سه ته وه بی ت وا تاوانه که ی لی روو داوه. برپاره که ی دادگا سه لماندی ئه و تاوانه ی له هه ری مه ی سر برینکا رووی داوه، نه سرپیا ئه نجامداری تی و نه ئه ویش روو داوه کانی ئاراسته کردووه. هه روو هه سا سرپیا له ری هیچ یه ک له ئاکاره کانی به پر سیاری تیه وه به ش داری تاوانه که ی نه کردووه.^{۱۷۶} واته دادگا سه لماندی سرپیا پیشی پابه ندی تی ئه نجامدانی تاوانی جینۆساید نه کردووه.^{۱۷۷} ئه وه ی ماوه ته وه هه لسه نگاندنه بو دوو پابه ندی تیه که ی تر، ئه وانیش پابه ندی تی به رلی گرتنی تاوانی جینۆساید و پابه ندی تی سزادانی ئه نجامداری تاوانه که یه، ئه مه ش وه لامی مزاری سییه مه بو ئه و سی پر سیاره ی سه ری.

سه ره تا دادگا چه ند ورد بوونه وه یه ک له مه ر بابه تی پابه ندی تی به لی گرتنی تاوانی جینۆساید ده خاته روو، پاشان هه لسه نگاندن بو جینۆسایدی مو سلمانه کانی هه ری مه ی سر برینکا له ولاتی بو سنا ده کات و رایه له ی په یوه ندی به سرپیا وه ده خاته روو، دادگا ده لی ت:

"سرپیا له کاتی ئه نجامدانی تاوانه که دا کاری گه ری به سه ره ئه وه یزه به ره چه له ک سرپیه ی ناو خای دهوله تی بو سنادا هه بووه وا

تاوانه که ی نه نجامداوه و هاوبه شی سیاسی و ئابووری له نیوان ههردوولادا هه بووه. به لام دادگا به لگه ی پیوستی له بهردهست نییه تا بیسه لمینیت گوایه سرپیا ئاگای له تاوانی جینۆسایدی هه ریمی سریرینکا بووه، یان سرپیا داوی پیلانگیژی بوئه نجامدانی تاوانه که چنی بیئت.^{۱۷۸}

هه رچه نده سرپیا وهک ئه نجامدهری تاوانی جینۆساید یان وهک هاریکار و پیلانگیژر بوئه نجامدانی تاوانه که نه ناسینرا، به لام به هوی ئه و په یوه ندی و نزیکایه تیه پامیاری و ره چه له کی و ئابووریه ی نیوان سرپیا و جووداخوازه سرپیه کانی ناو دهوله تی بوئناوه، دادگای دادی نیوده و له تی سرپیا ی تاوانبار کرد که پیشیلی پابه ندیتی به رلیگریتی تاوانی جینۆسایدی کردوه. دادگا پییوایه رهوتی پرووداوه کان و ئاماژه ی پیکدادانه نه ژادییه کانی هه ریمه که، ههروه ها ده بوو سرپیا ئاگای له و گوتاره رقاویانه با وا دژی مووسلمانه کان ئه نجام ده دران، بهری له و تاوانانه و تاوانی جینۆساید بگریته. واته به ئاماژه کاند دياربووه که تاوانی جینۆساید له وئ چنی ده بیئت و سرپیا ده سه لاتی هه بووه بیوه ستین، وهلی هیچی نه کرد. دادگا پییوایه مه رج نییه بو به رلیگریتی تاوانی جینۆساید، دهوله ته که ده سه لاتی ره های به سه ر شوینه که دا بشکیت، به لکوو هه ر هینده ی به شیوه یه ک له شیوه کان توانای راگریتی تاوانه که ی هه بیئت و رای نه گریت، ئه وا پیشیلی ئه و پابه ندیتییه ی کردوه.^{۱۷۹} به م ئارگوومینته،

دادگای دادی نیۆدهولته تی ولاتی سرپییای تاوانبارکرد که پیشیلی پابه ندییتی بهرلیگری تاوانی جینۆسایدی کردوه.

سه بارهت به پابه ندییتی سزادانی تاوانبارانی تاوانی جینۆساید، سه رهتا دادگای دادی نیۆدهولته تی چهند ووردبوونه وهیه که به ریاس ده دات، پاشان ده چیته سه ر که یسی جینۆسایدی موسلمانه کانی هه ریمی سرپیرینکای ناو ولاتی بۆسنا و رایه له و په یوه ندییه کانی به سرپیاوه ده خاته روو. له بهر ئه وهی ئه وه ریمه به شیک نییه له خاکی سرپیا و تاوانباره کان تاوانه که یان له ده ره وهی خاکی سرپیا ئه نجامداوه، ئه مه ش واته سرپیا مه ودای شوینی ده سه لاتی دادوهیری نییه به سه ر ئه و تۆمه تبارانه ی وا له نیو خاکی هه ریمی سرپیرینکای بۆسنادا ماونه ته وه و سرپیا ناتوانیت تۆمه تباره کانی ولاتیکی تر دادگایی بکات، به لام به پیی په یماننامه ی جینۆساید و بنه ره تنامه ی دادگای تایبهت به تاوانی نیۆدهولته تی بۆ یوگووسلاقییا، سرپیا ئه رکداره تۆمه تباره هه له اتوووه کان ئه وانیه ی بۆ نیو خاکه که ی هه له اتوون دادگایی بکات، یان راده ستی دادگایه کی نیۆدهولته تی یان نیوخوی ده ولته تیکی تری بکات بۆ دادگاییان.^{۱۸۰} به لام سرپیا به و ئه رکه هه لئه ساوه، بۆیه دادگا برپار ده دات که سرپیا پیشیلی پابه ندییتی سزادانی ئه نجامده رانی تاوانی جینۆسایدی کردوه.^{۱۸۱}

به شی یانزهیه می برپاره که تهرخانه به قهره بووکردنه وهی زیانی که وتوو و قوربانیانی تاوانه که، بۆسنا له داواکهی خۆیدا داوا ی له دادگای دادی نیۆدهوله تی کردبوو سرپیا ناچار بکات قهره بووی قوربانیانی تاوانه که بکاته وه. سرپیا به پیی پیشیلکردنی ههرسی پابه ندیتهیه که داوا ی قهره بووکردنه وهی کردبوو. بۆسنا بانگه شهی نه وهی کردبوو که سرپیا تاوانه که ی نه جامداوه و به شیوهیه ک له شیوازه کانی ئاکاری به پرسیارتی له نه جامدانی تاوانی جینۆساید به پرسه، ههروه ها ههردوو پابه ندیتهیه که ی تریشی پیشیلکردوه، که پابه ندیتهیه به رلیگرتنی تاوانه که و سزادانی نه جامدهره کانی، به لام دادگا توانی ته نه ا پیشیلکردنی نه م دوو پابه ندیتهیه ی داوا ی سه لمینیت و ناتوانی بیس لمینیت که سرپیا تاوانه که ی نه جامداوه، به مهش بابه تی قهره بووکردنه وه ئالۆز و پرکیشمه کیش ده بیت، چونکه له بنه رته وه سرپیا تاوانه که ی نه جام نه داوه. بۆیه دادگا به وردی ناتوانیت چۆن شیوهی قهره بووکردنه وه بخه لمینیت. بۆسنا داوا له دادگا ده کات وه ک به شیک له قهره بووکردنه وهی سرپیا، سه رجه م تۆمه تباره کان، بۆ دادگایی، رادهستی دادگای تایبهت به تاوانی نیۆدهوله تی بۆ یوگوسلافیا بکات، ههروه ها سرپیا گرهنتی به بۆسنا بدات تاوانی جینۆسایدی به رانبه ر نه کاته وه، دادگا برپار ده دات نه وانه به شیک نین له قهره بووکردنه وه، به لکوو له بنه رته وه ده وله ت نه رکداره نه و پابه ندیتهیه نه جیه جی بکات.

به شی کۆتایی برپاره که تهرخانه به رپکاره کانی برپاردان و دهنگدانی دادوهرانی دادگا که له مه پ دادبینییه که، له کۆی پانزه دادوهری دادگا که، ده دادوهر به به ئی و پینج به نه خپر دهنگ دهدهن له سه ر ئه وهی دادگای دادی نیودهوله تی ده سه لاتی دادوهری به سه ر که یسه که دا هه یه و ناکۆکییه که ده چیته چوارچپوهی په یماننامه ی به رلیگرتن و سزاخستنه سه ر تاوانی جینۆساید هوه. سیانزه به به ئی و دوو به نه خپر دهنگ دهدهن له سه ر ئه وهی سرپیا له رپی ئورگان و فه رمانره واکانیه وه تاوانه که ی ئه نجام نه داوه. سیانزه به به ئی و دوو به نه خپر دهنگ دهدهن له سه ر ئه وهی سرپیا له رپی پیلانگیپی و ورووژاندنی ئاشکرا و راسته و خووه بو ئه نجامدانی تاوانی جینۆساید به شداری تاوانه که نه بووه. سیانزه به به ئی و دوو به نه خپر دهنگ دهدهن له سه ر ئه وهی که سرپیا پیشیلی پابه ندیتی به رلیگرتنی تاوانی جینۆساید و پابه ندیتی سزادانی ئه نجامده ره کانی تاوانه که ی کردووه.

جینۆساید و دادگای تاوانی نیوهوله تی

ئه نجوومه نی گشتی نه ته وهیه کگرتوو هکان له سالی ۱۹۹۲ کۆمسیونی یاسای نیودهوله تی سه ر به نه ته وهیه کگرتوو هکانی راسپارد به هاوکاری نوینه ری دهوله تان و ریکخراوه کانی کۆمه لگه ی مه ده نیی، ره شنووسی بنه ره تنامه یه ک بو دامه زرانندی دادگایه کی هه میشه یی تاوانی نیودهوله تی ئاماده بکه ن. کۆمسیونه که سالی ۱۹۹۴ ره شنووسی بنه ره تنامه که ی ئاماده کرد. پاشان ئه نجوومه نی گشتی کۆمیته یه کی تایبه تمه ندی بو چاوپیدا خشانده وه به پرۆژه ره شنووسه که و ئاماده کاری بو به ستنی کۆنفرانسیک، به مه به ستنی دامه زرانندی دادگای تاوانی نیودهوله تی، درووست کرد. له مانگی حوزه ییرانی ۱۹۹۸، به ئاماده بوونی نوینه ری ۱۶۰ ولات و ده یان ریکخراوی نیودهوله تی، له رۆمای پایته ختی ئیتالیا، کۆنفرانسه که ده ستنی پئ کرد و ماوه ی مانگیکی خایاند. به ده نگی ۱۲۰ به ئی و ۷ نه خیر (دهوله تی ئیراق یه کیک بوو له و ۷ ده نگی نه خیره) و ۲۱ دهوله تیش ده نگیان نه دا، بنه ره تنامه ی دامه زرانندی دادگای تاوانی نیودهوله تی په سه ند کرا، بنه ره تنامه که له ۱۲۸ ماده پیک هاتوو، بو

سيانزه بهش دابهش ده بوو، له ته مووزى سالى ۲۰۰۲ هه وه چوووه بوارى كارپيكردنه وه.^{۱۸۲} ئيستا سه دوبيستوسى دهولته ئەندامى ئەم دادگايه ن. دادگاي تاوانى نيۆدهولته تيبه به پيچه وانهى دادگاي دادى نيۆدهولته تيبه، كه دادگاي دادى نيۆدهولته تيبه ئورگانىكى سه ره كى نه ته وه يه كگرتوو ه كانه، دادگاي تاوانى نيۆدهولته تيبه به شيك نيه له پيكره اته ي نه ته وه يه كگرتوو ه كان و به پيى بنه ماي ريككه وتننامه يه كى نوئ و به ره چاوكردنى سه ره ريبى دهولته تان دامه زرا. دادگاي دادى نيۆدهولته تيبه ده سه لاتى دادوه ريبى به سه ره موو ئەندامه كانى نه ته وه يه كگرتوو ه كاندا هه يه، به لام دادگاي تاوانى نيۆدهولته تيبه ته نها به سه ره ئەو دهولته تانه ي وا خوويستانه ده بنه ئەندامى بنه ره تننامه كه ي. دادگاي دادى نيۆدهولته تيبه ده سه لاتى دادوه ريبى ته نها بو دادبينى و چاره سه رى ناكوكي نيوان دهولته ته ناكوكه كان و به پيى ئەو په يماننامه و ريككه وتننامه نه ي له نيوان يه كدا واژويان كردوو، هه يه. به لام ده سه لاته دادوه ريبه كه ي دادگاي تاوانى نيۆدهولته تيبه جياوازه و بو دادگاي و سزادانى تۆمه تبارى كه سيبى تاوانه نيۆدهولته تيبه كانه.

ئىستا دادگاي تاوانى نيۆدهولته تيبه تاكه دادگاي تاوانى هه ميشه ي نيۆدهولته تيبه، ئەم دادگايه كۆمه لىك تايبه تمه ندى و رپساي بو دادگايى تۆمه تباران هه يه، ده سه لاته دادوه ريبه كه ي گرپدرಾಯ چوار جور مه ودايه، ئەوانيش:

یه که م: مه و دای بابه تی ده سه لاتی دادوهری

(Subject Matter Jurisdiction)

پپوسته تۆمه تباره که یان تۆمه تباره کان یه کیك له تاوانه نیودهوله تیه کانیاں ئه نجام داییت، ئه وانیش بریتین له چوار تاوان، تاوانی جینۆساید، تاوانی دژه مرؤفایه تی، تاوانی جهنگ و تاوانی شه ره نگیزی. ¹ واتا ئه م دادگایه له کاتی کدا ده توانییت دادبینیه کانی ده ست پی بکات که ته نه اوته نه ا یه کیك له و تاوانانه ئه نجام دراییت، به لام هه ریه ک له و تاوانانه به پی تایبه تمه ندی و کرده کانی میکانیزمه کانی ئه نجامدانیان له دریژه دا بۆ لقه تاوانی تر ورد ده بنه وه. تاوانی جینۆساید ده چیته چوارچیوهی مه و دای بابه تی ده سه لاتی دادوهری دادگاکه وه و به پی زنجیره ی تاوانه کان له بنه رهنامه که ی دادگاکه دا تاوانی جینۆساید وه ک یه که م تاوان هاتووه و پاشان تاوانه کانی تر. پیناسه و تایبه تمه ندی تاوانی جینۆساید وه ک ئه وه ی له په یماننامه ی به رلیگرتن و سزاخسته سهر تاوانی جینۆساید دا هاتووه له م دادگایه دا ههروه ک خۆی وه رگیراوه و به پی ده ستکارییه کی جه وهه ری دانراوته وه.

¹ تاوانی شه ره نگیزی (Crime of Aggression) به پیچه وانیه سی تاوانه که ی تره وه که هه ر له سه ره تای دامه زانندی دادگاکه وه به شیک بوون له مه و دای بابه تی ده سه لاتی دادوهری دادگاکه، به لام ئه م تاوانه له کۆنفرانسی که میاله له سالی ۲۰۱۰ بۆ سه ر لیستی سی تاوانه که ی تر زیادکرا و له سالی ۲۰۱۸ وه چوووه بواری کارپیکردنه وه.

دووهم: مه و دای کاتی دهسه لاتی دادوهری (Temporal Jurisdiction)

دهبیت تاوانه که له دوی بهرواری چوونه بواری کارپیکردنی بنه پرتنامه ی دادگا که وه نه نجام درابیت، که بهرواری ۱۷ ته مووزی ۲۰۰۲ یه (جگه له تاوانی شه پرهنگیزی که بهرواری ۱۷ ته مووزی سالی ۲۰۱۸ یه). یا خود پاش بهرواری نه ندامیتی دهوله تیکی نوی. نه م دادگایه دهسه لاتی دادوهری به سهر هیچ یه کیک له و تاوانانه دا نییه، که پیش نه و بهروارانه نه نجام درابیت، مه گهر له دۆخیکدا که تاوانه که بهرده وام بیت تا دوی نه و بهرواره، پروونتر، تاوانیک نه نجام دراوه، به لام تا نه و کاته ی بنه پرتنامه که چووته بواری کارپیکردنه وه، یان تا نه و کاته ی دهوله ته که بووه به نه ندامی دادگا که، تاوانه که بهرده وامه.

سییه م: مه و دای شوینی دهسه لاتی دادوهری (Territorial Jurisdiction)

دهبیت تاوانه که یان تاوانه کان له سهر خاکی یه کیک له دهوله ته نه ندامه کانی نه م دادگایه، یان دژی یه کیک له دهوله ته نه ندامه کان، نه نجام درابیتن، له دۆخیکی وادا گرنگ نییه نه و دهوله ته ی تاوانه که ی نه نجامداوه، نه ندامی دادگا که یه یان نا، به لکوو شوینی پروودانی تاوانه که گرنگه. پیویسته له سهر خاکی یه کیک له دهوله ته نه ندامه کان بیت. یان دهره نجامی تاوانه که کاریگه ری له سهر دهوله ته کیک ی نه ندام هه بیت. بو

نموونه رهوشی میانمار-به نگلادیش سالی ۲۰۱۹، له م رهوشه دا میانمار
ئه ندامی دادگا که نییه و ته نه به نگلادیش ئه ندامه. میانمار له نیو خاکی
ولاته که ی خوی تاوانی دژه مرؤفایه تی دژی موسلمانه رووهینگیه کان
ئه نجامدا و له سهره نی ئه مه وه ملیۆنان که س بو نیو خاکی به نگلادیش
دهر په پێنران. به مه ش دهر ئه نجامی تاوانه که له سهر خاکی ولاتیکی ئه ندام
دهر که وت.^{۱۸۳} یان رهوشی ئه فغانستان-ئه مه ریکا سالی ۲۰۲۰، له م
رهوشه دا ئه مه ریکا ئه ندامی دادگا که نییه، به لام ئه فغانستان ئه ندامه.
که یسه که له سهر ئه و تاوانانه یه که ئه مه ریکا له دوا ی پرۆسه ی
داگیرکاری ئه فغانستاندا تاوانی جهنگی له و ولاته دا ئه نجامدا وه.^{۱۸۴} یان
رهوشی فه له ستین-ئیسرائیل، فه له ستین ئه ندامی دادگا که یه و ئیسرائیل
ئه ندام نییه تییدا یه. ئه م رهوشه ئیستا له دادگای تاوانی نیۆدهوله تی له
قوئاغی لیکۆلینه وه دایه.

چوارهم: مه ودا ی که سی ده سه لاتی دادوهری (Personal Jurisdiction)

ده بیئت تاوانه که له لایه ن هاوولاتی ده وله تیکی ئه ندامی دادگا که وه
ئه نجام درا بیئت، له م دۆخه دا گرنگ نییه ئه و ولاته ی تاوانه که ی له سهر
ئه نجام درا وه، ئه ندامی دادگا که یه یان نا، به لکوو ئه گهر ئه و که سه ی
تاوانه که ی ئه نجامدا وه، هاوولاتی یه کییک له ده وله ته ئه ندامه کان بیئت،
ئه و دادگا ده سه لاتی دادوهری به سهریدا هه یه. بو نموونه رهوشی ئیراق-

بەریتانیا لە ساڵی ۲۰۰۶، لەم کەیسەدا ئیراق ئەندامی دادگا کە نییە و تەنھا بەریتانیا ئەندامە.^۱ کەیسە کە سەبارەت بە تاوانی جەنگە و لە پرۆسەی داگیرکاری ئیراقدا سەربازە بەریتانییەکان لە شاری موسڵ ئەنجامیانداوە. پاش نزیکی پانزە ساڵ لە لیکۆلینەو و ساڵی ۲۰۲۰، داواکاری گشتی دادگا کە رەوشە کە لە سۆنگە ی نەبوونی بەلگە ی پێویستەو داخست.^{۱۸۵}

سەرباری ئەو چوار تایبەتمەندییە سەرئ، لە دوو دۆخی تریشدا دادگا کە دەسەلاتی دادوەریی بوو دادگای تۆمەتبارانی تاوانە نیودەولەتیەکان هەیه، ئەوانیش:

یە کەم: دادگای تاوانی نیودەولەتی لە لایەن ئەنجوومەنی ئاسایشەو و بوو لیکۆلینەو و لەو تاوانانە ی و لە ولاتیکی نائەندامی دادگا کە روویانداوە،

لەدوای سەرھەڵدانی داعش و ئەنجامدانی شاتاوانەکانیان لە ئیراق و شام، فشارێکی زۆر بوو سەر دادگای تاوانی نیودەولەتی درووست بوو کە ئاخۆ رۆژی ئەو دادگا کە یە لەو رەوشە ی و داعش خولقاندوویەتی چییە؟ لە بەررواری ۸ ی ئایاری ۲۰۱۵ دا داواکاری گشتی دادگای تاوانی نیودەولەتی لە بلۆکراوەیە کدا ئاماژە بەو دەکات کە ئیراق و سوریا ئەندامی دادگای تاوانی نیودەولەتی نین و دادگا کە ناتوانن سەربەخۆیانە لە رینگە ی مەودای شوینی دەسەلاتی دادوەریی دادگا کەو دەستپێوەردانی یاسایی بکات، بەلام دەلێت دادگا کە دەتوانن لە رینگە ی مەودای کەسێ دەسەلاتی دادوەرییەو ئەو کەسە بیانانە ی و لە ناو داعشدا تاوانیان ئەنجامداوە و لەو دەولەتانەو هاتوون کە ئەندامی دادگا کەن، دادگای بکات. کەچی دەشلیت ئەم دادگایە بوو بەرپرسە گەورەکانە و ئەو بیانانە ی تا ئیستا دەستبەسەرکراون دەسەلاتی گەورەیان لە ناو داعش نەبوو، دەلێت دادگا کە تا ئیستا (ساڵی ۲۰۱۵) سەرپرای ئەو دەزانی ئەو تاوانانە ی دەچیتە چوارچێوە ی مەودای بابەتی دەسەلاتی دادوەرییە کە یەو ئەنجامدراون، وەلێ نەگەشتوووەتە ئەو برۆایە ی کە ئەو بیانانە پلە بالاکانی داعش بن.

رابسپێدرییت. له م دۆخه دا برپاری ئه نجوومه نی ئاسایش قاییلی ره تکردنه وه نییه، هه رچه نده ئه و ولاته ی لیکۆلینه وه کانی لی ده ست پی ده کریت، ئه ندای دادگای تاوانی نیۆدهولته تیش نه بییت. بو نموونه رهوشی لیبیا له ساڵی ۲۰۱۱، لیبیا ئه ندای دادگای تاوانی نیۆدهولته تی نییه، به لام ئه نجومه نی ئاسایش به برپاری ژماره ۱۹۷۰، دادگای تاوانی نیۆدهولته تی راده سپیرییت تا کنه وپشکنین و لیکۆلینه وه له و تاوانانه ی وا ده چنه چوارچیوه ی مه ودا ی بابه تی ده سه لاتی دادوه ری دادگای تاوانی نیۆدهولته تییه وه، بکات. جا ئه و تاوانانه له سه ر خاکی لیبیا روویان دا بییت یان هاوولاتیانی لیبیا له ولاتیکی تر ئه نجامیان دا بییت.^{۱۸۶} رهوشی سوودانی ساڵی ۲۰۰۵، سوودان ئه ندای دادگا که نییه، به لام ئه نجوومه نی ئاسایش به برپاری ژماره ۱۵۹۳ دادگای تاوانی نیۆدهولته تی راده سپیرییت تا لیکۆلینه وه له تاوانه کانی حکومه ته که ی عومه ر به شیر بکات.^{۱۸۷} گرنگترین تایبه تمه ندی "راسپاردنی دادگا که له لایه ن ئه نجوومه نی ئاسایش" هوه ئه وه یه که ئه نجوومه نه که ناتوانی سنووری مه ودا ی کاتی و مه ودا ی بابه تی ده سه لاتی دادوه ری دادگای تاوانی نیۆدهولته تی ببه زینیی، به لام ده توانی سنووره کانی مه ودا ی شوینی و مه ودا ی که سی ده سه لاتی دادوه ری دادگا که ببه زینیی. وردتر؛ ئه نجوومه نی ئاسایش ناتوانی دادگای تاوانی نیۆدهولته تی رابسپیری بو دادگاییکردنی ئه و تاوانانه ی وا له پیش چوونه بواری کارپیکردنی بنه پتنامه که یه وه

(ته مووزی ۲۰۰۲) پروویانداوه، ههروها ناتوانی دادگا که رابسیپری بۆ دادگاییکردنی جوړه تاوانیک که نه چیته ناو یه کییک له و چوار تاوانه وه. به لام دهتوانی دادگا که رابسیپری بۆ دادگاییکردنی ئەو تاوانانه ی وا له سهر خاکی دهولته تیکی نائهندامی دادگا که پروویانداوه یان هاوولاتی یه کییک له دهولته ته نائهندامه کان ئەنجامیانداوه.

دووهم: دهولته تیکی نائهندامی دادگا که خوویستانه داوا له دادگای تاوانی نیودهولته تی بکات تا دهستیوهردانی یاسایی له ولاته که یدا بکات. له م دوخه دا دهولته ته نائهندامه که دهتوانی مه ودا ی شوینی و کاتی دهسه لاتی دادوهری دادگا که دیاری بکات، دادگا که ئەرکداره لیکوئینه وه کانی ته نه له و چوارچیوهیه ی وا بۆ هیلکیش کراوه، دهست پی بکات، واته ئەگه ر تاوانیکی تر له هه مان ولاته پرووی دابیت، به لام نه چیته چوارچیوهی ئەو مه ودا یان ه وه وا دهولته ته که رهزامه ندی پیشوه خته ی له سهر داوه، ئەوا دادگا مافی لیکوئینه وه ی نییه. بۆ نمونه رهوشی ئوکرانیای سالی ۲۰۱۴، ئوکرانیان نهدامی دادگای تاوانی نیودهولته تی نییه، به لام خوویستانه داوا ی له دادگا کرد تا لیکوئینه وه کانی له سهر ئەو تاوانانه ی وا له خویشاندانه کانی مه یداندا پروویانداوه، دهست پی بکات.^{۱۸۸}

جگه له و دوخانه ی سه ره وه، به شیوهیه کی تریش دادگا که دهتوانی دهست به لیکوئینه وه سه ره تاییه کانی له ولاته تیکدا یان له چه ند ولاته تیکدا

بکات، ئەویش له رینگه ی ئەوهی که دهولته تییک یان چه ندهولته تییکی ئەندامی دادگای تاوانی نیۆدهولته تیی داوا له دادگا که بکه ن بۆ ئەوهی دهست به لیکۆلینه وه و دادبینه کانی بکات له ولاته تییدا که ئەویش هه ر ئەندامی دادگا که بیته، بۆ نموونه رهوشی فه نزویلا له سالی ۲۰۱۸. له م رهوشه دا فه نزویلا ئەندامی دادگای تاوانی نیۆدهولته تییه (له سالی ۲۰۰۰ هه وه)، گوايه هه ندی تاوان له وه ولاته دا پرویدا وه و ده چیه ته چوارچیوه ی مه وداکانی ده سه لاتی دادوه ریی دادگا که وه، وه لی داواکاری گشتی لیکۆلینه وه ی ده ست پی نه کردوه وه، بۆیه شه ش دهولته تی ئەندامی دادگا که پیکرا داوایان له دادگا کرد ده ست به لیکۆلینه وه سه ره تاییه کان بکات، پاشان داواکاری گشتی دادگای تاوانی نیۆدهولته تیی ده ستی به لیکۆلینه وه کانی کرد.

دادگای تاوانی نیۆدهولته تیی بنه مای ته واکاری ره چاو ده کات، به پیی ئەم بنه مایه گه ره که دادگا که وه ک دواپه ناگه په نای بۆ به ریت، پیوسته دادگا پیش هه ر لیکۆلینه وه و پشکنینیک ته ماشای ئەوه بکات بزانی ئاخۆ تۆمه تبارانی ئەو تاوانه له ولاته که ی خۆیاندا دادگای ده کرین یان نا. گه ر دهولته ته که دادگایان نه کات یان دادگاییه کی رووکه شان ه یان بکات، ئەو کات دادگا که توانای ده ستیوه رانی یاسای هه یه و ده سه لاته دادوه رییه که ی چالاک ده بیته. دادگای تاوانی نیۆدهولته تیی خۆی پۆلیس و هیزی نییه تا به وه ده ستاویژه تۆمه تباره کان ده ستگیر بکات. راستیه که ی

به پيچه وانه وه تۆمه تباره كانى ئەم دادگاىه فره تر سه روک و پله داره كانى دهوله تن و هيىزى سه ربازيبان له بن دهسته، دادگا له رپى هه مانگي نيودهوله تيبى و خوړاده ستكر دنه وهى خوړويستانه وه، تۆمه تباره كان له هۆله كانى دادگا دا ئاماده ده كات.

دادگاى تاوانى نيودهوله تيبى له سه ره تاي دامه زران دنيبه وه تا نها، هيچ كه سيكى له سه ر ئه نجامدانى تاوانى جينۆسايد سزا نه داوه و ته نانه ت دادگايشى نه كردوو. رهوشى سوودانى لى بترازى، هيچ په راويكى ليكوئينه وهى بو هيچ ولا تيكى تر نه كردوو ته وه. جينۆسايدى دارفور له سوودان تاكه رهوشى دادگا كه يه، به لام هيشتا تۆمه تباره كان راده ستى دادگا نه كراون. سه ره تا داواكارى گشتى دادگاى تاوانى نيودهوله تيبى، به ره چاو كردنى مه وداكانى ده سه لاتي دادوه ريبى، په راوى ليكوئينه وه ئاماده ده كات و پاشان ئاراسته ي دادگاى ليكوئينه وهى دادگا كه ي ده كات. سيستى دادگا كه سى قوناغه و دادوه ران بو هه رسي دادگاى ليكوئينه وه و دادگا و دادگاى پيدا چوونه وه دابه ش بوون. پاشان دادگاى ليكوئينه وه چاو به په راوه كه ي داواكارى گشتيدا ده خشيته وه و رپيدان پيشكه شى داواكارى گشتى ده كات تا ليكوئينه وه سه ره تاييه كان (Preliminary Examination) له رهوشيكدا ده ست پى بكن، ئەم قوناغه بو هه لسه نگاندى زانياريبه كانه. به لام له و دوو دوخه ي وا دهوله ت خو ي داوا له دادگا بكات يان ئەنجوومه نى ئاسايش دادگا رابسيپريت، ئەوا پيوست

به رپپيدانى دادگاى ليكۆلينه وه ناكات و ناچاره دهستبه جي ليكۆلينه وه سه ره تاييه كانى دهست پى بكات. پاش ته واوبوونى ليكۆلينه وه سه ره تاييه كان له رهوشيكدا، ديسانه وه داواكارى گشتى په راوى ليكۆلينه وه بو تومه تباره كان ئاماده دهكات و كه يسيان بو دهكات وه، له م قوناغه دا پيوسته سه رجه م به لگه و پيدراوه ياساييه كان بخاته پروو، دواتر هه لسه نگاندى بو تاييه تمه ندييه كانى نه و تاوانانه و په يوه ندى تاوانه كان به بنه رهنامه ي دادگاى تاوانى نيودهوله تيبه وه بكات، له م قوناغه دا ديسان لارينه بوونى دادگاى ليكۆلينه وه ي گه ره ك، گه ر دادگاى ليكۆلينه وه رنكه پيدانى بو بكات، نه وا فه رمانى دهستگير كردن بو تومه تباره كان ده رده چي ت.¹⁸⁹ رهوشى سوودانى تاييه ت به جينۆسايدى دارفور، ئيستا له م قوناغه دا يه و فه رمانه كه بو گرتنى عومه ر به شير ده ركراوه، به لام هيشتا دهستگير نه كراوه.

ئه نجوومه نى ئاسايش له بهر رۆشنايى راپورتى كۆمسيونى نيودهوله تى بو تيمه لچوونه وه ي رووداوه كانى دارفور، كه كۆمسيونه كه پيشتر و به برپارى ئه نجوومه نى گشتى نه ته وه يه كگرتووه كان، وه ك كۆمسيونى كى گه ران بو راستيه كان (Fact-Finding Mission) دامه زرابوو. ئه نجوومه نى ئاسايش له سالى 2005 و له ژير به ندى چه وتى بنه رهنامه ي نه ته وه يه كگرتووه كان و به برپارى 1593 دادگاى تاوانى نيودهوله تى راسپارد تا دادگاى تومه تبارانى تاوانه كانى سوودان بكات. ئه م برپاره

یه که م برپاری ئه نجوومه نی ئاسایشه بۆ راسپاردنی دادگای تاوانی نیۆدهولته تییه. برپاره که له ۱-ی ته مووزی سالی ۲۰۰۲ له وه دادگای تاوانی نیۆدهولته تییه ئه رکدار ده کات، ئه مه ش هاوکاتی چوونه بواری کارپیکردنی بنه پنه نامه ی دادگای تاوانی نیۆدهولته تییه (ئه نجوومه نی ئاسایش ناتوانی دادگا که رابسیپریت بۆ ئه و تاوانانه ی وا پیش ئه و به رواره روانداوه). هه ر تاوانیکی نیۆدهولته تییه له سوودان رووی دابیت، لی بکوئیته وه و بکه ره کانی راپیچی دادگا بکات و دواتر تاوانباران سزا بدات. به پی ئه وه ی برپاره که له ژیر به ندی حه وتی بنه پنه نامه ی نه ته وه یه کگرتووه کاندایه، واته په یوه ندی به ئاسایش و سه قامگیری نیۆدهولته تییه وه هه یه، که واته خه سلته تی ناچارکردنی تیدایه و پیویسته سه رجه م ده ولته ته ئه ندامه کانی نه ته وه یه کگرتووه کان ره چاوی بکه ن. سه ره رای ئه و خه سلته تی ناچارکردنه، به لام عومه ر حه سه ن به شیر پاش برپاری ده ستگیردنه که ی سه ردانی چه ندین ولاتی کرد. چه ند ولاتیکیان ئه ندامی دادگای تاوانی نیۆدهولته تییه بوون و ده ستگیریان نه کرد.

داواکاری گشتی دادگای تاوانی نیۆدهولته تییه له سالی ۲۰۰۸ یه که م په راوی به لگه یی به مه به ستی لاری نه بوونیان و ده رکردنی فه رمانی ده ستگیرکردنی عومه ر به شیر، ئاراسته ی دادگای لیکوئینه وه کرد. به پی بنه پنه نامه ی دادگا که، پیویسته داواکاری گشتی، به مه به ستی ده رکردنی

فهرمانی دهستگیرکردن بۆ تۆمه تباران، به لگه کان ئاراسته ی دادگای لیکۆلینه وه بکات، بنه رهنامه که ده لیت:

" ۱. له پاش ته و او بوونی لیکۆلینه وه سه ره تاییه کان، پئویسته دادگای لیکۆلینه وه له سه رداوای داواکاری گشتی، فهرمانی دهستگیرکردن بۆ تۆمه تباره کان ده ربکات. نه گه رداو اکه ی داواکاری گشتی له سه ر بنه مای به لگه وزانیاری درووست بیت، پئویسته داو اکه ی داواکاری گشتی نه م مه رجانه ی تیدا بیت:

أ. به لگه ی پئویست هه بیت که که سه که یه کیک له تاوانه کانی سنووری ده سه لاتی دادوهری دادگا که ی نه نجام داییت، یان ب. فهرمانی دهستگیرکردنه که پئویستیه ک بیت له پیناو: ا. بۆ دنیابوون له ئاماده بوونی که سه که له دادگا، ب. بۆ دنیابوون له وه ی نه و که سه به ره ست و ته گه ره بۆ لیکۆلینه وه یان پرۆسه کانی دادبینی درووست ناکات، ب. بۆ دنیابوون له وه ی که سه که به رده وام نه بیت له تاوان.

۲. ده بیت داو اکه نه م پیداو یستیه نه ی تیدا بیت: أ. ناوی تۆمه تباره که یان هه رزانیاریه کی په یوه ندییداری تر، ب. دیاریکردنی نه و تاوانه ی وا که سه که نه نجامی داوه، به پئی چوارچیه ی مه وداکانی ده سه لاتی دادوهری دادگا که، ج. کورته یه ک له وراستیه نه ی وا نه نجامدانی تاوانه که ده سه لمینیت. د. پوخته یه ک له به لگه و

زانیا ریه کان تا ببسه لمیئی ئەو کەسه تاوانه کە ی ئەنجامداوه، ه .
دیاریکردنی ئەو هۆکارانه ی وا داواکاری گشتی پێیوایه پێویسته ئەو
کەسه دەستگیر بکریت.

۳. پێویسته فرمانی دەستگیرکردن ئەمانه ی تیدا بییت: أ. ناوی
کەسه که یان هه زانیا ریه کی تایبه تی تر، ب. ئاماژه به وتاوانانه
درابیت وا ده چنه چوارچێوه ی ده سه لاتی دادوه ریی دادگا که وه، ج.
کووته یه ک له به ئگه وزانیا ریه کان بو سه لماندنی ئەنجامدانی
تاوانه کان." ۱۹۰

داواکه ی داواکاری گشتی زیاتر له سه د په ریه و به پێی ئەو ستاندارد
و مه رجانه ی سه ری پێشکه شی دادگای لیکۆلینه وه ی دادگای تاوانی
نیوده وه له تی کردووه تا لارینه بوون و فرمان بو ده ستگیرکردنی عومه ر
به شیر نیشان بدن. له داواکه دا داواکاری گشتی ده تۆمه تی ئاراسته ی
عومه ر به شیر کردووه، ئەو، سی کرده ی تاوانی جینۆساید و پینچ کرده ی
تاوانی جهنگ و دوو کرده ی تاوانی دژه مرۆفایه تی ئەنجامداوه. لێره دا ته نها
له سه ر ئەو به شه ی ده دویم وا گرێدراوی تاوانی جینۆساید. داواکاری
گشتی به وردی باسی رووداوه که ده کات و به پێی بنه ره تنامه ی دادگا که
سه لماندوویه تی تاوانی جینۆساید رووی داوه و گه ره که عومه ر به شیر
دەستگیر و دادگای بکریت.

سه ره تا داواکاری گشتی به پی بنه مای ته واوکاری پروونکردنه وه ده دات، ده لیت، هیچ دادبینی و لیکۆلینه وه یه ک له دادگا ناو خۆیه کانی سوداندا بۆ دادگایی عومهر به شیر سهر ری نه خراوه، بۆیه دادگای تاوانی نیودهوله تی به پی ده سه لات ته دادوه ریبه که ی تاوانای ده ستیوه ردانی یاسایی هه یه. پاشان ده چیته سهر باسکردنی پاشخان و میژووی پرووداوه که. عومهر به شیر له سالی ۱۹۸۹ ده سه لات ی سیاسی سوودان ده گریته ده ست، کاتی ده سه لات ده گریته ده ست، که مپه ینیک دژی نه یاره کانی ده ست پی ده کات و به شیک له گرووپه کانی خاوه نپاریزه ندی ده چه وسینیته وه، له ناویاندا سی ره چه له ک به ته واوی بهر شالاویکی سیستماتیکی له ناو بردن و سه پاندنی جه وروسته م ده که ون، نه وانیش؛ ره چه له که کانی فوور، مه سالی و زه غاوه. له بهر نه وه ی عومهر به شیر سه روکی سوودان و بهرپرسی هیزه چه کداره کانه و به پی پیلانی نه و شالاوه کان نه نجام دراون، له و سۆنگه وه، داواکاری گشتی به بهرپرسی یه که می تاوانه که ی ده بیئ. ^{۱۹۱}

له سالی ۲۰۰۳ به دواوه ده سه لات ته که ی عومهر به شیر شالاویک بۆ سهر هه ریعی دارفور ده ست پی ده کات که پژه ی ۴۰% ی دانیشتوانی نه و هه ریمه له و سی ره چه له که پیکه هاتبوون. شالاوه که نه و گوندانه ده کاته ئامانج و نه و ره چه له کانه ی لی نیشته جین، به شیوه یه ک ۹۷% ی گونده کانی ره چه له کی فووری و ۸۵% ی گونده کانی ره چه له کی مه سالی

بهەر هپرش و پهلاماره کان ده که ون.^{۱۹۲} سه ره نجام نزیکه ی دووملیۆن و نیو هاوولاتی سهر به و سئ ره چه له که به ئامانج ده گیرین و زۆرینه ی کرده کانی میکانیزی جیبه جیکردنی تاوانی جینۆساید و تاوانی جهنگ و تاوانی دژه مرؤفایه تیان به رانه بهر ده نویترئ، له وانه؛ کوشتن و له ناو بردن، ده ره پراندن له سهر خاک و ئاوی خویان، به دره فتاری سیکیسی، ویرانکردن و خاپوورکردنی مال و مولکیان، رووخاندنی شوینه وار و په ره ستگا و شوینه گشتیه کانیان.

داواکاری گشتی دادگای تاوانی نیودهوله تیه بو سه لماندنی تاوانه که پشتی به کۆمه لیک سه رچاوه ی به لگه یی به ستووه، له وانه، چاوپیکه وتن له گه ل قوربانی و گه واهیده ران، چاوپیکه وتن له گه ل پله دارانی ناو حکومه ته که ی عومه ر به شیر، نه و به لگه و دۆکیومیئتانه ی حکومه تی سوودان پیشکه شی داواکاری گشتی کردوون، راپۆرت و زانیاریه کانی دهسته ی گه ران به دوا ی راستیه کان له سوودان، راپۆرت و برپاره کانی یه کیتی ئه فریقیا، ههروه ها شیوه کانی تری زانیاری رۆژنامه وانیه.^{۱۹۳} داواکاری گشتی له کۆی پینج کرده که ی تاوانی جینۆساید، به سئ کرده یان عومه ر به شیر تۆمه تبار ده کات، که و تاوانی جینۆسایدی ئه نجامداوه، ئه وانیش؛ یه که م. کوشتنی ئه ندامانی گرووپیکی خاوه نپارێزبه ندی، دووه م. زیانگه یاندنی جهسته یی و دهروونی به ئه ندامانی گرووپیکی خاوه نپارێزبه ندی، سییه م. خستنه بهر

جه وروسته می ژانی گرووپیکی خاوه نپارێزبه ندی به مه بهستی
له ناو بردنی تیکرا یان به شیکیان.^{۱۹۴}

داواکاری گشتی بو ئه وهی بیسه لمینیت تاوانی جینۆساید ئه نجام
دراوه، شیته لکاریه ک بو بنه ره تنامه ی دادگای تاوانی نیۆدهوله تی له
هه مبه ر تاوانی جینۆساید ده کات و به پپی ره وش ی سوودان ئارگومیتی بو
ده هیئت ه وه. پایه کانی ئه نجامدانی تاوانی جینۆساید باس ده کات و له
دریژه دا یه ک یه ک به پپی ره وشه که پاسادانیان ده کات، پایه کانی
ئه نجامدانی تاوانی جینۆساید به پپی ئه م داوا یه ی داواکاری گشتی دادگای
تاوانی نیۆدهوله تی بریتین له: یه که م. به ئامانجگرتنی یه کیک له
گرووپه کانی خاوه نپارێزبه ندی، دووهم. لانی که م یه کیک له کرده کانی
میکانیزی ئه نجامدانی تاوانی جینۆساید ئه نجام درابیت، سییه م. ویستی
ئه نجامدانی تاوانی جینۆساید له گۆرئ بیت، چواره م. ئه و کرده یه
کاریگه ری له سه ر سرپنه وه ی به شیکی جه وهه ری (Substantial Part)
گرووپه که چی کرد بیت. سه ره تا ده چیته سه ر پیوه ره کانی جیا کردنه وه و
پیناسه ی گرووپه ره چه له کییه کان، بو ئه مه ش پشت به دادبینییه کانی
دادگای تایبه ت به تاوانی نیۆدهوله تی بو پرواندا ده به ستیت و ئاوا
پیناسه ی گرووپه ره چه له کی ده کات:

"گرووپه ره چه له کی ئه وانه ن وا ئه ندامه کانی رایه له یه کی هاوبه شی
زمانه وانی و فرهه نگیان هه یه، به لام گرنگ نییه ئه و رایه لانه

سه رپاک له ئارا بن، به لکوو ده کریت گرووپیک خوی پی گرووپیکی ره چه له کی جیاواز تربیت یان هیرشبه روئه نجامدهری تاوانه که نه و کومه له خه لکه ی پی گرووپیکی ره چه له کی جیاواز بیت. " ۱۹۵

بو برپاردان له وهی نه و گرووپه یه کی که له گرووپه کانی خاوه نپارێزه ندیی، دادگای تاوانی نیۆدهوله تی هه مان پێودانگی هه ردوو دادگای تایبته به تاوانی نیۆدهوله تی بو یوگووسلافیا و رواندای ره چاو کردوو و له زور شویندا په راویزی بو هیناوه ته وه و پشتی به دادبینییه کانی نه و دوو دادگایه به ستوو ه. گرنگترین تایبته تمه ندیی نه م دادبینییه نه وه یه، دادگای تاوانی نیۆدهوله تیش بو برپاردان له گرووپه کانی خاوه نپارێزه ندیی پێیوایه پێویسته ره چاوی پێدراوه فه رهه نگی و ناوچه ییه کان بکریت و به پێی بارودۆخه که هه لسه نگاندن بو که یسه کان بکریت.

دارفور له ۱۲۰ هۆز و تیره پیک هاتوون، هه موو نه و هۆزانه له گه ل سهرپاکی خه لکی سووداندا هه مان ئایین په یره ده که ن، که ئایینی ئیسلامه، هه مان له شولار و پروخساریان هه یه و به هه مان زمان ده دوین، که زمانی عه ره بییه. هه رسئ گرووپی فۆر، مه سالیت و زه غاوه له هه ری می دارفۆری سوودان نیشته جین، به لام نه و سئ گرووپه، جگه له زمانی عه ره بیی، به دیالیکتی خوشیان ده دوین، هه روه ها شوینی نیشته جیبوونیان دیاره و هه ر گرووپه ی له شوینیکی دیاریکراوی دارفوردا نیشته جین. نه و ناوچانه ی لی ده ژین به خاک (دار)ی خویانی

دهزانن. ئەو ناوچانە ی خەلکی مەسالیقی لی دەژیت، پئی دەلین دارمەسالیق. ئەو ناوچانە ی خەلکی زەغاوە ی لی دەژیت پئی دەوتریت دارزەغاوە، بەلام هەردوو ناوچە کە دەکەونە ناو دارفۆرەو. بە کۆی گشتی زۆرینە ی خەلکی دارفۆر لە هۆزی فۆرن. ئەو سئ هۆزە خۆیان بە جیاواز دەبینن و ئەو لایەنەشی هێرشێ کردوونەتە سەر، بە جیاوازیان دەبینن، ئەو جیاوازیانەش هۆکاری هێرش و پەلامارەکانە و عومەر بە شیر ویستووێتە بەشیک یان تیکرایان خاشەبر بکات. لەم پوانگە ی سەرەو، دادگای تاوانی نیودهولته تی، ئەو سئ هۆزە ی وەک گرووی پەچەلەکی ناساندوو و بە پئی بنەرەتنامە ی دادگای تاوانی نیودهولته تیش، گرووی پەچەلەکی هەر وەک پەیماننامە ی بەرلیگرتن و سزاخستە سەر تاوانی جینۆساید، یەکیکە لە گرووپەکانی خاوەنپاریزبەندی.^{۱۹۶}

داواکاری گشتی دادگای تاوانی نیودهولته تی بە سئ تۆمەت، کە بریتین لە سئ کردە ی میکانیزمی ئەنجامدانی تاوانی جینۆساید، عومەر بە شیر تۆمەتبار دەکات، سئ کردە کە بریتین لە؛ یەکەم. کوشتنی ئەندامانی گرووی پئی خاوەنپاریزبەندی، دووهم. زیانگە یاندنی جەستە یی و دەروونی بە ئەندامانی گرووی پئی خاوەنپاریزبەندی، سییەم. خستە بەر جەوروستە می ژیانی گرووی پئی خاوەنپاریزبەندی بە مەبەستی لەناوبردنی تیکرایان بەشیکیان. سەبارەت بە کردە ی یەکەم، ئەو هێرشانە بو سەر ئەو گوند و ناوچانە بوو وا زۆرینە یان هاوولاتی سەر بەو سئ گرووپە

بوون، ئەو گوندانەى وا خەلکە کەى سەر بەو سێ هۆزە نەبوون، تەنانەن چەند کیلۆمەترێک لە گوندەکانى ئەو هۆزانەو دەور بوون، بەلام سەلامەت بوون. هیزەکانى عومەر بەشیر پتر لە دەیان هەزار هاوولاتی ئەو سێ رەچەلە کەیان کوشت و نزیکەى سێ هەزار گوندیان تەفروتوونا کرد.^{١٩٧} داواکاری گشتى زۆر بە وردى ئەو شوین و ناوچانەى وا بەر پەلامارەکان کەوتوون، هەرۆهە ژمارەى قوربانى کە، بەپێى کات و گوند، تۆمار کردووه.^{١٩٨}

تایبەت بە کردەى دووهم، داواکاری گشتى دادگای تاوانى نیودهوله تى، چەندىن جوړى زىانى جەستەى و دەروونى دژى ئەو سێ رەچەلە کە ریز کردووه، لەوانە؛ بەزۆر راگواستن، لاقە کرن، بەدرەفتارى سیکسى، ئەشکەنجە، مامەلەى نامرۆقانه و دلرەقانه، بەو مەرجهى کاتى نەبن و کاریگەریه کى هەمیشەى لەسەر قوربانى جى بهیلن. داواکاری گشتى لە داواکەیدا بە درێژى هەلۆستەى لە سەر هەریه ک لەو تاوانانە کردووه، بۆ نموونه؛ بەدرەفتارى سیکسى سیستماتیکیانە وهک چەکیک دژى نۆرم و فەرهنهنگى گروپى قوربانى، وهک دەستاویژى نازارچەشتن و جەپشتنى مۆرکى ئابرووبەرانه، لە پیناویانگەیاندى جەستەى و دەروونى گروپى بەئامانجگیراوه. ئەو بەدرەفتارىیانە بۆ درێژمەودا کاریگەرى دەخەنە سەر گروپى بەئامانجگیراوه. دادگای تاوانى نیودهوله تى، هەرۆهک هەردوو دادگا تایبەتە کەى تاوانى نیودهوله تى بۆ

پرواندا و یوگوسلاڤیا، ئەمیش تاوانە جینۆدەرپیه کانی وهک کۆمه له تاوانیک، له ژیر چه تری کرده ی دووه میکانیزمی ئەنجامدانی تاوانی جینۆسایددا ناساندووه و پێیوایه به درهفتاریه سیکیسیه کان به شیکن له زیانگه یاندنی جهسته یی و دهروونی ئەندامانی گرووپیکی خواهنپاریزبه ندی، چونکه ئەو تاوانانه کاریگه رپی نه رینیان له سه ر دهروون و جهسته ی ئافره ته قوربانیه کانی ئەو سئ ره چه له که دروست کردووه.^{۱۹۹} یه کییک له و جیاوازیانە ی دادگای تاوانی نیودهوله تی له گه ل دوو دادگای تایبه ت به تاوانی نیودهوله تی بو یوگوسلاڤیا و پرواندا هه یه تی، له م که یسه ی عومه ر به شیردا ئەوه یه، که دوو دادگا تایبه ته که راگواستی به زۆر و ئەوه ی پێی دهوتریت پاکتاوی ره چه له کیی (Ethnic Cleansing) وهک یه کییک له میکانیزمه کانی کرده ی جینۆساید نه ناساندووه، به لام ئەم دادگایه به شیوه یه ک له شیوه کان هه ولی ئەوه ده دات تا بیسه لمینی راگواستی به زۆر به شیکه له میکانیزمی ئەنجامدانی تاوانی جینۆساید له ژیر کرده ی دووه مدا، چونکه ئەو خه لکانه ی به زۆر راده گوێزین، له سۆنگه ی سوێی ئەو راگواستنه وه، تووشی ئازاری دهروونی و جهسته یی ده بن، دادگا که ده لیت:

"به زۆر راگواستن کرده یه که قوربانیه کان ئازاری دهروونی جهسته یی پێی ده چیژن. رپگری له گه رانه وه ی ئەو خه لکه ی وا به زۆر راگوێزاون و جهیشته یی مال و سامانیان، ده سته رداربوون له

دابونه ریت و سرووته کانیان، بیبه ریکردنی ئەندامه کانی گرووپیکی
خاوه نپارێزبه ندی له و رایه لهی به نیش تیمان و خاک و ئاویانه وه
ده به ستی، به شیکه له نازاری دهروونی. ۲۰۰

دادگاکه دوورتر دهروات و پییوایه ویرانکردن و خاپوورکردنی مأل و
خانوه کانیان، کوشتن و لاقه کردنی نازیزه کانیان، پارایی و نادنیایی له
گه رانه وه یان، به رگه گرتنی ناسه قامگیری و ژیانی پر کلۆلی و هه رده ویلی،
برسیتی و قاتوقری له کامپه کانی په نابهراندا، به شیکه له نازاری
دهروونی و ده چیته ناو خانه ی کرده ی دووه می میکانیزی ئەنجامدانی
تاوانی جینۆساید هوه. ۲۰۱

تایبهت به کرده ی سییه می میکانیزی ئەنجامدانی تاوانی جینۆساید،
جیاوازتر له دوو کرده که ی تر، که لایه نی ئەنجامدهری تاوانی جینۆساید
ئەندامانی گرووپیکی خاوه نپارێزبه ندی ده کاته ئامانج، چ به کوشتن یان
زیانگه یاندنی جهسته یی و دهروونی، ئەوا ئەم کرده یه تیگرای گرووپه که و
رایه له کانی پیکه وه به ستیان ده کاته ئامانج و دهیه وی له رپی خستنه بهر
جه وروسته می ژیانی گرووپیکی، یان به شیک، گرووپیکی
خاوه نپارێزبه ندی له ناو به ریت. به شیوه یه کی گشتی دادگای تاوانی
نیوده وله تی پییوایه هی رشی هیزه کانی عومه ر به شیر بو سه ر ئەو سی
گرووپه، بووه ته هوی ویرانکردنیان و ژیانی ئاسایی لی تال کردوون.
داواکاری گشتی له درێژه ی داواکه دا سه رجه م ئەو جه وروسته مانه ی ریز

کردوو و کاریهه یی له سههه گرووپه کان وهه گشت ههیه. ئاواره یی و دهه به دهه یی، دهه سترانه گه شتن به خواردن و ئاوی خواردنه وه، ناچارکردن به ژیان له بیابانه بیفه ره کان و دوور له ئاوه دانی و سههه چاوه کانی ژین، بلا بوونه وهی نه خوشیی و په تا، نیشته جیکردنی ره چه له ک و تیره ی تر له شوینی سی ره چه له که به ئامانجگه راوه که به شیکه له خسته بهه جه وروسته می ژیانی گرووپه کان، ئه ویش به مه به ست (ویست) ی له ناو بردنی تیکرا یان به شیکیان.^{۲۰۲} دادگای تاوانی نیۆدهوله تی جیاوازتر له دوو دادگا تایبه ته که ی پیش خوی، پیوایه بیبه شکردنی ئه و ناوچانه ی وا خه لکه که ی بو ئاواره بووه، له خیره و بیه کانی ولاتی سوودان و پرگری له ره که راوه نیۆدهوله تیه کان و کومه کی مرۆیی بو ئاواره هه له هاتوووه کان له لایه ن هیره کانی عومه ره به شیروه، به شیکه له میکانیزی ئه نه جامدانی تاوانی جینۆساید له ژیر کرده ی سییه مدا.^{۲۰۳}

پاش ئه وهی داواکاری گشتی به مه به ستی دهه کردنی فه رمانی دهه ستگیرگردن بو عومه ره به شیر، ئه و داوایه ره وانیه دادگای لیکۆلینه وهی دادگای تاوانی نیۆدهوله تی ده کات، دادگای لیکۆلینه وه هه له سه نه گاندن بو داواکه ده کات و ئه و ئارگو مینت و به لگانه ی داواکاری گشتی پیشکه شی کردوو، دهه پشکنیت و به پیی بنه ره تنامه ی دادگا که شیکردنه وهی بو ده کات. سههه تا جاریکی تر به پینامی کرده کانی میکانیزی ئه نه جامدانی تاوانی جینۆساید و گرووپه کانی

خاوه نپارێزبه ندیی و ویستی جینۆساید دا ده چیته وه. دادگا که له سه ره تایبه تمه ندیی نه و سئ گرووپه ی کراونه ته ئامانج، داوا ی پروونکردنه وه ی زیاتر ده کات و پرسیا ری نه وه ده کات چون نه و سئ گرووپه سئ گرووپ ی ره چه له کین و چون ده رونه خانه ی پیناسه ی گرووپ ی ره چه له کیه وه؟ ئایا پیناسی نه و گرووپانه له رووی نه ترۆپۆلۆژییه وه گرووپ ی جیاوازی ره چه له کین یا خود به پیی دنیا بینی نه انجام ده رانی تاوانه که به گرووپ ی جیاوازی ره چه له کیه بینراون؟^{۲۰۴} دادگا ی لیکۆلینه وه ی دادگا ی تاوانی نیوده وه له تی ده گه رپته وه بو دادبینی دادگا ی دادی نیوده وه له تی تایبه ت به که یسی بو سنا دژی سرپیا، دادگا که پییوایه پاکتاوی ره چه له کیه و تاوانی جینۆساید دوو تاوانی جیاوازی و پاکتاوی ره چه له کیه ناچیته چوارچیه ی تاوانی جینۆساید وه. له م باره یه وه داوا ی پروونکردنه وه ی زیاتر له داواکاری گشتی دادگا ی تاوانی نیوده وه له تی ده کات، چونکه داواکاری گشتی دادگا ی تاوانی نیوده وه له تی له چه ندین شویندا پاکتاوی ره چه له کیه به به شیک له رپکاری نه انجامدانی تاوانی جینۆساید ناساندوه.^{۲۰۵} سه باره ت به ویستی جینۆساید، دادگا ی لیکۆلینه وه پرسیا ری نه وه ده کات داواکاری گشتی چون ده یسه لمینیت هیزه چه کداره کان ویستی تاوانی جینۆسایدیان هه بووه؟ چون عومه ر به شیر ویستوو یه تی تیکرا یان به شیک له گرووپیک ی خاوه نپارێزبه ندیی له ناو به رپت؟ چون ویستی نه انجامدانی تاوانی جینۆسایدی گرووپه چه کداره کان یه کسانه به ویستی جینۆساید

لای عومەر به شیر؟^{۲۰۶} بۆیه دادگای لیکوۆلینه وه داواکهی داواکاری گشتی، سه بارهت به دهرکردنی فهرمانی دهستگیرکردنی عومەر به شیر، له پای نهجامدانی تاوانی جینۆساید، رهت ده کاته وه، به لام بو دوو تاوانه کهی تر (تاوانی جهنگ و تاوانی دژه مرؤفایه تی)، پشتگیری داواکه ده کات و فهرمانی دهستگیرکردن دهر ده کات. سه بارهت به تاوانی جینۆساید، دادگاکه داوای پروونکردنه وهی زیاتر له داواکاری گشتی ده کات، تا بو دادگا پروون بیته وه عومەر به شیر نه و تاوانانهی نهجامداوه؟

داواکاری گشتی له بهردهم دادگای پیداچوونه وهی دادگای تاوانی نیودهوله تیه، تانه له برپاری دادگای لیکوۆلینه وه ده دات و پپوایه داواکهی داواکاری گشتی به شی پپووست به لگه ی تیدایه تا باوهر به دادگا بهینئ، که عومەر به شیر تاوانی جینۆسایدی نهجامداوه و گهره که فهرمانی دهستگیرکردنی بو دهر بکات. پاشتر داواکاری گشتی به لگه ی زیاتر بو پاسادانی داواکهی پیشکه شی دادگای پیداچوونه وه ده کات، له هه مانکاتدا به پپی بنه مای پپوینی دادگا (Amicus curiae)،^۱ کۆمه لپیک

^۱ ئەم بنه مایه به شی که له نه ریتی سیستمی یاسایی (Common Law)، پپش برپاری دادگا، ماف به پپکخراو و شاره زایان ده دات تا تپپینی و باری سه رنجی خویان پیشکه ش به دادگا بکه ن، دادگاش له بهر نه و رۆشناییه یاسایی و به لگه ییانه برپاریکی درووستر دهرده کات. ئەم بنه مایه بنه مایه کی راویژکارییه و ناچاری نییه، مه رج نییه دادگا پپوهی پابه ند بیت. ئەم بنه مایه ش له دادگای تاوانی نیودهوله تی کاری پپ ده کریت.

پێکخراو و شارەزا تیبینی خۆیان پێشکەشی دادگای پێداچوونەوهی دادگای تاوانی نیۆدهولته تی دهکەن. دادگای پێداچوونەوه به وردی به لگه و ئارگۆمینه کان ته ته له دهکات و پێوايه بۆ ده رکردنی فه رمانی ده ستگیرکردن و تۆمه تبارکردن، مه رج نییه به لگه کان هیئنده به هیز بن وه ک ئه وهی بۆ ده رکردنی برپاری تاوانباری و سزادان پێویستن، دادگای پێداچوونەوه داوا له دادگای لیکۆلینه وه دهکات به برپاره که یدا بچینه وه، ههروه ها له پای ئه نجامدانی تاوانی جینۆساید، فه رمانی ده ستگیرکردن بۆ عومه ر به شیر ده ربکات.^{۲۰۷} پاشان دادگای پێداچوونەوه دووباره به برپاره که یدا ده چینه وه. سا له پای ئه نجامدانی تاوانی جینۆساید، فه رمانی ده ستگیرکردن بۆ عومه ر به شیر ده رده کات. له سالی ۲۰۱۰ هه وه ئه و فه رمانه ده رچووه، به لام هیشتا عومه ر چه سه ن به شیر راده ست نه کراوه و له سه ر تاوانی جینۆساید و تاوانه کانی تر دادگایی نه کراوه.^۱

له رۆژه کانی کۆتایی کارکردنییدا خاتوو فه تووه بن سه وده ی داواکاری گشتی دادگای تاوانی نیۆدهولته تی سه ردانی سوودانی کرد بۆ راده ستکردنه وهی عومه ر چه سه ن به شیر به دادگای تاوانی نیۆدهولته تی، چونکه دوا ی که وتی ده سه لاته که ی به شیر له سالی ۲۰۱۹ دا به شیر له ولاته که ی خۆی ده ست به سه رکراوه، له مانگی هه شتی ۲۰۲۱ یشدا حکومه ته کاتیبه که ی سوودان پرۆژه برپاریکی پێشکەشکرد بۆ ئه وهی ولاتی سوودان ببیت به ئەندام له دادگای تاوانی نیۆدهولته تیدا، هه تا کاتی نووسینی ئەم کتیبه، نه به شیر راده ستکراوه و نه هیشتا سوودان بووه به ئەندام له دادگای تاوانی نیۆدهولته تیدا.

سه رچاوه کان

- ¹ William A. Schabas, 2009, 'Genocide in International Criminal law – the Crime of Crimes', Cambridge University, 2nd Ed, P. 20.
- ² Samantha Power, 2003, A Problem from Hell, Harper Collins, p. 17
- ³ Samantha Power, 2003, A Problem from Hell, Harper Collins, p. 21
- ⁴ John Cooper, 2008, Raphael Lemkin and the Struggle for the Genocide Convention, Palgrave Macmillan, p. 78
- ⁵ UN Doc. E/447. P. 22
- ⁶ UN Doc. A/C.6/214.
- ⁷ UN Doc. E/794. P. 13
- ⁸ UN Doc. E/447. P. 25
- ⁹ UN Doc. E/794. P. 13
- ¹⁰ ICTY, The Prosecutor v. Radislav Krstic, Case No. IT-98-33-T, Trial Chamber Judgment, 02 Aug 2001, para. 580.
- ¹¹ Claus Kress, 2011, 'The ICC's First Encounter with the Crime of Genocide - The Case against Al Bashir', in Carsten Stahen, Ed, 'The Law and Practice of the International Criminal Court', Oxford University Press, P. 671.
- ¹² ICTR, The Prosecutor v. Clement Kayishema and Obed Ruzindana, Case No. ICTR-95-I-T, Trial Chamber Judgment, 21 May 1999, Para. 98
- ¹³ ICC, The Prosecutor v Omar Al Bashir, Case No. ICC-02/05-01/09, Pre-Trial Chamber, 4 Mar. 2009, Para. 115.
- ¹⁴ ICTY, The Prosecutor v. Stakic, Case No. IT-97-24-A, Appeals Chamber Judgment, 22 Mar. 2006, Para. 28.
- ¹⁵ ICTR, The Prosecutor v. Lean-Pawl Akayesu, Case No. ICTR-96-4-T, Trial Chamber Judgment, 2 Sep 1998, para. 512
- ¹⁶ Tamas. C, Berster. L, & Schiffbauer. B, 2014, Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide: A Commentary, p. 108
- ¹⁷ ICTR, The Prosecutor v. Clement Kayishema and Obed Ruzindana, Case No. ICTR-95-I-T, Trial Chamber Judgment, 21 May 1999, Para. 98
- ¹⁸ ICTR, The Prosecutor v. Akayesu, Case No. ICTR-96-4-T, Trial Chamber Judgment, 2 Sep 1998, para. 170–1.

- ¹⁹ Robert Cryer, Hakan Friman, Darryl Robinson and Elizabeth Wilmshurst, 2007, "An Introduction to International Criminal law and Procedure", Cambridge, p. 172.
- ²⁰ ICTR, The Prosecutor v. Nahimana, Barayagwiza, and Ngeze, Case No. Case No. ICTR-99-52-A, Appeals Chamber Judgment, 28 Nov 2007,, para. 493-496
- ²¹ UN Doc. S/2005/60, para. 507-512.
- ²² ICTR, The Prosecutor v. Akayesu, Case No. ICTR-96-4-T, Trial Chamber Judgment, 2 Sep 1998, para. 514.
- ²³ Tamas. C, Berster. L, & Schiffbauer. B, 2014, Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide: A Commentary, p. 111.
- ²⁴ Tamas. C, Berster. L, & Schiffbauer. B, 2014, Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide: A Commentary, p. 111.
- ²⁵ ICTR, The Prosecutor v. Akayesu, Case No. ICTR-96-4-T, Trial Chamber Judgment, 2 Sep 1998, para. 515
- ²⁶ ICTR, The Prosecutor v. Clement Kayishema and Obed Ruzindana, Case No. ICTR-95-I-T, Trial Chamber Judgment, 21 May 1999, Para. 98
- ²⁷ Guénaël Mettraux, 2019, International Crimes: Law and Practice, Volume I, Genocide, Oxford Scholarly Authorities on International Law, P.254.
- ²⁸ ICJ, Case concerning application of the Convention on the prevention and punishment of the crime of genocide (Bosnia and Herzegovina v. Yugoslavia [Serbia and Montenegro]), Judgment, 26 Feb. 2007, Para. 190
- ²⁹ ICJ, Case concerning application of the Convention on the prevention and punishment of the crime of genocide (Bosnia and Herzegovina v. Yugoslavia [Serbia and Montenegro]), Judgment, 26 Feb. 2007, Para. 190
- ³⁰ ICTY, The Prosecutor v. Radovan Karadzic, Case No. IT-95-5/18-T, Trial Chamber Judgment, 24 Mar. 2016, Para. 447.
- ³¹ Tamas. C, Berster. L, & Schiffbauer. B, 2014, Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide: A Commentary, p. 11.

- ³² ICTY, The Prosecutor v. Blagojevic and Jokic, Case No. IT-02-60-T, Trial Chamber Judgment, 17 January 2005, Para. 645.
- ³³ ICTR, The Prosecutor v. Clement Kayishema and Obed Ruzindana, Case No. ICTR-95-I-T, Trial Chamber Judgment, 21 May 1999
- ³⁴ ICTR, The Prosecutor v. Lean-Pawl Akayesu, Case No. ICTR-96-4-T, Trial Chamber Judgment, 2 Sep 1998, Para. 731.
- ³⁵ The Elements of Crimes, the International Criminal Court, Element (1) of article 6 (b).
- ³⁶ The Elements of Crimes, the International Criminal Court, Element (2) of Article 8 (2) (b) (xxii) -1.
- ³⁷ ICTY, The Prosecutor v. Kunarac, Trial Chamber Judgment, Case No. IT-96-23/1-T, 22 Feb. 2001, para. 452.
- ³⁸ Triffterer. O, Ambos. K, 2016, Rome Statute of the International Criminal Court, 3rd ed, C.H. Beck, P. 489.
- ³⁹ ICC, Rule of Procedure and Evidence, Rule. 70.
- ⁴⁰ Report of Human Rights Council on ISIS Crimes Against the Yazidis (They came to destroy): (A/HRC/32/CRP.2)- 15 June 2016, Para. 125-8
- ⁴¹ ICTY, The Prosecutor v. Blagojevic and Jokic, Case No. IT-02-60-T, Trial Chamber Judgment, 17 January 2005, Para. 647-649.
- ⁴² ICTY, The Prosecutor v. Blagojevic and Jokic, Case No. IT-02-60-T, Trial Chamber Judgment, 17 January 2005, Para. 652-654
- ⁴³ ICTR, The Prosecutor v. Clement Kayishema and Obed Ruzindana, Case No. ICTR-95-I-T, Trial Chamber Judgment, 21 May 1999, Para. 115-116
- ⁴⁴ The Elements of Crimes, the International Criminal Court, Element (4) of article 6 (c).
- ⁴⁵ ICTY, The Prosecutor v. Radovan Karadzic, Case No. IT-95-5/18-T, Trial Chamber Judgment, 24 Mar. 2016, Para. 546.
- ⁴⁶ ICTY, The Prosecutor v Mladic, Case No. IT-09-92-T, Trial Chamber Judgement, 22 Nov. 2017, Para. 3453.
- ⁴⁷ ICTY, The Prosecutor v Tolimir, Case No. IT-05-88/2-A, Trial Chamber Judgement, 8 Apr. 2015, Para. 230.
- ⁴⁸ ICTR, The Prosecutor v. Lean-Pawl Akayesu, Case No. ICTR-96-4-T, Trial Chamber Judgment, 2 Sep 1998, Para. 507-8
- ⁴⁹ Tamas. C, Berster. L, & Schiffbauer. B, 2014, Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide: A Commentary, p. 127.

- ⁵⁰ The Elements of Crimes, the International Criminal Court, Element (1) of article 6 (d).
- ⁵¹ The Court of Bosnia and Herzegovina, The Prosecutor v Pelemiš and Perić, Case No. S 11 K 003379 09 Krl, Trial Judgment, 31 Oct. 2011, Para. 145.
- ⁵² The Global Justice Center, 2018, BEYOND KILLING: Gender, Genocide, & Obligations Under International Law, P. 10.
- ⁵³ Ambos. K, 2009, What does 'intent to destroy' in genocide mean? International Review of the Red Cross, Vol. 91, No. 876, p. 841.
- ⁵⁴ The Elements of Crimes, the International Criminal Court, the last Element of article 6 (a),(b),(c),(d) and (e).
- ⁵⁵ ICTY, The Prosecutor v. Radislav Kristic, Case No. IT-98-33-T, Trial Chamber Judgment, 02 Aug 2001, Para. 634.
- ⁵⁶ ICTY, The Prosecutor v. Radislav Kristic, Case No. IT-98-33-T, Trial Chamber Judgment, 02 Aug 2001, Para. 580.
- ⁵⁷ ICTY, The Prosecutor v. Radislav Kristic, Case No. IT-98-33-A, Appeals Chamber Judgment, 19 Apr 2004, Para. 33.
- ⁵⁸ ICJ, Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Croatia v. Serbia), Judgment, 2015.
- ⁵⁹ ICTY, The Prosecutor v. Goran Jelisic, Case No. IT-95-10-A, Appeals Chamber Judgment, 5 July 2001, Para. 33.
- ⁶⁰ ICTR, The Prosecutor v. Aloys Simba, Case No. ICTR-01-76-A, Appeals Chamber Judgment, 27 Nov. 2007, Para. 266.
- ⁶¹ ICTR, The Prosecutor v. Aloys Simba, Case No. ICTR-01-76-A, Appeals Chamber Judgment, 27 Nov. 2007, Para. 269.
- ⁶² ICTR, The Prosecutor v. Karera François, Case No. ICTR-01-74-T, Trial Chamber Judgment, 7 Dec, 2007, Para 534.
- ⁶³ ICTR, The Prosecutor v. Tharcisse Muvunyi, Case No ICTR-2000-55A-T, Trial Chamber Judgment, 12 Sep. 2006, Para 479.
- ⁶⁴ ICTY, The Prosecutor v. Radoslav Brdanin , Case No. IT-99-36-T, Trial Chamber Judgment, 2 Sep 2004, Para. 971-989; ICTR, The Prosecutor v. Athanase Seromba, Case No ICTR-2001-66-A, Trial Chamber Judgment, 12 Mar 2008, Para 176.
- ⁶⁵ ICTR, The Prosecutor v. Karera François, Case No. ICTR-01-74-T, Trial Chamber Judgment, 7 Dec, 2007, Para 534.

- ⁶⁶ ICTR, The Prosecutor v. Lean-Pawl Akayesu, Case No. ICTR-96-4-T, Trial Chamber Judgment, 2 Sep 1998, Para. 497
- ⁶⁷ ICTR, The Prosecutor v. Mikaeli Muhimana, Case No. CTR- 95-1B-T, Trial Chamber Judgment, 28 Apr 2005, Para. 498
- ⁶⁸ ICC, The Prosecutor v Omar Al Bashir, Case No. ICC-02/05-01/09, Pre-Trial Chamber, 4 March 2009, Para. 147-51.
- ⁶⁹ ICTY, The Prosecutor v. Radislav Kristic, Case No. IT-98-33-A, Appeals Chamber Judgment, 19 Apr 2004, Para. 12-14.
- ⁷⁰ ICTY, The Prosecutor v. Sikirica et al, Case No. IT-95-8-T, Trial Chamber Judgment, 3 Sep. 2001, Para. 76-77.
- ⁷¹ ICTY, The Prosecutor v. Radislav Kristic, Case No. IT-98-33-T, Trial Chamber Judgment, 02 Aug 2001, Para. 590.
- ⁷² ICTY, The Prosecutor v. Radislav Kristic, Case No. IT-98-33-A, Appeals Chamber Judgment, 19 Apr 2004, Para. 13.
- ⁷³ ICTR, The Prosecutor v. Mikaeli Muhimana, Case No. CTR- 95-1B-T, Trial Chamber Judgment, 28 Apr 2005, Para. 497.
- ⁷⁴ UN Doc. E/447. P. 7
- ⁷⁵ UN Doc. E/447. P. 30
- ⁷⁶ The Rome Statute of International Criminal court, 17 July 1998, came into force 1 July 2002, Article 25(3)(a).
- ⁷⁷ Triffterer. O, Ambos. K, 2016, Rome Statute of the International Criminal Court, 3rd ed, C.H. Beck, P. 987.
- ⁷⁸ Scharf. M, 2019, 'The once and future doctrine of joint criminal enterprise' Scharf. M, Sterio. M (ed) 'the Legacy of Ad Hoc Tribunals in International Criminal Law', Cambridge University press, p.162
- ⁷⁹ ICTY, The Prosecutor v. Dr. Milomir Stakic, Case No. IT-97-24-T, Trial Chamber Judgment, 31 July 2003, Para. 532.
- ⁸⁰ ICTR, The Prosecutor v. Sylvestre Gacumbitsi, Case No ICTR-2001-64-A, Appeals Chamber Judgment, 7 July 2006, Para. 60.
- ⁸¹ ICTR, The Prosecutor v. Aloys Simba, Case No. ICTR-01-76-A, Appeals Chamber Judgment, 27 Nov. 2007, Para. 296.
- ⁸² ICC, The Prosecutor v Lubanga, Case No. ICC-01/04-01/06, Pre-Trial Chamber, 29 Jan. 2007, Para. 343-4. And Triffterer. O, Ambos. K, 2016, Rome Statute of the International Criminal Court, 3rd ed, C.H. Beck, P. 992.

- ⁸³ ICTR, The Prosecutor v. Jean Mpambara, Case No . ICTR-01-65-T, Trial Chamber Judgment, 11 Sep. 2006, Para. 24.
- ⁸⁴ ICTR, The Prosecutor v. Elizaphan and Gérard Ntakirutimana, Case No . ICTR-96-10-A and ICTR-96-17-A, Appeals Chamber Judgment, 13 Dec. 2004, Para. 465.
- ⁸⁵ ICC, The Prosecutor v Germain Katanga and Mathieu Ngudjolo Chu, Case No. ICC-01/04-01/07, Pre-Trial Chamber, 30 Sep. 2008, Para. 498.
- ⁸⁶ ICC, The Prosecutor v Charles Blé Goudé, Case No. ICC-02/11-02/11, Pre-Trial Chamber, 11 Dec. 2014, Para. 149.
- ⁸⁷ Einarsen. T, Rikhof. J, 2018, 'A Theory of Punishable Participation in Universal Crimes', Torkel Opsahl Academic EPublisher, Brussels, P. 103
- ⁸⁸ Guénaël Mettraux, 2019, International Crimes: Law and Practice, Volume I, Genocide, Oxford Scholarly Authorities on International Law, P. 309.
- ⁸⁹ ICTR, The Prosecutor v. Juvénal Kajelijeli, Case No . ICTR-98-44A-T, Trial Chamber Judgment, 1 Dec. 2003, Para. 787.
- ⁹⁰ ICTR, The Prosecutor v. Ferdinand Nahimana, Jean-Bosco Barayagwiza and Hassan Ngeze, Case No. ICTR-99-52-A, Appeals Chamber Judgment, 28 Nov. 2007, Trial Chamber Judgment, Para. 896-97.
- ⁹¹ ICTY, The Prosecutor v. Papovic and other, Trial Chamber Judgment, Case No. IT-05-88-T, 10 June 2010, Para. 872.
- ⁹² ICTR, The Prosecutor v. Juvénal Kajelijeli, Case No . ICTR-98-44A-T, Trial Chamber Judgment, 1 Dec. 2003, Para. 789.
- ⁹³ ICTR, The Prosecutor v. Jean-Baptiste Gatete, Case No. ICTR-00-61-A, Appeals Chamber Judgment, 9 Oct 2012, Para. 262.
- ⁹⁴ Einarsen. T, Rikhof. J, 2018, 'A Theory of Punishable Participation in Universal Crimes', Torkel Opsahl Academic EPublisher, Brussels, P. 158 and 174
- ⁹⁵ UN Doc. E/447. P. 7
- ⁹⁶ ICTR, The Prosecutor v. Tharcisse Muvunyi, Case No. ICTR-2000-55A-T, Trial Chamber Judgment, 12 Sep. 2006, Para. 500-01.
- ⁹⁷ ICTR, The Prosecutor v. Joseph Serugendo, Case No. ICTR-2005-84-I, Trial Chamber Judgment, 12 June 2006, Para. 9.

- ⁹⁸ ICTR, The Prosecutor v. Ferdinand Nahimana and others, Case No. ICTR-99-52-A, Appeals Chamber Judgment, 28 Nov. 2007, Para. 766.
- ⁹⁹ ICTR, The Prosecutor v. Ferdinand Nahimana and others, Case No. ICTR-99-52-T, Trial Chamber Judgment, 3 Dec. 2003, Para. 945.
- ¹⁰⁰ ICTR, The Prosecutor v. Ferdinand Nahimana and others, Case No. ICTR-99-52-T, Trial Chamber Judgment, 3 Dec. 2003, Para. 1074.
- ¹⁰¹ ICTR, The Prosecutor v. Tharcisse Muvunyi, Case No. ICTR-00-55A-T, Trial Chamber Judgment, 11 Feb. 2010, Para. 24-25
- ¹⁰² ICTR, The Prosecutor v. Nazabonimana, Case No. ICTR-98-44D-A, Appeals Chamber Judgment, 29 Sep. 2014. Para.126.
- ¹⁰³ ICTR, The Prosecutor v. Nazabonimana, Case No. ICTR-98-44D-A, Appeals Chamber Judgment, 29 Sep. 2014. Para.232.
- ¹⁰⁴ ICTR, The Prosecutor v. Nazabonimana, Case No. ICTR-98-44D-A, Appeals Chamber Judgment, 29 Sep. 2014. Para.386.
- ¹⁰⁵ ICTR, The Prosecutor v. Bizimungu and others, Case No. ICTR-99-50-A, Appeals Chamber Judgment, 4 Feb. 2013. Para. 135.
- ¹⁰⁶ Einarsen. T, Rikhof. J, 2018, 'A Theory of Punishable Participation in Universal Crimes', Torkel Opsahl Academic EPublisher, Brussels, P. 158 and 186.
- ¹⁰⁷ ICTR, The Prosecutor v. Akayesu, Case No. ICTR-96-4-T, Trial Chamber Judgment, 2 Sep 1998, para. 473.
- ¹⁰⁸ Guénaël Mettraux, 2019, International Crimes: Law and Practice, Volume I, Genocide, Oxford Scholarly Authorities on International Law, P. 333.
- ¹⁰⁹ The Rome Statute of International Criminal court, 17 July 1998, came into force 1 July 2002, Article. 25(3)(f).
- ¹¹⁰ UN Doc. E/447. P. 22
- ¹¹¹ Obeta. O, 2002, Complicity in genocide as understood through the ICTR experience, International Criminal Law Review No. 22: P. 379.
- ¹¹² ICTR, The Prosecutor v. Laurent Semanza, Case No. ICTR-97-20-T, Trial Chamber Judgment, 15 May 2003, para. 393.
- ¹¹³ ICTR, The Prosecutor v. Lean-Pawl Akayesu, Case No. ICTR-96-4-T, Trial Chamber Judgment, 2 Sep 1998, Para. 533-37.
- ¹¹⁴ ICTY, The Prosecutor v. Vidoje Blagojevi and Dragan Joki, Case No. IT-02-60-T, Trial Chamber Judgment, 17 Jan .2005, Para. 638.

- ¹¹⁵ ICTR, The Prosecutor v. Lean-Pawl Akayesu, Case No. ICTR-96-4-T, Trial Chamber Judgment, 2 Sep 1998, Para. 531.
- ¹¹⁶ ICTY, The Prosecutor v. Radoslav Brđanin, Case No. IT-99-36-T, Trial Chamber Judgment, 1 Sep. 2004, Para. 730.
- ¹¹⁷ ICTY, The Prosecutor v. Radoslav Brđanin, Case No. IT-99-36-T, Trial Chamber Judgment, 1 Sep. 2004, Para. 728.
- ¹¹⁸ The Rome Statute of International Criminal court, 17 July 1998, came into force 1 July 2002, Article. 25(3)(c).
- ¹¹⁹ William A. Schabas, 2010, The International Criminal Court: A Commentary on the Rome Statute, Oxford University Press, Oxford, P. 434.
- ¹²⁰ Einarsen. T, Rikhof. J, 2018, 'A Theory of Punishable Participation in Universal Crimes', Torkel Opsahl Academic EPublisher, Brussels, P. 160.
- ¹²¹ UN Doc. E/447. P. 7
- ¹²² UN Doc. A/C.6/236
- ¹²³ UN Doc. A/C.6/SR.92
- ¹²⁴ UN Doc. A/C.6/SR.103
- ¹²⁵ UN Doc. A/C.6/SR.95
- ¹²⁶ William A. Schabas, 2010, The International Criminal Court: A Commentary on the Rome Statute, Oxford University Press, Oxford, P. 494.
- ¹²⁷ Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, Article 1.
- ¹²⁸ ICJ, Advisory Opinion on Reservations to the Genocide Convention, 28 May 1951, P. 12.
- ¹²⁹ UNSC report of the Secretary General Pursuant to Paragraph 2 of the Security Council Resolution, S/25704, 3 May 1993, Para. 45.
- ¹³⁰ UN Security Council Resolution on Prevention of Armed Conflicts, UN Doc. S/RES/2171(2014).
- ¹³¹ Report of the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights on the human rights situation in Iraq in the light of abuses committed by the so-called Islamic State in Iraq and the Levant and associated groups (A/HRC/28/18) 27 Mar 2015, Para. 73
- ¹³² UN General Assembly Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation for Victims of Gross Violations of

- International Human Rights Law and Serious Violations of International Humanitarian Law, A/RES/60/147, 16 December 2005, Principle 4.
- ¹³³ Tamas. C, Berster. L, & Schiffbauer. B, 2014, Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide: A Commentary, p. 43.
- ¹³⁴ Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, Article 5.
- ¹³⁵ Marko Milanovic, 2007, 'State Responsibility for Genocide: A Follow-Up', The European Journal of International Law Vol. 18, No. 4, P. 692.
- ¹³⁶ UN Doc. GA/Res/96-I
- ¹³⁷ Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, Article 7.
- ¹³⁸ ICTR Statute, Article. 28; ICTY Statute, Article 29.
- ¹³⁹ ICJ, Case concerning application of the Convention on the prevention and punishment of the crime of genocide (Bosnia and Herzegovina v. Yugoslavia [Serbia and Montenegro]), Judgment, 26 Feb. 2007, Para. 439-49
- ¹⁴⁰ The Rome Statute of International Criminal court, 17 July 1998, came into force 1 July 2002, Article 17(1)(2) and (3).
- ¹⁴¹ ICJ, Case concerning application of the Convention on the prevention and punishment of the crime of genocide (Bosnia and Herzegovina v. Yugoslavia [Serbia and Montenegro]), Judgment, 26 Feb. 2007, Para. 445.
- ¹⁴² Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, Article 7.
- ¹⁴³ Convention Relating to the Status of Refugees 1951, Article. 1F.
- ¹⁴⁴ ICJ, Case concerning application of the Convention on the prevention and punishment of the crime of genocide (Bosnia and Herzegovina v. Yugoslavia [Serbia and Montenegro]), Judgment, 26 Feb. 2007, Para. 438.
- ¹⁴⁵ William A. Schabas, 2010, The International Criminal Court: A Commentary on the Rome Statute, Oxford University Press, Oxford, P. 524.
- ¹⁴⁶ Guénaél Mettraux, 2019, International Crimes: Law and Practice, Volume I, Genocide, Oxford Scholarly Authorities on International Law, P.87.

- ¹⁴⁷ Capicotto. C, Scharf. R, 2018, 'National Mechanisms for the Prevention of Atrocity Crimes', *Genocide Studies and Prevention*, Vol. 11, No. 3, P. 6-19.
- ¹⁴⁸ Raphael Lemkin, 1947, 'Genocide as a Crime in International Law', *American Journal of International Law*, No. 41, P. 150.
- ¹⁴⁹ United Nations Charter. Article 42.
- ¹⁵⁰ The 2892nd Meeting of the United Nations Security Council (S/PV/2892), 5 Apr. 1991, p. 53.
- ¹⁵¹ UN General Assembly, '2005 World Summit Outcome', 24 Oct. 2005), Para. 138–139
- ¹⁵² UN General Assembly, Implementing the responsibility to protect, A/63/677, 12 Jan. 2009, Para. 3.
- ¹⁵³ UN General Assembly, Implementing the responsibility to protect, A/63/677, 12 Jan. 2009, Para. 17.
- ¹⁵⁴ UN General Assembly, Implementing the responsibility to protect, A/63/677, 12 Jan. 2009, Para. 29.
- ¹⁵⁵ William A. Schabas, 2009, 'Genocide in International Criminal law – the Crime of Crimes', Cambridge University, 2nd Ed, P. 498-501.
- ¹⁵⁶ Dermot Groome, 2007, 'Adjudicating Genocide: Is the International Court of Justice Capable of Judging State Criminal Responsibility?', *Fordham International Law Journal*, Vol. 31, No. 4. P. 912.
- ¹⁵⁷ ICJ, Case concerning application of the Convention on the prevention and punishment of the crime of genocide (Bosnia and Herzegovina v. Yugoslavia [Serbia and Montenegro]), Judgment, 26 Feb. 2007, Separate Opinion of Judge Tomka, Para. 233.
- ¹⁵⁸ ICJ, Case concerning application of the Convention on the prevention and punishment of the crime of genocide (Bosnia and Herzegovina v. Yugoslavia [Serbia and Montenegro]), Judgment, 26 Feb. 2007, Separate Opinion of Judge Tomka, Para. 72-73.
- ¹⁵⁹ ICJ, Case concerning application of the Convention on the prevention and punishment of the crime of genocide (Bosnia and Herzegovina v. Yugoslavia [Serbia and Montenegro]), Application of the Republic of Bosnia and Herzegovina, 20 Mar 1993, Para. 103.
- ¹⁶⁰ ICJ, Case concerning application of the Convention on the prevention and punishment of the crime of genocide (Bosnia and Herzegovina

v. Yugoslavia [Serbia and Montenegro]), Provisional Measures, 8 Apr 1993, Para. 3.

¹⁶¹ ICJ, Case concerning application of the Convention on the prevention and punishment of the crime of genocide (Bosnia and Herzegovina v. Yugoslavia [Serbia and Montenegro]), Request for the Indication of Provisional Measures of Protection submitted by the Government of the Republic of Bosnia and Herzegovina, 27 July 1993, Para. E.

¹⁶² ICJ, Case concerning application of the Convention on the prevention and punishment of the crime of genocide (Bosnia and Herzegovina v. Yugoslavia [Serbia and Montenegro]), Request for the Indication of Provisional Measures made by the Federal Republic of Yugoslavia, 10 Aug 1993, Para. E

¹⁶³ William A. Schabas, 2009, 'Genocide in International Criminal law – the Crime of Crimes', Cambridge University, 2nd Ed, P. 504.

¹⁶⁴ ICJ, Case concerning application of the Convention on the prevention and punishment of the crime of genocide (Bosnia and Herzegovina v. Yugoslavia [Serbia and Montenegro]), judgement, 26 February 2007, Para. 65.

¹⁶⁵ C. F. Amerasinghe, 2008, 'The Bosnia Genocide Case', Leiden Journal of International Law, Vol 21, PP. 412.

¹⁶⁶ ICJ, Case concerning application of the Convention on the prevention and punishment of the crime of genocide (Bosnia and Herzegovina v. Yugoslavia [Serbia and Montenegro]), Judgment, 26 Feb. 2007, Separate Opinion of Judge Tomka, Para. 170-179.

¹⁶⁷ ICJ, Case concerning application of the Convention on the prevention and punishment of the crime of genocide (Bosnia and Herzegovina v. Yugoslavia [Serbia and Montenegro]), Judgment, 26 Feb. 2007, Separate Opinion of Judge Tomka, Para. 180-181.

¹⁶⁸ ICJ, Case concerning application of the Convention on the prevention and punishment of the crime of genocide (Bosnia and Herzegovina v. Yugoslavia [Serbia and Montenegro]), Judgment, 26 Feb. 2007, Separate Opinion of Judge Tomka, Para. 182.

¹⁶⁹ ICJ, Case concerning application of the Convention on the prevention and punishment of the crime of genocide (Bosnia and Herzegovina

v. Yugoslavia [Serbia and Montenegro]), Judgment, 26 Feb. 2007, Separate Opinion of Judge Tomka, Para. 184.

¹⁷⁰ ICJ, Case concerning application of the Convention on the prevention and punishment of the crime of genocide (Bosnia and Herzegovina v. Yugoslavia [Serbia and Montenegro]), Judgment, 26 Feb. 2007, Para. 242.

¹⁷¹ ICJ, Case concerning application of the Convention on the prevention and punishment of the crime of genocide (Bosnia and Herzegovina v. Yugoslavia [Serbia and Montenegro]), Judgment, 26 Feb. 2007, Para. 249.

¹⁷² ICJ, Case concerning application of the Convention on the prevention and punishment of the crime of genocide (Bosnia and Herzegovina v. Yugoslavia [Serbia and Montenegro]), Judgment, 26 Feb. 2007, Para. 277.

¹⁷³ ICJ, Case concerning application of the Convention on the prevention and punishment of the crime of genocide (Bosnia and Herzegovina v. Yugoslavia [Serbia and Montenegro]), Judgment, 26 Feb. 2007, Para. 344.

¹⁷⁴ ICJ, Case concerning application of the Convention on the prevention and punishment of the crime of genocide (Bosnia and Herzegovina v. Yugoslavia [Serbia and Montenegro]), Judgment, 26 Feb. 2007, Para. 379-382.

¹⁷⁵ ICJ, Case concerning application of the Convention on the prevention and punishment of the crime of genocide (Bosnia and Herzegovina v. Yugoslavia [Serbia and Montenegro]), Judgment, 26 Feb. 2007, Para. 388.

¹⁷⁶ ICJ, Case concerning application of the Convention on the prevention and punishment of the crime of genocide (Bosnia and Herzegovina v. Yugoslavia [Serbia and Montenegro]), Judgment, 26 Feb. 2007, Para. 413 and 417.

¹⁷⁷ ICJ, Case concerning application of the Convention on the prevention and punishment of the crime of genocide (Bosnia and Herzegovina v. Yugoslavia [Serbia and Montenegro]), Judgment, 26 Feb. 2007, Para. 415.

¹⁷⁸ ICJ, Case concerning application of the Convention on the prevention and punishment of the crime of genocide (Bosnia and Herzegovina

v. Yugoslavia [Serbia and Montenegro]), Judgment, 26 Feb. 2007, Para. 434 and 436.

¹⁷⁹ ICJ, Case concerning application of the Convention on the prevention and punishment of the crime of genocide (Bosnia and Herzegovina v. Yugoslavia [Serbia and Montenegro]), Judgment, 26 Feb. 2007, Para. 438.

¹⁸⁰ ICJ, Case concerning application of the Convention on the prevention and punishment of the crime of genocide (Bosnia and Herzegovina v. Yugoslavia [Serbia and Montenegro]), Judgment, 26 Feb. 2007, Para. 438.

¹⁸¹ ICJ, Case concerning application of the Convention on the prevention and punishment of the crime of genocide (Bosnia and Herzegovina v. Yugoslavia [Serbia and Montenegro]), Judgment, 26 Feb. 2007, Para. 450.

¹⁸² William A. Schabas, 2016, 'The Cambridge Companion to International Criminal Law', Ed, Leila Sadat, 'The International Criminal Court', Cambridge University Press, pp. 138-144.

¹⁸³ ICC, Decision Pursuant to Article 15 of the Rome Statute on the Authorization of an Investigation into the Situation in the People's Republic of Bangladesh/Republic of the Union of Myanmar, Case No. ICC-01/19-27, 14 Nov. 2019.

¹⁸⁴ ICC, Judgment on the appeal against the decision on the authorization of an investigation into the situation in the Islamic Republic of Afghanistan, Case No. ICC-02/17-138, 05 Mar. 2020.

¹⁸⁵ ICC, situation in Iraq/United Kingdom Final Report, 9 Dec. 2020.

¹⁸⁶ UNSC Resolution 1970, 26 Feb. 2011.

¹⁸⁷ UNSC Resolution 1953, 31 Mar. 2005.

¹⁸⁸ ICC, preliminary examination in Ukraine, Case No. ICC-OTP-20140425-PR999, 9 Apr. 2014.

¹⁸⁹ William A. Schabas, 2011, 'an Introduction to the International Criminal Court', 4th Ed, Cambridge University Press, pp. 250-282.

¹⁹⁰ The Rome Statute of International Criminal court, 17 July 1998, came into force 1 July 2002, Article. 58.

¹⁹¹ ICC, Public Redacted Version of the Prosecutor's Application under Article 58, ICC-02/05-157-AnxA, 12 Sep. 2008. Para. 42-61.

¹⁹² ICC, Public Redacted Version of the Prosecutor's Application under Article 58, ICC-02/05-157-AnxA, 12 Sep. 2008. Para. 13.

- ¹⁹³ ICC, Public Redacted Version of the Prosecutor's Application under Article 58, ICC-02/05-157-AnxA, 12 Sep. 2008. Para. 68.
- ¹⁹⁴ ICC, Public Redacted Version of the Prosecutor's Application under Article 58, ICC-02/05-157-AnxA, 12 Sep. 2008. Para. 63.
- ¹⁹⁵ ICC, Public Redacted Version of the Prosecutor's Application under Article 58, ICC-02/05-157-AnxA, 12 Sep. 2008. Para. 77.
- ¹⁹⁶ ICC, Public Redacted Version of the Prosecutor's Application under Article 58, ICC-02/05-157-AnxA, 12 Sep. 2008. Para. 78-88.
- ¹⁹⁷ ICC, Public Redacted Version of the Prosecutor's Application under Article 58, ICC-02/05-157-AnxA, 12 Sep. 2008. Para. 106.
- ¹⁹⁸ ICC, Public Redacted Version of the Prosecutor's Application under Article 58, ICC-02/05-157-AnxA, 12 Sep. 2008. Para. 104-118.
- ¹⁹⁹ ICC, Public Redacted Version of the Prosecutor's Application under Article 58, ICC-02/05-157-AnxA, 12 Sep. 2008. Para. 118-154.
- ²⁰⁰ ICC, Public Redacted Version of the Prosecutor's Application under Article 58, ICC-02/05-157-AnxA, 12 Sep. 2008. Para. 155.
- ²⁰¹ ICC, Public Redacted Version of the Prosecutor's Application under Article 58, ICC-02/05-157-AnxA, 12 Sep. 2008. Para. 158.
- ²⁰² ICC, Public Redacted Version of the Prosecutor's Application under Article 58, ICC-02/05-157-AnxA, 12 Sep. 2008. Para. 174-184.
- ²⁰³ ICC, Public Redacted Version of the Prosecutor's Application under Article 58, ICC-02/05-157-AnxA, 12 Sep. 2008. Para. 175-200.
- ²⁰⁴ ICC, Decision on the Prosecution's Application for a Warrant of Arrest against Omar Hassan Ahmad Al Bashir, pre-trial chamber, ICC-02/05-01/09, 4 Mar. 2009, Para. 137.
- ²⁰⁵ ICC, Decision on the Prosecution's Application for a Warrant of Arrest against Omar Hassan Ahmad Al Bashir, pre-trial chamber, ICC-02/05-01/09, 4 Mar. 2009, Para. 143-145.
- ²⁰⁶ ICC, Decision on the Prosecution's Application for a Warrant of Arrest against Omar Hassan Ahmad Al Bashir, pre-trial chamber, ICC-02/05-01/09, 4 Mar. 2009, Para. 147-151.
- ²⁰⁷ ICC, Judgment on the appeal of the Prosecutor against the "Decision on the Prosecution's Application for a Warrant of Arrest against Omar Hassan Ahmad Al Bashir", ICC-02/05-01/09-OA, 3 Feb. 2010, Para. 42.

زنجیره چاپکراوه کانی ریکخراوی ئازادبوون

- ۱- خالد دلیر باوه پێکی نه گۆر/ د.عه بدولوا حید ئیدریس / ۲۰۲۰.
- ۲- به رهه میکی دیرینی (میلۆدییه کوردییه کان)/ د.کارزان محه مه د/ ۲۰۲۰.
- ۳- نه زموون و پهروه رده / جۆن دیوی / و.په رۆش محه مه د/ ۲۰۲۰.
- ۴- کێشه ی تاك / وه لید عومه ر / ۲۰۲۱.
- ۵- کێشه ی ژۆرنالیزم / وه لید عومه ر / ۲۰۲۱.
- ۶- کێشه ی ته کنه لۆژیا / وه لید عومه ر / ۲۰۲۱.
- ۷- کێشه ی واقیع و فه نتازیا / وه لید عومه ر / ۲۰۲۱.
- ۸- کێشه ی فۆرم و ناوه رۆك / وه لید عومه ر / ۲۰۲۱.
- ۹- سیبه ری نیشتمانیکی تر / چوار تیکستی شانۆیی / دلشاد مسته فا / ۲۰۲۱.
- ۱۰- ئازادی له نیوان فه لسه فه و یاسادا / د.کامه ران مه نتک / چاپی دووه م / ۲۰۲۱.
- ۱۱- زمن الرجال عبدالکریم الیاس علكة / بدری نوئیل یوسف / ۲۰۲۱.
- ۱۲- تاوانی جینۆساید له یاسا و دادگا نیودهوله تییه کاندایا / هاوپی نه حمه د / ۲۰۲۱.